

# Jaarstukken 2018



# Inhoudsopgave

Inhoudsopgave .....	3
Jaarverslag 2018 .....	5
Samenvatting.....	7
Leeswijzer.....	9
Bestuurlijke inleiding .....	11
Financieel Beeld .....	15
Programmaverantwoording .....	27
Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon.....	29
Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast .....	31
Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater .....	34
Doel 1-3 Recreatie en groenbeleving .....	37
Doel 1-4 Natuur en biodiversiteit .....	40
Doel 1-5 Duurzame landbouw .....	45
Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu.....	50
Programma 2 Bereikbaar en Verbonden .....	55
Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde .....	56
Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer .....	65
Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend.....	71
Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie .....	72
Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie .....	83
Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied.....	91
Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit .....	99
Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans .....	101
Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed.....	107
Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond.....	113
Programma 4 Bestuur en Samenleving.....	117
Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur .....	118
Doel 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken .....	124
Doel 4-3 Borgen kennis sociaal domein .....	126
Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg.....	127
Overzichten en Middelen .....	129
Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding.....	130
Overzicht Overhead.....	133
Paragrafen.....	135
Paragraaf Lokale heffingen.....	137
Paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing .....	141
Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen .....	165
Paragraaf Financiering .....	169
Paragraaf Bedrijfsvoering .....	171
Paragraaf Verbonden Partijen .....	181
Paragraaf Grondbeleid .....	187
Paragraaf Subsidies .....	195
Paragraaf EU-subsidies.....	207

Jaarrekening 2018.....	211
1. Overzicht baten en lasten.....	213
2. Investerings.....	214
3. Kapitaallasten.....	219
4. Algemene dekkingsmiddelen en EMU-saldo.....	220
5. Incidentele baten en lasten.....	222
6. WNT-verantwoording 2018 provincie Zuid-Holland.....	226
7. Grondslagen van de financiële verslaggeving.....	228
8. Balans.....	232
9. Niet uit de balans blijvende verplichtingen (NUBBV)- en rechten (NUBBR).....	285
10. Stille reserves.....	291
11. Rechtmatigheid.....	293
12. Verantwoordingsinformatie over specifieke uitkeringen (SISA).....	297
13. Overzicht van lasten en baten per taakveld / uitvoeringsinformatie.....	299
Kijklijnen.....	303
Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018.....	309
Strategische Verkenningen diepte-investeringen.....	312
Alertheidsbudget.....	315
Bijlagen.....	319
Bijlage 1 Controleverklaring.....	321
Bijlage 2 Kerngegevens provincie Zuid-Holland.....	323
Bijlage 3 Afkortingenlijst.....	325
Bijlage 4 Amendementen en moties.....	329

# Jaarverslag 2018



## Samenvatting





## Leeswijzer

Voor u liggen de Jaarstukken 2018. Met de jaarstukken leggen Gedeputeerde Staten integraal verantwoording af over zowel het beleid (doelen en prestaties), als de financiën (rekeningresultaat en balans). De jaarstukken zijn ingericht conform het Besluit Begroting en Verantwoording gemeenten en provincies (BBV). Dit betekent onder meer dat de opzet van de Begroting 2018 leidend is voor de Jaarstukken 2018. De jaarstukken bestaan uit het Jaarverslag 2018 en de Jaarrekening 2018.

Het Jaarverslag 2018 bestaat uit:

- De bestuurlijke inleiding met de belangrijkste bestuurlijke ontwikkelingen en resultaten van 2018.
- Het financieel beeld met de financiële resultaten van 2018 en in het bijzonder de analyse van het rekeningresultaat.
- De programmaverantwoording, met daarin:
  - de inleiding per programma, met daarin een toelichting op de onderwerpen die deel uitmaken van het programma;
  - de verantwoording over de realisatie van de doelen (Wat hebben we bereikt?) op basis van effectindicatoren;
  - de verantwoording over de besteding van budgetten (Wat heeft het gekost?) op basis van afwijkingen van meer dan 5%, tenzij het een afwijking betreft kleiner dan € 0,2 mln, of bestuurlijke relevantie.
- De verantwoording in de in het BBV voorgeschreven paragrafen en de aanvullende paragrafen Duurzaamheid en Subsidies.

### *Voortgang en trends*

In lijn met de wens naar een transparante en open provincie is net als vorig jaarverslag de voortgang van de effecten van ons beleid inzichtelijk gemaakt (de indicatoren). We doen dit door een signalering te geven in de voortgang en de trend van de indicatoren. In de digitale jaarrekening is dit opgenomen op de hoofdpagina, waarmee het mogelijk is eigen selecties te maken om zelf gewenste informatie te tonen.

Voortgang	 onbekend	 goed	 aandachtspunt	 niet volgens planning
Trend	 onbekend	 stabiel	 positieve ontwikkeling	 Negatieve ontwikkeling

Voortgang:

Met een stoplichtscore geven we aan of een streefwaarde volgens planning is gehaald. Deze score wordt daarna verder toegelicht (cijfermatig zoals percentages, bedragen, hectares; alsook in tekst).

Het hoeft niet zo te zijn dat de meetwaarde minimaal gelijk moet zijn aan de streefwaarde om een goed te kunnen scoren. Dat hangt af van het uitgangspunt dat bij de bepaling van de streefwaarde is gehanteerd. In de toelichting wordt dat inzicht verschaft. Bijvoorbeeld als de streefwaarde is om 26.850 m<sup>2</sup> te scoren en de meetwaarde is 26.700 m<sup>2</sup> kan deze als goed zijn neergezet.

Trend: Bij de weergave van de trend is gekeken naar hoe de meetwaarde zich heeft ontwikkeld ten opzichte van de vorige meting. Dit kan positief of negatief zijn. De grafische weergave geeft direct duidelijk weer hoe de trend is. In sommige gevallen is een lagere meetwaarde namelijk juist een positieve ontwikkeling.

De jaarrekening bestaat uit:

- De programmarekening met een toelichting per programma op de begrotingswijzigingen (voorjaarsnota en najaarsnota) en de afwijking ten opzichte van de begroting na wijziging.
- De balans en de toelichting op de balans.
- De SISA-bijlage met de verantwoordingsinformatie over specifieke uitkeringen.
- Overzicht van lasten en baten per taakveld.

In de jaarrekening zijn veel optellingen opgenomen. Voor deze tabellen geldt dat als gevolg van afronding de som der delen kan afwijken van het totaal.

De controle van de accountant op getrouwheid en rechtmatigheid richt zich op de jaarrekening. De accountant stelt tevens vast dat het jaarverslag verenigbaar is met de jaarrekening.

Door de samenvoeging van alle onderdelen, waarvan de meeste zijn voorgeschreven in het BBV, vormen de jaarstukken een omvangrijk boekwerk. De jaarstukken worden ook digitaal beschikbaar gesteld via de website <http://www.begrotingzuidholland.nl/>

In de jaarstukken is de informatie vanuit de verschillende programma's bijeengebracht in de Kijklijnen. Hiermee wordt de lezer een snel en compleet overzicht geboden over:

- de stand van zaken rond de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland;
- de voortgang rond de extra ambities in de Begroting 2018;
- de stand van zaken rond de strategische verkenningen diepte-investeringen;
- de aanwending van het ingestelde alertheidsbudget.

## Bestuurlijke inleiding

Met genoegen presenteren wij u de vierde jaarrekening van de collegeperiode 2015 – 2019. 2018 was het laatste volledige jaar van dit college. Hierin hebben wij doorgebouwd op de basis die in de eerste collegejaren gelegd is.

Onze regio is een open economie die profiteert van gunstige ontwikkelingen op de wereldmarkt. De Zuid-Hollandse economische groei bedroeg in 2018 2,9%. Daarmee groeien wij sneller dan het nationaal gemiddelde van 2,5%. Robuuste groei is belangrijk om te kunnen investeren in de toekomst. Daar hebben wij in 2018 volop op ingezet. Wij hebben geïnvesteerd in een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving, de best bereikbare provincie, een nieuwe economie, energievernieuwing, een levendige meerkernige metropool en in slagvaardig en transparant bestuur.

Medeoverheden en maatschappelijke partners kijken naar de provincie als regisseur van transities. In het klimaatakkoord van Parijs, het Nationale Grondstoffenakkoord, het Deltaprogramma en het Nationale Klimaatakkoord (KEA) staan ambitieuze doelen voor de verlaging van emissies, de verduurzaming van ons energiesysteem, de beperking van het primaire grondstoffengebruik en de klimaatbestendigheid van onze ruimtelijke inrichting. Aan die maatschappelijke opgaven hebben wij in 2018 volop gewerkt. Zuid-Holland is slimmer en schoner geworden. En dus sterker.

Enkele van de mooiste resultaten uit 2018 lichten wij graag nader toe.

### Gezonde en aantrekkelijke leefomgeving

Het Haringvliet is een [nieuw eiland](#) rijker: Bliet, wat 'jonge haring' betekent. Het nieuwe eiland biedt leefruimte aan vogels en vissen. Voor het eerst sinds de permanente afsluiting in 1970 zijn de Haringvlietsluizen bij de Zuid-Hollandse eilanden op een kier gegaan. Hierdoor ontstaat er voor trekvisserij weer een route tussen de rivieren Rijn en Maas en de Noordzee.

Zuid-Holland wordt nieuwe groengebieden rijker. Zo is gewerkt aan nieuwe recreatiegebieden in de Nieuwe [Dordtse Biesbosch](#) en de [Nieuwe Driemanspolder](#). Verder is het provinciaal wandelroutenetwerk uitgebreid met circa 650 km in de regio's Leiden, Hoeksche Waard en Rotterdam Zuid. Hiermee is een provinciedekkend wandelroutenetwerk ontstaan.

Terugbrengen van het getij in [de Grevelingen](#) is een stap dichterbij gekomen. Dankzij extra geld van het Rijk konden wij een verkenning starten naar een waterdoorlaat in de Brouwersdam. We onderzoeken verschillende varianten, waaronder opties met een getijdencentrale. De doorlaat en het getij zijn noodzakelijk om natuur en waterkwaliteit te verbeteren. Dat is goed nieuws voor de onderwaternatuur, (water)recreatie, toerisme, visserij en de regionale economie.

Het netwerk van VoedselFamilies is verder versterkt. In dit netwerk werken wij samen met voedselmakers aan duurzame en innovatieve landbouw. Een bijzondere bijeenkomst was de [Oogstdag](#) op het Provinciehuis. Hier werd onder andere een manifest gepresenteerd over de toekomst van het landbouwsysteem in Zuid-Holland.

Wij hebben ons onverminderd ingezet voor de verbetering van de luchtkwaliteit. Samen met andere overheden dringen we Zeer Zorgwekkende Stoffen in het milieu terug. We zijn gestart met de doorontwikkeling van onze [website](#) over risicobedrijven. Onze inwoners krijgen op een overzichtelijk kaart informatie over bedrijven die met gevaarlijke stoffen werken.

## **Best bereikbare provincie**

Op de fiets kom je steeds verder in Zuid-Holland. Er zijn 13 fietsprojecten afgerond, bijvoorbeeld tussen Kinderdijk en Nieuw-Lekkerland, Den Haag en Leidschendam-Voorburg, Naaldwijk en Rijswijk. Dankzij onze subsidies zijn er extra fietsparkeerplekken gerealiseerd bij treinstation Voorschoten, waar nu ruim 1.100 stallingsplekken zijn. Voor 11 andere stations is Rijksgeld beschikbaar gekomen waarmee 2.400 extra fietsparkeerplekken gemaakt worden. Fietspaden langs onze kust zijn opgeknapt: van Hoek van Holland tot de noordelijke provinciegrens.

Ons [openbaar vervoer](#) wordt beter en schoner. Wij hebben afgesproken dat de stadsdienst Leiden geheel elektrisch uitgevoerd gaat worden. In 2019 gaan er 23 elektrische bussen rijden op groene stroom. Verder hebben wij uitgangspunten vastgesteld voor de aanbesteding van de Waterbus. Met het Rijk hebben wij [afgesproken](#) dat in de Binckhorst in Den Haag de komende jaren hoogwaardig openbaar vervoer ontwikkeld wordt en goede fietsverbindingen.

Belangrijke Zuid-Hollandse verkeersaders worden [versneld verbeterd](#). De files op het Zuid-Hollandse deel van A15 worden aangepakt. Er is een maatregelenpakket afgesproken met het Rijk om de doorstroming te verbeteren en capaciteitsuitbreiding wordt onderzocht. Verder start de verbreding van de A20 tussen Nieuwerkerk aan den IJssel en Gouda [2 jaar eerder](#), in 2021.

Vrachtwagens krijgen [betere parkeermogelijkheden](#). Met het Rijk hebben wij afgesproken dat binnen vijf jaar een netwerk ontwikkeld wordt voor truckparking. Het truckverkeer vanuit de Rotterdamse Haven naar het achterland zal hiervan profiteren.

We hebben twee van onze wegen [CO<sub>2</sub> neutraal gemaakt](#). De N211 en de N470 zijn door innovatieve aanbesteding en toepassing van nieuwe technieken zelfs CO<sub>2</sub> negatief. Ook hebben wij regulier wegonderhoud uitgevoerd, bijvoorbeeld aan de [N492](#) (Albrandswaard), [N496](#) en [N210](#) (Bergambacht – Schoonhoven). We hebben dat gecombineerd met het doorvoeren van verbeteringen waardoor veiligheid en doorstroming verbeteren.

Het Zuid-Hollandse wegennet wordt completer. Wij hebben besluiten genomen die de aanleg dichterbij brengen van de Wippolderlaan, de kruising [N214/N216](#) en de [N215](#). We hebben een voorkeursalternatief gekozen voor de Duinpolderweg als onderdeel van het project Bereikbaarheid Haarlemmermeer-Bollenstreek.

## **Naar een nieuwe economie: the next level**

De Zuid-Hollandse economische groei bedroeg op jaarbasis 2,9%. Daarmee groeien wij sneller dan het nationaal gemiddelde van 2,5%. In onze regio neemt het [innovatievermogen](#) en [het aantal snelle groeiers](#) toe. Zuid-Holland heeft zelfs de meeste snelgroeende bedrijven én de meeste jonge snelle groeiers.

Wij hebben nieuwe buitenlandse bedrijven weten te binden aan Zuid-Holland. Dit is gelukt mede dankzij succesvolle samenwerking met onze partners zoals de Economic Board Zuid Holland (EBZ), de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) en het InnovationQuarter (IQ). Verder hebben drie internationale instituten aangekondigd zich te vestigen in onze regio. Het expertisecentrum van de Verenigde Naties voor klimaatadaptatie (GCA) komt naar Rotterdam. Ook de internationale organisatie van afvalverenigingen (ISWA) vestigt zich daar. En het Nederlandse instituut voor ruimteonderzoek (SRON) komt naar het Science Park in Leiden.

De [ruimtevaartactiviteiten](#) in Zuid-Holland zijn versterkt. Samen met het Rijk hebben wij afgesproken [extra geld](#) te stoppen in de [Space Campus Noordwijk](#). Op deze plek werken bedrijven en onderzoekers samen aan ruimtevaartinnovatie. Ook is hier het technologische hoofdkwartier van de Europese Ruimtevaartorganisatie ESA gevestigd. Met het extra geld wordt dit centrum gemoderniseerd.

We hebben onderzocht hoe arbeidsmarkt, onderwijs en digitalisering nog meer kunnen bijdragen aan onze regionale economie. We zijn gestart met de uitwerking van een provinciale inzet voor de langere termijn.

De leegstand in de detailhandel, bij kantoren en bedrijventerreinen is afgenomen, onder andere door transformatie naar woningen. Dit is gelukt mede dankzij onze inzet via het [Actieprogramma Slim Ruimtegebruik](#) en de subsidieregeling Planvorming detailhandel.

Ondernemers hebben geïnvesteerd in [duurzame energie op bedrijventerreinen](#). Onze subsidies hebben daaraan bijgedragen.

### **Energievernieuwing**

De energievoorziening in Zuid-Holland wordt schoner en duurzamer. De provincie heeft de ontwikkeling van een Zuid-Hollands warmtenet [een impuls gegeven](#). Dit doen wij samen met gemeenten, energiebedrijven en andere partners in De Warmtealliantie. Ook hebben we lokale warmtenetten financieel ondersteund en hebben wij gemeenten geholpen bij het opstellen van een visie op deze ontwikkelingen. Dit helpt hen om hun energietransitie te versnellen.

Voor de opwekking van zon- en windenergie zijn nieuwe locaties ontwikkeld. Speciaal voor [kleinschalige initiatieven](#) hebben wij subsidie verstrekt voor duurzame energieopwekking en woningisolatie. Door verruiming van de subsidieregeling hebben ook kleine Verenigingen van Eigenaren hiervan geprofiteerd.

De industrie in de Rotterdamse Haven hebben wij gestimuleerd tot energiebesparing en ontwikkeling van bijvoorbeeld waterstof. Hiervoor hebben wij het [Deltalinqs Cooperation Climate Program](#) ondertekend.

Het [ontwerp-klimaatakkoord](#) hebben wij uiteraard nauwlettend gevolgd en via de klimaattafels van ideeën en commentaar voorzien. Onze focus lag hierbij op de tafel Gebouwde Omgeving en de tafel Industrie. Samen met de Zuid-Hollandse regio's zijn wij gestart met de Regionale Energiestrategieën, waarin plannen staan over o.a. de duurzame opwekking van elektriciteit en de warmtetransitie in de gebouwde omgeving.

### **Naar een levendige meerkernige metropool**

Het Actieplan Woningbouw is opgesteld. Hiermee dragen wij bij aan de versnelling van de woningbouw in Zuid-Holland. Ook helpen we hiermee bij de vermindering van leegstand. We doen dat met 3 maatregelen. Ten eerste zetten we een Vliegende Brigade in. Dit expertteam helpt gemeenten bij het opstellen van woningbouwplannen en de nodige vervolgacties. Ten tweede maken wij transformatie-initiatieven binnen bestaand stads- en dorpsgebied – nabij hoogwaardig openbaar vervoer – sneller mogelijk. Ten slotte financiert de provincie versnelling van woningbouw en binnenstedelijke transformatie vanuit bestaande middelen. [Slim ruimtegebruik](#) is hierbij ons devies.

De ruimtelijke impact van de energietransitie en klimaatadaptatie is in kaart gebracht. Dit heeft geresulteerd in een advies op welke wijze duurzame energie kan passen in verschillende soorten landschap.

Zuid-Hollands erfgoed wordt steeds meer gewaardeerd. Wij hebben onze 7 erfgoedlijnen een [kwaliteitsslag gegeven](#). We zien dat de maatschappelijke belangstelling en de waardering voor onze erfgoedlijnen mede hierdoor is gestegen. Voor rijksmonumenten in Zuid-Holland zijn dankzij extra geld onderhoudsachterstanden verder ingelopen. Ook het onderhoud en de restauratie van [historische molens](#) verloopt voortvarend. Mede als gevolg van een aantal spectaculaire vondsten is de publieke belangstelling voor archeologie verder toegenomen.

### **Slagvaardig en transparant bestuur**

Vrijwel al ons bestaand beleid is samengevoegd in 1 integraal plan: ons [omgevingsbeleid](#). Dit is onderdeel van onze voorbereidingen op de omgevingswet. Wij hebben ons omgevingsbeleid gedigitaliseerd en de teksten simpeler gemaakt. Zo wordt ons beleid toegankelijker, begrijpelijker en makkelijker bij te werken. Tegelijkertijd hebben we 3 onderdelen van het omgevingsbeleid vernieuwd, te weten: kantoren, verstedelijking & wonen en rijke groene blauwe leefomgeving.

[In Europa](#) spelen we in op actuele ontwikkelingen. Zo hebben we in het kader van het jaarlijkse GS-Brussel-bezoek de conferentie '[Joining forces towards an EU Green Hydrogen Economy](#)' georganiseerd samen met Noord Nederland. Eurocommissaris Maroš Šefčovič gaf tijdens de conferentie aan gecharmeerd te zijn van de rol van waterstof in de energie-en grondstoffentransitie. Ook in samenwerking met Vlaanderen en Noordrijn-Westfalen zijn flinke stappen gezet via een zeer succesvolle [Corridor week](#) in november 2018.

Onze twee missies in China waren gericht op het bevorderen van Zuid-Hollandse betrokkenheid bij de ontwikkeling van de Chinese superstad Xiongan. In het bijzonder bij duurzame urbanisatie en de land- en tuinbouw, waar Zuid-Hollandse bedrijven en instellingen veel kennis en kunde te bieden hebben. Tijdens het eerste bezoek heeft onze Commissaris van de Koning bovendien deelgenomen aan het Boao Forum for Asia.

De nieuwe gemeente Hoeksche Waard is tot stand gekomen. Na een zorgvuldig proces zijn de gemeenten Binnenmaas, Cromstrijen, Korendijk, Oud-Beijerland en Strijen per 1 januari 2019 gefuseerd tot 1 krachtige gemeente. Ook de nieuwe gemeenten Noordwijk, Molenlanden en Vijfheerenlanden zijn tot stand gekomen. Zuid-Holland telt vanaf 1 januari 2019 52 gemeenten

In onze jaarlijkse rapportage [Slimmer en Sterker Bestuur](#) hebben wij de ruimtelijke economische netwerken in Zuid-Holland onderzocht. Ook hebben wij de opgaven en de bestuurlijke ontwikkelingen in de regio's van Zuid-Holland in kaart gebracht. Zo is bijvoorbeeld de centrumpositie van de gemeente Gorinchem in de regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden nader uitgewerkt.

De voorbereidingen voor de renovatie van C-gebouw van het Provinciehuis zijn van start gegaan. Na de renovatie zal het gebouw toekomstbestendige werkplekken en vergaderruimtes bieden. Het gebouw zal fors zijn verduurzaamd.

### **Schoner, slimmer en dus sterker**

Dit is de laatste jaarrekening die dit college presenteert. In [De Terugblik](#) hebben wij reeds op een rij gezet wat de belangrijkste resultaten van deze collegeperiode zijn. De mijlpalen in deze Jaarrekening 2018 beschouwen wij als een mooie aanvulling daarop. Ze illustreren ons streven de uitgestoken hand te bieden aan onze partners. Telkens er op gericht om Zuid-Holland tot een mooiere plek te maken om te wonen, werken, recreëren en ondernemen. Zo maken we onze regio slimmer, schoner en dus sterker. En dat doen wij samen.

Het college van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland  
April 2019

## Financieel Beeld

### Inleiding

In het financieel beeld wordt op hoofdlijnen inzicht gegeven in de financiële resultaten over het gevoerde beleid in 2018. Daarnaast worden ook de belangrijkste financiële trends weergegeven, waaronder het voorspellend vermogen en de realisatiekracht, om zo een beeld te krijgen hoe de provincie financieel heeft gepresteerd en hoe deze resultaten zich ten opzichte van voorgaande jaren verhouden. Naast inzicht in de totale bestedingen en ontvangsten wordt aandacht besteed aan het rekeningresultaat en de beklemming (het gedeelte dat voor hetzelfde doel in 2019 behouden blijft) ervan. De financiële positie van de provincie wordt onder andere toegelicht aan de hand van de omvang van het eigen vermogen, met een uitgebreide verdieping naar de programmareserves en er wordt aandacht besteed aan de relatie tussen inkomsten, schuld en de reserve. Voor een meer gedetailleerd inzicht in de prestaties en financiën per beleidsprogramma, verwijzen wij u door naar de toelichting in de programma's.

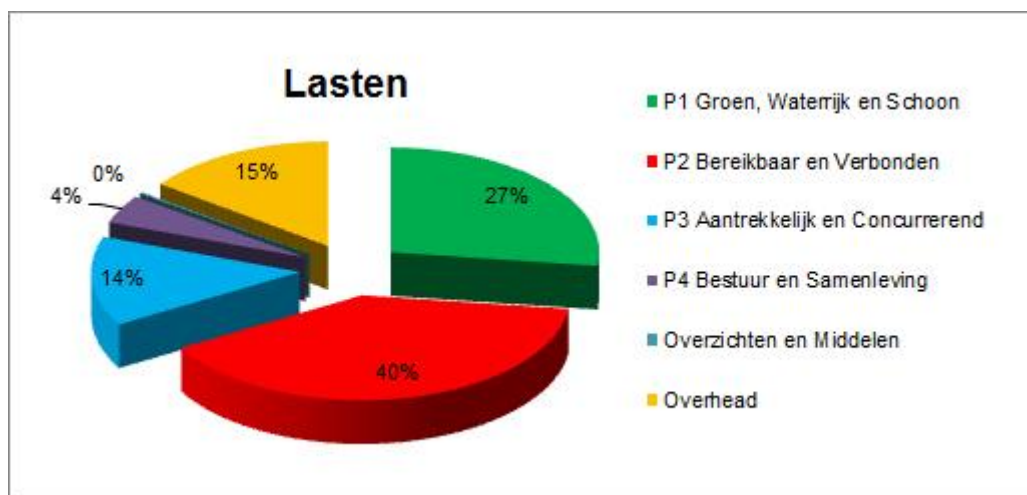
### Wat heeft de provincie financieel gepresteerd?

De behandeling van de Jaarrekening 2016 is aanleiding geweest om extra aandacht te besteden aan het Voorspellen, Versnellen en Vertellen (VVV). Hoe voorkomen we dat pas achteraf (bijvoorbeeld bij de jaarrekening) blijkt dat er geld over is, terwijl deze ruimte gedurende het jaar mogelijk elders op de begroting ingezet had kunnen worden om bestaand beleid te versnellen en/of in te spelen op nieuwe ontwikkelingen?

Hieronder zijn de financiële prestaties van 2018 grafisch, met een korte toelichting weergegeven.

#### 1a) Lasten

De provincie heeft in 2018 € 619 mln aan lasten gemaakt om de gewenste doelen en taken te realiseren.



De provincie heeft in 2018 € 272 mln uitgegeven aan investeringsprojecten. Investeringsprojecten maken geen onderdeel uit van de provinciale lasten. De investeringen komen op de balans. In de volgende jaren komen de afschrijvings- en rentekosten ten laste van de lastenbegroting. In 2018 zijn de uitgaven aan investeringen in grond, water- en wegenbouwkundige werken toegenomen. In onderstaande tabel zijn de investeringsuitgaven van de afgelopen 3 jaar weergegeven. Hieruit blijkt dat we steeds meer activiteiten in de investerings sfeer uitvoeren om onze doelen en taken te realiseren.



#### Voorspellen

Het voorspellend vermogen is de afgelopen 2 jaar verbeterd. De Jaarrekening 2018 laat een realisatieniveau zien van 94% van het bij Najaarsnota 2018 bestuurlijk bijgestelde budget. In 2016 zat het uitputtingsniveau op 90%, en in 2017 op 91%. Hiermee is het voorspellend vermogen in 2018 aanzienlijk beter dan de afgelopen jaren, maar nog net onder de eigen doelstelling van minimaal 95%. In de bijstellingsmomenten gedurende het jaar (Voorjaarsnota en Najaarsnota) wordt veel nadrukkelijker dan voorheen een integrale afweging gemaakt binnen het totaal van alle budgetten, en ook de verschillenanalyse van de afgelopen jaren geeft veel informatie om beter bij te sturen. Het streven is om ook de komende jaren hierin nog kwaliteitsslagen te maken. In 2018 is in het kader van het beter kunnen voorspellen ook kritisch gekeken of gehanteerde onzekerheidsmarges en risicobuffers nog wel nodig zijn. Op basis van deze analyse zijn vervolgens bij begroting de behoedzaamheidsmarges provinciefonds en opcenten Motorrijtuigenbelasting komen te vervallen. Ook de structurele post onvoorzien van € 0,5 mln is komen te vervallen.

#### Realisatiekracht

Doen we meer, of laten we kansen liggen met als gevolg dat het geld op de plank blijft liggen? Hieronder is een tabel opgenomen met daarin de lasten in de exploitatie en de uitgaven aan de investeringsprojecten om zo een beeld te krijgen van onze realisatiekracht van de afgelopen jaren.



*Totaal lasten exploitatie 2017 is exclusief eenmalige afschrijving activa van derden*



Vanaf 2017 geldt een verplichte activering voor investeringen met een maatschappelijk nut, vandaar dat er een relatief groot verschil zit in de cijfers 2016 en 2017 in de lasten exploitatie (daling) en de uitgaven in de investeringen (stijging). In 2018 is te zien dat er ten opzichte van 2017 zowel in de exploitatie als in de investeringen meer is uitgegeven. Ook op totaalniveau is te zien dat alle inspanningen om de realisatiekracht te verbeteren zijn vruchten hebben afgeworpen. Het verbeteren van het prognosticerend vermogen in combinatie met het kunnen versnellen en/of meer kunnen doen zorgt ervoor dat we steeds beter presteren binnen onze beschikbare middelen. Vanaf 2017 is er extra geïnvesteerd om versnellingen in gang te zetten, bij de kijklijnen is hier meer informatie over opgenomen.

#### 2a) Baten

De provincie heeft in 2018 € 705 mln aan baten ontvangen. In onderstaand cirkeldiagram zijn de grootste batenposten opgenomen. Bijna de helft van onze inkomsten bestaat uit de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting. Naast de opcenten vormt de uitkering provinciefonds het belangrijkste deel van de inkomsten. De laatste grote post betreft de bijdragen van derde partijen, veelal ook Rijk en/of gemeenten.



#### 2b) Investeringsbijdragen

De provincie heeft in 2018 €130 mln aan investeringsbijdragen verantwoord. Dit dient in samenhang te worden bekeken met de uitgaven aan investeringen die bij 1b) zijn benoemd.

#### Rekeningresultaat

Het rekeningresultaat over 2018 bedraagt € 12,9 mln positief. Dit is het resultaat dat resteert ná verrekening met de reserves. In onderstaande tabel staat het gerealiseerde resultaat 2018 weergegeven, afgezet tegen het resultaat uit de (gewijzigde) begroting zoals die bij de Najaarsnota 2018 is gepresenteerd.

#### Rekeningresultaat

(bedragen x € 1.000)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
Lasten	655.493	618.603	36.890
Baten	699.032	705.228	-6.196
Subtotaal baten en lasten	-43.539	-86.625	43.086
Toevoeging aan reserves	254.206	246.295	7.911
Onttrekking aan reserves	210.667	172.607	38.060
Subtotaal reserves	43.539	73.688	-30.149
Resultaat	0	-12.937	12.937



Het rekeningresultaat is het afgelopen jaar sterk gedaald. Dit kan mede het gevolg zijn van verbetering van het voorspellend vermogen. De afgelopen jaren was er nog sprake van een rekeningresultaat van minimaal € 30 mln.

Het rekeningresultaat van € 12,9 mln positief is onder te verdelen naar:

- |                                    |           |
|------------------------------------|-----------|
| a) Niet beïnvloedbaar resultaat    | € 2,0 mln |
| b) Beperkt beïnvloedbaar resultaat | € 3,1 mln |
| c) Beïnvloedbaar resultaat         | € 7,8 mln |

Niet beïnvloedbaar resultaat betreft afwijkingen ten opzichte van de bij de najaarsnota gepresenteerde (gewijzigde) begroting, waarop de provincie niet kan sturen. Beperkt beïnvloedbaar resultaat betreft afwijkingen ten opzichte van de bij de najaarsnota gepresenteerde (gewijzigde) begroting waarop de provincie wel kan sturen, maar waarbij de mogelijkheid daartoe beperkt is. Beïnvloedbaar resultaat betreft de afwijkingen ten opzichte van de bij de najaarsnota gepresenteerde (gewijzigde) begroting waarop de provincie kan sturen.

#### *Niet beïnvloedbaar resultaat*

Dit betreft de effecten uit het provinciefonds; met name uit de September- en de Decembercirculaire. Deze circulaire worden ontvangen na het moment van opstellen van de najaarsnota. Het effect van de September- en Decembercirculaire in het rekeningresultaat van 2018 bedraagt € 0,7 mln. Daarnaast is er € 1,3 mln meer aan Motorrijtuigenbelasting ontvangen.

#### *Beperkt beïnvloedbaar resultaat*

Het beperkt beïnvloedbaar resultaat betreft onderwerpen waarop de provincie in enige mate kan sturen, maar waarvan het resultaat bij de najaarsnota nog niet dusdanig duidelijk was dat dit cijfermatig kon worden verwerkt. In 2018 gaat het om de vrijval en/of uitstel van verleende subsidies (€ 3,1 mln).

#### *Beïnvloedbaar resultaat*

Naast de niet beïnvloedbare en beperkt beïnvloedbare afwijkingen op de begroting resteren de zaken waarbij de provincie de mogelijkheid heeft gehad om te sturen. De belangrijkste zijn:

- |  |            |
|--|------------|
| 1. Resultaat beleid Groen                      | € 3,7 mln  |
| 2. Vrijval programmareserves                   | € 3,0 mln  |
| 3. Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu     | € 3,1 mln  |
| 4. Energie en Klimaatakkoord                   | € -2,3 mln |
| 5. Overhead                                    | € -1,9 mln |
| 6. Diverse beleidsterreinen materiële uitgaven | € 2,2 mln  |

## **Bestemming en beklemming**

Provinciale Staten besluiten bij het vaststellen van de jaarstukken over de bestemming van het rekeningresultaat. In de regel wordt voorgesteld om het rekeningresultaat ten gunste van de algemene reserve te brengen. Een belangrijk onderdeel bij het volgende P&C product, namelijk de Voorjaarsnota 2019, betreft het bestemmen van middelen waarvoor in 2018 of eerder juridische verplichtingen zijn aangegaan of bestuurlijke afspraken zijn gemaakt, maar die nog niet tot uitvoering zijn gebracht. Deze middelen worden bij jaarrekening gedefinieerd als beklemd; de middelen blijven zo beschikbaar voor het betreffende doel.

De beklemming geldt voor de decentralisatie-uitkeringen uit de September- en Decembecirculaire waar specifieke afspraken over zijn gemaakt, alsook de gesloten systemen voor Groen en Mobiliteit uit het Hoofdlijnenakkoord.

### *Beklemd deel jaarrekeningresultaat*

- Gesloten systeem Groen € 3,7 mln. Het gesloten systeem van Groen betreft het totaal van doel 1.3 t/m 1.5 en taak 3.4.3.
- Diverse decentralisatie uitkeringen uit de September- en Decembecirculaire € 7,5 mln.
- Bedrijventerreinen: door verlenging van de uitvoeringsperiode verschuiven de lasten van 2018 naar 2019 en verder. De niet bestede middelen ad € 1,2 mln. van dit doel die in het resultaat vallen, dienen derhalve beschikbaar te blijven ter dekking van de meerjarige lasten.
- Cofinanciering Spoorwegzone: € 0,5 mln doorschuif van activiteiten uitwerking groeiagenda Drechtsteden.
- Molenrestauratie: intensiveringssubsidies zijn eind 2018 verleend. In verband met de juridische verplichting dienen de niet bestede middelen ad € 0,3 mln beschikbaar te blijven.
- Vliegende brigade amendement 629, Omgevingswet: € 0,1 mln doorschuif van activiteiten ten behoeve van ondersteuning aan gemeenten voor complexe ruimtelijke opgaven.

Het rekeningresultaat 2018 is € 12,9 mln. Voor bovenstaande onderwerpen moet € 13,3 mln als beklemd worden beschouwd. De beklemming is hiermee hoger dan het rekeningresultaat. Dit komt voornamelijk doordat de algemene uitkering provinciefonds € 8 mln lager is uitgevallen dan was begroot en omdat er eind 2018 voor € 8,3 mln aan decentralisatie-uitkeringen (die ook via provinciefonds worden verstrekt) is ontvangen. In totaal is hierdoor uit het provinciefonds € 0,3 mln meer ontvangen dan begroot. Echter het grootste deel van de beklemmingen betreft de decentralisatie-uitkeringen ad € 7,5 mln Dit verklaart de hogere beklemming dan het rekeningresultaat.

Daarnaast is binnen het gesloten systeem van Mobiliteit meer uitgegeven dan begroot. De kapitaallasten maken geen deel uit van het gesloten systeem mobiliteit en daardoor ontstaat er bij correctie hiervoor een negatief resultaat. Bij Voorjaarsnota 2019 zal daarom het saldo (meer besteed) ad € 2 mln uit de programmareserve 2 worden toegevoegd aan de algemene reserve.

### **Het rekeningresultaat nader gespecificeerd**

In de programmaverantwoording is bij het onderdeel 'Wat heeft dat gekost?' (ook wel de 3<sup>de</sup> W-vraag genoemd) per doel een analyse gegeven van de verschillen tussen de bij de najaarsnota gepresenteerde (gewijzigde) begroting en de uiteindelijke realisatie. De belangrijkste verschillen, groter dan € 1 mln die het rekeningresultaat hebben veroorzaakt, zijn hieronder kort toegelicht.

<i>Minder uitgegeven dan begroot</i>	
1. Gesloten Systeem Groen	€ 4,5 mln
2. Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu (doel 1.6)	€ 3,1 mln
3. Uitstel subsidie Bedrijventerreinen) (doel 3.5)	€ 1,2 mln
4. Vrijval programmareserve (doel 3.5+ middelen)	€ 3,0 mln
5. Overige verschillen < 1mln	€ 3,4 mln
<i>Meer uitgegeven dan begroot</i>	
6. Energie en klimaatakkoord	€ 2,3 mln
7. Overhead	€ 1,9 mln
<i>Meer baten ontvangen dan begroot</i>	
8. Provinciefonds (doel 5.1) diverse mutaties	€ 0,7 mln
9. Motorrijtuigenbelasting (doel 5.1)	€ 1,3 mln

1. *Gesloten Systeem Groen (€ 4,5 mln) - deels beklemd inclusief apparaatslasten*  
 Door vertraging in de recreatieprojecten die doorschuiven naar volgende jaren en door looptijdverlenging van subsidies is minder gerealiseerd. Ook is er een resultaat ontstaan op de uitvoering van Natura 2000/PAS. De realisatie van het (agrarische) natuurbeheer is lager vanwege correctie van dubbel verantwoorde lasten in 2017. Daarnaast is op dit doel ook een voordelig resultaat op apparaatslasten.
2. *Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu (€ 3,1 mln) - niet beklemd*  
 Er is een positief resultaat van € 1,4 mln bij de dwangsommen die de provincie kan opleggen vanuit Vergunningverlening Toezicht en Handhaving (VTH). Dit bestaat voor € 1,2 mln aan geïnde dwangsommen die het gevolg zijn van de handhavingsstrategie VTH dwangsommen, daarnaast is juridische ondersteuning voor het innen van dwangsommen niet nodig geweest. Verder is het beschikbare budget voor de uitvoering van de vraaggestuurde bouwadviezen Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) en taken Bouwen, Reclame, Inrit, Kappen en Slopen (BRIKS) niet volledig benut (€ 0,5 mln). Tot slot zijn er bij het project Clean INland SHipping (CLINSH) in 2018 minder kosten gerealiseerd vanwege het feit dat door een extra aanbestedingstraject kosten verschoven zijn naar 2019.
3. *Uitstel subsidies bedrijventerreinen (€ 1,2 mln)*  
 Bij de subsidieregeling Uitvoering herstructurering bedrijventerreinen (UHB) zijn uitstelverzoeken gehonoreerd, hierdoor verschuiven de lasten naar 2019 en volgende jaren
4. *Vrijval programmareserves (€ 3 mln) - (deels beklemd)*  
 De deelreserve Bedrijventerreinen valt voor € 1,5 mln vrij vanwege verlaagde subsidie-vestigingen. Daarnaast vallen ook de resterende saldi van de reserve alertheidsbudget en reserve strategische investeringen vrij.
5. *Overige verschillen < 1mln (€ 3,4 mln)*  
 Diverse onderbestedingen die zijn toegelicht bij het onderdeel 'Wat heeft het gekost' in de programmaverantwoording.
6. *Energie en klimaatakkoord (-€ 2,3 mln)*  
 De ontwikkeling van het warmtesysteem tussen Rotterdam en Leiden vergde meer provinciale inzet dan geraamd. Dit betreft inhuur van specialistische kennis en er is extra personele inzet bij de provincie geweest op de provinciale warmteopgave als gevolg van de uitwerkingen van het Klimaatakkoord . Daarnaast is meer uitgegeven voor extra inzet in de vorm van inhuur en onderzoeksopdrachten op de verduurzaming van de industrie.

7. *Overhead (-€ 1,9 mln)*

De overschrijding op arbeidskosten wordt veroorzaakt door extra inhuurkosten voor informatisering en automatisering. Daarnaast zijn er ook meer baten ontvangen voor detacheringen en vergoedingen UWV dan geraamd. De projectkosten van de afgelopen jaren (2014-2017) voor de oude planvorming rondom renovatie C-gebouw zijn versneld afgeschreven met de start van het nieuwe project Renovatie C-gebouw.

8. *Provinciefonds € 0,7 mln (beklemd)*

De algemene uitkering valt in 2018 circa € 8 mln lager uit. Dit komt met name door een neerwaartse bijstelling van het accres (al aangekondigd in de Septembercirculaire). De provincie heeft eind 2018 via de Decemercirculaire voor € 8,3 mln aan extra decentralisatie-uitkeringen ontvangen. Ook heeft er een nabetaling plaatsgevonden over boekjaar 2017.

9. *Motorrijtuigenbelasting (€ 1,3 mln) - niet beklemd*

De baten van de motorrijtuigenbelasting zijn € 1,3 mln hoger dan verwacht, dit betreft een afwijking van 0,3%.

### **De financiële positie van de provincie Zuid-Holland**

In voorgaande is vooral ingegaan op de inkomsten en uitgaven. Hieronder gaan we in op de bezittingen en schulden van de provincie.

Wat is een balans:

Bezittingen en schulden worden weergegeven op de balans. In een sterk vereenvoudigde en fictieve vorm ziet dat er als volgt uit:

Activa		Passiva	
Bezittingen (zoals wegen, fietspaden)	100	Eigen vermogen (zoals reserves)	70
Geld op de bank	10	Vreemd vermogen (schulden zoals leningen)	40
Totaal	110	Totaal	110

In het jaarrekening deel van het jaarverslag wordt in detail ingegaan op ieder van bovenstaande posten. In het vervolg van dit financieel beeld geven we een toelichting op het eigen vermogen en een deel van het vreemd vermogen. Allereerst geven we een toelichting op de samenhang tussen schulden, inkomsten en reserves.

Netto Schuldquote en de relatie tussen inkomsten, schuld en reserves.

De netto schuldquote geeft de mate aan waarin een organisatie in staat is om de schulden terug te betalen. De hoogte van de schuld die de provincie kan dragen, hangt af van de hoogte van de inkomsten. De netto schuldquote wordt grofweg berekend door onze leningen minus ons geld op de bank (dit noemen we netto schuld), te delen door de jaarlijkse inkomsten.

In de Begroting 2018 werd uitgegaan van een netto schuldquote van 85,5%. In werkelijkheid is deze ratio op basis van de resultaten van deze jaarrekening lager uitgevallen en komt deze uit op 49,5%.

Het verschil bij de netto schuldquote wordt veroorzaakt doordat de provincie minder hoeft te lenen dan begroot en we meer inkomsten hebben ontvangen. De schuldquote van 49,5% betekent dus dat we twee keer zoveel baten binnenkregen dan de hoogte van onze netto-schuld.

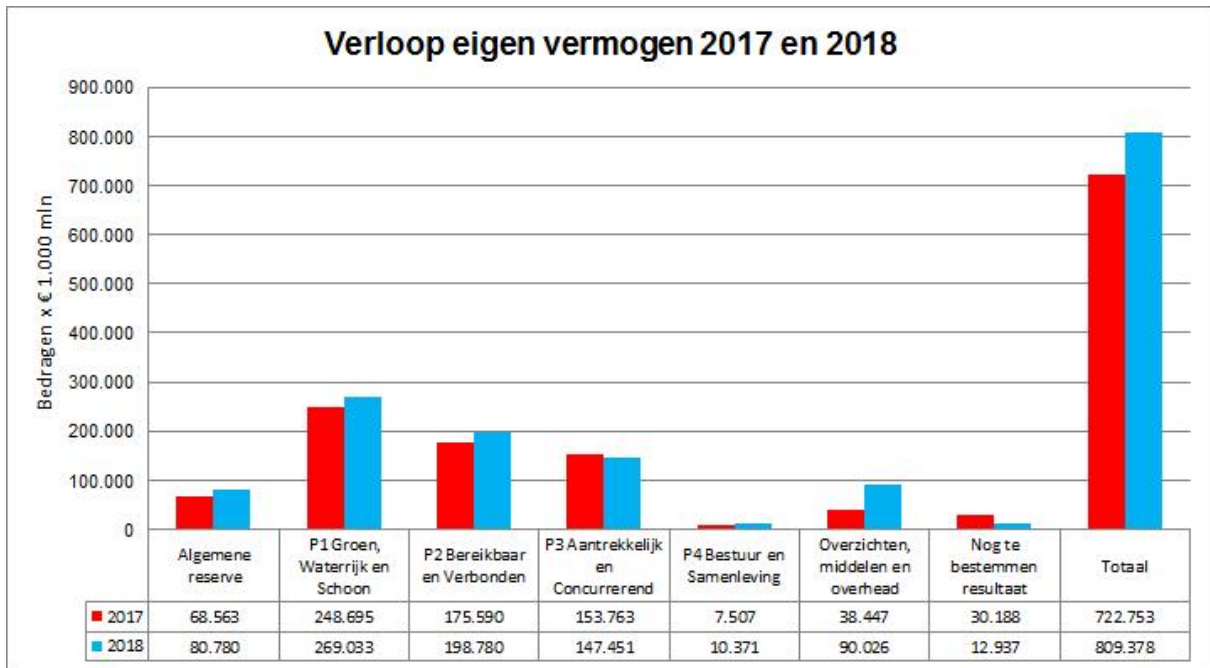
Er is geen officiële norm voor de schuldquote, maar de VNG houdt voor gemeenten een bovengrens aan van 130%, zit een gemeente daarboven dan is er sprake van een relatief hoge schuld.

De huidige schuldquote van de provincie ligt ruim onder de 130% en er is dus op dit moment geen probleem.

In het laatste half jaar van 2018 zien we dat de provincie iedere maand ongeveer € 10 mln meer uitgeeft dan binnenkrijgt en dat daardoor het geld op de bankrekening snel afneemt. We weten echter dat we de komende jaren als provincie veel zullen investeren. Als provincie hebben we veel reserves, maar eigen vermogen in de vorm van reserves is geen geld dat je voor investeringen kunt uitgeven. Met andere woorden, als we willen investeren dan zullen we geld moeten lenen. De netto schuldquote zal hierdoor de komende jaren stijgen.

### Eigen vermogen

In onderstaande grafiek is het verloop van het eigen vermogen gedurende 2017 en 2018 zichtbaar gemaakt.



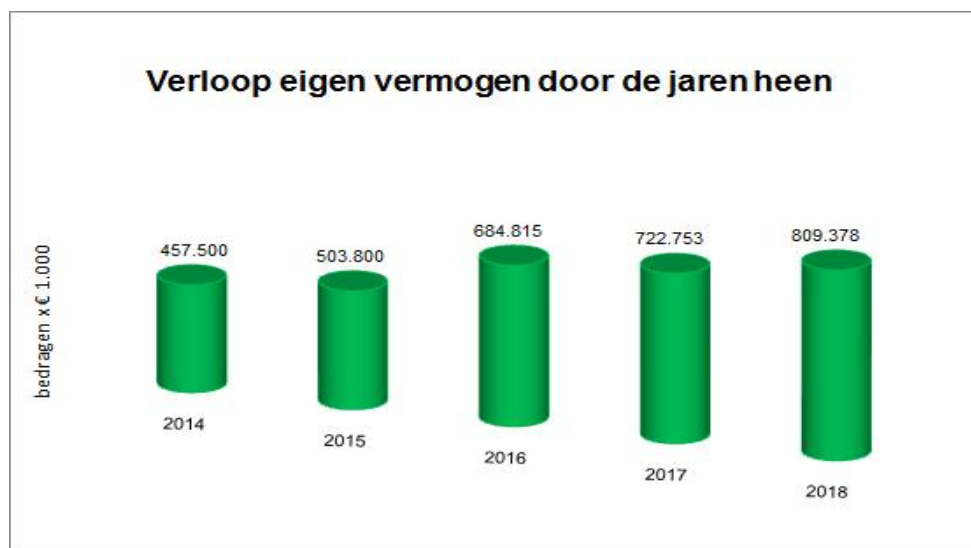
Het eigen vermogen bestaat uit de algemene reserve, de programmareserves en het nog te bestemmen rekeningresultaat. Het eigen vermogen neemt ten opzichte van 2017 toe met € 86,6 mln (van € 722,8 mln naar € 809,4 mln).

De toename van het eigen vermogen met € 86,6 mln kan op hoofdlijnen worden verklaard door:

- Lagere afschrijvingslasten van € 42,9 mln. Deze lagere afschrijvingslasten worden veroorzaakt door in eerdere jaren vertraagde investeringen en worden toegevoegd aan de reserve afschrijvingslasten.
- Overige mutaties in deelreserves waardoor deze in totaal toenemen met € 30,1 mln. In het onderdeel jaarrekening zijn deze mutaties per deelreserve toegelicht.
- Het resultaat over 2018 van € 12,9 mln.

## Eigen vermogen en reserves

In onderstaand overzicht is het verloop van het eigen vermogen vanaf 2014 zichtbaar gemaakt.



Eigen vermogen neemt, in zijn algemeenheid, toe doordat reserves toenemen (algemene reserve en/of programmareserves). Reserves nemen toe als de baten hoger zijn dan de lasten. Jaarlijks lichten we dat toe bij de mutaties op de reserves en bij de toelichting op het resultaat. Als we naar het verloop van het eigen vermogen over een aantal jaren kijken, dan zijn er echter ook technische redenen aan te wijzen waardoor de reserves stijgen. De drie belangrijkste die in de afgelopen jaren invloed hebben gehad:

1. *Verplichte omzetting van middelen met terugbetalingsverplichting (OVP) naar reserve*

Vanwege het vervallen van de terugbetalingsverplichtingen op een aantal subsidies die wij als provincie ontvangen hebben, moeten we deze middelen niet meer zien als een schuld (vreemd vermogen) maar als een bezit (eigen vermogen). In eerdere jaarrekeningen is toegelicht dat hierdoor de reserves in 2016 met € 140 mln zijn toegenomen.

2. *Verplichte activering van projecten met maatschappelijk nut*

Vanaf 2017 geldt een verplichte activering van investeringsprojecten met een maatschappelijk nut. Vóór 2017 was het nog mogelijk om dit soort investeringen met een maatschappelijk nut ten laste van de exploitatie te brengen en het geld dus in het lopende jaar uit te geven. Vanaf 2017 dienen we dit soort investeringen te activeren. Dit betekent dat deze investeringen op de balans komen te staan als bezit en we dat bezit over een aantal jaren afschrijven. Die afschrijvingen (en rente) vormen de jaarlijkse kosten over de duur van de periode dat we het bezit afschrijven. De uitgaven worden dus verspreid over de jaren. Vóór 2017 gaven we per jaar circa € 10 à € 15 mln uit aan dit soort investeringsprojecten die we in exploitatie namen. Als we uitgaan van een afschrijvingstermijn van 30 jaar, geven we aan afschrijvingen (en rente) op die investeringen nu circa 1/30 ste daarvan uit. Op de langere termijn is er geen verschil in uitgaven. Op dit moment geven we echter jaarlijks dus een stuk minder uit aan deze investeringen. Het verschil tussen de uitgaven zoals we die in de oude situatie kenden en de uitgaven in de nieuwe situatie worden jaarlijks gestort in reserves waardoor de reserves toenemen.

3. *Spaarfunctie/egaliseriefunctie voor toekomstige kapitaallasten*

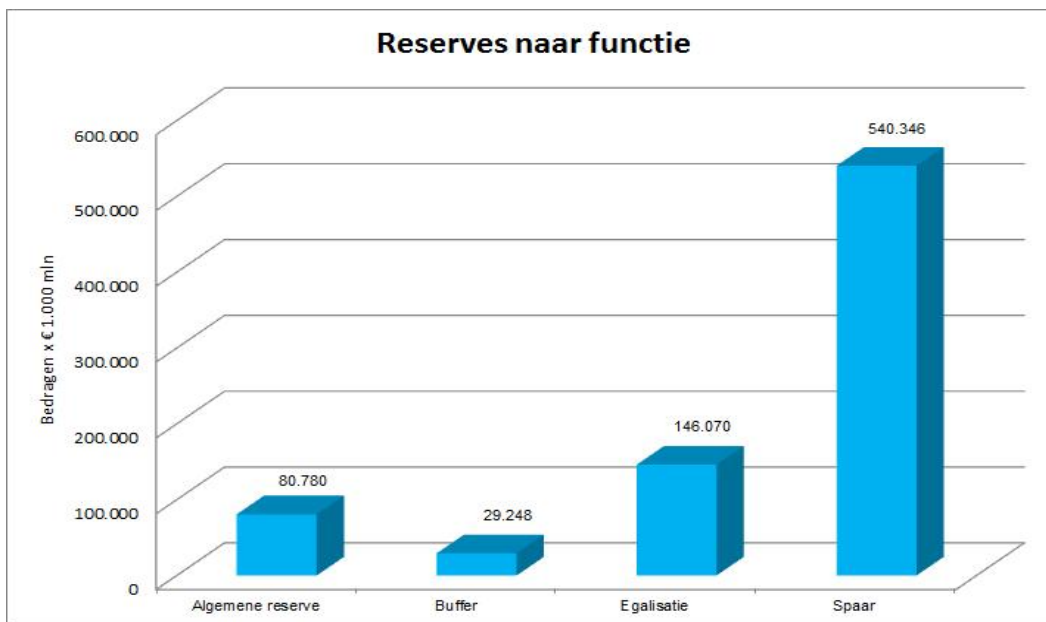
Het komt regelmatig voor dat de planning van projecten wordt aangepast. Als projecten later worden uitgevoerd betekent dit dat ook de afschrijvingen en rente op een later moment starten. Tot en met de jaarrekening 2017 zijn de (tijdelijke) besparingen die hierdoor ontstonden opgenomen in een egaliseriereserve afschrijvingslasten, bedoeld voor toekomstige kapitaallasten. Hiermee worden afwijkingen

in de langetermijnontwikkeling van kapitaallasten zoveel mogelijk afgevlakt. Bij de begroting voor 2019 is besloten hier op een andere manier mee om te gaan maar in de jaarrekening over 2018 is deze reserve toegenomen tot € 76,5 mln.

### De verschillende functies van reserves

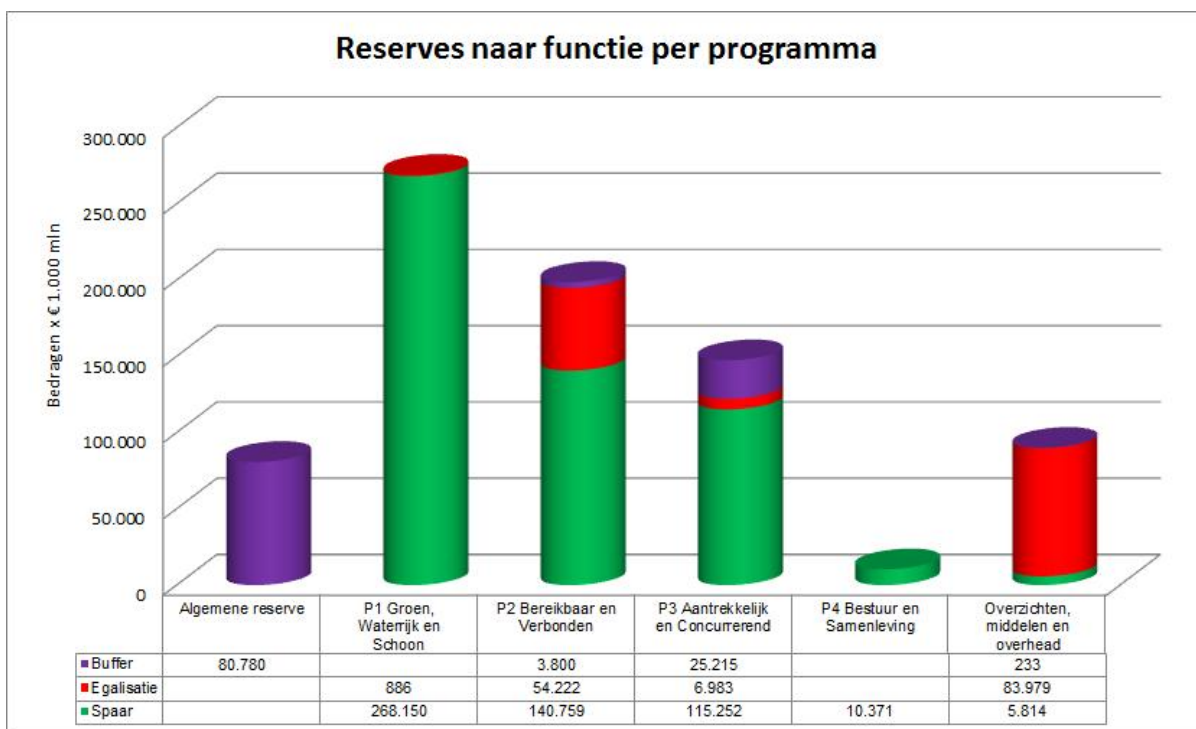
Binnen de provincie Zuid-Holland kennen we naast de algemene reserve om risico's op te vangen (bufferfunctie) diverse andere reserves met een bufferfunctie en bestemmingsreserves. Binnen de bestemmingsreserves maakt de provincie onderscheid naar reserves die dienen om pieken en dalen in de exploitatie op te vangen (egaliseringsfunctie) en reserves die dienen om in de toekomst een bepaalde prestatie te realiseren (spaarfunctie en functie "doorgeschoven prestaties").

In onderstaand overzicht is de verhouding zichtbaar tussen de verschillende functies.



De meeste reserves bij de provincie Zuid-Holland zijn bedoeld om in de toekomst een bepaalde prestatie te realiseren (spaarfunctie) of om pieken en dalen in de exploitatie op te vangen (egalisatie). Daarnaast is in een aantal gevallen besloten om een aparte risicoreserve te vormen voor sommige risico's zoals het energiefonds en InnovationQuarter. De overige risico's zijn opgenomen in de paragraaf weerstandsvermogen en voor die risico's wordt € 30 mln van bovenstaande algemene reserve als minimum weerstandsvermogen aangehouden. In onderstaand overzicht is zichtbaar hoe de reserves per programma zijn verdeeld over de verschillende functies.

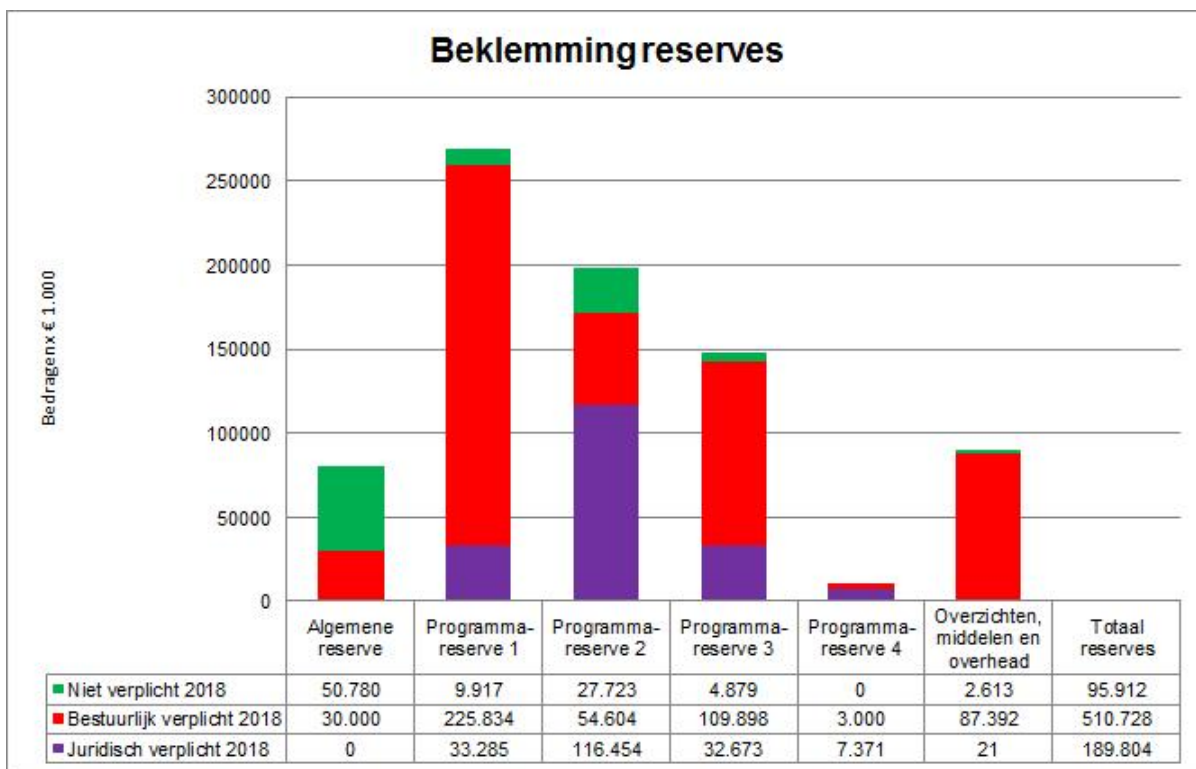




#### Beklemming reserves

Onder beklemdheid wordt verstaan: het bestemmen van (gereserveerde) middelen door het aangeaan zijn van juridische verplichtingen en door gemaakte bestuurlijke afspraken die nog niet tot uitvoering zijn gebracht. Zie [Beleidsnota reserves en voorzieningen](#).

Van het totaal aan reserves van de Provincie Zuid-Holland is het grootste deel juridisch of bestuurlijk verplicht en daarmee beklemd. Het totaal beeld is als volgt:



Uit bovenstaand overzicht blijkt ook dat voor een deel van de reserves geen bestuurlijke of juridische verplichting bestaat waardoor we deze reserves als niet verplicht c.q. onbeklemd zien. In de jaarrekening is per reserve toegelicht of en waarom reserves beklemd zijn. Daarnaast is per reserve, indien van toepassing, aangegeven of er plannen zijn voor de onbeklemden delen van de reserve waarvoor nog geen bestuurlijke of juridische verplichting is aangegaan.

#### *Doeluitkeringen en overlopende passiva (OVP)*

De provincie ontvangt subsidies van derden, met een specifiek bestedingsdoel. Als dit doel met minder middelen gerealiseerd kan worden, geldt een terugbetalingsverplichting. Als deze subsidies niet in het jaar van ontvangst worden uitgegeven, worden ze als OVP (Overlopend passief) opgenomen op de balans. Uit onderzoek is gebleken dat een deel van het OVP PMR niet een terugbetalingsverplichting heeft, derhalve is dit deel ad € 5,8 mln omgezet in nieuw gevormde voorziening PMR.

Als gevolg van een aantal grote decentralisatie-operaties is de omvang van de OVP's afgelopen jaren sterk afgenomen. De omvang van de OVP is de afgelopen jaren gedaald van in 2013 € 298,5 mln naar € 135 mln in 2018. Dit verklaart een groot deel van de stijging van de reserves.

#### *Voorzieningen*

Naast de hierboven genoemde nieuwe voorziening PMR zijn er in 2018 nog 2 nieuwe voorzieningen gevormd, namelijk de voorziening Houdstermaatschappij HZH in verband met het risico van waardedaling van de aandelenkapitaal. Daarnaast is er in verband met de mogelijke oninbaarheid van de aan het warmtebedrijf Holding verstrekte geldlening ad. € 0,7 mln ook een nieuwe voorziening Geldleningen gevormd.

#### **Doeluitkeringen en overlopende passiva (OVP)**

De provincie ontvangt subsidies van derden, met een specifiek bestedingsdoel. Als dit doel met minder middelen gerealiseerd kan worden, geldt een terugbetalingsverplichting. Als deze subsidies niet in het jaar van ontvangst worden uitgegeven, worden ze als OVP (Overlopend passief) opgenomen op de balans.

Uit onderzoek is gebleken dat een deel van het OVP Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) niet een terugbetalingsverplichting heeft, derhalve is dit deel ad € 5,8 mln omgezet in nieuwe voorziening PMR.

Als gevolg van een aantal grote decentralisatie-operaties is de omvang van de OVP's afgelopen jaren sterk afgenomen. De omvang van de OVP is de afgelopen jaren gedaald van in 2013 € 298,5 mln naar € 135 mln in 2018. Dit verklaart een groot deel van de stijging van de reserves.

#### **Voorzieningen**

Naast de hierboven genoemde nieuwe voorziening PMR zijn er in 2018 nog 2 nieuwe voorzieningen gevormd, namelijk de voorziening Houdstermaatschappij HZH in verband met risico waardedaling van de aandelenkapitaal. Daarnaast is uit voorzichtigheidsoverweging de aan het warmtebedrijf Holding verstrekte geldlening ad. € 0,7 mln ook een nieuwe voorziening Geldleningen gevormd.

## **Programmaverantwoording**



## Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

### Naar een klimaatadaptieve Delta

Vanwege haar ligging in de delta's en grotendeels beneden de zeespiegel, is Zuid-Holland extra kwetsbaar voor gevolgen van de klimaatverandering. Dreiging van overstromingen, extreme neerslag en lange perioden van hitte en droogte zullen steeds meer voorkomen. Dit alles beïnvloedt onze leefomgeving en de kwaliteit en beschikbaarheid van ons water. In sommige gebieden leidt dit tot verzilting en tekorten aan zoet water en in stedelijke gebieden tot hittestress en wateroverlast. Daarnaast daalt de bodem in gebieden met veen en of slappe bodem: zowel in het landelijk als stedelijk gebied. Dit heeft steeds grotere gevolgen voor de kosten van aanleg en onderhoud van infrastructuur en de fundering van woningen, voor de huidige agrarische bedrijven en ook overige bedrijven. We willen onze fysieke leefomgeving zo inrichten dat deze bestand is tegen klimaatveranderingen en bodemdaling.

### Aantrekkelijke, schone en veilige leefomgeving

De combinatie van het kenmerkende kust-, veenweide- en rivierdeltalandschap, waarin steden en landschap met elkaar verweven zijn, maakt onze provincie veelzijdig en uniek. Dit landschap, de biodiversiteit en de kwaliteit van de leefomgeving, staan onder druk door het groeiend aantal inwoners, economische ontwikkeling en de klimaatverandering. De landbouwsector, op veel plaatsen drager van het landschap, heeft te kampen met bodemdaling en druk op schaalvergroting vanuit de wereldmarkt. In metropolitane regio's is een aantrekkelijk landelijk gebied en een schone en veilige leefomgeving een belangrijke vestigingsfactor voor mensen en bedrijven. Een groene leefomgeving draagt bij aan een gezonde leefstijl van de inwoners van Zuid-Holland. De provincie Zuid-Holland zet zich in voor het versterken van de biodiversiteit, het landschap beleefbaar te maken, te benutten en te beschermen. We willen de kwaliteit van de leefomgeving versterken door natuur, water, recreatie, landbouw, verstedelijking en economie in samenhang te bezien.

Om dit te bereiken heeft de provincie Zuid-Holland een Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving (RGLB) met Uitvoeringsagenda (UA) uitgewerkt. Visie en UA zijn door Provinciale Staten op 20 februari 2019 vastgesteld. In de nieuwe Visie RGLB staat beschreven op welke manier de provincie bij voorkeur de groenopgave realiseert: zoveel mogelijk met en door de partners en/of gebiedspartijen. Naast de Visie RGLB is een Uitvoeringsagenda opgesteld en uitgewerkt. In de Uitvoeringsagenda is een hoofdstuk opgenomen: intensivering van de groenblauwe opgave voor 2019. Daarnaast is een doorkijk opgenomen voor de opgave in de jaren daarna. De Uitvoeringsagenda richt zich op een viertal opgaven:

1. Verduurzamen van de landbouw
2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur
3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland
4. Natuurrijk Zuid-Holland

Kern van de Visie RGLB en UA vormt de ambitie van de provincie Zuid-Holland om het biodiversiteitsverlies om te buigen naar een beweging van herstel. Deze beweging is alleen haalbaar als wordt gekozen voor een integrale, samenhangende aanpak én samenwerking met onze partners.

Na vaststelling van de nieuwe Visie met Uitvoeringsagenda is het de bedoeling dat integraal gewerkt wordt aan genoemde opgaven. De voorliggende terugblik op 2018 richt zich nog voornamelijk op de lopende, huidige programma's: recreatie en groenbeleving, natuur en biodiversiteit en duurzame landbouw. Het is de verwachting dat de volgende jaarstukken een integraler karakter krijgen.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	198.133	-14.520	183.613	167.457	16.157	91%
Baten	74.671	-7.572	67.098	74.600	-7.502	111%
Subtotaal baten en lasten	123.462	-6.948	116.515	92.856	23.658	
Toevoeging aan reserves	27.561	28.667	56.228	52.890	3.338	94%
Onttrekking aan reserves	34.058	18.720	52.778	33.326	19.452	63%
Subtotaal reserves	-6.497	9.947	3.450	19.564	-16.113	
<b>Resultaat</b>	<b>116.965</b>	<b>3.000</b>	<b>119.965</b>	<b>112.420</b>	<b>7.545</b>	<b>94%</b>

## **Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast**

### *Wat hebben we bereikt?*

De provincie wil de Zuid-Hollandse gebieden beschermen tegen overstromingen en de gevolgen van overstromingen en wateroverlast zoveel mogelijk beperken. Hiervoor heeft de provincie een bijdrage geleverd aan het Deltaprogramma waarmee de samenwerking en verbinding is gecontinueerd. In het Project Frames hebben wij met buitenlandse partners kennis uitgewisseld. Tevens zijn normen vastgesteld voor regionale keringen, hebben we bij de uitvoering van twee goedgekeurde dijkversterkingsplannen (Verbetering IJsseldijk Gouda (VIJG) en Kinderdijk-Schoonhovenseveer, inclusief klimaatdijk (KIS)) mee gedacht over optimalisatie bij de uitvoering. Klimaatadaptatie heeft uit het budget voor strategische verkenningen € 480.000 ter beschikking gekregen. Dit is ingezet op het versnellen van het thematische onderzoeksprogramma ten behoeve van klimaatadaptatie ("Weerkrachtig Zuid-Holland"), de totstandkoming van het "Convenant klimaatadaptief bouwen" en bodemdaling.

#### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

Wij hebben in het Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden en Rivieren onze kennis en expertise ingebracht bij het realiseren van de voorkeursstrategieën die voor deze gebieden zijn opgesteld in het Deltaprogramma. De provincie is voor het Europese project FRAMES (Flood Resilient Areas by Multi Layered Safety) leadpartner. In die rol zijn wij schakel tussen het North Sea Region Interreg programma en de deelnemende partners met betrekking tot monitoring van het project, communicatie en het gezamenlijke deel van de financiën. Daarnaast dragen wij als projectpartner bij met een pilot in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden, waarbij wordt onderzocht op welke manier het concept meerlaagse veiligheid kan worden geïmplementeerd

#### *Toetsen dijkversterkingsplannen*

In 2018 heeft de provincie geen dijkversterkingsplannen ter goedkeuring aangeboden gekregen van de waterschappen. Wel hebben wij inbreng geleverd in drie projecten die in de verkenningsfase zitten: Gorinchem-Waardenburg, Gouderak en Sterke Lekdijk Salmsteke-Schoonhoven. Voor de klimaatdijk Streefkerk is de eerste bijdrage van 80% (€ 120.000) verleend.

#### *Actualiseren overstromingsrisicokaarten*

Het opstellen van overstromingsrisicokaarten is een wettelijke taak en hiervoor hebben wij onze provinciale doelen en kaders ingebracht en hebben wij namens het IPO aan het landelijke team deelgenomen.

#### *Kaderstelling regionale keringen*

Provinciale Staten heeft op 28 maart 2018 84 km regionale keringen genormeerd voor waterschap Hollandse Delta en het Hoogheemraadschap van Delfland. Op 14 november 2018 zijn door een wijziging van de Waterverordening Rijnland een aantal voormalige primaire c-keringen (langs de Hollandse IJssel) aangewezen als regionale kering en van een veiligheidsnorm voorzien.

### *Stand van zaken extra investeringen*

#### Strategische verkenningen diepte-investeringen

#### *Klimaatadaptatie*

In het kader van concernopgave Adaptieve Delta, is in het afgelopen jaar verkend waar klimaatadaptatie en bodemdaling ons raken in onze eigen provinciale verantwoordelijkheden en taken. En via welke stappen, in welke

rollen en met welke partners wij kunnen komen tot samenwerking, oplossingen en versnelling. Het resultaat van deze verkenning is eind 2018 in de vorm van de klimaatadaptatiestrategie “Weerkrachtig Zuid-Holland” ter bespreking aan de Staten aangeboden. Deze strategie biedt de basis voor concrete maatregelen, beleidsontwikkeling en investeringen.

De verkenning is uitgevoerd in dialoog met een diversiteit aan (gebieds-)partners: gemeenten en waterschappen (onder andere via de bestuurlijke tafels Ruimte, Wonen en Economie), Kennisinstellingen als Deltares en TU-Delft, Natuur- en beheerorganisaties, drinkwaterbedrijven, veiligheidsregio's, bouwers, ontwikkelaars etc. Inmiddels zijn rond het thema klimaatadaptatie stevige samenwerkings- en overlegstructuren gerealiseerd met deze partners.

Een aantal in het oog springende (tussen-)resultaten in het afgelopen jaar betreft:

- Samen met onze waterschappen hebben we voor heel Zuid-Holland de kwetsbaarheden van de bebouwde omgeving voor wateroverlast, hittestress en overstroming in beeld gebracht. Deze informatie is samengebracht in de klimaatatlas [www.zuid-holland.klimaatatlas.net](http://www.zuid-holland.klimaatatlas.net). Op basis van deze atlas kunnen de gemeenten de gevolgen van klimaatverandering in kaart brengen.
- Voor een aantal provinciale taken en assets hebben we de gevolgen van klimaatverandering met behulp van een stresstest in kaart gebracht. Zo zijn er stresstesten uitgevoerd voor natuur- en groengebieden in Zuid-Holland en voor onze provinciale vaarweg- en weginfrastructuur.
- Op initiatief van de provincie is met 40 publieke en private partijen in Zuid-Holland het ‘Convenant klimaatadaptief bouwen’ ondertekend. Dit convenant moet leiden tot afspraken over bouwprincipes en een instrumentarium voor klimaatadaptieve gebiedsontwikkeling.
- Er is een Challenge Klimaatadaptatie gehouden in het kader van het Festival van de Toekomst. Door middel van deze challenge werden innovatieve start-ups uitgedaagd te komen met ‘het beste klimaatadaptatieontwerp van Zuid-Holland’.

Een uitgebreide rapportage over de gerealiseerde (tussen-)resultaten in het afgelopen jaar is tegelijk met “Weerkrachtig Zuid-Holland” aangeboden aan de Staten.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	3.217	554	3.771	2.927	844	78%
Baten	492	60	552	478	75	86%
Subtotaal baten en lasten	2.725	494	3.219	2.449	770	
Toevoeging aan reserves	0	321	321	321	0	100%
Onttrekking aan reserves	534	851	1.384	1.180	204	85%
Subtotaal reserves	-534	-530	-1.064	-859	-204	
<b>Resultaat</b>	<b>2.191</b>	<b>-36</b>	<b>2.155</b>	<b>1.590</b>	<b>565</b>	<b>74%</b>



### Toelichting afwijking

Financiële mutaties	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 0,3 (v)	Dit betreft een meerjarig vastgesteld budget voor het Interreg project Frames. De (gedeelde) projectkosten zijn achter gebleven bij de raming, mede doordat de prioriteit bij de droogte deze zomer lag. Daarnaast betreft het een pilot waardoor voor de raming geen gebruik kon worden gemaakt van eerder opgedane kennis. Veel kosten zullen naar verwachting in 2019 worden gemaakt (zoals een conferentie, communicatie van eindproducten etc.). Als gevolg hiervan kan over 2018 minder cofinanciering teruggeclaimd worden bij het EU Interreg programma.
€ 0,2 (v)	De Zandmotor vraagt in de praktijk minder onderhoud, waardoor de exploitatiekosten in 2018 lager zijn uitgevallen.
€ 0,2 (v)	In 2018 waren er met betrekking tot regionale keringen minder kosten dan begroot doordat de IPO bijdrage over 2018 lager uitviel. Daarnaast zijn alle keringen inmiddels van een veiligheidsnorm voorzien, waardoor er geen onderzoekskosten meer waren.
€ 0,1 (v)	Er zijn diverse kleine overige verschillen die leiden tot een voordeel van € 0,1 mln.

Financiële mutaties	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,1 (n)	Zie de toelichting bij de lasten van het Interreg project Frames.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële mutaties	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,2 (n)	Als gevolg van een onderbesteding van € 0,2 mln op het budget voor de Zandmotor, zie de toelichting bij de lasten van Zandmotor, is er minder een beroep gedaan op de reserve Zandmotor.

### Instrumentarium

#### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 1 Zandmotor	0	321	321	321	0
Totaal toevoeging aan reserve	0	321	321	321	0
PR 1 Groene ambities	150	0		150	0
PR 3 Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	0	50		33	17
PR 1 Programmamanagement Kustontwikkeling	100	221		321	0
PR 1 Zandmotor	284	100		164	220
PR OMO Strategische investeringen	0	480		513	-33
Totaal onttrekking aan reserve	534	851	0	1.180	204
<b>Saldo reserves</b>	<b>-534</b>	<b>-530</b>	<b>-1.064</b>	<b>-859</b>	<b>-204</b>

#### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

## Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Evenwicht tussen beschikbaarheid en vraag zoetwater, met de voorkeursstrategieën uit het Deltaprogramma als leidraad
- Voldoende drinkwatervoorzieningen en drinkwatervoorraden (kwalitatief en kwantitatief)
- Alle Kader Richtlijn Water (KRW)-grondwaterlichamen in 2027 in goede toestand (kwantitatief en kwalitatief)
- Alle KRW-oppervlaktewaterlichamen in 2027 in goede toestand (kwalitatief)
- Grond- en oppervlaktewater in Natura 2000 gebied voldoet aan eisen van natuurdoelen (kwalitatief en kwantitatief)
- Voldoende veilige en kwalitatief goede zwemwaterlocaties
- Omgaan met veenbodemdaling (stoppen, remmen of loslaten)

Voor het behalen van de doelen ten behoeve van goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater werkt de provincie samen met diverse partijen. Voor de uitvoering van de voorkeursstrategieën van het Deltaprogramma werkt de provincie samen met de betrokken partijen in de verschillende stuurgroepen: Zuidwestelijke Delta, Rijnmond-Drechtsteden en zoetwaterregio West Nederland.

Verder werkt de provincie samen met drinkwaterbedrijven, waterschappen, omgevingsdiensten en diverse andere organisaties. Voor bepaalde doelen worden pilots uitgevoerd die zullen bijdragen aan het behalen van de doelen.

### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.2.a	Aantal KRW-grondwaterlichamen dat aan de KRW-doelen voldoet	3	4	

### *Verantwoording effectindicatoren*

In 2018 heeft een monitoringsronde van het KRW-meetnet plaatsgevonden. De resultaten waren eind 2018 nog niet voorhanden. De meetwaarde kan hierom nog niet ingevuld worden.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

Er zijn enkele projecten opgestart met ondersteuning van POP3 gelden om het fosfaatgehalte omlaag te brengen. Op en rond bollenbedrijven is een specifiek operationeel KRW-meetnet fosfaat ingericht. Daarin wordt in de Stroomgebiedsbeheerplan 2-periode (2016-2021) jaarlijks het fosfaatgehalte gemonitord.

Er wordt onderzoek gedaan naar fosfaatarme alternatieve organische stoffen in de bollenteelt op zandgrond. Ook is onderzoek gedaan naar het effect van binding van fosfaat uit oude bollengronden door ijzerzand rond drains.

Voor de uitvoering van de voorkeursstrategieën van het Deltaprogramma werkt de provincie samen met de betrokken partijen in de verschillende stuurgroepen: Zuidwestelijke Delta, Rijnmond-Drechtsteden en zoetwaterregio West Nederland.

### *Zoetwater*

De maatregelen worden op dit moment gerealiseerd door de waterbeheerders. De maatregelen en de goede samenwerking in het Deltaprogramma hebben zich al bewezen tijdens de droogte van 2018: grote problemen met de zoetwatervoorziening in West-Nederland zijn uitgebleven. Daarnaast blijven we zoeken naar verdere optimalisatie van de aanvoermogelijkheden. In 2018 is in Joint Fact Finding met alle relevante partijen onderzoek

gedaan naar de impact van een permanente oostelijke aanvoer van zoet water naar West-Nederland. Dit heeft waardevolle adviezen voor het vervolg opgeleverd, die in 2019 verder worden uitgewerkt.

#### *Grevelingen*

Vanuit de impuls gelden waterkwaliteit en natuur, is in 2018 vanuit het Rijk € 75 mln extra beschikbaar gesteld voor een doorlaat in de Brouwersdam waarmee beperkt getij op de Grevelingen kan worden teruggebracht. Hiermee kwam voldoende budget beschikbaar om te starten met een verkenning naar het project. PS hebben voor de uitvoering van het project € 10 mln beschikbaar gesteld.

De provincie heeft de intentieverklaring voor COASTAR ondertekend, samen met 10 andere partijen: Hoogheemraadschap van Delfland, Hoogheemraadschap van Rijnland, drinkwaterbedrijf en natuurbeheerder Dunea, Evides Waterbedrijf, Oasen, LTO Glaskracht, Allied Waters, Arcadis, Deltares en KWR. De eerste stap is het opstellen van een kennisprogramma voor COASTAR om concepten verder uit te werken en in de praktijk te toetsen. Voor COASTAR is met de betrokken partijen gewerkt aan het vormgeven van het vervolgproject.

Met betrekking tot bescherming drinkwatergebieden is in 2018 gestart met de uitvoering van de onderzoeksmaatregel. Voorts zijn 5 gebiedsgesprekken gevoerd met de drinkwaterbedrijven.

De voortgang ten behoeve van het op orde brengen van de grondwaterlichamen op orde wordt toegelicht onder taak 3.7.1. Ten behoeve van de aanpak van de KRW-oppervlaktelichamen is in 2018 regelmatig overleg geweest met de waterschappen in het Stroomgebied Rijn-West.

Ten behoeve van het voldoen aan de eisen van natuurdoelen zijn pilots uitgevoerd waarin meetnetten zijn aangelegd. De pilots worden geëvalueerd.

Voorafgaand aan het zwemseizoen 2018 is de lijst met officiële zwemlocaties vastgesteld. Daarnaast is opdracht gegeven aan de omgevingsdienst Midden-Holland om het toezicht en de handhaving op de veiligheid en hygiëne uit te voeren. Hierover vindt met regelmaat overleg met de omgevingsdienst plaats. Ook is overleg gevoerd met de andere betrokken partijen zoals de waterschappen en beheerders om gezamenlijk aandacht te hebben voor voldoende veilige en kwalitatief goede zwemlocaties. In 2018 zijn mede door de droogte veel gevallen van blauwalg geconstateerd. Er wordt onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om dit te bestrijden. Ook wordt onderzocht hoe schadelijk blauwalgen zijn. De provincie is betrokken bij deze onderzoeken.

#### *Stand van zaken extra investeringen*

Niet van toepassing.

#### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	5.628	1.659	7.287	7.257	30	100%
Baten	3.418	1.376	4.794	4.564	230	95%
Subtotaal baten en lasten	2.210	283	2.493	2.693	-200	
Toevoeging aan reserves	462	-116	346	346	0	100%
Onttrekking aan reserves	0	150	150	151	-1	101%
Subtotaal reserves	462	-266	196	194	1	
<b>Resultaat</b>	<b>2.672</b>	<b>17</b>	<b>2.688</b>	<b>2.888</b>	<b>-199</b>	<b>107%</b>

### *Toelichting afwijking*

Financiële mutaties	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 0,5 (v)	Het budget voor het Europese subsidieprogramma POP3 (Plattelands Ontwikkelings Programma) in dit doel is overschreden met € 0,5 mln omdat er minder subsidieaanvragen zijn geweest. Als gevolg hiervan kan over 2018 minder subsidie teruggeclaimd worden bij EU.
€ 0,5 (n)	Het budget voor Mooi en Schoon (Kaderrichtlijn) Water is met € 0,5 mln overschreden doordat een afrekening heeft plaatsgevonden van in het kader van de Samenwerkingsovereenkomst Rivierenland gemaakte kosten uit voorgaande jaren.

Financiële mutaties	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,4 (n)	Zie de toelichting bij de lasten van POP3.
€ 0,2 (v)	In 2018 is eenmalig een deel van de overheadkosten voor het project Rijn West doorbelast aan de gemeente Utrecht.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
	Er hebben geen significantie afwijkingen plaatsgevonden.

### *Instrumentarium*

#### *Overzicht reserves*

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 1 Groene ambities	462	-462	0	0	0
PR 1 Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	346	346	346	0
Totaal toevoeging aan reserve	462	-116	346	346	0
PR 3 IRP Goeree-Overflakkee	0	150		151	-1
Totaal onttrekking aan reserve	0	150	0	151	-1
<b>Saldo reserves</b>	<b>462</b>	<b>-266</b>	<b>196</b>	<b>194</b>	<b>1</b>

#### *Bijdrage Verbonden partijen*

Niet van toepassing.

## Doel 1-3 Recreatie en groenbeleving

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Voldoende, toegankelijke en gevarieerde groen- en watergebieden in Zuid-Holland
- Beleefbaar landschap door recreatieve routenetwerken voor wandelen, paardrijden, varen en fietsen
- Grote betrokkenheid van particulieren, bedrijven en bewoners bij het versterken van groenbeleving (groenparticipatie)

In de provincie zijn de mogelijkheden van groenbeleving verder vergroot. Er is een grotere betrokkenheid ontstaan als gevolg van programma's en projecten voor groenparticipatie. Ook de samenwerking in veertien landschapstafels (coalities van regionale organisaties, waaronder gemeenten en terreinbeherende organisaties) en twee Nationale Parken is verder versterkt en de uitvoering van groenprojecten is op stoom gekomen.

Het uitvoering van het recreatiebeleid is gekoppeld aan de provinciale inzet voor toerisme. Beiden zijn ondergebracht in de gedeelde opgave Toerisme & Recreatie. Centrale onderwerpen hierin zijn: Nationale Parken, toerisme, verblijfsrecreatie, waterrecreatie, recreatieve routenetwerken en een onderzoeksagenda voor toerisme & recreatie. De uitvoeringsresultaten van deze gedeelde opgave over 2018, zijn opgenomen in een voortgangsbrief die in december 2018 aan Provinciale Staten is gestuurd.

Ook op financieel en organisatorisch vlak zijn veranderingen doorgevoerd om beter aan te sluiten op de provinciale rol en verantwoordelijkheid. In dat kader is onder andere gewerkt aan het overdragen van provinciale groengebied naar derden.

De realisatie is achtergebleven bij de begroting, voor een deel is dat te verklaren doordat de uitvoering van projecten en programma's meer tijd kost dan werd verwacht.

### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.3.a	Percentage Zuid-Hollanders dat tevreden is met recreatief groen in de buurt (straal van 2 km en/of binnen 10 minuten fietsen)	73%	geen meting	geen meting
		1.3.b	Percentage Zuid-Hollanders dat tevreden is met recreatieve routenetwerken (varen, fietsen, wandelen)	66%	geen meting	geen meting

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

Om de groenbeleving verder te vergroten, zijn in het afgelopen jaar nieuwe groengebieden en recreatieve netwerken gerealiseerd. Voorbeeld hiervan is de inrichting van 33 ha aan nieuw recreatiegebied in onder andere de Nieuwe Dordtse Biesbosch (opening is voorzien in het voorjaar van 2019) en de Nieuwe Driemanspolder (oplevering is voorzien in 2020). Ook zijn kwaliteitsverbeteringen doorgevoerd in bestaande gebieden en netwerken. Verder is het provinciaal wandelroutenetwerk uitgebreid met circa 650 km in de regio's Leiden, Hoeksche Waard en Rotterdam Zuid. Hiermee is een provinciedekkend wandelroutenetwerk ontstaan.

Samen met de gebiedspartners is de provincie in 2018 aan de slag gegaan met het realiseren van de ambities voor de twee Zuid-Hollandse nationale parken Hollandse Duinen en NL Delta Biesbosch-Haringvliet. Beide parken hebben de ambitie om per 2021 de status van Nationaal Park aan te vragen, daarvoor moet voldaan worden aan een set van voorwaarden opgenomen in de 'standaard' voor Nationaal Park nieuwe stijl.

De provincie is gezamenlijk met regionale gebiedspartijen verder gegaan met het verwezenlijken van groene ambities voor recreatie, natuur en duurzame landbouw aan 14 landschapstafels. Het accent ligt daarbij op recreatieve projecten.

De bestaande programma's en projecten voor groenparticipatie zijn in 2018 gecontinueerd en uitgebreid. Voorbeeld hiervan is de uitleen van gereedschap voor groenonderhoud en het betrekken van kinderen in het kader van het programma 'Groen doet Goed'.

Met uitzondering van Vlietland, Valkenburgse Meer-zuid, Oosterduinse Meer en Noord-Aa, zijn alle provinciale recreatiegebieden overgedragen aan gemeenten en particuliere beheerders.

### Stand van zaken extra investeringen

Niet van toepassing

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	32.837	4.482	37.319	27.321	9.998	73%
Baten	287	0	287	308	-21	107%
Subtotaal baten en lasten	32.550	4.482	37.032	27.013	10.019	
Toevoeging aan reserves	20	861	881	881	0	100%
Onttrekking aan reserves	13.671	5.203	18.874	9.736	9.138	52%
Subtotaal reserves	-13.651	-4.342	-17.993	-8.855	-9.138	
<b>Resultaat</b>	<b>18.899</b>	<b>140</b>	<b>19.039</b>	<b>18.158</b>	<b>881</b>	<b>95%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 7,1 mln (v)	Voor de realisatie en de ontwikkeling van recreatiegebieden door derden is € 7 mln minder aan kosten gemaakt. Het maken van afspraken over de beheervergoeding voor de nieuwe Dordtse Biesbosch kost meer tijd dan verwacht. Er is in 2018 € 3,8 mln in de begroting gereserveerd voor de (afkoop van de) provinciale bijdrage aan het beheer van de Noorderdiepzone. De gemeente Dordrecht heeft vorig jaar echter na het gereedkomen van het project het voorstel gedaan een onderdeel daarvan alsnog door te ontwikkelen (met een provinciale bijdrage uit de beheersom). Daarover moeten nieuwe afspraken worden gemaakt die ook consequenties hebben voor de toe te kennen beheervergoeding. Daarnaast wordt er m.b.t. de kwaliteitsverbetering van recreatiegebieden € 3,1 mln minder gerealiseerd dan begroot, dit wordt veroorzaakt door vrijval van subsidies of wijzigen van looptijd van subsidies. Dit betreft voornamelijk een vrijval van € 1,2 mln met betrekking tot project Poelzone Westland en de wijziging van looptijd van project Oranjabonnen (€ 1 mln) en Zuiderdieppolder gebiedsontwikkeling Noordrand (€ 0,3 mln).
€ 0,2 mln (v)	Voor de realisatie van (aanvullende) ruiterroutes en/of paden in het Bentwoud was € 0,2 mln geraamd. De aanleg hiervan schuift door naar 2019.
€ 0,3 mln (v)	Op het product Realisatie groen door landschapstafels is € 0,3 mln minder kosten gemaakt. Bij de najaarsnota is het subsidieplafond voor de landschapstafel Hof van Delfland verhoogd met € 0,5 mln. Dit betreft provinciale bijdrage voor het project voorterrein Huys ten Donck te Ridderkerk. Het project maakt onderdeel uit van het programma 'Rivier als getijdenpark'. De uitvoering vindt echter in 2019 plaats, dus het budget moet worden doorgeschoven. Daarnaast is € 0,3 mln meer uitgegeven aan de landschapstafel Regiegroep Groen Hart Landbouw. In het najaar is de meerjarige projectsubsidie landbouw Gouwe Wiericke -

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
	Krimpenerwaard 2016-2022 verhoogd. De ophoging van de subsidie is nodig voor de realisering van de Proeftuin Krimpenerwaard dat onderdeel is van de Agenda landbouw Gouwe Wiericke – Krimpenerwaard. Totaal bedraagt de verhoging € 0,7 mln, waarvan € 0,3 mln ten laste van 2018.
€ 1,4 mln (v)	Voor de realisatie van recreatieve routenetwerken is € 1,4 mln minder kosten gemaakt. Dit betreft voor € 0,8 mln het Ruiterpadenplan fase 1. Voor het Ruiterpadenplan fase 1 is met motie 743 € 3,2 mln toegezegd uit de reserve Groene ambities. De verdeling over de jaren bedraagt voor 2018 € 0,8 mln, 2019 € 1,6 mln en voor 2020 € 0,8 mln. Het geraamde deel van 2018 schuift door naar 2019. Daarnaast wordt de onderbesteding voor € 0,6 mln veroorzaakt door vrijval of wijziging van looptijd van subsidies m.b.t. recreatieve routenetwerken.
€ 0,6 mln (v)	Voor Beheer Bentwoud/Balij is € 0,6 mln minder aan kosten gemaakt. Dit betreft voor € 0,3 mln lagere beheerslasten 2018 voor het Bentwoud dan geraamd en € 0,3 mln nog verwachte nacalculatie beheerslasten 2017, maar die zijn niet gekomen. Deze middelen moeten wel beschikbaar blijven voor groot onderhoud Bentwoud.
€ 0,3 mln (v)	Kleine afwijkingen op diverse activiteiten.
€ 0,1 mln (v)	Apparaatslasten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
	Er hebben geen significante afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 9,1 (v)	Door lagere uitgaven voor de realisatie en de ontwikkeling van recreatiegebieden wordt voor € 2,8 mln minder onttrokken aan de reserve Decentralisatieakkoord Natuur en voor € 6,3 mln minder onttrokken aan de reserve Groene Ambities.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
PR 1 Groene ambities	20	861	881	881	0
Totaal toevoeging aan reserve	20	861	881	881	0
PR 1 Groene ambities	9.447	4.806		7.889	6.364
PR 1 Vlietland	82	0		90	-8
PR 1 Decentralisatieakkoord natuur	2.136	541		-97	2.774
PR 1 Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	990	0		990	0
PR 2 Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	800	0		800	0
PR OMO Frictiekosten algemeen	216	-144		64	8
Totaal onttrekking aan reserve	13.671	5.203	0	9.736	9.138
<b>Saldo reserves</b>	<b>-13.651</b>	<b>-4.342</b>	<b>-17.993</b>	<b>-8.855</b>	<b>-9.138</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.







## Doel 1-4 Natuur en biodiversiteit

### Wat hebben we bereikt?

Met dit doel wordt beoogd op termijn het volgende te bereiken:

- Natuurwaarden in het Natuurnetwerk Nederland (NNN), voorheen de herijkte Ecologische Hoofdstructuur (EHS), blijven voldoen aan de ambitie uit het natuurbeheerplan
- Het Natuurnetwerk in Zuid-Holland is compleet inclusief de ecologische verbindingen
- Instandhoudingsdoelen Natura 2000 zijn behaald met behoud van economische ontwikkelruimte (conform PAS)

#### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.4.a	Biodiversiteitsgraadmeter: nader in te vullen	100	100	98
		1.4.b	Kwaliteit SNL-beheertypen (flora, fauna, structuur, abiotiek en ruimtelijke condities)	M.i.v. 2019	afhankelijk van nulmeting in 2019	
		1.4.c	Kwaliteit habitattypen in Natura 2000 gebied met vastgesteld beheerplan (% met een goede kwaliteit)	27%	27%	26%
		1.4.d	Kwaliteit leefgebied/populatiegrootte vogel- en habitatrictlijnsoorten in N2000 gebied met vastgesteld beheerplan (% met goede kwaliteit)	49%	49%	38%

#### Verantwoording effectindicatoren

**1.4.a:** Aan de Biodiversiteitsgraadmeter voor Zuid-Holland is in 2017 invulling gegeven met de nieuwe door het CBS berekende Living Planet Index (LPI). Deze index is gebaseerd op ontwikkelingen in aantal en verspreiding van 226 diersoorten waarvoor de trend door de beschikbaarheid van voldoende gegevens zowel voor heel Nederland als voor Zuid-Holland berekend kan worden. De bovengenoemde streefwaarde voor 2017 is echter nog gebaseerd op de oude Biodiversiteitsgraadmeter. De waarden van de nieuwe LPI variëren minder en worden over de laatste 12 jaar beoordeeld als stabiel. De realistische LPI-streefwaarde voor 2017 is dan ook 100, op langere termijn is een lichte stijging van de indicatoren te verwachten. Via de voorjaarsnota wordt de streefwaarde aangepast.

**1.4.b:** Deze waarden zijn vanaf 2019 beschikbaar.

De nulmeting voor 1.4 c en 1.4 d is gebaseerd op de situatie in 2012. Er waren in 2012 drie gebieden met een vastgesteld plan, die een omvang hadden van 15.164 ha en 47 soorten bevatten.

De meetwaarde 2018 is gebaseerd op de beheerplannen van alle 22 aangewezen N2000 gebieden. De streefwaarde 2018 voor 1.4.d wordt gehaald en voor 1.4.c vrijwel gehaald.

Veel hectares met een aangewezen habitat vallen in de categorie matig (69% in 2018). In de beheerplannen van de 1e beheerperiode is de doelstelling om de achteruitgang van de habitats te stoppen. In de beheerplannen van de 2e periode wordt ingezet om met name de kwaliteit van de habitats te verbeteren.



## *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

Begin 2018 is de businesscase voor het NNN-programma geactualiseerd en zijn maatregelen bepaald om de tot nu toe tegenvallende realisatie te versnellen. De versnellingsvoorstellen zijn in het Kaderbesluit Groen in juni 2018 door PS vastgesteld. Deze versnellingsvoorstellen houden in dat de 'strategische reservering natuur' vanaf 2019 in uitvoering zal worden genomen, in plaats van dat daar pas in 2021 over wordt besloten zoals eerder het voornemen was. Daarnaast is besloten het subsidiepercentage voor realisatie door derden van ecologische verbindingen te verhogen van 50% naar 85% voor verbindingen met prioriteit 1 en naar 70% voor verbindingen met prioriteit 2, en om in het uiterste geval als provincie een trekkersrol te nemen indien vaststaat dat daarvoor bij de gebiedspartijen geen mogelijkheden bestaan.

In 2018 is een nieuwe realisatiestrategie voor het NNN in de Krimpenerwaard vastgelegd via een aanpassing van de gebiedsovereenkomst tussen de Stuurgroep en de provincie. De aanpassing bestaat uit het inzetten van afwaardering van grond (Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap) en het aankopen van grond (tegen volledige schadeloosstelling) wanneer de huidige grondeigenaar niet bereid is tot zelfrealisatie. De gemeente heeft een aangepast bestemmingsplan in procedure gebracht en het Hoogheemraadschap heeft het peilbesluit aangepast.

In 2018 hebben de natuurorganisaties en ondernemers overeenstemming bereikt over het streefbeeld voor Buitenland van Rhoon en is de gebiedscoöperatie opgericht. Ook de provincie en de gebiedscoöperatie hebben overeenstemming bereikt over de samenwerkingsovereenkomst. Deze is op 26 november 2018 getekend.

Het merendeel van de activiteiten in het kader van de Integrale Ontwikkeling tussen Delft en Schiedam (IODS) is afgerond. De nog doorlopende activiteiten lopen conform planning. Op 13 juli 2018 is de subsidiebeschikking voor de resterende middelen Groen Ondernemen voor de periode 2018-2020 verleend. De ruiterroutes zijn opgeleverd en geopend op 14 september 2018. De openingshandeling voor het weidevogelkerngebied Commandeurspolder staat gepland voor 14 maart 2019.

Met betrekking tot de inkomsten uit grondverkoop en pacht is de opbrengst lager dan begroot. Dit wordt met name veroorzaakt, doordat grondverkoop in het kader van kavelruil Den Hoek en Goeree-Overflakkee zijn doorgeschoven naar 2019.

De resultaten (kwaliteit) binnen het natuurnetwerk worden ook gevolgd. Er worden jaarlijks gesprekken met de beheerders gevoerd om deze resultaten en de ambities te bespreken. Zoals in de Voorjaarsnota 2016 is aangegeven zijn deze waarden vanaf 2019 beschikbaar.

In 2017 is gestart met de actualisatie van de Beleidsvisie Groen. Daarvoor is in 2018 de Visie Rijke GroenBlauwe Leefomgeving uitgewerkt die tevens de bouwsteen vormt voor één van de ambities uit het provinciale Omgevingsbeleid: gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Onderdeel van de visie vormt een Uitvoeringsagenda die periodiek wordt geactualiseerd en waarmee uitvoering wordt gegeven aan de visie.

Er is subsidie verleend aan de Faunabeheereenheid Zuid-Holland (FBE). De FBE heeft diverse faunabeheerplannen opgesteld op grond waarvan diverse schadeveroorzakende diersoorten kunnen worden bestreden. Ook heeft de FBE de uitvoering van populatiebeheer en schadebestrijding gecoördineerd. Bij12-Faunafonds heeft namens de provincie Zuid-Holland tegemoetkomingen verleend aan agrarische ondernemers vanwege schade door in het wild levende dieren. Ook heeft Bij12 namens de provincie subsidie verleend voor de ganzenrustgebieden.

Er is subsidie opengesteld ten behoeve van projecten die bijdragen aan de staat van instandhouding van iconsoorten.

## Stand van zaken extra investeringen

Niet van toepassing.

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	87.709	-22.979	64.731	69.551	-4.820	107%
Baten	63.505	-7.395	56.111	62.836	-6.725	112%
Subtotaal baten en lasten	24.204	-15.584	8.620	6.715	1.905	
Toevoeging aan reserves	27.079	17.227	44.306	40.930	3.376	92%
Onttrekking aan reserves	14.604	1.575	16.179	14.214	1.965	88%
Subtotaal reserves	12.475	15.652	28.127	26.716	1.411	
<b>Resultaat</b>	<b>36.679</b>	<b>68</b>	<b>36.747</b>	<b>33.431</b>	<b>3.316</b>	<b>91%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 1,3 (v)	De realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) bestaat uit diverse onderdelen. Per saldo bleef de realisatie voor € 1,3 mln achter op het budget. De deelopgave Krimpenerwaard en Gouwe Wiericke realiseerde € 2,1 mln minder aan lasten terwijl de lasten van de overige NNN gebieden juist € 0,8 mln meer bedroegen. Dit komt door diverse vertragingen en versnellingen in de verwervingen en de realisatie. Op het onderdeel Deltanatuur werd € 0,2 mln minder gerealiseerd o.a. vanwege vertraging in de gunning van de Buttervlietpolder. Op het onderdeel Ecologische verbindingen werd € 0,7 mln minder gerealiseerd omdat de kosten gewoon lager waren.
€ 0,9 (n)	De realisatie van het NNN wordt mede gedekt uit verkopen van grond (Grond voor Grond) die de provincie heeft ontvangen van het Rijk na opheffing van DLG. De afwaardering van de boekwaarde van verkochte gronden is hoger uitgevallen dan was geraamd. Dit verklaart het nadelige verschil van € 0,9 mln.
€ 8,7 (n)	De realisatie van de lasten met betrekking tot PMR 750 is € 2,9 mln hoger dan begroot. In de uitvoering in het Buitenland van Rhoo is het gelukt meer ha te verwerven. Daarnaast heeft de oprichting van de coöperatie, de uitwerking van het streefbeeld, het opstellen van het jaarplan en een meerjarenplan meer gekost dan begroot, maar kan worden opgevangen binnen de ramingen. De hogere lasten worden gedekt door een hogere bijdrage uit de OVP (zie baten). Op aangeven van de accountant is de provinciale bijdrage aan PMR 750 ha, die eerder opgenomen was in de OVP PMR 750ha, gereclassificeerd tot voorziening. De storting in de voorziening PMR 750 Ha van € 5,8 mln is een last waar een onttrekking aan de OVP tegenover plaatsvindt die als baat wordt verantwoord.
€ 0,5 (v)	De lasten voor de Wet Natuur bleven in 2018 € 0,5 mln achter op budget. De bij Voorjaars- en Najaarsnota 2018 verwachte stijging van de lasten heeft zich beperkt voorgedaan.
€ 1,6 (v)	Voor de uitvoering van Natura 2000/PAS maatregelen is in 2018 € 1,6 mln minder gerealiseerd. In 2018 is te optimistisch geraamd. In het 1e kwartaal van 2019 zal de activiteitenplanning worden geactualiseerd waarmee ook de financiële planning realistischer wordt. De dekking van deze lasten zou voor € 0,8 mln uit de reserve komen.
€ 0,2 (v)	Voor het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer, de Kwaliteitsimpuls natuur en landschap en het Agrarisch Natuurbeheer is in 2019 € 0,2 mln minder gerealiseerd. De lagere realisatie wordt enerzijds veroorzaakt door een correctie van dubbel verantwoorde lasten in 2017, anderzijds door hogere lasten in 2018 a.g.v. subsidieverleningen.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
€ 0,5 (v)	Met betrekking tot de uitvoering van POP-3 maatregelen biodiversiteit wordt € 0,5 mln minder aan lasten gerealiseerd. Na vaststelling van de Najaarsnota 2018 hebben subsidiënten aangegeven dat de planning voor het uitvoeren van de gesubsidieerde activiteiten is gewijzigd, prestaties worden hierdoor later geleverd.
€ 0,7 (v)	Apparaatslasten; zie paragraaf Bedrijfsvoering.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,8 (v)	Er is € 0,8 mln meer aan verkopen gerealiseerd met betrekking tot de doorlevering van NNN-gronden.
€ 2,6 (n)	De verkopen van grond (Grond voor Grond) waarvan de opbrengst wordt ingezet voor de realisatie van het NNN, is ten opzichte van de begroting voor € 2,6 mln achtergebleven. Verwacht was dat meer verkopen gerealiseerd konden worden in 2018.
€ 8,6 (v)	De hogere lasten met betrekking tot PMR worden voor € 2,8 mln gedekt uit een aanvullende bijdrage uit de OVP; daarom is de baat hoger. Daarnaast wordt € 5,8 mln aan de OVP PMR 750 ha onttrokken (baat) ter dekking van de storting in de voorziening.
€ 0,2 (n)	Het verschil op de baten van IODS betreft een onjuist begrote baat op een vordering die in 2017 reeds ontvangen was.
€ 0,2 (n)	Er worden voor € 0,2 mln minder baten gerealiseerd voor de Wet Natuur als gevolg van het achterblijven van leges die geheven worden.
€ 0,7 (v)	Door een hogere lasten voor Agrarische natuurbeheer is de bijdrage van de EU € 0,7 mln hoger.
€ 0,3 (n)	Door de € 0,5 mln lagere lasten voor de POP3 maatregelen biodiversiteit wordt ook de bijdrage van de EU met € 0,3 mln lager.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
€ 3,4 (v)	De toevoeging aan de reserve Ontwikkelopgave Natuur is lager omdat het saldo van baten en lasten uit verkopen lager is dan begroot.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,8 (v)	Door het achterblijven van de realisatie op Natura 2000/PAS wordt € 0,8 mln minder aan de reserve Natura 2000/PAS onttrokken
€ 1,7 (v)	Door een lagere realisatie van het NNN (met name op het onderdelen Deltanatuur en Krimpenerwaard) wordt € 1,7 mln minder aan de reserve Ontwikkelopgave Natuur onttrokken.
€ 0,4 (n)	Door een lagere realisatie op IODS, die mede gedekt wordt uit de reserve, wordt minder onttrokken aan de reserve. Daarnaast wordt een verwachte baat die zou dienen ter compensatie van de onttrekking niet gerealiseerd. Per saldo wordt € 0,4 mln meer onttrokken aan de reserve IODS.
€ 0,1 (n)	Door een hogere realisatie van de lasten voor PMR750 (onderdeel Sanering Rhoonse Stort) wordt € 0,1 mln meer aan de reserve Meerjarenplan Bodemsanering onttrokken.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 1 Groene ambities	1.729	4.171	5.900	5.900	0
PR 1 Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	1.256	1.256	1.256	0
PR 1 Reserve Ontwikkelopgave natuur	25.350	11.800	37.150	33.774	3.376
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>27.079</b>	<b>17.227</b>	<b>44.306</b>	<b>40.930</b>	<b>3.376</b>
PR 1 Groene ambities	4.081	3.249		7.323	7
PR 3 Meerjarenplan Bodemsanering	2.075	-2.038		176	-139
PR 1 Beheerplannen Natura 2000 en PAS	700	130		0	830
PR 1 Decentralisatieakkoord natuur	0	0		0	0
PR 1 Natuurcompensatie	36	0		36	0
PR 1 Reserve Ontwikkelopgave natuur	6.324	615		5.269	1.670
PR 2 1%-regeling Kunst	13	0		0	13
PR 3 Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	226	-134		57	35
PR 1 IODS	1.150	-248		1.352	-450
<b>Totaal onttrekking aan reserve</b>	<b>14.604</b>	<b>1.575</b>	<b>0</b>	<b>14.214</b>	<b>1.965</b>
<b>Saldo reserves</b>	<b>12.475</b>	<b>15.652</b>	<b>28.127</b>	<b>26.716</b>	<b>1.411</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

## Doel 1-5 Duurzame landbouw

### *Wat hebben we bereikt?*

Centraal staat de ambitie om te komen tot een duurzame landbouw- en voedselketen in Zuid-Holland, voor gezond, duurzaam en betaalbaar eten voor iedereen waarbij een veranderaanpak met proeftuinen centraal staat.

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Verbeteren kwaliteit van de leefomgeving via verduurzaming door
  - sluiten van kringlopen van grondstoffen
  - versterken van regionale voedselketens
  - versterken biodiversiteit bij normale agrarische bedrijfsvoering door nieuwe verdienmodellen
- Versterken van volhoudbare sterke economische sector door:
  - Landbouwsector als sterke economisch cluster op lange termijn in stand houden

De veranderaanpak stimuleert en faciliteert duurzame innovaties in de vorm van proeftuinen. Proeftuinen zijn een zichtbare plek waar de provincie samen met koplopers in de landbouw- en voedselketen innovaties gericht op duurzame landbouw ontwikkelt en uitprobeert. Deze veranderaanpak wordt ingevuld door met andere partijen, zoals boeren, ondernemingen, gevestigde partijen, onderzoeks- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties samen te werken, deze bij elkaar te brengen en te verbinden ([Veranderaanpak duurzame landbouw](#)). Dit vanuit de overtuiging dat lange termijn-perspectieven niet anders dan op basis van een substantiële gezamenlijke inspanning kunnen worden gerealiseerd.

Deze innovatieve aanpak heeft onder meer het Open Netwerk Voedsel Innovatie Zuid-Holland opgeleverd, met de Zuid-Hollandse Voedsel families als zelfstandig transitie- en innovatienetwerk. Het innovatienetwerk voedt elkaar met kennis, ervaringen en inspiratie over de proeftuinen ondersteund door het Kennisteam op de Voedsel familiebijeenkomsten en in 2018 op een zeer geslaagde Oogstdag in oktober 2018 op provinciehoeve Zuid-Holland ([Oogstdag 2018](#)).

### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.5.a	Barometer Duurzame landbouw		Zie voor indicator onderstaande weergave	

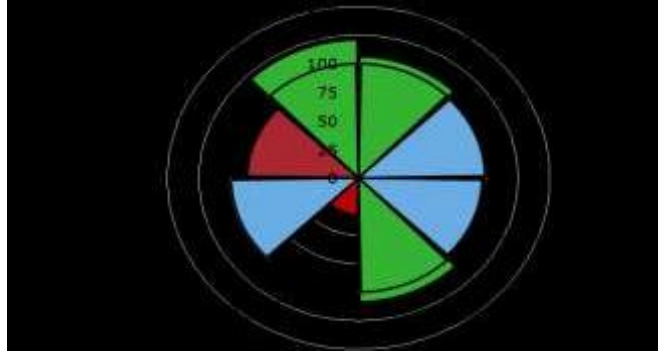
### *Verantwoording effectindicatoren*

De Barometer toont de duurzaamheidsprestaties per jaar. De voor u liggende Barometer geeft de prestaties van het jaar 2017 (vlakken) ten opzichte van de referentie (de dikgedrukte lijn) weer. Deze referentie wordt gevormd door het meerjaarsgemiddelde van de periode 2010-2015. Deze effectindicator is afzonderlijk uitgewerkt voor de melkrundveehouderij en de akkerbouw. Dit zijn in Zuid-Holland de belangrijkste sectoren binnen de grondgebonden landbouw.

De Barometer gaat over de duurzaamheidsprestaties van de grondgebonden landbouw in Zuid-Holland en omvat een groot aantal people-, planet- en profit-thema's (8 voor de akkerbouw en 10 voor de melkrundveehouderij).

### *Akkerbouw*

De Barometer duurzame akkerbouw Zuid-Holland laat zien dat de verschillen in duurzaamheidsprestaties van 2017 ten opzichte van de referentie, het meerjaarsgemiddelde (2010-2015), op de meeste indicatoren klein zijn (figuur S1).



Het fosfaatoverschot per hectare cultuurgrond nam in 2017 met 20% af ten opzichte van het meerjaarsgemiddelde doordat minder fosfaatkunstmeststoffen zijn gebruikt.

De milieubelasting van gewasbescherming per hectare cultuurgrond nam af door wijzigingen in het middelenpakket. De meest milieubelastende middelen mogen niet meer worden gebruikt. Vooral de milieubelasting van het oppervlaktewater nam sterk af. Dit wordt veroorzaakt doordat er maatregelen worden genomen om het verwaaien van middelen naar het oppervlaktewater (drift) te verminderen, zoals andere spuitdoppen, luchtondersteuning en spuitvrije zones.

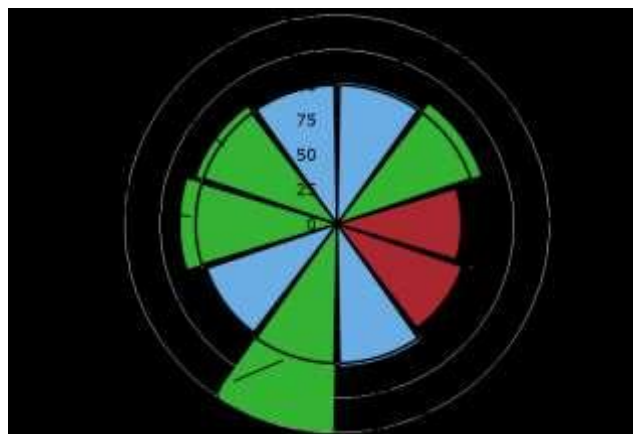
Het areaal duurzame teelt blijft met 1,3% van het areaal klein, maar nam relatief sterk toe doordat er ruim 120 ha akkerbouwareaal 'On the way to PlanetProof' werd gecertificeerd.

Het stikstofbodemoverschot per hectare cultuurgrond nam in 2017 met 14% toe ten opzichte van het meerjaarsgemiddelde, met name door een stijging van het stikstofkunstmestgebruik.

Het inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid in 2017 lag met ongeveer € 14.000 per onbetaalde aje op een laag niveau en duidelijk onder het meerjaarsgemiddelde, waarbij 2010 en 2012 hele goede jaren waren en 2011 en 2014 hele matige jaren.

#### *Melkveehouderij*

De Barometer duurzame melkveehouderij Zuid-Holland laat zien dat de verschillen in duurzaamheidsprestaties van het jaar 2017 ten opzichte van het meerjaarsgemiddelde (2010-2015) op de meeste indicatoren klein zijn (figuur S2).



Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid was in 2017 fors hoger dan het meerjaarsgemiddelde. Dit wordt met name veroorzaakt doordat 2017 een historisch goed jaar was met een gemiddeld inkomen van € 66.000 per onbetaalde aje, door de hoge melkprijs, lage voerkosten en de sterke schaalvergroting.

Het stikstofoverschot per hectare cultuurgrond op melkveebedrijven in Zuid-Holland nam in 2017 met 11% af ten opzichte van het meerjaarsgemiddelde. De toegenomen melkproductie per hectare voederoppervlakte leidt tot een hogere productie van stikstof en fosfaat in mest per hectare. Dit leidde, samen met aanscherpingen in gebruiksnormen, tot een toename in de afvoer van mest en daardoor tot een afname van zowel het stikstof- als fosfaatoverschot.

Het energiegebruik per kg melk verbeterde in 2017 ten opzichte van het meerjaarsgemiddelde. De melkproductie per hectare voederoppervlakte was in 2017 hoger dan het meerjaarsgemiddelde. Met name na het afschaffen van de melkquota is de melkproductie per hectare ook in Zuid-Holland toegenomen.

Zie voor de volledige rapportage <https://doi.org/10.18174/472264>

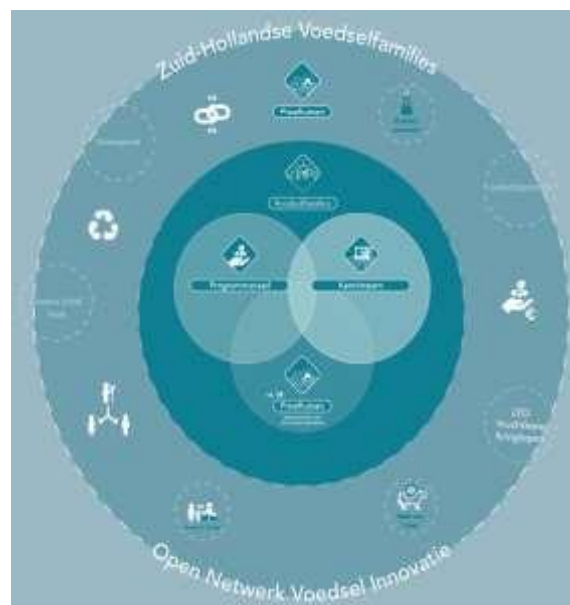
### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

De uitvoering van de activiteiten gebeurt door de Programmaraad van de Stichting Zuid-Hollandse Voedsel families in samenwerking met het Kennisteam en de provincie Zuid-Holland. In 2018 zijn verschillende Voedsel familiebijeenkomsten georganiseerd voor uitwerking van de toekomstbeelden Vensterlandbouw en Megamakers, kennisbijeenkomsten en de Oogstdag en Oogstmarkt in oktober 2018. Op de Oogstdag stonden de proeftuinen en de invulling van de toekomstbeelden centraal. Aan het einde heeft de Voedsel families haar Manifest gepresenteerd voor de toekomst van het landbouwsysteem in Zuid-Holland. Het Kennisteam heeft gewerkt aan de uitwerking van de transitiepaden, impactverkenningen, de dynamische leeragenda en de notitie Lessen uit de proeftuinen. De ondersteuning en facilitatie van proeftuinen is in 2018 doorgegaan en zijn er openstellingen voor POP3 Samenwerken aan innovaties gedaan. In totaal zijn er circa 30 proeftuinen met subsidie gehonoreerd vanaf de start in 2016.

Verder is gewerkt aan nieuwe Groene Cirkels naast die met Heineken. Zo is gewerkt aan een Groene Cirkel Duurzame Akkerbouw gezamenlijk voor de regio's Hoeksche Waard, Goeree Overflakkee en Voorne Putten. Via POP3 Samenwerken aan innovaties is Groene Cirkel Kaas en Bodemdaling een proeftuin geworden. Een andere Groene Cirkel in opbouw was met Farm Frites voor een duurzame aardappelketen. Deze Groene Cirkelaanpak wordt ondersteund met subsidies en samenwerkingsovereenkomsten.

In 2018 is gestart met de uitvoering van de subsidieregeling "Stimulering maatschappelijke initiatieven duurzame landbouw" (vastgesteld bij de Begroting 2018). Ook is in 2018 verder gegaan met de ondersteuning en samenwerking met het Programma Jong Leren Eten ([www.JongLerenEten.nl](http://www.JongLerenEten.nl)). Om deze samenwerking verder te continueren is besloten bij de Begroting 2018 een begrotingssubsidie van € 0,3 mln beschikbaar te stellen voor de jaren 2018-2020 op basis van het gezamenlijke Werkplan 2018-2020. De uitvoering van de activiteiten wordt gedaan door makelaars van het programma.

*Figuur: Werkwijze Open Netwerk Voedsel Innovatie*



## Stand van zaken extra investeringen

### Strategische verkenningen diepte-investeringen

#### Duurzame landbouw

In het traject van Verkenningen is door Provinciale Staten aangegeven dat in feite de strategische verkenning voor duurzame landbouw met de vaststelling van het Ambitiedocument is afgerond. Dat was de derde stap in de strategische verkenning, Wij beschouwen dit Ambitiedocument als het kader voor de uitvoering. Op basis daarvan is de uitvoering gestart met de Uitvoeringsagenda Innovatie Duurzame Landbouw (GS-4-10-2016) die wij aan PS hebben toegestuurd. In het Kaderbesluit Groen (gewijzigd Statenvoorstel nr. 7100; PS vergadering van 27 juni 2018) is een vooruitblik gegeven op wat er nodig is voor het vervolg in de volgende coalitieperiode en een indicatie gegeven voor de financiële middelen. Wij beschouwen dat als de uitkomst van de Verkenningfase. Na de fase van experimenteren en innoveren die in 2016 is begonnen en zich nog veel verder zal moeten ontwikkelen, volgt de fase van verbreden en versnellen.

#### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	9.418	-1.256	8.163	1.437	6.726	18%
Baten	3.118	-1.614	1.504	1.772	-267	118%
Subtotaal baten en lasten	6.300	358	6.658	-335	6.993	
Toevoeging aan reserves	0	190	190	228	-38	120%
Onttrekking aan reserves	3.275	286	3.561	-3.623	7.184	-102%
Subtotaal reserves	-3.275	-96	-3.371	3.851	-7.222	
<b>Resultaat</b>	<b>3.026</b>	<b>262</b>	<b>3.288</b>	<b>3.517</b>	<b>-229</b>	<b>107%</b>

#### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 6,0 (v)	In 2018 hebben twee vrijvallen van subsidieverplichtingen, in het kader van nota Ruimte gelden (uit het ILG-tijdperk), als gevolg van vaststellingen (€ 0,2 mln) en drie verlengingen van looptijd (totaal € 5,3 mln) geleid tot lagere lasten van € 5,8 mln. De vrijvallende middelen als gevolg van looptijdverlenging blijven beschikbaar voor dit doel en zullen bij voorjaarsnota weer ter begroting worden gebracht.
€ 0,5 (n)	Er is per saldo € 0,5 mln meer uitgegeven dan begroot aan POP3-maatregelen (onderdeel landbouw). Deze hogere lasten worden enerzijds gedekt uit provinciale middelen en een EU-bijdrage (zie ook baten). De realisatie op de POP3-maatregelen voor jonge landbouwers en LEADER bleef achter op realisatie door enerzijds een ander verloop van de subsidielasten dan verwacht, anderzijds door minder verleningen. De realisatie van de POP3 maatregel 2.7 Samenwerking duurzame innovaties is meer dan begroot. De verdeling van de subsidielasten over de jaren bleek voor 2018 hoger dan verwacht.
€ 0,5 (v)	De lasten voor de uitvoering van het provinciaal landbouwbeleid zijn € 0,5 mln lager; verwachte activiteiten werden in 2018 nog niet uitgevoerd en worden in 2019 uitgevoerd. Tevens waren de lasten lager dan begroot.
€ 0,3 (v)	De lasten voor de uitvoering van de kavelruil zijn € 0,3 mln lager omdat kavelruilprojecten vertraging opliepen en doorschuiven naar 2019.
€ 0,3 (v)	De lasten voor de uitvoering van de UPG systeeminnovatie zijn € 0,3 mln lager omdat van een aantal subsidies de looptijd werd verlengd waarmee de lasten naar volgend(e) jaren worden



Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
	verschoven.
€ 0,2 (v)	Op diverse onderdelen worden kleine verschillen gerealiseerd.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,2 (v)	Omdat het saldo van de lasten voor POP3-maatregelen (onderdeel landbouw) hoger is, wordt voor € 0,2 mln hogere bijdrage van derden en EU gerealiseerd (zie ook lasten).
€ 0,1 (v)	Op diverse onderdelen worden kleine verschillen gerealiseerd.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen significante afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 7,1 (v)	De onttrekking van de reserve Groene Ambitie is € 7,1 mln lager. De oorzaak is voor € 5,7 mln terug te leiden naar looptijdwijzigingen en lagere vaststellingen van subsidieverplichtingen, in het kader van nota Ruimte gelden. Daarnaast leiden lagere lasten voor provinciaal landbouwbeleid tot een lagere onttrekking van € 0,5 mln. De lagere lasten voor kavelruil en de uitvoering van de UPG systeeminnovatie leiden tot een lagere onttrekking van € 0,7 mln. Tenslotte worden door lagere lasten op diverse onderdelen € 0,2 mln minder aan de reserve Groene Ambities onttrokken.
€ 0,3 (n)	De negatieve onttrekking van de reserve UPG 40 is niet gerealiseerd. De negatieve onttrekking is een onjuiste mutatie in de begroting die eigenlijk een storting had moeten zijn. Die storting is voor € 0,3 mln niet nodig geweest omdat meer lasten gerealiseerd zijn waardoor de storting niet noodzakelijk was.
€ 0,4 (v)	Als gevolg van lagere lasten op kleine onderdelen wordt € 0,1 mln minder onttrokken aan de reserve Sanering Glastuinbouw en € 0,3 mln minder aan de reserve Decentralisatieakkoord natuur.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
PR 1 Groene ambities	0	190	190	190	0
PR 1 Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	0	0	38	-38
Totaal toevoeging aan reserve	0	190	190	228	-38
PR 1 Groene ambities	2.475	660		-3.978	7.113
PR 1 Sanering glastuinbouw	0	454		347	107
PR 1 Decentralisatieakkoord natuur	800	-500		8	292
PR 1 Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	-328		0	-328
Totaal onttrekking aan reserve	3.275	286	0	-3.623	7.184
<b>Saldo reserves</b>	<b>-3.275</b>	<b>-96</b>	<b>-3.371</b>	<b>3.851</b>	<b>-7.222</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

## Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu

### *Wat hebben we bereikt?*

Het milieubeleid richt zich op een gezonde en veilige leefomgeving. Dat betekent dat de provincie wil bereiken dat mensen minder blootgesteld worden aan:

- Verontreinigde lucht;
- Te hoge geluidbelasting;
- Risico's door activiteiten met, of transport van, gevaarlijke stoffen.

Samen met andere overheden, bedrijven en burgers werkt de provincie aan het realiseren van een veilige gezonde leefomgeving.

De luchtkwaliteit in Zuid-Holland wordt beter. We voldoen al een aantal jaren aan de wettelijke grenswaarden voor fijnstof. Voor stikstofdioxide is het doel in 2016 bereikt, op enkele gemeentelijke knelpunten na. In de [8e Voortgangsrapportage Luchtkwaliteit](#) staat de ontwikkeling van de luchtkwaliteit in Zuid-Holland beschreven. Ook staan hierin de maatregelen die de provincie samen met andere partijen neemt voor het verbeteren van de luchtkwaliteit.

De provincie Zuid-Holland zet zich samen met onder andere het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, provincie Gelderland en de gemeente Nijmegen in voor schone lucht en kansen voor de binnenvaart op de corridor Rijn - Alpen. Op 12 april heeft de provincie de "Declaration of Nijmegen" ondertekend waarin afspraken zijn vastgelegd over gezamenlijk (praktijk-)onderzoek ter verbetering van de luchtkwaliteit op deze belangrijke transportcorridor. Het Europese LIFE project CLean INland SHipping, CLINSH, is gestegen in internationaal aanzien en wordt als voorbeeldproject genoemd voor andere vergelijkbare projecten zoals in de Horizon2020 regeling.

De provincie Zuid-Holland heeft in de periode 2013-2018 96 kilometer stil asfalt aangelegd. Hierdoor zijn minder woningen langs provinciale wegen blootgesteld aan een te hoge geluidbelasting. De wettelijke benadering van geluidgehinderd sluit niet altijd aan op de beleving van inwoners zelf. Omdat piekgeluiden in een jaargemiddelde wegvallen en omdat de beleving van geluid niet altijd in dB's te vangen is in het Actieplan Geluid 2018-2023 gekozen voor een aanvullende benadering van geluidproblemen, waarbij de gehinderde zelf aangeeft of hij/zij zich gehinderd voelt.









Om de omgevingsveiligheid te verbeteren is ingezet op het clusteren van risicovolle activiteiten. Met het vaststellen van de [herziene veiligheidscontour Eemhaven en Distripark Albrandswaard](#) is dit belangrijke doel uit het Uitvoeringsprogramma Externe Veiligheid 2015-2018 afgerond. Het wettelijke instrument veiligheidscontour zorgt voor clustering van risicovolle activiteiten. Hierdoor wordt het gebied waar risicovolle activiteiten mogen plaatsvinden en zich mogen ontwikkelen, ruimtelijk begrensd en worden zo risicovolle activiteiten en kwetsbare functies zoals wonen, ruimtelijk van elkaar gescheiden.

Door te zorgen voor actuele vergunningen, een hoge toezichtsdichtheid en consequent handhavend optreden door de omgevingsdiensten, worden hinder, emissies en risico's beperkt, doordat bedrijven voldoen aan actuele wet- en regelgeving.

De provincie heeft zich ingezet voor een uitvoerbaar beleid dat zich richt op de aanpak van emissies van inrichtingen voor Zeer Zorgwekkende Stoffen. De Zuid-Hollandse aanpak van Zeer Zorgwekkende Stoffen wordt gezien als een voorbeeld voor een landelijke programmatische aanpak.

De informatievoorziening aan inwoners in Zuid-Holland is verbeterd door het beschikbaar stellen van openbare informatie over risicovolle bedrijven in Zuid-Holland via een interactieve kaart (<https://brzoviewer.pzh.nl>), waarmee invulling is gegeven aan motie 668: informatie aan omwonenden over risicovolle bedrijven.

*Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.6.a	Aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten	653.000	<=nulmeting	622.415
		1.6.b	Aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten dat is verantwoord (als percentage van het totaal aantal blootgestelden)	27%	62%	88%
		1.6.c	Aantal blootgestelden boven de grenswaarde stikstofdioxide (NO2)	81.000	0	468
		1.6.d	Aantal geluidgehinderden langs de provinciale wegen boven de 55 dB	9.800	7873	8.167

*Verantwoording effectindicatoren*

**1.6.a:** Het totaal aantal blootgestelden voldoet aan de doelstelling om het aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten niet te laten toenemen boven de nulmeting.

**1.6.b:** "Verantwoorde blootstelling" slaat op het verantwoordingsproces dat in geval van externe veiligheidsrisico's in een gebied doorlopen moet worden bij het opstellen en vaststellen van functies in bestemmingsplannen. Als dit proces doorlopen is, worden personen die gebruik maken van de betreffende functies als "verantwoorde blootgesteld" benoemd. Het percentage verantwoord blootgestelden aan risicovolle activiteiten is ruim boven de doelstelling voor 2018.

**1.6.c:** De gegevens zijn gebaseerd op 2017, de gegevens 2018 zijn pas eind 2019 bekend. In 2017 is in Zuid-Holland het aantal blootgestelden aan stikstofdioxide boven de wettelijke grenswaarden verder gedaald tot 468 blootgestelden. In het begin van het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL) in 2009 was dit aantal nog 81.000. Het streven is nul blootgestelden boven de grenswaarden. Het doel voor deze indicator wordt benaderd, maar is nog niet bereikt. Deze indicator laat zien dat de luchtkwaliteit verbetert. Er is nog een klein aantal binnenstedelijke wegen met hardnekkige knelpunten.

**1.6.d:** Het aantal geluidgehinderden was in voorgaande rapportages gekoppeld aan het *totale* wegennet in Zuid-Holland in plaats van het *provinciaal* wegennet. Gezien de indicator was dat onjuist. Uitgaande van dit nieuwe uitgangspunt komt de nulmeting op 4.620 geluidgehinderden. Wijzigingen in de nulmeting vinden echter plaats bij voorjaars- of najaarsnota, waardoor deze nu niet is aangepast. Het aantal van 3.330 geluidgehinderden in 2018 is een daling ten opzichte van 2017.

***Wat hebben we daarvoor gedaan?***

Voor de verbetering van de luchtkwaliteit heeft de provincie maatregelen uitgevoerd uit het provinciale luchtbeleid. Deze maatregelen richtten zich onder andere op het kennisuitwisseling met gemeenten om houtstook tegen te gaan, het schoner maken van de binnenvaart en aanbestedingen in het Openbaar Vervoer om bijvoorbeeld schonere bussen te kunnen laten rijden.

Samen met het Rijk, andere provincies en grote gemeenten wordt gewerkt aan de voorbereiding van een vervolg op het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit.

Binnen het project Citizen science zijn metingen van de luchtkwaliteit door inwoners met eenvoudige meetsensoren opgestart. Er is veel belangstelling onder de burgers om aan dit project deel te nemen. Zo meten enkele inwoners van Rotterdam op dit moment de luchtkwaliteit. Daarnaast loopt een project in Leiden waar de

luchtkwaliteit op bussen wordt gemeten met eenvoudige sensoren. Het meten met sensoren is een vrij experimentele techniek, die op termijn aanvullend kan zijn op officiële metingen waarover in de voortgangsrapportage Luchtkwaliteit wordt gerapporteerd.

De uitvoering van het Actieplan Geluid 2018-2023 is onderdeel van programma 2, met name het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur en bouwt voort op Actieplan Geluid 2013-2018. Bij de uitvoering van het afgelopen Actieplan Geluid is, naast de bekende maatregelen als stil asfalt en geluidsschermen, ook gekeken naar de inzet van diffractoren en andere innovaties (waaronder bamboebos). Verder is geëxperimenteerd met de klachtengerelateerde regeling: partijen die geluidklachten hebben kunnen samen met de provincie zoeken naar oplossingen, waarbij de provincie in principe meebetaalt in die mate dat zij voor zichzelf een verantwoordelijkheid ziet; de klagende partij is verantwoordelijk voor het overige benodigde budget. Een voorbeeld van een dergelijke aanpak is de situatie langs de N210, als ook beschreven in het Actieplan Geluid 2018-2023. Als voorbereiding op nieuwe geluidwetgeving onder de Omgevingswet (SWUNG 2) is flink geïnvesteerd in een register waarin het provinciaal wegenareaal (inclusief voor geluid relevante zaken als stil asfalt en geluidsschermen) is opgenomen. Mede met het oog op de Omgevingswet worden voor de Rotterdamse Haven de gebruikte geluidsmodellen en de daarmee te maken geluidsberekeningen (voor vergunningverlening, handhaving en ruimtelijke plannen) geactualiseerd. Op basis hiervan kunnen de vergunningen ten aanzien van geluid geactualiseerd worden. In april 2018 is een notitie stiltegebieden aangeboden aan provinciale staten. Bespreking van deze notitie heeft nog niet plaatsgevonden.

Het oplossen van saneringssituaties en het voorkomen van nieuwe is en blijft onderdeel van het provinciale uitvoeringsprogramma externe veiligheid. Binnen de veiligheidscontouren zijn de saneringssituaties met betrekking tot het plaatsgebonden risico (PR  $10^{-6}$  per jaar) opgelost. Buiten deze gebieden komen nog steeds saneringssituaties voor. Deze situaties hebben betrekking op zowel het plaatsgebonden als het groepsrisico. Bij het oplossen van deze situaties wordt samengewerkt met gemeenten, de omgevingsdiensten (met name DCMR Milieudienst Rijnmond), het havenbedrijf Rotterdam, de veiligheidsregio's Rotterdam-Rijnmond en Zuid-Holland Zuid en verschillende bedrijven.

In 2018 is verder gewerkt aan het versterken van vergunningverlening, toezicht en handhaving. Zo is aanvullend op de Nota Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving 2018-2021 in 2018 de nieuwe bijlage risicogericht toezicht vastgesteld. Het toezicht op complexe bedrijven is geïntensiveerd en er is meer capaciteit beschikbaar gesteld voor sturing en inzet ingeval van incidenten.

Met het uitvoeren van motie 813, Versterking uitvoering vergunningverlening, is een start gemaakt met het structureel versterken van vergunningverlening en om te komen tot digitale vergunningen. Dit is in het [behandelvoorstel motie 813](#) verder uitgewerkt.

### *Stand van zaken extra investeringen*

#### Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

##### *Extra impuls om Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving versneld te versterken*

De Impuls heeft op verschillende opgaven een lerend effect gehad en een bijdrage geleverd aan het ontwikkelen van de kennis en expertise bij zowel de provincie als de omgevingsdiensten. Dit wordt geborgd en doorgezet in de trajecten die buiten de Impuls verder gebracht worden zoals de (programmatische) aanpak van Zeer Zorgwekkende Stoffen, de sturing op de omgevingsdiensten en het risicogericht toezicht. De resultaten van het programma Impuls VTH zijn beschreven in de [eindrapportage](#).

## Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

### (Amendement 582) Alertheidsbudget - CLINSH

Voor het Europese LIFE project CLean INland SHipping (CLINSH) heeft in 2018 een aanbesteding plaatsgevonden en zijn voor dit project nog zeven binnenvaartschepen gegund die gemonitord kunnen worden.

Dit is gedaan om de validiteit van de data te waarborgen.

Het alertheidsbudget is ingezet om de extra kosten op te vangen

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	59.323	3.020	62.343	58.964	3.379	95%
Baten	3.850	0	3.850	4.643	-793	121%
Subtotaal baten en lasten	55.473	3.020	58.493	54.321	4.172	
Toevoeging aan reserves	0	10.185	10.185	10.185	0	100%
Onttrekking aan reserves	1.973	10.656	12.629	11.669	961	92%
Subtotaal reserves	-1.973	-471	-2.444	-1.484	-961	
<b>Resultaat</b>	<b>53.499</b>	<b>2.549</b>	<b>56.049</b>	<b>52.837</b>	<b>3.211</b>	<b>94%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 1,2 (v)	Deze afwijking betreft een bijstelling van planning van het project CLINSH. In 2018 heeft nog een aanbesteding plaatsgevonden en zijn voor dit project nog zeven binnenvaartschepen gegund die gemonitord kunnen worden. Dit is gedaan om de validiteit van de data te waarborgen. Vanwege de nieuwe aanbesteding is een gedeelte van de geraamde kosten voor 2018 doorgeschoven.
€ 0,3 (v)	De ingeschatte overschrijding rondom incidenten VTH die eerder was opgenomen in de kostenraming is niet opgetreden. Daarnaast zijn enkele werkzaamheden doorgeschoven naar 2019, onder andere rond Zeer Zorgwekkende stoffen (ZZS).
€ 1,0 (v)	VTH: Ondanks de economische groei is het beschikbare budget voor de uitvoering van de vraaggestuurde bouwadviezen WABO/BRIKS niet volledig benut (€ 0,6 mln). Dit jaar zijn de middelen voor extra juridische capaciteit bij de omgevingsdiensten voor het innen van dwangsommen niet nodig geweest (€ 0,2 mln). Tot slot zijn enkele kostenposten voor de omgevingsdiensten lager uit gevallen (€ 0,2 mln).
€ 0,2 (v)	Deze afwijking betreft beleidsondersteuning natuur & milieu. In 2018 is met maatschappelijke partijen overleg gevoerd over mogelijk activiteiten. Een aantal activiteiten kan pas later starten waardoor de realisatie lager is dan begroot.
€ 0,2 (v)	Er is inzet van personeel ingezet op VTH waarvan de lasten zijn geboekt onder de apparaatslasten i.p.v. VTH, waardoor hier een positief saldo ontstaat.
€ 0,2 (v)	Het actieplan Geluid is later vastgesteld dan oorspronkelijk gepland, waardoor de uitvoering later is gestart. Het resultaat hiervan is dat niet alle middelen zijn ingezet.
€ 0,1 (v)	Een aantal opdrachten betreffende Luchtkwaliteit is pas eind 2018 gestart, waardoor een deel van de kosten in 2019 vallen, wat leidt tot een voordelig saldo.
€ 0,2 (n)	De provincie voert voor de Impuls omgevingsveiligheid (IOV) een secretariaatsrol uit. De provincie sluit IOV middelen door naar decentrale overheden. De besteding van decentrale overheden veroorzaakt een afwijking van € 0,2 mln.
€ 0,2 (v)	Dit wordt veroorzaakt door diverse kleine afwijkingen op een aantal deelproducten.
€ 0,2 (v)	Apparaatslasten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 1,2 (v)	Het uitvoeren van de Handhavingstrategie heeft geleid tot het realiseren van dit bedrag aan geïnde dwangsommen.
€ 0,2 (n)	Vanwege het verschuiven van activiteiten zijn er minder middelen van de Europese subsidie in 2018 ingezet voor CLINSH.
€ 0,2 (n)	Ondanks een forse stijging van de WABO-BRIKS inkomsten ten opzichte van voorgaande jaren zijn de baten lager uitgevallen dan de geraamde inkomsten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,7 (v)	Betreft afwijking reserve Luchtkwaliteit (€ 0,7 mln.). Zie toelichting bij afwijking lasten van het project CLINSH.
€ 0,5 (v)	Betreft afwijking reserve Milieuaspecten omgevingsbeleid. Zie toelichting bij afwijkingen lasten Overig geluid en intensivering VTH
€ 0,2 (n)	Betreft afwijking reserve Impuls Omgevingsveiligheid. Zie toelichting bij afwijking lasten.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
PR 1 Omgevingsveiligheid	0	10.185	10.185	10.185	0
Totaal toevoeging aan reserve	0	10.185	10.185	10.185	0
PR 1 Luchtkwaliteit (NSL)	723	0		45	678
PR 1 Milieuaspecten omgevingbeleid	950	0		491	459
PR 1 Omgevingsveiligheid	0	10.185		10.378	-193
PR OMO Alertheidsbudget	0	590		573	17
PR 1 Friciekosten RUD	300	-119		182	-1
Totaal onttrekking aan reserve	1.973	10.656	0	11.669	961
<b>Saldo reserves</b>	<b>-1.973</b>	<b>-471</b>	<b>-2.444</b>	<b>-1.484</b>	<b>-961</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

De vijf omgevingsdiensten in Zuid-Holland ( [DCMR Milieudienst Rijnmond](#), [Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid](#), [Omgevingsdienst West-Holland](#), [Omgevingsdienst Midden-Holland](#) en [Omgevingsdienst Haaglanden](#) ) voeren namens Gedeputeerde Staten het beleid op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving uit binnen de wettelijke kaders en de kaders die de provincie opstelt. Actuele vergunningen, frequent toezicht en consequent handhavend optreden bij geconstateerde overtredingen dragen bij aan het verminderen van hinder, emissies en risico's..

Naast vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH)-taken bij bedrijven voeren de vijf omgevingsdiensten ook taken uit op grond van onder meer de Wet Natuurbescherming, Wet bodembescherming, Waterwet, Wet hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden, Wet luchtvaart, Wet geluidhinder en de Provinciale Milieuverordening.

## Programma 2 Bereikbaar en Verbonden

### Best bereikbare provincie

Zuid-Holland is een internationaal transportknooppunt. Onze welvaart danken we grotendeels aan goederenstromen vanuit de haven en industrie en producten vanuit de land- en tuinbouw die de provincie in en uit gaan. We zien ook veel dagelijkse verplaatsingen tussen woon- werklocaties. Zuid-Holland is de meest verstedelijkte provincie, waarin twee van Nederlands grootste steden liggen, een reeks oud-Hollandse steden en talrijke kleinere gemeenten.

Economische groei zorgt voor toenemende druk op de infrastructuur, door meer goederenverkeer en meer woon-werk verplaatsingen. Zuid-Holland ontleent zijn kracht aan het meerkernige stedelijk netwerk waarin elke stad een economisch profiel heeft. Uit internationale onderzoeken blijkt dat het potentieel sterker benut kan worden door de steden en economische clusters met hun afzonderlijke kwaliteiten beter te verbinden. Voor de concurrentiepositie is niet alleen een goede bereikbaarheid via (vaar- en spoor)wegen van belang, maar ook steeds meer via de digitale infrastructuur.

Het is onze ambitie dat Zuid-Holland de best bereikbare provincie van Nederland is; optimaal verbonden met regionale, landelijke en internationale centra. Er liggen grote kansen in verbinding van de mobiliteitsopgaven met de verstedelijkingsaanpak, economische transitie en energievernieuwing. Wij willen de mobiliteitssector schoner maken en verduurzamen, om de nationale doelstellingen voor klimaat en luchtkwaliteit te halen. Wij zetten daarom onder meer in op versterking van openbaar vervoer en gebruik van de fiets in de mobiliteitsketen van reizigers. Daarnaast moet vervoer over water een volwaardig alternatief zijn voor vervoer over de weg. De demografische opbouw van de samenleving verandert, wat leidt tot een verschuiving in het OV-gebruik. Hierdoor staat de traditionele invulling van het aanbod van openbaar vervoer in de landelijke gebieden onder druk. In deze landelijke gebieden blijft wel de noodzaak bestaan voor passend openbaar vervoer voor mensen die hiervan afhankelijk zijn. We willen innovatie in het openbaar vervoer stimuleren door in de concessieverlening de creativiteit van aanbieders de ruimte te geven.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	255.551	-4.397	251.154	244.891	6.263	98%
Baten	17.192	331	17.523	10.373	7.151	59%
Subtotaal baten en lasten	238.358	-4.728	233.631	234.518	-887	
Toevoeging aan reserves	40.817	14.160	54.977	51.982	2.995	95%
Onttrekking aan reserves	26.923	1.494	28.417	25.635	2.783	90%
Subtotaal reserves	13.894	12.666	26.560	26.347	212	
<b>Resultaat</b>	<b>252.253</b>	<b>7.938</b>	<b>260.191</b>	<b>260.866</b>	<b>-675</b>	<b>100%</b>

## Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde

### Wat hebben we bereikt?

Dit doel beoogt het volgende te bereiken:













- Kwaliteit bestaande provinciale infrastructuur op orde houden;
- Compleet maken mobiliteitsnetwerk;
- Verbeteren Verkeersveiligheid;
- Benutten bestaande infrastructuur door:
  - Vraag naar mobiliteit afstemmen op het aanbod van infrastructuur en vervoermiddelen;
  - Verbeteren integratie van netwerken;
- Mobiliteit systeem versterken en opwaarderen.

### Algemeen




In 2018 heeft de provincie Zuid-Holland verder invulling gegeven aan de ambitie Schoner, Slimmer en Sterker Zuid-Holland. Zuid-Holland wil de best bereikbare provincie van Nederland zijn. Om de doelen van betere bereikbaarheid en een betere verkeersveiligheid te behalen is het noodzakelijk om op te trekken en samen te werken met onze partners in de regio. Dit betreft andere overheden (Rijk, regio's, gemeenten en waterschappen), (weg)beheerders, bedrijven (VNO-NCW, LTO) en kennisinstellingen.

Jaarlijks worden verschillende onderhoud- en nieuwbouwprojecten uit het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) voorbereid en uitgevoerd. In 2018 zijn verschillende projecten afgerond en mijlpalen bereikt op het vlak van (vaar)wegen, fiets en verkeersveiligheid. In het beheer en onderhoud wordt voor het moment van onderhoud gekeken naar de werkelijke conditie van het areaal ofwel toestandsafhankelijkheid. Tijdens het beheer en onderhoud worden functionele verbeteringen, verkeersveiligheidsmaatregelen en kansen voor bijvoorbeeld energietransitie (CO<sub>2</sub> neutraal) meegenomen. Voorbeelden hiervan zijn de N211 en de N470. In 2018 heeft ook met goed gevolg de 1<sup>e</sup> verlengingsaudit plaatsgevonden op het assetmanagement certificaat voor beheer- en onderhoud (ISO 55001).

### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		2.1.a	Percentage wegen in goede technische staat op basis van conditiemeting (NEN 2767)	93%	92%	87%
		2.1.b	Percentage vaarwegen in goede technische staat op basis van conditiemeting (NEN 2767)	51,6%	54%	54%
		2.1.c	Percentage beweegbare kunstwerken voldoende beschikbaar voor het wegverkeer	98%	100%	100%
		2.1.d	Percentage beweegbare kunstwerken voldoende beschikbaar voor het vaarwegverkeer	94%	100%	99%
		2.1.e	Gemiddelde snelheid autoverkeer spits op belangrijke regionale trajecten (km per uur)	50,1 km/uur	≥ 2017	
		2.1.f	Gemiddelde snelheid autoverkeer dal op belangrijke regionale trajecten (km per uur)	54,0 km/uur	≥ 2017	



Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		2.1.g	Aantal dodelijke verkeersslachtoffers Zuid-Holland	64	≤ 2017	82 (2017)
		2.1.h	Aantal dodelijke verkeersslachtoffers in het regiegebied Zuid-Holland	34	≤ 2017	31 (2017)
		2.1.i	Aandeel fietsgebruik bij afstanden tot 15 km	31%	≥ 32%	31,3% (2017)
		2.1.j	Gebruik provinciale vaarwegen in vaarbewegingen -- Aantal vaarbewegingen (beroepsbinnenvaart) op de Gouwe	8.100	≥ 2017	12.131 (2018)
		2.1.k	Gebruik provinciale vaarwegen in tonnages -- Vervoerde tonnages (x100.000) op de Gouwe	33.000	≥ 2017	48.000 (2018)
		2.1.l	Percentage kunstwerken waarvan het laatste grote onderhoud aan civiele constructie max.15 jaar geleden heeft plaatsgevonden	100% (2017)	100%	100%

#### Verantwoording effectindicatoren

2.1.a/b: De indicator voor technische staat geeft het percentage aan van wegen en vaarwegen dat goed of uitstekend scoort, op een schaal van zes niveaus, binnen de NEN 2767. Nagenoeg aan het volledige wegenareaal is het afgelopen decennium groot onderhoud uitgevoerd. Door het gebruik neemt de gemiddelde kwaliteit langzaam af en zakt onder het niveau goed. Hierdoor daalt de indicator. Deze technische staat is echter nog ruim voldoende om de beschikbaarheid en het technisch veilig gebruik, onder andere stroefheid, te borgen. Een meetwaarde lager dan de streefwaarde betekent geenszins dat er achterstanden in onderhoud bestaan. Bij vaarwegen zullen het komende decennium veel oevers worden vervangen, waardoor deze indicator stijgt. In de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen, deel infrastructuur is de verdeling van de technische staat van het areaal naar de zes niveaus (uitstekend – 1 tot zeer slecht – 6) inzichtelijk gemaakt.

2.1.c: De doelstelling is behaald.

2.1.d: De Maximabrug, eigendom van de gemeente Alphen aan den Rijn maar bediening en beheer door de provincie Zuid-Holland, is in december regelmatig in storing geweest voor het vaarwegverkeer. Het hydrauliek systeem was de oorzaak van de storing. Dit is verholpen. Naar de achterliggende oorzaak van de storing aan het hydrauliek wordt nog nader onderzoek gedaan.

2.1.e/f: De informatie over de snelheid op provinciale wegen komt begin maart beschikbaar.

2.1.g/h: De doelstelling is niet behaald. In 2017 is in Zuid-Holland na jaren van dalende verkeersslachtoffers een forse toename te betreuren in het aantal dodelijk slachtoffers van 54 in 2016 naar 82 in 2017 (in het regiegebied Zuid-Holland van 26 in 2016 naar 31 in 2017). Voor het eerst waren er meer dodelijke slachtoffers onder fietsers dan onder automobilisten. De toename is met name in de leeftijdsgroep 70+ terug te vinden waar het aantal dodelijke slachtoffers is gestegen van 15 in 2016 naar 28 in 2017. In 2019 wordt dan ook de nodige aandacht gegeven aan gedragsverandering en educatie specifiek gericht op fietsers en de oudere verkeersdeelnemers. De in de tabel opgenomen aantallen betreffen de door de politie geregistreerde aantallen. De door het CBS gepubliceerde werkelijke aantal ligt nog hoger nl. 97 in 2017 in Zuid-Holland. Voor de indicator wordt uitgegaan

van de door de politie geregistreerde aantallen omdat deze in meer detail beschikbaar zijn. Het werkelijke aantal ligt hoger omdat hierin bijvoorbeeld ook de dodelijke slachtoffers in zijn opgenomen die in het ziekenhuis komen te overlijden als gevolg van een verkeersongeval.

2.1.i: Het aandeel fietsgebruik op afstanden tot 15 km is in 2017 toegenomen en ligt op het hoogste niveau sinds 2014. De groei in aantallen en in het gebruik van elektrische fietsen draagt hieraan bij. De realisatie blijft nog wel achter bij de doelstelling.

2.1.j/k: De stijging van het aantal vaarbewegingen en het vervoerde aantallen tonnages zit vooral in het vervoer van ruwe mineralen en -fabricaten en bouwmaterialen. Er zit een structurele verhoging in vanwege het aantrekken van de bouwmarkt. Daarnaast is er een incidentele groei vanwege het zandtransport voor de Rijnlandroute.

2.1.l: De doelstelling is behaald.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

#### *Provinciale wegenprojecten*

In 2018 is de Westlandroute, die de Veilingroute (N222) met de N213 verbindt, als een van de laatste projecten van het wegenproject Westland geopend. In het project [Rijnlandroute](#) vorderen de werkzaamheden volgens planning. Bij het hoofdcontract (N434) is de categorie 1 leiding van de Gasunie verlegd. Voor de in januari 2018 besloten snelfietsroute door Knoop Leiden West is overeenstemming bereikt met de aannemer zodat deze kan worden gegund. De machtiging voor aanbesteding voor het contract voor de Tjalmaweg is in 2018 gestart. De verbreding van de A4 tussen de Vlietlanden en Leidschendam, die op verzoek van het ministerie is meegenomen in het project, is in november opengesteld. Tot slot is met Rijkswaterstaat een overeenkomst gesloten voor het toekomstig tunnelbeheer van de N434.

Voor het project Bereikbaarheid Haarlemmermeer-Bollenstreek ([Duinpolderweg](#)) hebben Provinciale Staten (PS) van Zuid-Holland op 19 september 2018 gekozen voor het Voorkeursalternatief. Daarbij is de ruimtelijke reservering voor het doortrekken van de nieuwe verbinding tot aan de N206 vervallen en zal een voorstel worden gemaakt voor fiets en langzaam verkeer.

Voor de [N211 \(Wippolderlaan\)](#) is in 2018 een nieuw uitvoeringsbesluit genomen inclusief aanvullend budget. Provincie en gemeente Westland hebben besloten om de oorspronkelijke variant aan te vullen met een verdiepte ongelijkvloerse kruising met de N222 Veilingroute, voorgesteld door het burgerinitiatief. Voor de kruising N214/N216 en de N215 (Doorstroming en verkeersveiligheid) zijn uitvoeringsbesluiten genomen.

#### *Beheer en Onderhoud wegen*

In 2018 zijn reguliere onderhoudsprojecten aan provinciale wegen uitgevoerd. Er is onder meer gewerkt aan de N492 (Albrandswaard), N496, N210 (Bergambacht – Schoonhoven) en de N211 (zie ook investeringsimpuls). Daarbij zijn verschillende functionele verbeteringen meegenomen om de verkeersveiligheid en doorstroming te verbeteren. Een voorbeeld daarvan is de reconstructie van de N444 (tussen de A44 en Voorhout) waarbij onder andere het wegvak is verbreed en de ruimte tussen weg en de vaart en het fietspad is vergroot. De werkzaamheden zijn uitgevoerd zonder lange afsluitingen waardoor de overlast voor de omgeving beperkt is gebleven.

In het kader van dagelijks beheer en onderhoud is op 8 november 2018 een nieuw gezamenlijk steunpunt (met Rijkswaterstaat en de gemeente Delft) geopend. Hier is ook de gladheidsbestrijding ondergebracht. Door de gladheidsbestrijding te centraliseren is een grote efficiëncyslag gemaakt. Dit heeft geresulteerd in minder strooiroutes, waardoor ook minder gladheidsmaterieel en onderhoud nodig is. De locatie in Delfgauw is energieneutraal en voldoet aan de laatste milieu wet- en regelgeving.

### *Afspraken Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MRT)*

Voor Zuid-Holland is de bereikbaarheid van internationale knooppunten zoals de haven van Rotterdam, luchthaven Schiphol en de Greenports in Westland en Oostland van groot belang en heeft dan ook specifieke aandacht. De afspraken met het Rijk worden jaarlijks in het [bestuurlijk overleg MIRT](#) vastgelegd.

In 2018 is de startbeslissing voor de A15 Papendrecht – Gorinchem genomen en is de verkenning gestart. Dit geldt ook voor de A12 Gouda - de Meern en A4 Burgerveen. Tevens is de provincie mede-opdrachtgever voor verschillende onderzoeken die zijn gestart. Voorbeelden hiervan zijn de verkenning Central Innovation District-Binckhorst (CID) en Oeververbinding Rotterdam (MIRT verkenning is gestart), de werkplaats Metropolitaan OV en verstedelijking en Gebiedsuitwerkingen Logistieke bereikbaarheid Westland en bereikbaarheid Zoetermeer en Voorne Putten. Maar ook de MIRT goederencorridors, waaronder de Verkenning A15 en vrachtwagenparkeren. Ook zijn er afspraken gemaakt over de korte termijn aanpak Rotterdam - Den Haag voor 2019 en over de realisatie van viersporigheid bij station Schiedam en de daarmee samenhangende intercitystatus.

Voor de verbreding A20 Nieuwerkerk a/d IJssel – Gouda heeft op verzoek van de provincie en overige regionale partijen en het ministerie van I&W besloten de realisatie hiervan met maximaal 2 jaar te versnellen. De eerder bedachte voorfinanciering van het project blijkt niet nodig en de provincie hoeft enkel bij te dragen aan de voorbereidingskosten.

### *Verkeersveiligheid*

Via het Regionaal Ondersteuningsbureau Verkeersveiligheid (ROV) heeft de provincie in 2018 weer gedragsbeïnvloedings-activiteiten voor verkeersveiligheid uitgevoerd. Onder het centrale thema “Maak een punt van Nul verkeersslachtoffers” zijn de programma’s “School op Seef” en “Totally Traffic” en landelijke verkeersveiligheid campagnes (zoals bijv. BOB) voortgezet. Het programma Fietsveiligheid is gestart. Met “Maak een punt van Nul verkeersslachtoffers” wordt ingezet op gedragsverandering van de verkeersdeelnemers door middel van educatie, communicatie, campagnes en voorlichting. Veel (nieuwe) wethouders en bedrijven zetten zich in de regio’s in als ambassadeur voor verkeersveiligheid.

### *Fiets*

Fietsen levert een belangrijke bijdrage aan de bereikbaarheid en leefbaarheid van de provincie. Daarom is geïnvesteerd in goede fietspaden en fietsroutes. Zo zijn 13 fietsprojecten afgerond in 2018, bijvoorbeeld tussen Kinderdijk en Nieuw-Lekkerland, Den Haag en Leidschendam-Voorburg, Naaldwijk en Rijswijk. Voor de snelfietsroute F15 IJsselmonde zijn o.a. nieuwe fietspaden langs de Verenambachtseweg en Binnenlandse Baan gerealiseerd.

Bij station Voorschoten zijn door subsidies van de provincie extra fietsenstallingen en fietskluizen geplaatst zodat het aantrekkelijker wordt om met de fiets naar het station te komen. Voor 13 andere stations in Zuid-Holland heeft de minister van Infrastructuur & Waterstaat in november bekend gemaakt dat zij in aanmerking komen voor een bijdrage. Voor stations Leiden en Dordrecht zal het Rijk bijdragen in de planontwikkeling. Daarmee zijn de middelen beschikbaar om de realisatie van extra fietsenstallingen verder voor te bereiden.

Ook kregen de verschillende fietspaden langs de kust (van Hoek van Holland tot de noordelijke provinciegrens) een opknapbeurt. Daarbij zijn de borden langs het fietspad vervangen voor CO<sub>2</sub>-neutrale exemplaren van bamboe. Ook is op het fietspad langs de N217 tot tevredenheid van gebruikers kantmarkering toegepast om het fietspad comfortabeler en veiliger te maken en worden er 100 nieuwe bankjes geplaatst langs fietspaden zodat (vooral recreatieve) fietsers een mogelijkheid hebben om uit te rusten.

In 2018 is ook de Toekomstagenda snelfietsroutes opgesteld. Daarin is onderzocht op welke verbindingen nog een grote groei van het fietsverkeer mogelijk is.

### *Vaarwegen*

In 2018 is de bereikbaarheid en veiligheid van de vaarwegen verbeterd door o.a. het vervangen van oevers (totaal 7.636 meter) door een constructie die sterker en onderhoudsarm is en langer meegaat. Het betreffen meerjarige projecten waarvan delen al in 2018 zijn gestart of uitgevoerd. Zo is gestart met de vervanging van delen van de oevers van de [Delftse Schie](#) in Delft en het [Rijn-Schiekanaal](#) bij Rijswijk. Ook de westelijke oevers

van de Gouwe worden duurzaam vervangen. Tussen Waddinxveen en Boskoop en nabij Alphen aan den Rijn zijn al een aantal delen opgeleverd. Ook aan bruggen en sluizen is gewerkt in 2018. Er is gestart met de werkzaamheden aan de sluis Leidschendam en aan 2 bruggen in Leiden en Leiderdorp (de Zijlbrug en de Spanjaardsbrug).

Naast onderhoudswerkzaamheden zijn maatregelen genomen om de doorstroming op de vaarwegen en het [Goederenvervoer over water](#) op een innovatieve manier te verbeteren. De provincie is de afgelopen jaren koploper geworden op het gebied van vaarweginnovaties en heeft samen met Rijkswaterstaat en kennisinstellingen het fundament gelegd voor autonoom varen. Zo zijn in het kader van [Blauwe Golf Verbindend](#) data uit verschillende informatiesystemen samengebracht in een database. Op die manier komt veel reisinformatie bij elkaar en die gegevens worden in realtime doorgegeven aan reizigers op het water en op de weg. Schippers en automobilisten kunnen via realtime-informatie anticiperen op de opening van de brug. In het verlengde daarvan is de app [RiverGuide.eu](#) actief geworden in 2018. Deze app is zowel voor de recreatie- als binnenvaart en bevat actuele informatie over routes, kruispunten en brugopeningen. Hiermee heeft de provincie de 2e plek behaald bij de Computable awards in de categorie ICT project van het jaar binnen de overheid. Tot slot is door het platform Green Award het eerste Platinum label voor zero emissie varen uitgereikt.

Binnen de Groene Corridor heeft de provincie samen met de omgeving gewerkt aan de [Programmatiese Aanpak Gouwe](#) om een betere bereikbaarheid (weg en water) rondom de Gouwe te realiseren. Dit heeft geleid tot een aantal maatregelpakketten voor weg, water, fiets en openbaar vervoer die verder worden uitgewerkt.

#### *Luchtvaart*

De aandacht voor luchtvaart is voor de provincie in 2018 toegenomen. De balans tussen bereikbaarheid, leefbaarheid, de woningbouwopgave en energietransitie speelt bij dit onderwerp een belangrijke rol. Zowel Schiphol als Rotterdam The Hague Airport (RTHA) groeien in aantallen passagiers, wat overlast voor de omgeving met zich meebrengt.

In 2018 is een proces gevoerd om te komen tot een nieuw luchthavenbesluit voor RTHA. Dit proces is nog niet afgerond. In 2018 is tevens in de Omgevingsraad Schiphol geprobeerd om tot een akkoord te komen met belanghebbenden over de toekomstige ontwikkeling van Schiphol. Ook dit proces is in 2018 nog niet afgerond.

Het Rijk is gestart met een participatietraject rond de herziening van de Luchtvaartnota en de Luchtruimherziening. Hiermee wil het Rijk het beleid voor de komende decennia maken. De provincie Zuid-Holland heeft belang bij inbreng en is actief bij de totstandkoming van deze trajecten. Deze ontwikkelingen hebben extra inzet gevraagd van de provinciale organisatie.

#### *Beter Benutten*

In 2018 is gestart met samenwerking tussen regionale overheden en het Rijk voor een betere benutting van het spoor in de planvorming Metropolitaan OV en verstedelijking. Ook is voor het gebiedsprogramma Duurzame Bereikbaarheid Rotterdam - Den Haag een eerste tranche met korte termijn-maatregelen gestart. Dit betrof onder andere het opzetten en uitvoeren van publiekscampagnes, werkgevers- en gebiedsaanpakken (anders reizen en spitsmijden) en logistieke efficiency (transportbedrijven). Voor Smart Mobility is in IPO-verband een position paper geschreven wat als basis dient voor verdere uitwerking binnen Zuid-Holland.

Dynamisch Verkeersmanagement (DVM) is verder geprofessionaliseerd (start 24 uur-bereikbaarheid, integratie DVM wegen en vaarwegen, zie Blauwe Golf Verbindend) en daarbij is het concept "slimste centrale" verder uitgewerkt. Op operationeel vlak en in samenwerking met andere wegbeheerders, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties in Zuid-Holland, is gewerkt aan het intelligent maken van verkeersregelinstallaties (zogenaamde intelligente verkeersregelinstallaties of IVRI's).

Het project om de beweegbare kunstwerken op afstand te bedienen is in 2018 afgerond. Alle bruggen, ook van andere overheden, op belangrijke provinciale vervoerscorridors zijn aangesloten op centrale bedienposten. De

aansluiting is robuust om in geval van calamiteiten de bediening te waarborgen. Naast veilige, leveranciersonafhankelijke, gestandaardiseerde en gecertificeerde techniek is het mogelijk geworden de bediening (real-time) af te stemmen op de beschikbare capaciteit op de weg en het water en zo invulling te geven aan corridormanagement.

### *Financiering*

In de afgelopen jaren zijn daarnaast verbeteringen opgestart en doorgevoerd met betrekking tot sturing op de (financiële) programmering en het prognosticerend vermogen (voorspellen). In 2018 is verder gegaan met het scherper sturen op realistische prognoses op basis van risicodossiers en de ervaringen in voorgaande jaren. Dit heeft ertoe geleid dat het voorspellend vermogen bij projecten in het PZI is verbeterd.

### *Stand van zaken extra investeringen*

#### Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

##### *Nieuwe impuls voor verduurzaming mobiliteit*

Met de investeringsimpuls "Nieuwe Impuls Verduurzaming Mobiliteit" is het volgende gedaan:

- Versterking en uitbreiding van het concept "weg van de energietransitie" (N211 en N470). De werkzaamheden aan de [N211](#) tussen Poeldijk en Den Haag zijn in maart 2018 gestart en in november afgerond. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in een zeer geslaagd project waarin de eerste CO<sub>2</sub> negatieve weg van Nederland is gerealiseerd en de verbinding met lokale bedrijven en bewoners is gezocht.
- De werkzaamheden aan de volgende weg ([N470](#)) zijn gegund. De uitvoering start in 2019 en zal twee jaar duren. Er zal een mix van maatregelen worden uitgevoerd die energie besparen en opwekken. Voor de pilot SolaRoad in combinatie met zwaar verkeer (zonnepanelen in wegdek busbaan langs N218 in Spijkenisse) is de industriële productie in 2018 gestart.
- De provincie Zuid-Holland en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat hebben samen een SBIR (Small Business Innovation Research)-competitie in gang gezet. Het SBIR-traject wordt een proeftuin van de natte infrastructuur. Het doel van deze competitie is het stimuleren van innovatieve bedrijven voor het vinden van haalbare oplossingen voor het opwekken van duurzame energie langs de provinciale oevers/kades. In december 2018 zijn aan acht bedrijven certificaten uitgereikt om te bevestigen dat zij een haalbaarheidsstudie uit mogen voeren voor de energietransitie vaarwegen. Voor twee prototypes zal in 2019 een stuk oever van 50 meter worden aangewezen. Het prototype zal naar verwachting in november 2020 in gebruik worden genomen.
- Opschaling van het duurzame openbaar vervoer met waterstofbussen. De volgende stap is gezet in het Europese project FCH-JU waarbij een opschaling naar 50 bussen voor Nederland in vier regio's (Groningen, Drenthe, Flevoland en Zuid-Holland) is voorzien. Cofinanciering van de EU en ministerie I&W is beschikbaar. Er is een marktconsultatie gehouden. Momenteel wordt gewerkt aan een samenwerkingsovereenkomst met de betrokken provincies, ter voorbereiding van de aanbesteding. De aanbesteding is voorzien in het voorjaar van 2019.

#### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

##### *(Amendement 577) Co-financieren Rijksmiddelen investeren fietsinfrastructuur*

In november 2018 heeft de minister van I&W tijdens het MIRT-overleg bekend gemaakt dat 13 van de 14 door Zuid-Holland aangevraagde stations in aanmerking komen voor een bijdrage. Voor de stations Leiden en Dordrecht betreft het een bijdrage in de planontwikkeling. Daarmee zijn de middelen beschikbaar om de uitvoering verder voor te bereiden.

## Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	164.795	-3.433	161.362	154.439	6.923	96%
Baten	16.400	400	16.800	9.587	7.214	57%
Subtotaal baten en lasten	148.395	-3.833	144.562	144.853	-291	
Toevoeging aan reserves	29.551	14.160	43.711	40.252	3.458	92%
Onttrekking aan reserves	23.573	1.494	25.067	22.228	2.840	89%
Subtotaal reserves	5.978	12.666	18.643	18.025	619	
<b>Resultaat</b>	<b>154.372</b>	<b>8.833</b>	<b>163.205</b>	<b>162.877</b>	<b>328</b>	<b>100%</b>

## Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 3,3 (n)	Bij het dagelijks beheer en onderhoud is een overbesteding van € 3,3 mln. Hiervan heeft € 1,4 mln betrekking op extra onderhoudsmaatregelen aan wegen binnen de dagelijkse onderhoudsbestekken. Door deze maatregelen nu te treffen kan het planmatig onderhoud op het hele tracé in de tijd worden uitgesteld. Vervolgens is in verband met de overgang naar het nieuwe ecologische bermbeheer € 0,7 mln meer aan groenonderhoud uitgegeven. De eindafrekening van de realisatie van het steunpunt Delfgauw is € 0,2 mln hoger geworden. De resterende overbesteding van € 1 mln is het gevolg van extra uitgevoerde onderhoudswerkzaamheden ten opzichte van de Najaarsnota voor onder andere kunstwerken en verkeersregelininstallaties.
€ 4,0 (n)	Het planmatig onderhoud is conservatief begroot. Hierdoor is op een aantal projecten meer gerealiseerd dan verwacht. Met name het onderhoud aan de beweegbare kunstwerken op traject 2, Rijn-Schiekanaal, gaat sneller dan verwacht. Daarnaast is bij controle gebleken dat in de afgelopen boekjaren abusievelijk € 2,6 mln als investering is geboekt op een project dat deels bestaat uit planmatig onderhoud. Deze uitgaven zijn nu alsnog ten laste van de exploitatie gebracht.
€ 5,1 (v)	De nadere uitwerking van de bestuurlijke intentieafspraken tot overdracht van de N472/N449 (€ 3,5 mln), deel N209 (€ 0,7 mln) en de N223/N220 (€ 0,9 mln) is in 2018 niet afgerond. De daadwerkelijke overdracht heeft hierdoor niet plaatsgevonden.
€ 6,5 (v)	In de Regionale gebiedsagenda's Mobiliteit (voorheen Bestedingsplan mobiliteit) zijn bijdragen opgenomen voor: <ul style="list-style-type: none"> <li>regionale infrastructuurprojecten op het gebied van doorstroming en verkeersveiligheid (duurzaam veilig) (€ 6,3 mln v)</li> <li>gedragsbeïnvloeding (€ 0,2 mln v)</li> </ul> Het voordelig saldo is ontstaan door subsidieafrekeningen van uit eerdere jaren verantwoorde beschikkingen die tot terugbetaling en vrijval hebben geleid. Daarnaast is voor een aantal subsidies op verzoek van de aanvrager looptijdverlenging verleend, waardoor een deel van de uitgaven 2018 doorschuift naar latere jaren.
€ 0,1 (v)	De opdrachtverlening voor de pilot Slimtree bestaat uit een deel aanleg en een deel onderhoud. De looptijd van het project is van 2017-2019. De aanleg is in 2017 verantwoord. De afrekening voor het onderhoud heeft nog niet plaatsgevonden en wordt in 2019 verwacht.
€ 0,1 (v)	In 2018 hebben een aantal voordelige subsidieafrekeningen plaatsgevonden van projecten die in het verleden ten laste van de exploitatie zijn verstrekt. Daar staat een nadeel tegenover vanwege uitgaven voor fietspaden algemeen die als investeringsbudget geraamd zijn, maar die bij nader inzien niet geactiveerd kunnen worden. Deze overschrijding wordt binnen het PZI verrekend.
€ 0,2 (v)	Regionaal Ondersteuningsbureau Verkeersveiligheid (ROV). In verband met tijdelijke capaciteitsproblemen bij het ROV is de uitvoering van een aantal projecten doorgeschoven naar 2019.
€ 2,7 (v)	Apparaatslasten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.
€ 0,5 (n)	Kapitaallasten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 3,4 (n)	Het project waarbij drie partijen (MRDH, PZH en Rijswijk) afspraken hadden gemaakt over vervanging en verhoging van de Hoornbrug zal worden gewijzigd. Door een lagere openbaarvervoersfrequentie dan destijds geprognosticeerd en herprioritering bij MRDH van subsidiegelden is besloten de Hoornbrug niet te vervangen door een hogere vaste oeververbinding. Dit moet bestuurlijk door gemeente Rijswijk nog worden bekrachtigd. Wel zal de Hoornbrug in de reguliere beheer- en onderhoudscyclus worden gerenoveerd. Samen met de gemeente Rijswijk onderzoeken de PZH en de MRDH de komende periode naar andere mogelijkheden voor een betere doorstroming in en rondom Rijswijk. Als dat tot een positief resultaat heeft geleid kan het project verhoging Hoornbrug definitief worden afgesloten en kan de afrekening van de aan de MRDH verstrekte subsidie worden geëffectueerd.
€ 2,3 (n)	In de Regionale gebiedsagenda's Mobiliteit (voorheen Bestedingsplan mobiliteit) zijn bijdragen opgenomen voor regionale infrastructuurprojecten op het gebied van doorstroming en verkeersveiligheid en voor gedragsbeïnvloeding. Zie de toelichting bij de lasten.
€ 1,0 (n)	In 2018 is een subsidie afgerekend waardoor de provincie € 1 mln terug heeft ontvangen. Deze lasten voor deze subsidie zijn in 2013 gedekt door een bijdrage uit de OVP BDU. Deze bijdrage wordt nu voor € 1 mln teruggedraaid.
€ 0,2 (n)	Regionaal Ondersteuningsbureau Verkeersveiligheid (ROV). Zie de toelichting bij de lasten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
€ 1,4 (n)	Reserve Mobiliteit. Op basis van de structureel beschikbare middelen voor regionale infrastructuurprojecten op het gebied van doorstroming en verkeersveiligheid (duurzaam veilig) en gedragsbeïnvloeding is de storting in de reserve berekend. Het resultaat valt € 1,4 mln hoger uit dan geraamd.
€ 4,0 (v)	Egalisatiereserve Beheer en onderhoud. Het nadelige resultaat op taak 2-1-2 Uitvoeren van planmatig is verrekend met de storting in de reserve.
€ 0,8 (v)	Egalisatiereserve Afschrijvingslasten. Van het Rijk zijn in het kader van Beter Benutten bijdragen ontvangen voor een aantal fietspaden. Omdat deze bijdragen worden beschouwd als eigen middelen, mogen ze niet in mindering op het actief worden gebracht. De bijdragen worden daarom in de reserve Bereikbaarheid gereserveerd en bij activering in de Egalisatiereserve Afschrijvingslasten gestort ter gedeeltelijke dekking van de afschrijvingslasten. In 2018 is het project F508.1 Mariahoeve-Schipholboog nog niet opgeleverd en dus niet geactiveerd. De storting van € 0,8 mln komt daarmee voor 2018 te vervallen.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 3,4 (v)	Reserve Mobiliteit. In 2018 zijn 3 projecten voor de N207 Buscorridors geactiveerd. Voor deze projecten zijn in het verleden AROV-middelen ontvangen van het Rijk, die in de reserve Mobiliteit zijn gereserveerd. Omdat de bijdragen van het Rijk via het provinciefonds zijn overgemaakt, worden deze beschouwd als eigen middelen, waardoor ze niet in mindering op de activa mogen worden gebracht. De netto-activering van de projectkosten is daardoor hoger dan geraamd. De bijdrage uit de reserve valt dan ook vrij aan de algemene middelen ter gedeeltelijke dekking van de hogere afschrijvingslasten van de projecten.
€ 4,3 (n)	Reserve Bereikbaarheid De geplande overdracht van de N472/N449 ad € 3,5 mln is niet in 2018 gerealiseerd, zie ook de toelichting bij de lasten. Project F508.1 Mariahoeve-Schipholboog is nog niet opgeleverd en dus niet geactiveerd. De bijdrage van € 0,8 mln uit de reserve komt daarmee voor 2018 te vervallen.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
€ 1,7 (n)	Egalisatiereserve Afschrijvingslasten. De geplande overdracht wegen is niet in 2018 gerealiseerd, zie ook de toelichting bij de lasten (€ 1,6 n). Pilot Slimtree € 0,1 n), zie de toelichting bij de lasten.
€ 0,2 (n)	Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI Betreft de Hoornbrug, zie de toelichting bij de baten.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 2 Bereikbaarheid	7.387	8.720	16.107	16.107	0
PR 2 Mobiliteit	1.929	2.000	3.929	5.301	-1.372
PR 2 Egalisatiereserve beheer & onderhoud	18.000	2.653	20.653	16.610	4.043
PR OMO Egalisatiereserve afschrijvingslst.	2.235	788	3.022	2.235	788
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>29.551</b>	<b>14.160</b>	<b>43.711</b>	<b>40.252</b>	<b>3.458</b>
PR 1 Reserve Ontwikkelopgave natuur	0	0		0	0
PR 2 Egalisatiereserve expl proj PZI	8.218	600		8.618	200
PR 2 Bereikbaarheid	6.957	5.365		7.957	4.365
PR 2 Mobiliteit	6.528	-6.528		3.408	-3.408
PR 2 Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	1.871	0		1.871	0
PR OMO Egalisatiereserve afschrijvingslst.	0	2.057		374	1.683
<b>Totaal onttrekking aan reserve</b>	<b>23.573</b>	<b>1.494</b>	<b>0</b>	<b>22.228</b>	<b>2.840</b>
<b>Saldo reserves</b>	<b>5.978</b>	<b>12.666</b>	<b>18.643</b>	<b>18.025</b>	<b>619</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

De provincie participeert in het Wegschap Dordtse Kil, gezamenlijk met andere partijen is de provincie eigenaar van de Kiltunnel die de N217 met de N3 verbindt. De Kiltunnel maakt onderdeel uit van het gezamenlijke infrastructurele netwerk van provincie en andere wegbeheerders.



## Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer

### Wat hebben we bereikt?

Met betrekking tot een adequaat aanbod van openbaar vervoer beoogt de provincie het volgende te bereiken:

- Goed functionerende dienstverlening OV voor bus, regionaal spoor en waterbus;
- Infrastructuur openbaar vervoer op orde brengen;
- Verbeteren kwaliteit openbaar vervoer.

Om het OV betaalbaar, betrouwbaar en beschikbaar te houden hebben we op basis van de visie Ruimte en Mobiliteit en het Programma Mobiliteit in 2018 onder meer onderstaande mijlpalen bereikt.









De concessie Drechtsteden Alblasterwaard Vijfheerenlanden (DAV) is aanbesteed waarbij de concessie is gegund aan Qbuzz. In de aanbesteding zijn duurzaamheidseisen gesteld in het kader van een schoon Zuid-Holland. De Stadsdiensten van Drechtsteden en Gorinchem gaan op basis van deze aanbesteding geheel elektrisch rijden. Ook kent de nieuwe concessie uitgebreide ketenvoorzieningen waardoor de reis van deur tot deur verbetert. Hiermee is weer een stap vooruit gezet in de verdere ontwikkeling van best bereikbare provincie. In december 2018 is de nieuwe concessie van start gegaan.

De aanbestedingen van de concessie Zuid-Holland Noord en het contract van de Waterbus zijn in 2018 verder gebracht. Ook daarin worden eisen gesteld aan verduurzaming en kwaliteitsverbetering. Het beleidskader Waterbus is vastgesteld in Provinciale Staten. De concessie Zuid-Holland Noord is verlengd met twee jaar, waarbij Arriva de stadsdienst Leiden geheel elektrisch gaat uitvoeren.

De provincie werkt mee aan het Randstad-net (R-net) voor Hoogwaardig Openbaar Vervoer (HOV). Volgens planning is het R-net uitgebreid met vier R-net en drie HOV-verbindingen, allen in het concessiegebied DAV. Daarbij zijn nieuwe fietsvoorzieningen gerealiseerd bij de nieuwe haltes. Vanaf december rijdt de MerwedeLingelijn als R-net trein en rijden R-net bussen tussen: Rotterdam Kralingse Zoom - Alblasterdam, Rotterdam Kralingse Zoom - Dordrecht en Rotterdam Zuidplein - Sliedrecht. Daarnaast is HOV gaan rijden tussen: Dordrecht - Alblasterdam, Rotterdam - Sliedrecht - Utrecht en Gorinchem - Utrecht Hiermee is een kwaliteitsimpuls gegeven aan het openbaar vervoer.

Samen met MRDH, de grote steden en vervoerders is de provincie gestart met de werkplaats Metropolaan OV. De basis hiervoor zijn het eerder vastgestelde toekomstbeeld OV 2040 pilot Zuidelijke Randstad en Ontwikkelagenda OV Zuidelijke Randstad. Hierin wordt de grote lijn uitgezet voor de ontwikkelingen van het openbaar vervoer in samenhang met ruimtelijke ordening voor de komende decennia.

### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		2.2.a	Aantal instappers in de busconcessies	27,9 mln	≥ nulmeting	27,5 (2018)
		2.2.b	Aantal reizigerskilometers in de busconcessies	277,5 mln	≥ nulmeting	243,3 (2018)
		2.2.c	Aantal instappers R-net lijnen	1,5 mln	≥ 2017	4,5 (2018)
		2.2.d	Aantal reizigerskilometers R-net lijnen	13,1 mln	≥ 2017	63,0 (2018)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		2.2.e	Aantal instappers spoordiensten	3,0 mln	≥ 2017	5,1 (2018)
		2.2.f	Aantal reizigerskilometers spoordiensten	42,0 mln	≥ 2017	67,0 (2018)
		2.2.g	Aantal instappers Waterbus	1,5 mln	≥ 2017	1,6
		2.2.h	Waardering Openbaar Vervoer obv Klantenbarometer	7,5	≥ landelijk gemiddelde 2018	
		2.2.i	Waardering van de sociale veiligheid in het openbaar vervoer obv klantenbarometer	7,7	≥ landelijk gemiddelde 2018	
		2.2.k	Bezettingsgraad fietsenstallingen bij OV-haltes	79,7%	≥ nulmeting	80,3 (2018)
		2.2.l	Bezettingsgraad P&R-plaatsen bij OV-haltes	68,2%	≥ nulmeting	77,8 (2018)

#### Verantwoording effectindicatoren

2.2.a en b: Het aantal instappers en reizigerskilometers is gedaald door twee oorzaken: er hebben zich in 2018 een aantal stakingen voorgedaan. Daarnaast was het langere tijd goed weer dan in 2017 waardoor meer mensen met de fiets in plaats van met het openbaar vervoer hebben gereisd.

2.2.c t/m 2.2.g: De doelstelling is behaald.

2.2.h en 2.2.i: De resultaten van de OV-klantenbarometer 2018 worden op 11 april 2019 bekend gemaakt.

2.2.k: De bezettingsgraad van fietsenstallingen bij OV-haltes is lager dan in 2017. Dit komt doordat de capaciteit meer is gestegen dan de stijging van het aantal gestalde fietsen op de getelde stations. De capaciteit is met 1.379 plekken toegenomen en er waren 895 meer fietsen gestald dan een jaar eerder. Vooral op de stations Voorschoten en Leiden CS is de capaciteit toegenomen.

2.2.l: De bezettingsgraad van de P&R-haltes is gestegen ten opzichte van 2017. Zowel de capaciteit (+514) als het aantal geparkeerde auto's (+568) is toegenomen. Dit komt vooral door de uitbreiding op station Sassenheim.

#### Wat hebben we daarvoor gedaan?

Het Rijk is systeemverantwoordelijk en daarmee verantwoordelijk voor de investeringen in het hoofdrailnet. De provincie heeft door advisering, lobby en bestuurlijke druk gezorgd voor het op de agenda zetten en houden van een aantal concrete projecten die een bijdrage leveren aan de bereikbaarheid van Zuid-Holland per openbaar

vervoer. Daarbij is gebruik gemaakt van de overleggen en agendering in het BO MIRT en de landelijke OV- en Sportafels.

De provincie heeft met het Rijk, de MRDH en regiopartners in verschillende beleidstrajecten gesproken over de Schaalsprong in het Metropolaan OV. Het Metropolaan OV levert een belangrijke bijdrage aan het ruimtelijk-economisch vestigingsklimaat, de leefbaarheid in steden, het terugdringen van congestie op de weg en een betere bereikbaarheid. Als onderdeel van het Gebiedsprogramma Bereikbaarheid Rotterdam Den Haag is gestart met de Werkplaats Metropolaan OV, Ruimte en Duurzaamheid.

Door een gezamenlijke voorbereiding vanuit de Verstedelijkingsopgave, de opgave van Next Economy en Energietransitie is een stevige basis gelegd voor afspraken van Rijk en regio over het OV.

Bij de ontwikkeling van de beleidskaders van de aanbesteding van de concessie Zuid-Holland Noord en het contract van de Waterbus is en wordt nadrukkelijk de samenwerking met lokale partijen gezocht, zoals regio's en gemeenten.

Met gemeenten, reizigersorganisaties en vervoerders is gesproken over verschillende uitvoeringsaspecten van de R-net verbindingen en voorzieningen. Voor de R-netverbinding Alphen aan den Rijn - Schiphol zijn aan beide zijden van de N207 busstroken aangelegd, zijn bruggen vervangen en kruispunten verbeterd. Deze zijn in 2018 geopend.

Voor de R-net en HOV-verbindingen in de Drechtsteden en Alblasserwaard is gekozen voor een integrale aanpak. Haltes, fietspaden, fietsenstallingen en andere voor en na-transportvoorzieningen worden in samenhang en tegelijk aangelegd. De eerste halte- en weginfrastructuur is in december 2018 in gebruik genomen, samen met de start van de nieuwe concessie.

In de concessie Zuid-Holland Noord is in de gemeente Leiden als proef de museumbus gaan rijden. Deze nieuwe lijn wordt mede gefinancierd door de gemeente en Arriva. Op en bij het terrein van Esa-Estec zijn in 2018 de eerste stappen gezet om te komen tot een proef met autonoom rijdende voertuigen. De provincie wil hiermee ervaring opdoen met deze vorm van aanvullend openbaar vervoer.

Om alle inwoners van Zuid-Holland te laten profiteren van de financiële ruimte in de begroting, zijn naast de opcenten voor de autobezitters ook de tarieven in het regionaal openbaar vervoer verlaagd. Hiermee is invulling gegeven aan amendement 578.

De provincie werkt ook aan verbeteren van comfort op haltes. Mede naar aanleiding van de in Provinciale Staten ingediende motie om de haltekwaliteit te verbeteren, is samen met wegbeheerders en consumentenorganisaties een onderzoek gestart hoe de halte van de toekomst eruit moet zien. Ook is via het programma Start-up in Residence gewerkt aan nieuwe halteconcepten. Twee concepten die worden onderzocht zijn een 3D-geprinte halte en de mogelijkheid om pakketjes bij haltes af te halen.

Personenvervoer over water is in ontwikkeling. De provincie heeft met de Drechtsteden, gemeente Rotterdam, Metropoolregio Rotterdam - Den Haag en het Havenbedrijf Rotterdam de koers uitgezet voor de Toekomst van het personenvervoer over water. De ontwikkelkansen in het gebied tussen Gorinchem en Maasvlakte zijn onderzocht in het Vervoerswaardeonderzoek. Daarnaast is een benchmark voor duurzaamheid voor de Waterbus opgesteld. Dit was belangrijke input voor het beleidskader Waterbus, dat in 2018 is vastgesteld door Provinciale Staten.

De proef met de spits- en daldiensten van de Waterbus was een succes. Daarom zijn deze ook in 2018 gecontinueerd.

## Stand van zaken extra investeringen

### Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

#### Behoud aanbod en verbetering van het openbaar vervoer (m.i.v. 2018 € 1,5 mln)

De structurele middelen voor behoud aanbod en verbetering van het openbaar vervoer worden deels ingezet voor de exploitatiesubsidie van het veer Maassluis - Rozenburg. Het restantbedrag is gereserveerd voor versterking van het personenvervoer over water.

#### Oplossen knelpunten openbaar vervoer

Middelen van de investeringsimpuls voor "Oplossen knelpunten openbaar vervoer" zijn ingezet voor projecten om een aantal buslijnen langer door te laten rijden in de avonduren en om een aantal rustigere buslijnen te behouden die anders zouden zijn opgeheven. Hiermee is de leefbaarheid en bereikbaarheid van met name het landelijk gebied verbeterd.

#### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

##### *(Amendement 578) Verlaging tarieven OV*

Na de zomer van 2018 zijn op basis van amendement 578 de kilometertarieven in de concessie Hoeksche Waard/Goeree Overflakkee (HWGO) en Zuid-Holland Noord (ZHN) en bij de Waterbus verlaagd naar prijspeil 2015. Provinciale Staten zijn hierover op 16 oktober per GS-brief geïnformeerd. Er is overeenstemming bereikt over de vergoeding die de provincie betaalt aan de betrokken vervoerbedrijven Connexxion, Arriva en Aquabus. Op 9 december is de tariefverlaging doorgevoerd in de concessie Drechtsteden, Molenlanden, Gorinchem (DMG). Voor deze concessie dient de dervingsvergoeding nog te worden bepaald.

##### *(Motie 729) Gelijktrekken OV-tarieven provinciale concessies*

Op 1 januari 2018 zijn de kilometertarieven voor het OV in de concessie ZHN verlaagd naar het niveau in de concessies Drechtsteden, Alblasserwaard Vijfheerenlanden (DAV) en HWGO. Met behulp van een extern bureau is de opbrengstderving bepaald en is er overeenstemming met Arriva over de vergoeding die de provincie hiervoor betaalt.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	90.756	-964	89.792	90.452	-660	101%
Baten	792	-69	723	786	-63	109%
Subtotaal baten en lasten	89.964	-895	89.069	89.666	-596	
Toevoeging aan reserves	11.267	0	11.267	11.730	-464	104%
Onttrekking aan reserves	3.350	0	3.350	3.407	-57	102%
Subtotaal reserves	7.917	0	7.917	8.323	-406	
<b>Resultaat</b>	<b>97.880</b>	<b>-895</b>	<b>96.986</b>	<b>97.988</b>	<b>-1.003</b>	<b>101%</b>

#### *Toelichting afwijking*

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 1,5 (n)	Deze afwijking is het gevolg van extra onderzoekskosten voor de aankomende aanbesteding van 20 waterstofbussen voor Jive2 (€ 0,3 mln). Ook is er extra capaciteit ingehuurd voor concessie management en aanbestedingen (€ 0,6 mln). Tevens is de bijdrage voor het IPO verhoogd voor intensivering van het programma mobiliteit (€ 0,4 mln). De activiteiten voor de luchtvaart zijn geïntensiveerd o.a. als gevolg van het landelijke participatietraject rond de

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
	luchtruimherziening en de luchtvaartnota. Daarnaast is een brede consultatie uitgevoerd naar draagvlak voor een omgevingsombudsman. De raming wordt hierdoor met € 0,2 mln overschreden.
€ 0,6 (n)	De bijdrage voor de OV-concessies zijn hoger uitgevallen door een hogere LBI index dan waarmee de geraamde bijdragen berekend zijn. Tevens is een deel van de bij A578 (tariefverlaging) beschikbare middelen ingezet. Dit is verrekend met de storting in de reserve Mobiliteit.
€ 0,3 (n)	De aanschaf van 4 brandstofcellbussen is in 2018 afgerond, waardoor € 0,1 mln van de in 2019 voorziene kosten in 2018 wordt verantwoord. Voor het in de toekomst laten rijden van 20 waterstofbussen in de concessie Hoeksche-Waard/Goeree-Overflakkee is extra marktconsultatie verricht, waardoor de uitgaven € 0,2 mln hoger zijn dan geraamd.
€ 0,4 (v)	De uitgaven voor sociale veiligheid en toegankelijkheid zijn geheel afhankelijk van ontvangen aanvragen voor bijdragen en afrekeningen van eerder verstrekte bijdragen.
€ 0,2 (n)	Kleinere afwijkingen op diverse activiteiten.
€ 0,1 (n)	Apparaatslasten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.
€ 1,6 (v)	Kapitaallasten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,1 (v)	Kleine afwijkingen op diverse activiteiten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
€ 0,5 (n)	Reserve Mobiliteit. Op basis van de baten en lasten voor de exploitatie van het OV is de storting in de reserve berekend. Deze is € 0,5 mln hoger dan geraamd.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,1 (v)	Reserve Mobiliteit. Voor concessie management is € 0,1 mln aan de reserve onttrokken.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 2 Mobiliteit	10.067	0	10.067	10.530	-464
PR 2 Risicoreserve Revolverend Verenfonds	1.200	0	1.200	1.200	0
Totaal toevoeging aan reserve	11.267	0	11.267	11.730	-464
PR 2 Milieueisen openbaar vervoer	1.260	0		1.260	0
PR 2 Bereikbaarheid	2.090	0		2.090	0
PR 2 Mobiliteit	0	0		57	-57
Totaal onttrekking aan reserve	3.350	0	0	3.407	-57
<b>Saldo reserves</b>	<b>7.917</b>	<b>0</b>	<b>7.917</b>	<b>8.323</b>	<b>-406</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.



## Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

### Naar een nieuwe economie: the next level

De economie heeft te maken met snelle technologische ontwikkelingen, zoals de omschakeling van fossiele naar duurzame energie, robotisering, 3-D printing en digitalisering. Daardoor moeten we onze productieprocessen en manier van werken anders inrichten. En ons aanpassen aan andere, nieuwe markten en ketens van producent naar consument. Hoe sneller we dat doen, des te concurrerender we zijn. Voor Zuid-Holland betekent dat werk aan de winkel. We maken de stap naar een circulaire economie waarin hergebruik van grondstoffen een nieuw verdienmodel wordt. We stimuleren innovatie via nauwe samenwerking tussen de diverse economische sectoren, kennis- en onderwijsinstellingen die onze regio herbergt. Via inzet op een aantrekkelijke woon- en werkomgeving trekken we bedrijven, kenniswerkers en andere talenten.

### Energievernieuwing

Het klimaatakkoord dat in 2015 in Parijs is gesloten, luidt het einde in van een economie gebaseerd op fossiele brandstoffen. De aanwezigheid van energie-intensieve sectoren als de haven, de glastuinbouw biedt grote kansen voor de energietransitie. De omvang van de opgave voor energietransitie is in Zuid-Holland groot, 25% van de totale CO<sub>2</sub>-emissie in Nederland wordt in Zuid-Holland uitgestoten, 20% van de Nederlandse bevolking woont in deze provincie. Dat biedt de kans dat ook hier de grootste stap kan worden gezet en dus een groot effect zichtbaar zal worden. Zuid-Holland wil een slimme en schone economie waar fossiele bronnen zijn vervangen door hernieuwbare bronnen. Dat brengt –naast het voorkomen van negatieve effecten door klimaatverandering- ook nieuwe verdienmodellen, nieuwe exportproducten en nieuwe banen met zich mee. We nemen maatregelen om energie te besparen en het gebruik van aardgas drastisch te verminderen.

### Naar een levendige meerkernige metropool

In Zuid-Holland is een onderscheidend meerkernig stedelijk netwerk ontstaan waarin elke stad een eigen profiel heeft ontwikkeld. Onze welvaart en welzijn hangen af van de kwaliteit van dit stedelijk netwerk. Steden zijn ontmoetingsplaatsen, emancipatieladders voor nieuwkomers en broedplaatsen van ideeën en innovatie. Zuid-Holland staat voor de opgave om in het komende decennium een fors aantal woningen te realiseren en om de woonvoorraad te verduurzamen. De uitdaging is om metropolitane ontwikkeling op een sociale, gezonde en duurzame manier vorm te geven. Het economisch potentieel kan beter benut worden door de steden met hun afzonderlijke kwaliteiten beter te verbinden tot een metropool. Het leef- en vestigingsklimaat wordt versterkt door stad en land goed te verbinden, door ruimte te bieden voor groen en water in de stad, door een evenwichtige woningvoorraad en passende werklocaties. De vitaliteit van de meerkernige metropool is gebaat bij cultuur, kenniscentra en aantrekkelijke binnensteden.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	111.396	-8.255	97.428	85.353	12.075	88%
Baten	780	765	1.546	2.704	-1.159	175%
Subtotaal baten en lasten	110.615	-9.020	95.882	82.649	13.233	
Toevoeging aan reserves	18.116	21.342	45.170	43.592	1.578	97%
Onttrekking aan reserves	49.946	3.715	53.661	37.051	16.609	69%
Subtotaal reserves	-31.830	17.627	-8.490	6.541	-15.031	
<b>Resultaat</b>	<b>78.785</b>	<b>8.607</b>	<b>87.392</b>	<b>89.190</b>	<b>-1.798</b>	<b>102%</b>

## Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Vergroten van de innovatiekracht van het kennisintensieve MKB
- Vergroten van het organiserend vermogen van het kennisintensieve MKB
- Vergroten van het organiserend vermogen in de Greenports en in het Haven Industrie Complex (HIC)
- Duurzame transitie van de Greenports en het Haven industrie Complex (HIC)

Binnen dit doel wordt, als onderdeel van de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland, gewerkt aan:

- Impuls 2: Bijdrage aan de transitie van het chemiecluster in de Rotterdamse haven
- Impuls 4: Bijdrage aan een Zuid-Hollandse transitiecampus - echt groene groei
- Impuls 5: Reservering voor de uitvoering van 'Investeren in vernieuwing'
- Impuls 6: Bijdrage aan de modernisering van het glastuinbouwcluster in het Westland
- Impuls 7: Extra bijdrage t.b.v. cofinanciering van de innovatiestimulering MKB

De provincie versterkt de regionale economie. Wij faciliteren een groei die duurzaam en innovatief is. Wij dragen bij aan het creëren van nieuwe kennisintensieve sectoren en aan extra werkgelegenheid door wetenschap, informatie en innovatie in Zuid-Holland beter te benutten. Voorts zet de provincie zich in voor het behoud van de sterke positie die de Greenports in de wereld hebben. Daarnaast wil de provincie het moderniseringsproces van het Haven Industrie Complex (HIC) faciliteren. Het Rotterdamse havengebied verandert van een klassieke haven economie naar een kennisintensief logistiek en industriecomplex gebaseerd op (informatie)technologie, hernieuwbare grondstoffen en innovatieve diensten.

De lage ligging, de grote bevolkingsdichtheid en de energie-intensieve industrie (Chemie, Greenports en Logistiek) maken Zuid-Holland extra kwetsbaar voor de groeiende schaarste aan grondstoffen, stijgende energieprijzen en de klimaatverandering. Een transitie naar een water- en energie-efficiënte economie zorgt voor een toekomstbestendig Zuid-Holland.

De provincie stimuleert de samenwerking tussen overheden, kennisinstellingen en bedrijven, onder meer via de Economic Board Zuid-Holland (EBZ). De randvoorwaarden voor de transitie van de Greenports en het HIC worden momenteel ingevuld. Ook benut Zuid-Holland haar innovatiepotentieel steeds beter. Het aantal kennisintensieve MKB'ers dat er in slaagt om door te groeien, neemt toe. De geschetste rol van de provincie op economisch gebied zal ook de komende jaren nodig zijn. Technologische ontwikkelingen en globalisering scheppen een nieuwe economie met een grote dynamiek, die vraagt om aanpassing van bestaande bedrijvigheid en ruimte voor starters.

## Resultaten 2018

### *Vestiging instituten in de regio*

In september 2018 is de Regio Deal 'ESTEC en Space Campus Noordwijk' ondertekend door provincie, Rijk en gemeente Noordwijk wat tot een gezamenlijke investering leidt om dit cluster mogelijk te maken. Daarnaast heeft de provincie door onder meer te investeren in samenwerking met andere partijen er met succes voor gezorgd dat een aantal instituten zich in Zuid-Holland vestigt. Enkele voorbeelden zijn:

- het NWO instituut Stichting RuimteOnderzoek Nederland (SRON);
- het VN Expertisecentrum voor klimaatadaptatie (Global Center on Adaptation, ofwel GCA);
- de internationale organisatie van afvalverenigingen ISWA.

Met het oog op de permanente huisvesting voor het GCA is aan de gemeente Rotterdam in 2018 een subsidie verleend van € 250.000. Vestiging van het GCA draagt bij aan versterking van het cluster water- en



deltatechnologie binnen de provincie. De nieuw te ontwikkelen huisvesting voor het GCA betreft een duurzaam drijvend kantoor in de Rijnhaven te Rotterdam.

Er is overigens in de regio over-all sprake van circa € 500 mln extra geïnvesteerd privaat vermogen en de creatie van circa 4.000 fte hoogwaardige arbeidsplaatsen extra. Zie hiervoor ook de passage over InnovationQuarter.

#### *Onderwijs en Arbeidsmarkt (Human Capital Agenda)*

Er is in 2018 samen met de Economic Board Zuid-Holland een onderzoekopdracht geformuleerd en uitgezet. Provinciale aanleiding hiervoor waren vijf moties die bij de begrotingsbehandeling 2018 rond het thema Onderwijs-Arbeidsmarkt waren ingediend. Het onderzoeksbureau Birch heeft de uitkomsten van dit onderzoek in september/oktober gepresenteerd.

Bij de begrotingsbehandeling 2019 is een amendement op de begroting ingediend. Hiermee komt in 2019 € 1 mln beschikbaar om een start te maken. Gewerkt wordt aan:

1. totstandkoming van een breed gedragen Zuid-Hollands Human Capital akkoord;
2. totstandkoming van een aantal pilots en/ of kavels (maximaal 3 of 4), die aansluiten op de 5 thema's van de EBZ en/of de transitieopgaven uit de Roadmap en die bij voorkeur een sector of meerdere bedrijven (met een uit te werken scholingsvraag) omvatten;
3. de contouren van een mogelijke nieuwe uitvoeringsstructuur onderzoeken.

#### *Accelerating Circulair Economy in Zuid-Holland (ACCEZ)*

ACCEZ (Accelerating Circulair Economy in Zuid-Holland) is in 2018 opgericht door de samenwerkende partijen provincie Zuid Holland, VNO-NCW west, Universiteit Leiden, Erasmus Universiteit, Wageningen Universiteit en TU Delft. ACCEZ is het kennisplatform circulaire economie. ACCEZ heeft als doel het versnellen van de ontwikkeling van een circulaire economie in de provincie Zuid-Holland met concrete antwoorden op kennisintensieve vraagstukken door het verbinden van denk-, beleids-, en ondernemerskracht. Het gaat er daarbij om barrières voor de transitie in kaart te brengen en te doorbreken. Een voorbeeld van een dergelijke barrière is belemmerende regelgeving die hergebruik van stoffen bemoeilijkt.

#### *Greenports*

In mei 2018 is Greenports Nederland opgericht door provincie Zuid-Holland en de tuinbouwpartners. Binnen Greenports Nederland hebben we afspraken gemaakt over de versnelling van de transitie van de Greenports naar innovatie en duurzaam. Hierin werken overheden, bedrijven en kennisinstellingen ('triple helix') samen. Daarnaast is de uitvoering van de Impulsagenda Greenports 3.0 geborgd.

De provincie heeft in 2018 het Innovatiepact Greenports West-Holland (GPWH) mee ondertekend. Daarnaast is het in 2017 ondertekende Energieakkoord van GPWH geconcretiseerd met het aantrekken van een programmaregisseur en het opstellen van een programma. Hiermee wordt de basis gelegd voor toekomstig verdienvermogen en verduurzaming van de Greenport. Verder is de verkenning Oostland gestart, een gebiedsgerichte analyse van de glastuinbouwgebieden in het Oostland-deel van de GPWH, op basis waarvan een gebiedsplan gemaakt wordt. Tot slot is in 2018 gekozen voor het gebied Bleiswijk – Zoetermeer (Bleizo) als locatie voor een railterminal.

#### *Waste to Chemicals*

De samenwerkende bedrijven in het consortium Waste to Chemicals hebben in het voorjaar van 2018 een ontwikkelingsovereenkomst gesloten voor de eerste investeringen in een installatie die bij afvalverwerking een deel omzet in bruikbare chemische stoffen (waste to chemicals). De intensieve betrokkenheid van zowel de gemeente Rotterdam als de provincie Zuid-Holland heeft een belangrijke rol gespeeld bij het nemen van dit besluit. In 2018 is de begrotingssubsidie in PS vastgesteld. Door verschuiving van de planning bij de private initiatiefnemers zal de aanvraag van de begrotingssubsidie naar waarschijnlijkheid in 2019 plaatsvinden.

### *Maritieme Delta*

Het samenwerkingsverband Maritieme Delta is mede gefinancierd door de provincie. Enkele van de highlights die de zogeheten triple helix partners in 2018 hebben ontwikkeld of aan het ontwikkelen zijn:

- Ideecafé's Emissieloos vervoer en Smart skills
- Maritiem Leer & Ontwikkelcentrum
- Technology Exchange Roadshow Noorwegen
- Maritime Delta-monitor

In 2018 is Rotterdam Maritime Capital of Europe door Rotterdam geïnitieerd en de provincie participeert hierin. Dit initiatief versterkt de bestuurlijke samenwerking met het bedrijfsleven om de regio en vestigingsplaatsvoordelen beter te promoten. Verder zijn via de Regionale OntwikkelingsMaatschappij Drechtsteden (ROM-D) veel ontwikkelingen omtrent maritieme terreinen opgepakt, zoals het aanleggen van de benodigde infrastructuur op 't Plaatje in Hendrik Ido Ambacht. Daarnaast worden er belangrijke stappen genomen in de verplaatsing van een aantal bedrijven naar een kwalitatief betere plek, waardoor schaarse ruimte beter benut wordt.

### *InnovationQuarter (IQ)*

InnovationQuarter heeft drie kerntaken: Business Development, Foreign Investments en Capital. De activiteiten van InnovationQuarter hebben in 2018 geleid tot een additioneel geïnvesteerd privaat vermogen van circa € 500 mln en circa 4.000 fte hoogwaardige arbeidsplaatsen extra. De doelstellingen uit het Meerjarenplan 2016-2018 waren respectievelijk € 282 mln en 1.521 fte.

In het verlengde van de drie kerntaken ondersteunt InnovationQuarter sinds medio 2016 ondernemers op het gebied van internationalisering. Hierbij gaat het om het opzetten en uitvoeren van gerichte activiteiten binnen specifieke sector-marktcombinaties waarin wij het verschil kunnen maken. Voorbeelden in 2018 zijn:

- organiseren van 7 eigen missies met deelname van 45 Zuid-Hollandse bedrijven. Begroot waren 4 missies met ten minste 40 bedrijven;
- opzetten, uitvoeren en inbedden van 3 bestaande en nieuwe hub-to-hub samenwerkingen. Dit betreft het in contact brengen van regio's waar vergelijkbare concentraties specialismen (hubs) zijn. In 2018 betrof het hubs voor 'security' in onder meer onze eigen regio, Ottawa (Canada) en Maryland (Verenigde Staten). Begroot was ten minste 3 samenwerkingen;
- ondersteunen van 10 missies van partners, waarvan 5 internationaliseringsevenementen in Nederland (begroot 2018: 10) waaraan 10 Zuid-Hollandse bedrijven hebben deelgenomen.

De uitvoering van de Roadmap Next Economy (RNE) valt sinds februari 2018 onder de taken van IQ. Dit doet IQ in nauwe samenwerking met de RNE-teams van de provincie Zuid-Holland, gemeente Den Haag, gemeente Rotterdam en MRDH. Het besef dat onze regio voor grote economische transitie staat, is met de Roadmap sterk gegroeid. De oplevering van de Roadmap eind 2016 markeert de overgang naar de uitvoeringsfase.

InnovationQuarter is medio september 2017 gevraagd om de uitvoering van de RNE op zich te nemen.

In 2019 zal IQ ook de start en uitwerking van het Zuid-Hollands Investeringsplatform (ZIP) op zich nemen. Dit platform is gericht op ondersteuning van projecteigenaren bij de ontwikkeling van financiële business cases en op ondersteuning in de markt tussen projecteigenaren en aanbieders van financiering. Het platform wordt opgericht naar aanleiding van het advies van de European Investment Bank (EIB).

### *SMITZH*

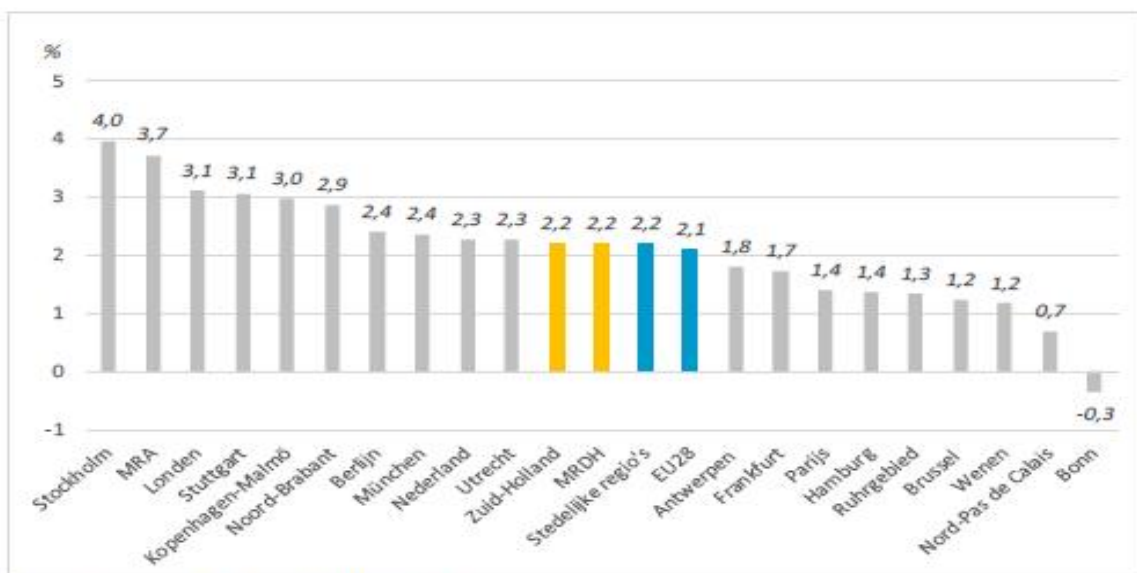
Samen met partners IQ, MRDH, TNO en acht fieldlabs werkt de provincie Zuid-Holland aan versterking van de maakindustrie en zijn technologische toeleveranciers met het programma Smart Manufacturing Industriële Toepassing in Zuid-Holland (afgekort SMITZH). SMITZH is een innovatieprogramma met acht fieldlabs. SMITZH is er voor ondernemers die sneller, goedkoper, duurzamer of hoogwaardiger willen produceren door middel van digitalisering. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hebben het programma 'SMITZH-3; *Derde fase innovatieprogramma om de Zuid-Hollandse maakindustrie te ondersteunen bij de toepassing van slimme maaktechnologie*' vastgesteld, en ter kennisname aan Provinciale Staten gezonden. Op basis van dit programma

bereiden betrokken partijen de komende maanden twee subsidieaanvragen voor. SMITZH-3 gaat medio 2019 van start, aansluitend op het huidige SMITZH-2 programma. Eerder zijn vanuit de MRDH en vanuit het Rijk voor SMITZH-2 bijdragen toegekend van respectievelijk € 0,8 mln en € 0,7 mln en dragen bedrijven circa € 1,7 mln bij. Het programma SMITZH-3 duurt tot en met 2022. Met een bijdrage van de provincie van € 5,2 mln kan een meerjarig programma SMITZH-3 van in totaal circa € 11,5 mln worden gerealiseerd doordat andere partijen meefinancieren zoals TNO, bedrijven en (andere) partners.

Deze bundeling van krachten is essentieel voor de versterking van het vestigingsklimaat en het innovatief vermogen richting MKB, andere regio's, Europa en wereldwijd en draagt dus bij aan de doelen die de provincie zich gesteld heeft. Met het Rijk en de andere provincies heeft de provincie afspraken gemaakt in de samenwerkingsagenda 'Gezamenlijke MKB innovatie-ondersteuning' over instrumenten voor en dienstverlening aan het MKB. Dit betreft een rollende agenda waar de komende jaren verder invulling aan gegeven zal worden.

### Algemeen economisch beeld

De economische groei van Zuid-Holland (2,2%) over de periode 2014-2017, zo blijkt uit de Regiomonitor 2018, ligt rond het gemiddelde van de Europese grootstedelijke regio's (2,2%) en de EU28 (2,1%).



Bron: Eurostat, CBS/bewerking NEO Observatory

Groei van het bruto regionaal product naar Europese grootstedelijke regio's, 2014-2017 Regiomonitor 2018

ING verwacht dat de groei over 2018 voor Zuid-Holland uitkomt op 2,9%, dat is na Flevoland (3,3%) en Noord-Brabant (3%) een even hoge groei als Utrecht en net iets meer dan Noord-Holland (2,7%). Voor 2019 raamt ING de groei op 2,4%, net na Flevoland (2,5%) en wederom gelijk met Utrecht. De Zuid-Hollandse economie presteert dus bovengemiddeld.

Er zijn daarnaast positieve ontwikkelingen als het gaat om innovatievermogen en snelle groeiers. Uit de jaarlijkse Scale Up Dashboard van Erasmus Center for Entrepreneurship in 2018 blijkt dat Zuid-Holland na Noord-Holland de meeste snelgroeiende bedrijven kent, de meeste jonge snelle groeiers en de sterkste groei als het gaat om deze echte motoren van groeiende werkgelegenheid.

Ondanks deze resultaten en de verrichte inspanning blijft de gekozen interne indicator nog achter.

#### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.1.a	Procentuele jaarlijkse groei van het inkomen van de prioritaire clusters	-2,0	0,1	-3,6

#### Verantwoording effectindicatoren

De indicator geeft het verschil weer tussen het percentage bedrijven met toegenomen omzet en het percentage bedrijven met afgenomen omzet in de prioritaire clusters. Beschikbaar zijn cijfers van de sectoren Landbouw, Industrie, Bouwnijverheid en Vervoer en opslag waartoe de prioritaire clusters Maritiem en Deltatechnologie, Transport & Logistiek, Greenports en Bioscience behoren. Gemiddeld is het verschil voor deze sectoren over 2018 -3,6%, voor Landbouw -0,3%, Industrie -3,2%, Bouwnijverheid -4,5%, en Vervoer en opslag -6,5%.

Over het geheel genomen houdt de Zuid-Hollandse economie gelijke tred met het nationale gemiddelde, maar de van oudsher sterke sectoren met een sterke link naar wereldhandel (logistiek inclusief wederuitvoer, chemie) hebben enerzijds last van globale ontwikkelingen als de daling van de olieprijs (bron: Regiomonitor 2018), anderzijds van de versnellende transitie naar een digitale en circulaire economie.

Sectoren als ICT en media, zakelijke diensten en horeca groeien juist harder dan landelijk, daar zit naast omzetgroei ook werkgelegenheidsgroei, die er ook in sterke mate is in recreatie en toerisme, clean tech en agro&food. Minder hard groeiend maar ook heel belangrijk voor werkgelegenheid zijn Health en Life Sciences en Smart Industry (bron: Regiomonitor 2018).

#### Wat hebben we daarvoor gedaan?

Om een groeiende, duurzame en innovatieve economie te bevorderen kan de overheid randvoorwaarden scheppen en gewenste ontwikkeling stimuleren. Een goede kennisinfrastructuur, een goede samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid, een goed vestigingsklimaat en duurzame modernisering van bestaande sectoren dragen bij aan deze doelstelling. De provincie richt zich op het scheppen van randvoorwaarden voor en stimuleren van het innovatief MKB, de campussen van nationaal belang en de duurzame transitie van de Greenports en het Haven Industrieel Complex naar een nieuwe economie. De provincie heeft hiervoor ingezet op:

#### Innovatie

- Het verstrekken van subsidie ter stimulering van innovatie door het MKB en ter versterking van het organiserend vermogen van het MKB in de kennisclusters, de Greenports en het Haven Industrieel Complex. Het betreft de subsidieregeling MKB Innovatieondersteuning Topsectoren (MIT) Zuid-Holland. Deze subsidies worden op grond van de Samenwerkingsagenda 'Gezamenlijke MKB innovatieondersteuning' van Rijk en regio verstrekt. Met de subsidies hebben MKB-ers een innovatieadvies- of een haalbaarheidsproject en/of een R&D samenwerkingsproject gehonoreerd gekregen. Hiermee wordt niet alleen innovatie in het MKB gestimuleerd die tot nieuwe business zou moeten leiden, maar veel projecten kunnen ook bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke uitdagingen (voedselveiligheid, safety & security, voorkomen van milieuschade, etc.).
- Het beter benutten van het innovatiepotentieel van de provincie door het beschikbaar stellen van kapitaal en subsidie aan InnovationQuarter (zie hiervoor de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt');

#### Samenwerkingsverbanden

Het aangaan van samenwerkingsverbanden en het maken van afspraken met partijen in de regio en het Rijk. In 2018 is de strategische sturing van de Roadmap Next Economy en het Regionaal Investeringsprogramma bij de Economic Board Zuid-Holland ondergebracht. Ook zijn samen met IQ taken op het gebied van internationalisering

opgepakt, zoals het organiseren van (handels)missies en van internationaliseringsevenementen. Deze extra activiteiten vragen om een verandering en doorontwikkeling van de EBZ en het EBZ-secretariaat in 2019. Ook heeft de EBZ eind 2018 een kwartiermaker Public Affairs aangesteld om de lobbykracht van de board te professionaliseren en versterken.

#### *Vestigingsklimaat*

Het op orde brengen van de randvoorwaarden van de transitie van de Greenports en het HIC naar een nieuwe economie. Het betreft randvoorwaarden op het gebied van ruimte, infrastructuur, milieu, energie en Europese samenwerking.

Deze laatste doelstelling wordt ook via andere taken van de provincie gerealiseerd. Er is bijvoorbeeld een verkenning uitgevoerd naar 'Toerisme 2030', waarin toeristische kansen zijn beschreven. In 2019 volgt hieruit een strategie op toerisme. Ook is een marktverkenning uitgevoerd naar verblijfsrecreatie in Zuid-Holland. Begin 2019 wordt een voorstel uitgewerkt, zodat het volgende college een besluit kan nemen over de concrete vervolgstappen.

Deelname in het landelijke programma Holland-City heeft de provincie uitgebouwd voor de verhaallijnen Dutch Food&Cuisine, Nederland-Waterlandlijn en Kastelen en Buitenplaatsen.

Tot slot is geïnvesteerd in realisatie van aanlegsteigers en trailerhellingen en is bijgedragen aan synchronisatie en optimalisatie van bedieningstijden van bruggen en sluizen in de provinciale vaarwegen.

#### *Stand van zaken extra investeringen*

##### Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

##### *Bijdrage aan de transitie van het chemiecluster in de Rotterdamse haven (Waste to Chemicals)*

Bij Voorjaarsnota 2017 is een bedrag van € 7,5 mln vanuit de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland beschikbaar gesteld en toegevoegd aan de reserve Versterking economie. In 2018 hebben PS de projectrandvoorwaarden vastgesteld, waaronder de subsidie kan worden verleend. Ook is de begrotingssubsidie, in de vorm van een lening, in de Voorjaarsnota 2018 opgenomen. Hier zijn de subsidieontvanger en het maximale leningbedrag vastgesteld. Omdat het private consortium heeft aangegeven de lening niet meer in 2018 te zullen aanvragen, is de subsidie van € 7,5 mln opgenomen in de Begroting 2019.

##### *ACCEZ*

ACCEZ versnelt de ontwikkeling van een circulaire economie in de provincie Zuid-Holland met concrete antwoorden op kennisintensieve vraagstukken door het verbinden van denk-, beleids-, en ondernemerskracht. Bij Begroting 2018 is € 5 mln gereserveerd voor het programma ACCEZ (accelerating circular economy Zuid-Holland). De € 5 mln is als volgt over de jaren verdeeld: € 1 mln voor 2018 en € 1,3 mln jaarlijks voor 2019 t/m 2021.

In 2018 is het samenwerkingsverband ACCEZ bestendigd door de samenwerkende partijen provincie Zuid-Holland, VNO-NCW west, Universiteit Leiden, TU Delft, Erasmus universiteit en Wageningen university and Research. De transitieopgaven in het Groene Hart en de Binckhorst Noordwest zijn gestart. Er is samenwerking ontstaan tussen overheden, onderzoek en bedrijfsleven. Gezamenlijk zijn deze partijen in staat de circulaire economie te versnellen.

##### *Reservering voor de uitvoering van 'Investeren in vernieuwing'*

Bij de Voorjaarsnota 2017 is € 1,5 mln beschikbaar gesteld voor campusontwikkeling in Zuid-Holland. Voor de besteding van deze middelen is in 2018 de Subsidieregeling campussen Zuid-Holland vastgesteld. Via deze regeling kunnen diverse initiatieven worden ondersteund die een stimulans zijn voor de verdere ontwikkeling van het Leiden Bio Science Park, TU Delft Campus en Space Campus Noordwijk. De uitvoering vindt plaats in 2019 en 2020.

Op 11 december 2018 is door GS vastgesteld het programma *SMITZH-3; Derde fase innovatieprogramma om de Zuid-Hollandse maakindustrie te ondersteunen bij de toepassing van slimme maaktechnologie*. Dit programma moet een bijdrage leveren aan nieuwe bedrijvigheid en werkgelegenheid door nieuwe productie. SMITZH-3 zal per medio 2019 van start gaan en loopt door tot en met 2022. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

#### *Subsidie voor de modernisering van het glastuinbouwcluster in het Westland*

De provincie stuurt op moderne teeltlocaties voor de Greenports in Zuid-Holland, zodat de Greenports een toonaangevend wereldcluster in Zuid-Holland kunnen blijven. Dit doet de provincie door voor de Greenport Westland-Holland een brede bestemming glastuinbouw te hanteren. Daarnaast heeft de provincie met de gemeente Westland afspraken gemaakt over inzet van middelen ten behoeve van het actief verminderen van herstructurering in de weg liggende obstakels. Met de gemeenten in het gebied Oostland is de provincie een verkenning naar de ruimtelijk-economische structuur voor het gebied Oostland gestart. De provincie heeft samen met partners zitting in de Coalitie HOT (Herstructurering Ontwikkeling Teeltareaal) dat zich op modernisering van glastuinbouwgebieden richt. Voor de Greenport Boskoop faciliteert de provincie planologisch de ontwikkeling van het teeltareaal. In de Greenport Bollenstreek faciliteert de provincie door middel van ruimtelijke regelgeving de werking van de Greenport Ontwikkelingsmaatschappij (GOM). In de Greenport Aalsmeer, deels op Zuid-Hollands grondgebied, participeert de provincie samen met partners in de ontwikkeling van ruimtelijke planvorming.

#### *Extra bijdrage t.b.v. cofinanciering van de innovatiestimulering MKB*

Via deze impuls van € 1 mln is al eerder, in 2017, extra geïnvesteerd in het subsidieplafond van de regeling MKB Innovatiestimulering Topsectoren Zuid-Holland (MIT ZH). Er zijn met deze middelen meer MIT R&D samenwerkingsprojecten gefinancierd in 2017 en daarmee is deze impuls afgerond.

#### *Verhoging budget voor regionale gebiedsgerichte werken*

Bij Voorjaarsnota 2017 is voor regionale gebiedsgerichte werken € 5 mln toegevoegd aan het al bestaande budget van € 2 mln. Tot en met 2018 is circa € 6 mln toegewezen aan projecten, voor bijvoorbeeld de Hoeksche Waard en de regio Alphen-Gouda-Woerden.

#### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

##### *Investeren in economische innovatie (Motie 724)*

- Bij de vaststelling van de Kadernota 2018 hebben PS motie 724 Investeren in economische innovatie aangenomen. De verwerking in de begroting richt zich op extra middelen voor het MKB via de subsidieregeling MKB Innovatiestimulering Topsectoren (MIT) en voor Fieldlabs. Voor MKB-MIT is € 12 mln extra beschikbaar gesteld, waarvan € 6 mln in 2018 en € 6 mln in 2019. Bij Najaarsnota 2018 is aangegeven dat er van de € 6 mln voor 2018 € 2,5 mln minder nodig is omdat het ministerie van EZK haar cofinanciering heeft verhoogd. Deze extra investering is in 2018 ingezet voor de MIT haalbaarheidsprojecten en R&D samenwerkingsprojecten.
- Met motie 724 bij Kadernota 2018 is naast de eerdere € 3,5 mln nog eens € 2 mln extra beschikbaar gesteld voor de doorontwikkeling van het programma Smart Manufacturing Industriële Toepassing in Zuid-Holland (afgekort SMITZH). Het gaat in totaal om € 5,5 mln. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

#### *Klimaatinstituut*

Voor huisvesting van het VN Expertisecentrum voor klimaatadaptatie GCA is aan de gemeente Rotterdam in 2018 een subsidie verleend van € 250.000. De verdere toelichting is opgenomen onder 'Wat hebben we bereikt'.

#### *Detailhandel*

In 2018 is de ruimtelijke vertaling van de Discussienota Detailhandel in de Visie ruimte en mobiliteit afgerond. Daarnaast is uitvoering gegeven aan het Actieplan Detailhandel. Er is een subsidieregeling planvorming detailhandel opgesteld. Er zijn circa 30 aanvragen gehonoreerd. Er zijn plannen van aanpak gemaakt voor de onderwerpen 'Stimuleren regionale samenwerking en programmering' en 'Kennis en Informatie'. Ook heeft een

evaluatie van de Adviescommissie Detailhandel plaats gevonden. Tenslotte hebben veel acties plaats gevonden op locatieniveau om de winkelleegstand in centra aan te pakken, zoals in Bodegraven en Oud Beijerland.

In het kader van het traject 'Versnellen, Voorspellen, Vertellen' heeft een onderzoek plaats gevonden naar het functioneren van de Perifere Detailhandelsvestigingen (PDV: 'woonboulevards'). In 2019 worden de aanbevelingen uit het onderzoek nader uitgewerkt. Vooruitlopend hierop is via een amendement al € 3 mln beschikbaar gesteld voor de aanpak van Verstedelijking en PDV-locaties op locatieniveau. Het Koopstromenonderzoek 2018 is uitgevoerd waarvan de resultaten begin 2019 worden gepubliceerd.

#### *Versterking Life Sciences & Health – Regeneratieve Geneeskunde (Amendement 582)*

In de Begroting 2018 is een reservering van € 1,2 mln opgenomen voor een nader te concretiseren investeringsbeslissing op het gebied van regeneratieve geneeskunde, gericht op het herstellen van zieke weefsels en organen. Dit zou mogelijk kunnen worden ingezet voor een investering in de hoogwaardige en unieke celontwikkel- en productiefaciliteit bij het LUMC, tevens partner in RegMed XB. In de Voorjaarsnota 2018 hebben wij aangegeven dat de ontwikkeling van deze faciliteit langer duurt dan verwacht. De business case wordt momenteel nog uitgewerkt. De € 1,2 mln blijft daarom voorlopig in de reserve. Gedeputeerde Staten zullen de investeringsbeslissing te zijner tijd aan Provinciale Staten voorleggen.

#### *Campusregeling (Amendement 582)*

Via Amendement 582 is naast de eerdere € 1,5 mln nog eens € 1,5 mln beschikbaar gesteld voor campusontwikkeling in Zuid-Holland. Voor de besteding van deze middelen is in 2018 de Subsidieregeling campussen Zuid-Holland vastgesteld. Zie verder de toelichting bij 'Extra investeringen in een schoner, schoner en sterker Zuid-Holland'.

#### *Alertheidsbudget - Leerpark Drechtsteden (Amendement 582)*

De (beperkte) aanloopkosten manifesteerden zich niet zoals gepland.

Voor 2018 zijn de wel gemaakte kosten (aantrekken belegger) door de gemeente zelf gedragen.

#### *Alertheidsbudget - Greenports (Amendement 582)*

In 2018 hebben verschillende partners van de Greenport West-Holland het innovatiepact getekend. Doel van het innovatiepact is om de samenwerking op het gebied van innovatie tussen netwerkpartijen in de Greenport West-Holland te versterken. Het gaat om innovatiethema's, zoals emissieloos produceren, biobased greenports, slimme ketens, gezondheid en geluk. Het innovatiepact is een invulling van het programma Feeding & Greening the Megacities van de Economic Board Zuid-Holland.

De bijdrage van € 0,1 mln voor 2018 is gebruikt om een programmaregisseur aan te stellen. Deze bijdrage is ten laste van programma 3 gebracht. Via het innovatiepact worden er continu verbindingen gelegd tussen ondernemers, overheden en onderzoekers en scholen. Dit leidt tot nieuwe projecten, betere verspreiding van kennis en betere samenwerking. Het innovatiepact is door de 42 deelnemende partijen getekend tot en met minimaal 2020.. De bijdrage voor KCP (Kenniscentrum Plantenstoffen) is voor het overgrote deel uitgesteld wegens tijdelijke problemen in de bedrijfsvoering van het KCP.

#### *Alertheidsbudget – SRON (Amendement 582)*

Bij Voorjaarsnota 2018 hebben PS ingestemd met het voorstel van GS om maximaal € 7 mln beschikbaar te stellen in verband met de herhuisvesting van het Netherlands Institute for Space Research (SRON) begin 2021 van Utrecht naar de campus in Leiden. De subsidie is begin 2019 verleend.

#### *Alertheidsbudget - Space Campus Noordwijk (Amendement 582)*

In september 2018 is de Regio Deal 'ESTEC en Space Campus Noordwijk' ondertekend door provincie, Rijk en gemeente Noordwijk wat tot een gezamenlijke investering leidt om de deze cluster mogelijk te maken. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

### *Alertheidsbudget – Equestrum (Amendement 582)*

Nadat PS op 17 oktober 2018 akkoord hebben gegeven op het beschikbaar stellen van de incidentele subsidie ad € 0,3 mln, heeft Equestrum op 12 november een concept-aanvraag ingediend. Deze is op 6 december besproken en na aanpassingen op 21 december formeel ingediend. Formele toekenning in 2018 bleek toen niet meer haalbaar, dit zal in januari 2019 plaatsvinden. De start van het project is voorzien per 1 januari 2019.

### Strategische verkenningen diepte-investeringen

#### *Circulaire economie*

De provincie heeft het Grondstoffenakkoord mede ondertekend en wil een structurele bijdrage leveren aan een 100% circulair Zuid-Holland in 2050. Daarom onderzoeken we hoe we dat op een passende manier kunnen doen, zodat we aansluiten bij wat nodig is, waar kansen liggen en wat past bij onze rol. Dat doen we samen met stakeholders als bedrijven, gemeenten en wetenschappers. We hebben onderzoek gedaan naar de uitgangspositie voor Zuid-Hollandse grondstofketens in de bouw, voor plastics en chemie en voor land- en tuinbouw. De eerste mogelijkheden voor de provinciale rollen zijn daarbij in beeld gebracht. In 2018 zijn hiervoor de volgende bouwstenen opgeleverd aan Provinciale Staten: een strategische verkenning, bestaande initiatieven zijn in kaart gebracht en samenwerking met partners is geïntensiveerd met onder meer participatiebijeentkomsten.

#### *Onderwijs en Arbeidsmarkt: Human Capital Agenda*

De zorg over de mismatch tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, tegen een achtergrond van een hoog werkloosheidspercentage in Zuid-Holland, is voor de provincie aanleiding geweest om in 2018 een strategische verkenning te starten op dit thema. Centraal staat daarin de vraag wat nodig is voor een betere aansluiting en waaruit de bijdrage van de provincie Zuid-Holland zou moeten bestaan. De verkenning heeft geleid tot een samen met de Economic Board Zuid-Holland opgestelde Human Capital Agenda. Die is opmaat naar een breed gedragen Zuid-Hollands Arbeidsmarktakkoord. Parallel daaraan wordt een aantal pilots uitgevoerd, die helpen om de contouren van een meer structurele oplossing te bepalen. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verskil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	41.030	-10.710	30.320	23.310	7.010	77%
Baten	80	50	130	307	-176	235%
Subtotaal baten en lasten	40.950	-10.761	30.190	23.004	7.186	
Toevoeging aan reserves	2.700	13.320	16.020	15.970	50	100%
Onttrekking aan reserves	20.552	47	20.599	14.158	6.441	69%
Subtotaal reserves	-17.852	13.272	-4.580	1.812	-6.391	
<b>Resultaat</b>	<b>23.098</b>	<b>2.512</b>	<b>25.610</b>	<b>24.816</b>	<b>794</b>	<b>97%</b>

#### *Toelichting afwijking*

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 2,2 (v)	De uitgaven voor Interreg-cofinanciering EFRO zijn € 2,2 mln lager dan geraamd. Het betreft hier een meerjarig programma, waardoor € 1,5 mln wordt gefaseerd naar 2019. Daarnaast leidt een afrekening EFRO over voorgaande jaren tot een vrijval van € 0,7 mln.
€ 2,1 (v)	De voortgang MKB/MIT verloopt naar verwachting. Het subsidieplafond 2018 van circa € 13,4 mln is gerealiseerd. Vanwege fasering wordt circa € 2,1 mln in 2019 verantwoord.



Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
€ 1,3 (v)	De uitgaven voor versterking economie zijn voor enkele onderdelen lager als gevolg van fasering naar 2019. Het betreft onder meer Roadmap Next Economy (RNE), Nederlands Investerings Agentschap (NIA) en de Investeringsagenda.
€ 0,4 (v)	Door vertraging in processen is in 2018 minder uitgegeven voor circulaire economie dan geraamd en er vindt grotendeels fasering naar 2019 plaats. Van het overschot wordt daarom € 0,3 mln beklemd.
€ 0,4 (v)	De uitgaven voor Detailhandel bedrijventerreinen zijn lager dan geraamd als gevolg van fasering naar 2019.
€ 0,3 (v)	De uitgaven voor ACCEZ zijn lager dan geraamd vanwege verschuiving naar 2019. De onttrekking aan de reserve Versterking Economie is daarom verlaagd.
€ 0,2 (v)	Betreft fasering van de kosten voor Equestrum en lagere kosten leerpark Drechtsteden
€ 0,3 (v)	Apparaatskosten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,2 (v)	Betreft diverse gering hogere baten, waaronder de vergoeding voor Uitvoeringskosten Programmaraad Zuidvleugel

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen significantie afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,4 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Bedrijventerreinen voor uitgaven detailhandel (zie lasten).
€ 1,5 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Interreg-cofinanciering EFRO (zie lasten).
€ 4,4 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Versterking Economie voor de onderdelen: <ul style="list-style-type: none"> <li>• MKB MIT fasering naar 2019;</li> <li>• Versterking economie (o.a. RNE, NIA, Investeringsagenda);</li> <li>• Accez .</li> </ul>
€ 0,2 (n)	Betreft lagere onttrekking aan het Alertheidsbudget vanwege fasering van de kosten voor Equestrum en lagere kosten leerpark Drechtsteden.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
PR 3 Overcommitting OP-West	0	1.220	1.220	1.220	0
PR 3 Regionale netwerken topsectoren	0	800	800	750	50
PR 3 Versterking economie	1.500	1.900	3.400	3.400	0
PR 3 MIT MKB Innovatiestimulering topsect	0	6.400	6.400	6.400	0
PR 3 Risicoreserve RegMed XB	1.200	0	1.200	1.200	0
PR 3 Risicoreserve Waste to Chemistry	0	3.000	3.000	3.000	0
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>2.700</b>	<b>13.320</b>	<b>16.020</b>	<b>15.970</b>	<b>50</b>

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 3 Bedrijventerreinen	0	350		0	350
PR 3 Interreg-cofinanciering EFRO	4.969	-969		2.523	1.477
PR 3 Regionale netwerken topsectoren	1.083	-243		840	0
PR 3 Versterking economie	10.500	285		6.362	4.423
PR 3 MIT MKB Innovatiestimulering topsect	4.000	154		4.120	34
PR OMO Alertheidsbudget	0	150		0	150
PR OMO Strategische investeringen	0	320		312	8
Totaal onttrekking aan reserve	20.552	47	0	14.158	6.441
<b>Saldo reserves</b>	<b>-17.852</b>	<b>13.272</b>	<b>-4.580</b>	<b>1.812</b>	<b>-6.391</b>

#### *Bijdrage Verbonden partijen*

##### *InnovationQuarter (IQ)*

InnovationQuarter (IQ) draagt bij aan de ambitie van GS om het innovatiepotentieel van Zuid-Holland beter te benutten. InnovationQuarter ontsluit het innovatieve vermogen van Zuid-Holland en versterkt op deze wijze de concurrentiekracht van de regio duurzaam. Dat doet InnovationQuarter door het mogelijk maken van financiering van vernieuwende en snelgroeende bedrijven (vanuit haar kerntaak Capital), bevordering van samenwerking tussen ondernemers, kennisinstellingen en de overheid (vanuit haar kerntaak Business Development) en door het aantrekken en behouden van innovatieve bedrijven en investeringen naar / in de regio, die:

- sector / cluster versterkend zijn;
- leiden tot een toename in private R&D investeringen en/of;
- leiden tot een toename in werkgelegenheid (vanuit haar kerntaak Foreign Investment).

De inhoudelijke focus van InnovationQuarter ligt bij de speerpunten Cleantech, Life Sciences & Health, Safety & Security, Horticulture en Smart Industry. De geografische focus ligt op de gehele provincie Zuid-Holland.

##### *Vanquard Initiative*

Het Vanquard Initiative (VI) is een politiek initiatief dat de rol van de regio's wil versterken in het Europees innovatie- en industrieel beleid. De provincie Zuid-Holland is in 2014 lid geworden van het VI. Momenteel is het VI één van de meest toonaangevende Europese platformen voor het vormgeven en uitvoeren van de regionale 'slimme specialisatie strategie (S3)' in Europa. De inzet van de betrokken regio's is gericht op het aanjagen van bottom-up marktgedreven innovatieve en industriële vernieuwing in Europese prioritaire gebieden door middel van Europese interregionale triple helix samenwerking.

##### *Het Nieuwe Westland CV (ONW)*

De Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland (ONW) is een publiek-private samenwerking tussen de gemeente Westland, het Hoogheemraadschap Delfland en BNG Gebiedsontwikkeling. De ONW is bedoeld als instrument om de ambities van het Integraal Ontwikkelingsprogramma Westland (IOPW) te realiseren. De projectenportefeuille bestaat uit woningbouwlocaties.

## Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie

### Wat hebben we bereikt?

- Bijdragen aan de afspraken die in Parijs zijn gemaakt om de CO<sub>2</sub>-uitstoot terug te brengen met 80 tot 95% in 2050
- Bijdragen, door overleg aan de klimaattafels, aan de totstandkoming van het nationale Klimaatakkoord
- Bevorderen van energiebesparing in de industrie en de gebouwde omgeving
- Activeren, faciliteren en motiveren van partijen ten aanzien van de opwekking van duurzame energie
- Activeren, faciliteren en motiveren van partijen ten aanzien van de ontwikkeling, levering, inzet en gebruik van duurzame warmte
- Bijdragen aan leverings-betrouwbare schone energie
- Benutten en stimuleren van kansen voor innovatie en economie











Binnen dit doel wordt, als onderdeel van de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland, gewerkt aan:





#### *Impuls 1: Fonds ter financiering kleinschalige, maatschappelijke energieprojecten*

In 2018 is voor bijna € 2 mln subsidie verstrekt aan kleinschalige, lokale energie-initiatieven. Het ging om projecten m.b.t. lokale opwekking van energie uit zon, wind, warmte, maar ook steeds vaker om isolatie. Daarnaast ondersteunt de provincie een lerend netwerk ("community of practice") waarin lokale energie-initiatieven elkaar helpen rondom inhoudelijke casussen.

De belangrijkste indicator voor de energie-agenda Watt Anders is de totale CO<sub>2</sub> emissie in Zuid-Holland. Deze moet in 2050 met 80-95% naar beneden ten opzichte van 1990 (40 Mton). De uitstoot van CO<sub>2</sub> is sinds 2010 eerst geleidelijk afgenomen, maar neemt de laatste jaren weer toe. In 2017 was die 45,3 Mton. De trend in Zuid-Holland komt overeen met de landelijke trend. Er is een lichte daling te zien in de totale CO<sub>2</sub> uitstoot in Zuid-Holland. De belangrijkste reden hiervoor is dat in 2017 de oude kolencentrales zijn gesloten. In de periode 2010-2017 is de CO<sub>2</sub>-uitstoot van de sector industrie met 11% toegenomen. In de gebouwde omgeving (-25%) en de landbouw (-25%) is in die periode een duidelijke afname zichtbaar; voor de sector verkeer en vervoer is die afname beperkt (-3%).

#### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.2.a	Aandeel duurzame energie in Zuid Holland (%)	3.1 %	6	4.6
		3.2.b	totale productie van hernieuwbare energie in Zuid Holland (PJ)	13.4 PJ	26	19.7
		3.2.c	Vermeden CO2 uitstoot door duurzame energie inzet in Zuid Holland (in Mton)	1.7 Mton	3.9	3.1
		3.2.d	Absolute energiebesparing ten opzichte van 1990 (PJ)	-34 PJ	-29	-30
		3.2.e	Vermeden CO2 uitstoot door energie-efficiëntie, besparing en transitie ten opzichte van 1990 (Mton)	-4 Mton	-3	-5.3

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.2.f	Totale emissie broeikasgassen in Zuid Holland (Mton)	40 Mton	43	45.3
		3.2.g	CO2 voetafdruk van de organisatie inclusief beheer en onderhoud infra en OV-concessies (kton CO2)"	64 kton	57.5	56

#### Verantwoording effectindicatoren

De bovenstaande gegevens onder "realisatie 2018" zijn gegevens over het jaar 2017, alleen voor windenergie zijn de cijfers uit 2018 gebruikt. De rest van de cijfers voor 2018 komen pas eind 2018 beschikbaar. De cijfers voor 3.2.g zijn gedeeltelijk geschat op basis van de wijzigingen die in 2017 zijn doorgevoerd op het gebied van inkoop duurzame energie en inzet elektrische auto's en gedeeltelijk berekend uit gemonitorde gegevens (zoals fossiel brandstof gebruik OV).

De monitor wordt jaarlijks op dezelfde wijze door de DCMR uitgevoerd zodat vergelijking betrouwbaar is. De basisbronnen zijn de Klimaatmonitor van het Rijk, CBS-gegevens, Emissieregistratie en voor de industrie de elektronische milieujaarverslagen (emjv's). Daarnaast zijn de volgende zaken van belang:

- Het aandeel duurzame energie (3.2.a) wordt uitgedrukt als percentage van het totale finale energiegebruik. Als nulmeting is het jaar 2013 gekozen op verzoek van de Staten (referentiejaar 1990 zou als nulmeting bijna 0% opleveren).
- Energiebesparing (3.2.d) betreft de absolute besparing in de mobiliteit, industrie, glastuinbouw en gebouwde omgeving ten opzichte van referentiejaar 1990 (dit geeft een indicatie omdat er niet is gefilterd op bijvoorbeeld gestopte of gestarte ondernemingen), de nulmeting geeft de energiebesparing in 2013 weer (NB. het negatieve getal geeft hier dus aan dat er geen besparing is maar meer energie is gebruikt dan in 1990).
- Voor de nulmeting bij 3.2.d en 3.2.e is op verzoek van de Staten gekozen voor het jaar 2013 (i.p.v. 1990).
- Voor 3.2.f de totale CO<sub>2</sub> emissie is het referentiejaar 1990 als nulmeting ingevoerd (40MT).

3.2.a: Het aandeel duurzame energie is in de afgelopen jaren gestaag gestegen. Van 2,1% in 2010 naar 4,6% in 2017 maar blijft hiermee achter op de planning. Deze stijging is met name ingezet door de opwek zonne-energie. De stijging is onvoldoende om de doelstelling van 9% hernieuwbare energie in Zuid-Holland in 2020 te realiseren.

3.2.b: De absolute hoeveelheid geleverde duurzame energie is mede-afhankelijk van de hoeveelheid wind en de hoeveelheid nuttige zonneshij. De opbrengst verschilt per jaar. Oude windturbines zijn ontmanteld en mogen of kunnen niet altijd vervangen worden. In 2016, 2017 en 2018 zijn veel windturbines vervangen. Dit leverde een dip op in de groei van de opbrengst. In het totaalcijfer van duurzame energie is de opbrengst van windenergie van 2018 gebruikt. (geldt ook voor indicator 3.2.a en 3.2.c)

3.2.c: De vermeden CO<sub>2</sub> uitstoot door inzet van hernieuwbare energie (zon, wind warmte) is gebaseerd op een omrekening voor een gemiddelde CO<sub>2</sub>-emissie voor elektriciteit opwekking en een gemiddelde CO<sub>2</sub>-emissie voor verwarming. Indien deze emissiereductie niet had plaatsgevonden zou de totale emissie van CO<sub>2</sub> in Zuid-Holland navenant hoger zijn geweest. Wegens achterblijvend percentage inzet duurzame energie is de doelstelling voor 2018 niet gehaald en is er nog geen zicht op een stevige inhaalslag op korte termijn.

3.2.d: Over de periode van 1990 tot heden is ondanks energie-efficiency maatregelen sprake van een toename van energiegebruik, dus een negatieve besparing. De nulmeting geeft het verschil aan tussen 1990 (=schatting 400 PJ) en 2013 (434 PJ). Er is in 2017 430 PJ energie gebruikt. Dat betekent dat het energieverbruik wel iets is

gedaald ten opzichte van 2013, maar ten opzichte van 2015 is deze nagenoeg hetzelfde gebleven en ten opzichte van 2016 zelfs iets gestegen.

3.2.e: Ook de CO<sub>2</sub> uitstoot is ten opzichte van 1990 gestegen. Daardoor is er geen uitstoot vermeden. Ten opzichte van 1990 is 5,3 Mton meer CO<sub>2</sub> de atmosfeer ingeblazen (dus negatief vermeden), ten opzichte van 2016 is de CO<sub>2</sub>-uitstoot iets gedaald.

3.2.f: Maar liefst 69,6% van de CO<sub>2</sub>-emissie in Zuid-Holland wordt veroorzaakt door de industrie inclusief de elektriciteitscentrales. Door het aantrekken van de economie, gecombineerd met het feit dat de andere sectoren wel een daling in CO<sub>2</sub>-emissie laten zien, drukt het industrieel deel steeds zwaarder op het totaal.

3.2.g: In het kader van strategie "Voorbeeldig investeren" is een nulmeting over het jaar 2015 uitgevoerd en is bepaald dat we niet alleen de eigen gebouwen meenemen, maar ook het beheer en onderhoud en de aanleg van provinciale wegen alsook de emissies die gepaard gaan met onze OV-consessies. Dit heeft geresulteerd in deze nieuwe indicator voor deze strategie. De eerste doelstelling (57,5 kton) is in de Begroting 2018 vastgesteld voor het jaar 2018. De grootste aanpassing sinds 2015 is de inkoop van 13.000 MWh groene stroom, hiermee hebben we de doelstelling voor 2018 gehaald.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

De provincie heeft ingezet op bijdragen aan de verduurzaming van de vijf aandachtsgebieden middels de vijf strategieën uit de in 2016 vastgestelde energieagenda *Watt Anders 2016-2020-2050*.

#### *Innovatie*

Op de strategie Innoveren in de Delta is het provinciale Energie-Innovatiefonds EnergiiQ (€ 35 mln) voor scale-ups die bijdragen aan CO<sub>2</sub>-reductie geheel operationeel en het beheer ervan is bij InnovationQuarter (IQ) ondergebracht. De belangstelling uit de markt is groot en de eerste aanvragen zijn behandeld. De Energy Innovation Board met o.a. Stedin, MRDH, TU-Delft, TNO en het Havenbedrijf, onder voorzitterschap van de provincie Zuid-Holland, heeft voor de onderwerpen waterstof, het slimme energiesysteem en verduurzaming gebouwde omgeving kansen aangegeven, die verder ter hand zijn genomen. Het waterstofconvenant met 6 projecten op Goeree-Overflakkee is in uitvoering. De contouren van het slimme energiesysteem met de verbinding tussen duurzame opwek, opslag en conversie en sturing van vraag en aanbod zijn geschetst, en worden in 2019-2020 verder doorvertaald in perspectieven en een actieprogramma Energie-Infrastructuur (i.s.m. Transitie Industrie). Op TheGreen Village bij de TUDelft is de Haagse Hogeschool gestart met de eerste smart grid proeven. Met Blocklab en de Dutch Blockchain Coalition wordt verkend op welke manier blockchain het uitwisselen en vermarkten van energie op slimme en betrouwbare manier kan vergemakkelijken. .

Samen met regionale partners is verder gewerkt aan de uitvoering van de Roadmap Next Economy.

Voor het uitbouwen van de energiecampus is in opdracht van de EnergieInnovationBoard (EI-Board: hierin werken overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen, onder voorzitterschap van de provincie, aan het wegnemen van belemmeringen en het creëren van kansen voor innovaties die de transitie naar duurzame energie bespoedigen én bijdragen aan het economisch klimaat), gewerkt aan het versterken en meer verbinden van de soorten spelers in het speelveld: (fundamenteel en toegepast) onderzoek, field labs, start-ups en andere innovators, investeerders, regionale ontwikkelingsmaatschappij IQ en de overheden. De eerste fase van het onderzoek naar het Smart Multi Commodity Grid is afgerond met diverse regionale stakeholders. Het gaat daarbij om de afweging tussen de verschillende commodities elektronen, (duurzame) moleculen (zoals waterstof) en warmte.

De provincie heeft het Innovatieprogramma Energie en Klimaat i.s.m. MRDH, TNO en IQ opgezet t.b.v. van implementatie van innovaties op 7 fieldlabs in de regio. Voor de verdere uitbouw van field labs door The Green Village is bij ons een subsidie aangevraagd en in behandeling genomen om een *Co Creation Center* te realiseren,

waarin innovatieve producten en oplossingen doorontwikkeld kunnen worden voor verdere opschaling. In 2019 zal het Co-Creation Centre worden opgeleverd.

De provincie ondersteunt de gemeenten bij de energietransitie in de gebouwde omgeving door het inzetten van een team van procesregisseurs. Deze zijn in samenspraak met de gemeenten, RES-regio's en andere stakeholders (netbeheerders, woningbouwcorporaties, burgers en bedrijven) begonnen met het maken van transitievisies warmte (TVW) en Regionale Energie Strategiën (RES). Met gemeenten zijn meerdere thema's opgepakt ten behoeve van gemeente overstijgende kennisopbouw en samenwerking. Hierbij is onder andere aandacht voor energieloketten, de ondersteuning van VVE's en de omgang met erfgoed in de wijken.

### *Warmte*

In 2018 is voor de strategie Werken aan warmte gestart met de ondertekening van een Green Deal tussen de Warmtealliantie en ministerie van EZK over Marktordering van warmtetransportnetten. Er is in 2018 gewerkt aan dit vraagstuk en rapportage wordt het eerste kwartaal van 2019 verwacht. Daarnaast is verder gewerkt aan ontwikkeling van de regionale hoofdinfrastructuur; het hoofdtransportnet voor warmtelevering te Leiden en Den Haag. Voor deze traces heeft verkenning plaatsgevonden voor de inzet van middelen van het Warmte Participatie Fonds.

In 2018 is met TNO, EBN, gemeente Rijswijk en 'ministerie van EZK een convenant gesloten voor het oprichten van een Open Innovatie centrum voor aardwarmte wat een bijdrage kan leveren aan het veilig en verantwoord opschalen van aardwarmte. Hiervoor is door de geothermie alliantie gewerkt aan een visie.

Met de gemeenten (onder andere Schiedam, Sliedrecht, Gorinchem, Den Haag), woningbouwcorporaties en vereniging sociale verhuurders Haaglanden (SVH) is gewerkt aan het benutten van de kansen voor duurzame warmte voor een deel van hun woningbezit (warmtenet wordt aangelegd). In Sliedrecht zijn concrete stappen gemaakt om te komen tot een warmtenet en is een samenwerkingsovereenkomst aangegaan. In 2018 zijn procesadviseurs aan de slag gegaan bij gemeenten om te begeleiden met warmtetransitie en kennis te verspreiden; er is een leerprogramma voor Zuid-Hollandse gemeenten gestart.

Nieuwe ontwikkelingen, zoals aquathermie, worden actief met kennis en middelen begeleid. De warmte Koude-atlas die een belangrijke rol speelt in de analyse van de verduurzamingsopgave van gebouwen, is in 2018 beschikbaar gesteld voor heel Zuid-Holland.

### *Voorbeeldig investeren*

In het kader van de strategie Voorbeeldig investeren is de planvorming voor de verbouwing en de vergaande verduurzaming van het C-gebouw voltooid en de verbouwing start in 2019. Samen met EnergieRijk Den Haag, Rijksvastgoedbedrijf (RVB) en de gemeente Den Haag, werken we aan het verduurzamen van de kantoorgebouwen rondom het Malieveld, inclusief de verduurzaming van het bestaande warmtenet en WKO-ring. Daarnaast hebben we via EnergyChallenge SmartBuilding drie partijen binnengehaald die de gebouwdelen A, B en D voorzien van slimme sensoren, zodat het energieverbruik daalt en gebruikerscomfort stijgt. Ook is een aantal afgeschreven dienstauto's vervangen door elektrische auto's, en is samen met de Omgevingsdienst Haaglanden (ODH) de laadstraat voor elektrische auto's uitgebreid en dit zal de komende tijd nogmaals gebeuren, zodat er nog 20 full-electric dienstauto's bij zullen komen. Bij het aanbesteden van opdrachten, het maken van bestekken en het beheer en onderhoud van onze wegen en vaarwegen is duurzaamheid en CO<sub>2</sub>-reductie als standaardelement opgenomen. Bij het groot onderhoud van de N211 en N470 is een groot aantal innovaties geïmplementeerd. Bij het uitschrijven van de OV-concessies is de verduurzaming één van de leidende principes. Verwacht wordt dat we dit in de komende jaren terug zullen zien in de CO<sub>2</sub> voetafdruk.

De provincie verkent samen met partners uit bedrijfsleven en kennisinstellingen, in het bijzonder de TU-Delft, de stappen die nodig zijn om te komen tot een groene waterstofeconomie. Deze verkenning heeft betrekking op industrie, mobiliteit, gebouwde omgeving, glastuinbouw en de balancerings van het elektriciteitsnet. Doel is het verduurzamen en vergroten van het aanbod van en het vergroten en verbreden van de vraag naar duurzaam

geproduceerde waterstof en de verbindende infrastructuur die daarvoor nodig is. De provincie heeft bevorderd dat waterstof een belangrijk thema is in het ontwerp-Klimaatakkoord. Genoemde verkenning vormt de basis voor een nog op te stellen provinciaal beleidskader en regionale uitvoeringsprogramma's, samen met overheden, bedrijfsleven en kennisinstellingen

#### *Ruimte voor energietransitie*

In het kader van de strategie Ruimte voor energietransitie is de Visie Ruimte en Mobiliteit voor de stadsregio Rotterdam aangepast waarbij eind 2017 16 nieuwe locaties voor windenergie zijn aangewezen. Samen met de convenantpartijen heeft de provincie een ondersteuningsteam in het leven geroepen dat de gemeenten faciliteert bij de realisatie van de nieuwe locaties voor windenergie in hun gemeenten en de voortgang monitort. RVO (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) zet tijdelijke projectleiders windenergie in voor 6 gemeenten. De provincie heeft met 5 gemeenten een overeenkomst gesloten om de bevoegdheid voor het afgeven van de omgevingsvergunning aan hen over te dragen.

De Verordening Ruimte is aangepast met de aanwijzing van extra voorkeurscategorieën voor zonne-energie, zoals dorps- en stadsranden en combinatie van zon en wind. Er is gewerkt aan een Handreiking met uitleg voor gemeenten en ontwikkelaars. De website "Zonnewijzer" is live gegaan en hieraan is publiciteit gegeven via o.a. de Realisatietour Slim Ruimtegebruik. Met de Zonnewijzer kan iedereen in een geografisch *tool* zien waar (binnen- en buitenstedelijk) en hoeveel zonne-energie kan worden opgewekt binnen de ruimtelijke kaders van de provincie.

De subsidieregeling Asbest eraf, Zon erop was ook in 2018 populair. Er zijn 46 subsidies verstrekt, waarvan enkele omvangrijke projecten. Wegens het succes van de regeling hebben PS het budget verhoogd met € 0,5 mln. Samen met de Rabobank en de ondernemer is een promotiefilm opgesteld over de grootschalige vervanging van asbest.

#### *Samen aan de slag*

De uitvoering van het komende Klimaatakkoord gebeurt (vooral voor de gebouwde omgeving en duurzame opwekking van elektriciteit) primair vanuit de regio's, via de opstelling van regionale energiestrategieën (RES). Doel hiervan is dat de energietransitie van onderop, samen met partijen uit de samenleving, wordt ingevuld. Dit kan maatschappelijke acceptatie bevorderen.

In 7 regio's (Alblasserwaard, Hoeksche Waard, Holland-Rijnland, Midden-Holland, Goeree-Overflakkee, Drechtsteden en Rotterdam-Den Haag) wordt hard gewerkt aan de voorbereiding van een RES. De provincie neemt deel in de regioprocessen, heeft zitting in de bestuurlijke stuurgroepen en levert een financiële bijdrage voor onder meer het organiseren van ateliers. De provincie coördineert de totstandkoming van de RES-sen in Zuid-Holland en ondersteunt het proces met menskracht en middelen.

De provincie faciliteert de gemeenten van Zuid Holland met de inzet van 12 adviseurs die ondersteuning bieden aan de opstelling van een Transitie Visie Warmte. De adviseurs dragen zorg voor kennisuitwisseling, delen best practices en leggen verbindingen met de RES-organisaties. Hierbij is onder andere aandacht voor energieloketten, de ondersteuning van VVE's en de omgang met erfgoed in de wijken.

In de RES-processen komt naar voren dat de bestaande ruimtelijke kaders van de provincie niet meer volstaan om de gewenste groei van duurzame opwekking van energie een plek te geven. De provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit (PARK) heeft een advies aan het college voorbereid om inspiratie op te doen voor nieuwe vormen van energielandschappen.

In het kader van Samen aan de slag is ook gewerkt aan het versterken van de lokale initiatieven. Zuid Holland was in 2017 en 2018 de grootste stijger in door inwoners gerealiseerde lokale energieprojecten. Dit is gebleken uit de Monitor Lokale Initiatieven Zuid-Holland. In 2018 is € 2 mln subsidie voor lokale energie-initiatieven verleend aan meer dan 40 partijen. Daarbij was een ontwikkeling te zien van zon- en windprojecten naar isolatie en besparing.

Daarnaast zijn via het 'Lerend netwerk lokale initiatieven' meerdere goed bezochte en gewaardeerde kennisdelers georganiseerd waarbij de initiatieven en coöperaties elkaar verder hebben geholpen met bijvoorbeeld collectieve zonnedaken of het oprichten van lokale warmtenetten.

Vanuit de strategie Samen aan de slag heeft de provincie zich in 2018 ook ingezet om de CO<sub>2</sub>-emissie bij de industrie te verminderen. Voorbeelden zijn de uitkoppeling bij bedrijven van restwarmte op het warmtenet en de ondertekening samen met Deltalinqs van de Letters of Cooperation, bedoeld om een slinger te geven aan duurzaamheid bij de industrie. Verregaande besprekingen zijn gevoerd op het gebied van uitwisseling van stoom tussen bedrijven. De onrendabele top voor het Botlekstoomnetwerk is bepaald. De provincie zoekt mogelijkheden deze vorm van restwarmtegebruik verder te stimuleren. Voorwaarde is wel dat stoomuitwisseling een stap zet in het bouwen van een robuust, open stoomnetwerk (uitwisseling tussen twee bedrijven is over het algemeen vanuit de markt al interessant). De Nota VTH 2018-2021 is vastgesteld waarin meer aandacht is besteed aan onze rol als vergunningverlener. In het kader van het nationaal klimaatakkoord is ingezet op een robuust akkoord voor de industrietafel. dat heeft met name voor de regiotafel Moerdijk Rotterdam geresulteerd in een realistisch stappenplan.

### *Stand van zaken extra investeringen*

#### Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland *Fonds ter financiering van kleinschalige, maatschappelijke energieprojecten*

De belangstelling voor de regeling is groot. De scope van de regeling is in 2018 verruimd. Door de verruiming van de regeling heeft de provincie ook een aantal kleine VvE's, scholen en sportverenigingen kunnen steunen.

#### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018 *Energietransitie gebouwde omgeving en glastuinbouw*

De provincie zet in de gebouwde omgeving van Zuid-Holland capaciteit in om het proces om in gemeenten te komen tot Transitie Visies Warmte waarin de kaders uit de Regionale Energie Strategieën worden vertaald naar alle individuele gemeenten. De procesadviseurs ondersteunen bij het inrichten van processen, kennisuitwisseling en het delen van best practices.

#### Strategische verkenningen diepte-investeringen *Energietransitie*

In 2018 hebben PS aanvullende middelen (€ 0,4 mln) ter beschikking gesteld voor strategische verkenningen en energietransitie. Hiermee is een drietal thema's opgepakt waarvoor verdieping en versnelling van de aanpak van strategisch belang is. Onderzoek is gefinancierd voor de versnelling van de energietransitie bij de Industrie, voor de voorbereiding van een routekaart Waterstof en voor het verkennen van de kansen voor realisatie van een Smart Multi Commodity Grid (SMCG). Hiermee is de basis gelegd voor de doorvertaling naar actieprogramma's voor deze thema's.



## Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	5.182	1.079	6.261	9.481	-3.220	151%
Baten	0	140	140	179	-39	128%
Subtotaal baten en lasten	5.182	939	6.121	9.302	-3.181	
Toevoeging aan reserves	9.225	592	9.817	9.817	0	100%
Onttrekking aan reserves	985	1.031	2.016	2.213	-197	110%
Subtotaal reserves	8.240	-439	7.801	7.604	197	
<b>Resultaat</b>	<b>13.422</b>	<b>500</b>	<b>13.922</b>	<b>16.906</b>	<b>-2.984</b>	<b>121%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 1,2 (n)	De ontwikkeling van het warmtesysteem tussen Rotterdam en Leiden vergde meer provinciale inzet dan geraamd. Dit betreft inhuur van specialistische kennis.
€ 1,2 (n)	De kosten voor inhuur deskundigheid energietransitie zijn circa € 1,2 mln hoger dan geraamd
€ 0,3 (n)	Dit betreft een incidentele toename van apparaatskosten als gevolg van inzet op specifieke projecten die voortkomen uit het Klimaatakkoord.
€ 0,2 (n)	In de Septemercirculaire is een rijksbijdrage opgenomen voor het programma Warmte-Koude. Het ontstane tekort op doel 3.2 valt op concernniveau weg tegen de baat in de algemene reserve.
€ 0,2 (n)	Dit betreft extra inzet in de vorm van inhuur en onderzoeksopdrachten op de verduurzaming van de industrie als gevolg van de uitwerkingen van het Klimaatakkoord.
€ 0,1 (n)	Dit betreft extra inzet op de provinciale warmteopgave als gevolg van de uitwerkingen van het Klimaatakkoord. Denk hierbij aan bijdragen voor investeringen in warmte-infrastructuur en samenwerking met de warmte-alliantie.
€ 0,1 (v)	De uitvoering van de Green Deal Marktordening wordt deels gefaseerd naar 2019. De ontvangen rijksmiddelen worden beklemd ter dekking van lasten in 2019.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,1 (v)	Dit betreft niet geraamde baten van derden voor enkele kleinschalige projecten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,2 (n)	Door minder aanspraak van de markt op de regeling lokale initiatieven is een afwijking tussen de realisatie en raming ontstaan. De onttrekking aan de reserve is overeenkomstig verlaagd.
€ 0,2 (n)	De lasten voor VTH werkzaamheden specifiek op het gebied van energietransitie zijn lager uitgevallen. De onttrekking aan de programmareserve is evenredig verlaagd.
€ 0,6 (v)	Betreft een onttrekking van € 0,6 mln aan de risicoreserve energiefonds voor de voorziening houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 3 Mitigatie/Energie	100	170	270	270	0
PR 3 Risicoreserve Energiefonds	9.125	0	9.125	9.125	0
PR 3 Energietrans.gebouwde omg.&glastuinb	0	422	422	422	0
Totaal toevoeging aan reserve	9.225	592	9.817	9.817	0
PR 3 Mitigatie/Energie	600	346		723	223
PR 3 Greendeal Zonnepanelen-asbest	215	285		467	33
PR 3 Risicoreserve Energiefonds	0	0		610	-610
PR 3 Versterking economie	170	0		13	157
PR OMO Strategische investeringen	0	400		400	0
Totaal onttrekking aan reserve	985	1.031	0	2.213	-197
<b>Saldo reserves</b>	<b>8.240</b>	<b>-439</b>	<b>7.801</b>	<b>7.604</b>	<b>197</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Voor doel 3.2 is het Warmtebedrijf Holding Rotterdam een verbonden partij. Door middel van deelname aan het Warmtebedrijf Holding levert de provincie Zuid-Holland een bijdrage aan de nationale klimaatdoelstellingen door reductie van de broeikasgassen. Eind 2017 is het warmtebedrijf opnieuw ingericht als Holding met daaronder WBR-infra en WBR-explo. Door het warmtebedrijf zal in de eindsituatie industriewarmte worden geleverd ten behoeve van circa 50.000 woning-equivalenten in Rotterdam. Dit leidt tot een emissiebeperking van 70-80 ton CO<sub>2</sub> per jaar en een betere lokale luchtkwaliteit.

Voor de uitvoering van het Warmteparticipatiefonds en het innovatiefonds EnergiQ is de Houdstermaatschappij Zuid-Holland opgericht. Aan deze partij is Zuid-Holland verbonden.

## **Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied**

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Nieuwe stedelijke ontwikkelingen concentreren binnen bebouwd gebied
- Nieuwe stedelijke ontwikkelingen concentreren nabij haltes Hoogwaardig Openbaar Vervoer (HOV)
- Hergebruik en transformatie leegstaande kantoren, detailhandel en ander leegstaand vastgoed
- Versterken interactiemilieus (hotspots, campussen en binnensteden)

De provincie wil haar schaarse ruimte zo efficiënt mogelijk benutten en daarbij zorgen voor een aantrekkelijke leefomgeving. Ook wil ze bijdragen aan een krachtige en levendige meerkernige metropool en een nieuwe economie waarin kantoren, horeca, woningen, detailhandel, recreatie en culturele voorzieningen elkaar versterken. Bovendien moeten slimme en creatieve transformaties, tijdelijk gebruik en herbestemming van leegstaande kantoren en winkels mogelijk worden gemaakt.

Daarnaast wil de provincie een cultuurverandering die leidt tot een provincie die actief meedenkt over maatschappelijke opgaven en oplossingen. Er is in deze collegeperiode door de provincie daarvoor een integrale, uitvoeringsgerichte aanpak voor 'beter benutten' ontwikkeld om te komen tot slim ruimtegebruik. In de uitvoering is gezocht naar het gelijktijdig bedienen van meerdere doelen van de provincie in concrete gebieden.

### *Actualisatie ruimtelijk beleid*

De realisatiekracht stond in 2018 centraal en deze is versterkt door het actueel houden van het beleid.

### *Regionale samenwerking rondom Beter benutten*

De provincie regisseert en faciliteert regionale afstemming tussen gemeenten. Voor wonen en kantoren vraagt de provincie de regio's om te komen tot regionale visies. Tevens stimuleert de provincie (sub)regio's om (sub)regionale detailhandelsvisies op te stellen. De provincie zet daarbij ook in op aanpak van leegstand en transformatie. Voor 'beter benutten' is regionale samenwerking – in samenhang met toepassing van de Ladder voor duurzame verstedelijking - een belangrijk instrument om kansen voor samenwerking en gezamenlijke opgaven voor slim ruimtegebruik te signaleren. Zie ook Doel 3-5.

### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

#### *Vorbereiding Omgevingswet*

In het kader van voorbereiding op de Omgevingswet is in 2018 ingezet op de beïnvloeding en advisering van de stelselherziening, consultatie van de wetgevingsproducten, de samenwerking met andere bestuursorganen en het agenderen van de gevolgen van de Omgevingswet voor beleid en organisatie.

Het Rijk gaat uit van inwerkingtreding van de Omgevingswet op 1 januari 2021, de stelselherziening is op koers. De minister (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) houdt net als de vorige minister (Infrastructuur en Milieu) in afstemming met de bestuurlijke partners (VNG, IPO en UvW) de Tweede Kamer jaarlijks op de hoogte middels een brief over de voortgang op de implementatie. Provincie Zuid-Holland heeft een proactieve rol in diverse IPO-overleggen en de bestuurlijke kerndelegatie.

In 2018 zijn de vier Amvb's en de Aanvullingswet bodem door de Tweede Kamer aangenomen. Vanuit de provincie is in IPO-verband inbreng geleverd op de consultatie van het Invoeringsbesluit.

### *Ontwikkeling Omgevingsbeleid*

In 2018 zijn de bestaande beleidsnota's en regels voor de fysieke leefomgeving geïntegreerd in één omgevingsvisie en één omgevingsverordening. Bestaande beleidskeuzes en regels zijn in de omgevingsvisie overzichtelijk samengebracht en eenvoudig doorzoekbaar in een nieuwe digitale raadpleegomgeving. Verdere ontwikkeling van het omgevingsbeleid is geagendeerd langs de lijn van de vernieuwingsambities, die in de omgevingsvisie zijn opgenomen. Voor deze ambities zijn verkenningen en uitvoeringsprogramma's gestart, waaruit mogelijk beleidsaanpassingen volgen. Hiermee gaan we uit van een nieuwe opgavegerichte werkwijze waarbij niet het beleid, maar de aanpak van maatschappelijke opgaven en het realiseren van een goede omgevingskwaliteit centraal staan.

Het ontwerp-Omgevingsbeleid, bestaande uit de Omgevingsvisie, Omgevingsverordening en het Programma ruimte, de module voor Kantoren, de module voor Verstedelijking en Wonen en de visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving heeft eind 2018 voor inspraak ter inzage gelegen en is ter vaststelling aangeboden aan GS en PS (vaststelling voorzien 1<sup>ste</sup> kwartaal 2019). Hiermee hebben we de basis gelegd voor een verdere doorontwikkeling van het omgevingsbeleid en de verdere implementatie van de Omgevingswet.

### *Digitalisering Omgevingsbeleid*

De voorbereidingen op de komst van de Omgevingswet betekent ook voorbereiden op het landelijke digitale stelsel. Eind 2018 is op landelijk niveau door de minister en de bestuurlijke partners het beheerakkoord voor de landelijke digitale voorziening ondertekend en zijn afspraken bevestigd over het gezamenlijke ambitieniveau. Intern is ter voorbereiding op de digitalisering van alle belangrijke documenten het omgevingsbeleid gedigitaliseerd. Verder is ingezet op pilots ter verbetering van datakwaliteit en voorbereiding op digitale vergunningverlening.

### *Regionale samenwerking*

De samenwerking met de regionale partners krijgt vorm via de ambtelijke participatie in vijf regionale werkgroepen. Op provinciaal niveau wordt ook kennis en ervaring uitgewisseld, via bijeenkomsten over digitalisering, over omgevingsbeleid (zomertoer in de regio's), het provinciaal platform en de netwerkbijeenkomst 'Hier wordt gewerkt aan de Omgevingswet' van 22 november 2018 met en voor alle bestuurlijke partners en uitvoeringsdiensten uit Zuid-Holland.

### *Actualisatie ruimtelijk beleid*

De Actualisering 2018 van de Visie ruimte en mobiliteit, het Programma ruimte en de Verordening ruimte is op 30 mei 2018 vastgesteld door Provinciale Staten. Het beleid, de regels en de bijbehorende kaarten zijn op meerdere punten bijgesteld, mede naar aanleiding van actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De wijzigingen hebben onder meer betrekking op detailhandel, behoefteringen bedrijventerreinen en de ladder voor duurzame verstedelijking. Ook is in de Verordening ruimte op enkele punten meer flexibiliteit aangebracht, om meer mogelijkheden te bieden voor maatwerkoplossingen.

### *Adviseren over en beoordelen van gemeentelijke ruimtelijke plannen*

Het provinciaal beleid is er op gericht om al bij de ontwikkelingen van plannen met gemeenten in gesprek te gaan. In de huidige werkwijze beoordeelt de provincie alleen die plannen waar mogelijk een provinciaal belang in het geding is. In 2018 zijn er 1139 e-formulieren ingediend en zijn er 478 plannen beoordeeld op provinciaal belang. De beoordeling van deze plannen heeft geleid tot het indienen van 76 vooroverlegreacties, 23 zienswijzen, 2 reactieve aanwijzingen en 1 bezwaar. Daarnaast is 1 ontheffing verleend en zijn er geen ontheffingsverzoeken afgewezen. Belangrijk onderdeel van de werkwijze is om proactief met gemeenten en regio's in gesprek te gaan in het beginstadium van nieuwe ontwikkelingen / plannen en daarmee het aantal plannen dat daadwerkelijk beoordeeld dient te worden en de inzet van ons corrigerend instrumentarium zo beperkt mogelijk te houden. Een overzicht van deze provinciale reacties en ontheffingen wordt nog apart toegezonden aan de staten. In 2018 is een provinciaal inpassingsplan gestart voor de N207 Zuid (verlengde Bentwoudlaan).

## *Uitvoering integrale aanpak voor slim ruimtegebruik en integrale projecten*

### Verstedelijking

Omdat er op dit moment meer vraag dan aanbod is op de woningmarkt in de hele provincie en in de toekomst behoefte blijft aan binnenstedelijke bouwlocaties, heeft de provincie als onderdeel van de concernopgave Verstedelijking in het voorjaar van 2018 twee verkenningen laten uitvoeren. De eerste is een verkenning naar versnellingsmogelijkheden voor geplande woningbouw en vermindering van leegstand in alle gemeenten van Zuid-Holland tot 2025. De tweede is een verkenning naar versnelling van 15 grootschalige binnenstedelijke gebiedsontwikkelingen gericht op wonen en werken voor de middellange termijn. Deze laatste verkenning is gedaan als onderdeel van meerdere strategische verkenningen over toekomstige vraagstukken die in de provincie spelen. In beide verkenningen is gesproken met (relevante) gemeenten, is er een consultatieronde met marktpartijen geweest en bij het eerste onderzoek is er ook een consultatieronde met koepels van woningbouwcorporaties geweest. Centrale vraag in beide verkenningen is wat de provincie concreet kan betekenen in de versnelling van de woningbouwopgave. De eerste verkenning is gebruikt als onderbouwing voor het Actieplan Woningbouw en de tweede verkenning als onderbouwing voor de afspraken in de MIRT-overleggen met het Rijk. Beide verkenningen zijn aan PS aangeboden.

Op de 3<sup>e</sup> Bestuurlijke Verstedelijkingsconferentie op 4 oktober 2018 is het Actieplan Woningbouw gepresenteerd met drie maatregelen (zie voor meer informatie de website [www.pzh.nl/datisslim](http://www.pzh.nl/datisslim)):

1. Inzet van de Vliegende Brigade voor extra deskundigheid en personele capaciteit bij gemeenten voor planrealisatie. Voor deze maatregel is via de najaarsnota € 0,5 mln extra middelen vrijgemaakt.
2. Sneller mogelijk maken van transformatie-initiatieven van bestaande bebouwing binnen bestaand stads- en dorpsgebied nabij hoogwaardig openbaar vervoer. Deze maatregel is via de actualisatie van de VRM doorgevoerd.
3. De inzet van medefinanciering voor versnelling woningbouw en binnenstedelijke transformatie vanuit bestaande middelen. In december is bij de begrotingsbehandeling via een amendement € 3 mln extra ter beschikking gekomen voor deze maatregel.

In het MIRT-overleg in juni is met het Rijk de afspraak gemaakt over de te volgen verstedelijkingsstrategie die gericht is bouwen binnen Bestaand Stads- en Dorpsgebied en nabij Hoogwaardig Openbaar Vervoer. In het MIRT-overleg in november is met het Rijk afgesproken om in 2019 te gaan werken aan een Verstedelijkingsakkoord die afspraken bevat tussen Rijk, provincie en gemeenten over de realisatie van grootschalige binnenstedelijke gebiedsontwikkelingen.

### Slim ruimtegebruik

In het kader van het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik zijn in 2018 de volgende resultaten bereikt:

*Samen met gemeenten en private partijen is gewerkt aan transformatie en/of herontwikkeling van terreinen met leegstand van kantoren.*

- Voor het gebied Goudse Poort in Gouda werken gemeente, bedrijven, vastgoedeigenaren en provincie aan de uitvoering van de in 2017 ondertekende intentieovereenkomst. Hiervoor zijn verschillende “gebiedsdeals” in de maak. Zie ook: <https://youtu.be/DCBeqTTSHil>.
- De provincie ondersteunt de gemeente Capelle aan den IJssel bij het terugdringen van leegstand in de kantorenlocatie Rivium. De inzet hierbij is dat leegstaande kantorenpanden worden omgevormd tot wonen voor diverse doelgroepen. Ook zal de verblijfskwaliteit van het openbaar gebied worden aangepast op de nieuwe woonfunctie. Zie ook: <https://youtu.be/GfQzyF9CJVQ>

*Samen met gemeenten en private partijen is gewerkt aan vermindering van leegstand van winkels (onder andere d.m.v. de gemeentelijke leegstandsverordening).*

- De provincie heeft de gemeente Schiedam geholpen bij het aanpakken van winkelleegstand in het centrum van de stad. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de gemeentelijke leegstandsverordening en deskundigen die eigenaren van leegstaande winkelpanden adviseren over mogelijkheden voor nieuwe gebruikers of een nieuwe bestemming. De leegstand in het centrum van Schiedam is in 2018 teruggelopen. Zie ook: <https://www.youtube.com/watch?v=3UF1cjMbz50>.  
Ook in Bodegraven-Centrum is samen met het Kadaster een traject doorlopen om de winkelleegstand in het centrum terug te dringen. Ook hier is de leegstand teruggelopen. Zie ook: <https://youtu.be/t041TWdhBLk>
- De provincie helpt –samen met het Kadaster- de gemeente Hoeksche Waard bij het terugdringen van de winkelleegstand in het centrum van Oud Beijerland, onder andere door het organiseren van gesprekken met eigenaren van leegstaande panden.  
In de Duin- en Bollenstreek en de gemeente Westland zijn voorbereidende gesprekken gevoerd ter voorbereiding op een traject om de winkelleegstand te verminderen.  
De lessen die we samen met de genoemde gemeenten leren worden ook overgebracht op andere gemeenten. Bijvoorbeeld tijdens een Evaluatiesessie in maart 2018 met diverse gemeenten in Zuid-Holland met vergelijkbare problemen op het gebied van winkelleegstand.

#### *Realisatietours Slim Ruimtegebruik*

In het kader van het actieprogramma Slim Ruimtegebruik zijn tussen oktober 2018 en januari 2019 drie Realisatietours georganiseerd. Met bestuurders, bouwers en ontwikkelaars bezocht gedeputeerde Adri Bom-Lemstra inspirerende plekken in Zuid-Holland waar Slim Ruimtegebruik in de praktijk is gebracht.

Tijdens de drie Realisatietours werd voor elke tour de verbinding gezocht met een ander actueel thema:

Tijdens de eerste tour 'Verduurzaming bedrijventerreinen' is een bezoek gebracht aan ABC Westland waar 120.000 m2 zonnepanelen op de daken van bedrijfsgebouwen zijn gerealiseerd. Realisatietour twee stond in het teken van 'bouwen op en langs het spoor'. Hiervoor werd een bezoek gebracht aan de Spoorzone in Delft waarbij de discussie ging over parkeernormen rond HOV. De derde Realisatietour vond plaats op de DakAkker in Rotterdam rond het thema 'verdichten en vergroenen in de stad'.

Om een idee te geven van de Realisatietours zijn via de volgende link de videoverslagen te vinden:

<https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/ruimte/toolbox-slim/>

#### *Samenwerking Slim Ruimtegebruik en Verstedelijking*

In 2018 zijn voorbereidingen getroffen om de programma's Slim Ruimtegebruik en Verstedelijking in 2019 in elkaar te laten opgaan waardoor –mede gelet op de complexiteit- de problematiek meer integraal kan worden aangevlogen.

#### *Regionale samenwerking rondom Beter benutten*

De woningmarktregio's in de provincie zijn gevraagd geactualiseerde woningbouwprogramma's op te stellen en in december 2018 aan Gedeputeerde Staten voor te leggen voor besluitvorming. Een woningbouwprogramma waarmee Gedeputeerde Staten hebben ingestemd kan worden benut als onderbouwing van de behoefte in het kader van de ladder voor duurzame verstedelijking (besluitvorming GS over de programma's voorzien in het eerste kwartaal van 2019). Ambtelijk is er door de provincie bijgedragen aan de totstandkoming van de programma's. Ook is financieel bijgedragen aan behoefteonderzoek in de Rotterdamse regio. Aan de regio's Hoeksche Waard en Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is geen geactualiseerd woningbouwprogramma gevraagd vanwege de bestuurlijke herindeling binnen deze regio's.

#### *Samenwerking in de Zuidelijke Randstad*

##### Bovenregionale strategie

Het netwerk van de Zuidelijke Randstad is in 2017 gewijzigd van opzet. Het netwerk fungeert nu als kennisnetwerk, en is daarin aansluitend andere trajecten in de Zuidelijke Randstad, in BO-MIRT en de Verstedelijkingsalliantie.

### Gebiedsprogramma duurzame bereikbaarheid Rotterdam – Den Haag

Het gebiedsprogramma is onderdeel van afspraken in Bestuurlijk Overleg Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport (BO-MIRT). Doel van het programma is om de bereikbaarheid te verbeteren en daarmee bij te dragen aan een sterke economie, een aantrekkelijk leefmilieu en aan kansen voor mensen in de regio. Daarvoor wordt ingezet op een integrale benadering van verstedelijking (waaronder de woningbouwopgaven) en bereikbaarheid, slimme investeringen en gedeeld eigenaarschap in de samenwerking en uitvoering van het programma. In 2018 zijn afspraken gemaakt over het starten van de MIRT-verkenning Oeververbindingen Rotterdam, het starten van een verkenning CID-Binckhorst inclusief eerste uitvoeringspakket, het uitvoeren van een korte termijn actiepakket gericht op diverse knelpunten/ontwikkeling fietsvoorzieningen en het ontwikkelen van een adaptieve strategie Metropolaan OV en verstedelijking in een gezamenlijk werkplaats Rijk-regio-vervoerders. Meer informatie over de BO-MIRT afspraken is te vinden onder doel 2.1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde.

### Samenwerking in het Groene Hart

Na het opleveren van het [Perspectief Groene Hart](#) in 2017 zijn door Provinciale Staten met de collega's uit de twee andere betrokken provincies sessies georganiseerd om zich verder te verdiepen in de inhoud, volledigheid en integraliteit van de Visie Perspectief Groene Hart 2040. Het Perspectief schetst diverse grote transitieopgaven voor het Groene Hart. Om deze transities ruimtelijk nader in kaart te brengen te brengen zijn de Provinciaal Adviseurs Ruimtelijke Kwaliteit van de drie Groene Hart provincies in 2018 gestart met een breed ontwerpend onderzoek met ruimtelijke implicaties en hoe deze kunnen aansluiten op de kwaliteiten van het Groene Hart.

## *Stand van zaken extra investeringen*

### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

#### *(Amendement 582) Alertheidsbudget - Gebiedsontwikkeling spoorzone*

Het jaar 2018 stond vooral in het teken van het oplijnen van de publieke partners (gemeenten). In 2019 zal het proces verder worden gebracht in overleg met marktpartijen en andere belangrijke stakeholders (zoals NS en ProRail). Het optuigen van de gebiedsontwikkeling Spoorzone vergt komende 1-1,5 jaar inzet van provinciale menskracht en resterende (reeds gereserveerde) middelen. In 2019 worden masterplannen opgesteld, verder uitgewerkt en met elkaar in verband gebracht. Een deel van de middelen is bedoeld om met marktpartijen creatieve/innovatieve oplossingen aan te dragen voor het verstedelijken en verdichten nabij spoor (met in acht nemen van milieu en veiligheidszones). De beperkte kosten die in 2018 gemaakt zijn, zijn niet ten laste van het alertheidsbudget geboekt. In 2019 zal het resterende bedrag van € 465.000 beschikbaar blijven voor de Spoorzone.

#### *(Amendement 582) Alertheidsbudget - Complexe binnenstedelijke herontwikkelingslocaties*

Van de bij de voorjaarsnota beschikbaar gestelde € 0,5 mln is in 2018 slechts een deel (€ 0,1 mln) benut. De middelen zijn ingezet voor ondersteuning bij de totstandkoming van de vooruit- en terugblik bedrijventerreinenbeleid 2019, een onderzoek naar integrale woon-werkvisies, de rapportage kantoren en de monitor bedrijventerreinen. De reden voor onder-budget was dat sommige gebiedsontwikkelingen langer op zich lieten wachten dan oorspronkelijk verwacht. Ook de bemensing van de 'vliegende brigade' vergde meer tijd dan verwacht. Het laatste kwartaal van 2018 heeft de werving plaatsgevonden en begin 2019 starten er bij twee gemeenten medewerkers specifiek gericht op versnelling woningbouw / realisatie locaties.

#### *(Amendement 582) Alertheidsbudget - Traject verkenner Krimpenerwaard*

In het kader van het verkenningstraject in de Krimpenerwaard is een bedrag van €125.000 door de provincie ingezet als bijdrage aan de proceskosten. Het traject betreft een intensief gebiedsproces, samen met bewoners, ondernemers, agrariërs, natuurorganisaties en jongeren om te komen tot een toekomstagenda voor dit gebied. Het resultaat, de toekomstagenda, van dit traject is vastgelegd in de publicatie "Panorama Krimpenerwaard".

## Strategische verkenningen diepte-investeringen

### Verstedelijking en Transformatie

Zie de toelichting bij doel 3.5.

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	14.562	703	15.265	12.924	2.341	85%
Baten	0	575	575	929	-354	162%
Subtotaal baten en lasten	14.562	128	14.690	11.995	2.695	
Toevoeging aan reserves	300	0	300	300	0	100%
Onttrekking aan reserves	4.882	400	5.282	3.815	1.467	72%
Subtotaal reserves	-4.582	-400	-4.982	-3.515	-1.467	
<b>Resultaat</b>	<b>9.980</b>	<b>-272</b>	<b>9.708</b>	<b>8.481</b>	<b>1.227</b>	<b>87%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 0,7 (v)	Voor herontwikkeling complexe binnenstedelijke locaties was begroot om € 0,5 mln in te zetten voor deskundige ondersteuning bij gemeenten bij herontwikkelingstrajecten en diverse onderzoeken met betrekking tot bedrijventerreinenbeleid 2019. Een aantal gebiedsontwikkelingen zijn vertraagd en de bemensing van de 'vliegende brigade' vacatures zijn eind 2018 geworven en starten begin 2019. In het najaar van 2018 is met de regio's overlegd om de middelen te benutten voor een gezamenlijk trainingsprogramma. In het eerste kwartaal van 2019 wordt een aanpak ontwikkeld en in de loop van 2019 wordt het begrote bedrag van € 0,1 mln voor implementatie Omgevingswet besteed.
€ 0,3 (v)	In verband met de invoering van het Omgevingsbeleid zijn er meer kosten ontstaan (€ 0,1 mln). Daarnaast heeft de provincie in 2018 een bijdrage (€ 0,5 mln) toegezegd voor de ontwikkeling van de Spoorzone (regio Drechtsteden) die in 2018 niet volledig is ingezet. De activiteiten worden in 2019 doorgezet.
€ 0,6 (v)	Deze afwijking komt voort uit het per abuis niet aanpassen van de begroting voor de verandering van de organisatorische ophanging van de Innovatieve Ontwikkeling Toekomstagenda (€ 0,3 mln) en voor Data Informatie en Monitoring (€ 0,3 mln).
€ 0,2 (v)	Het maken van het Verkeersmodel Westland bleek echter veel meer tijd te kosten en onvoorspelbaar in de tijd, waardoor niet alle opdrachten in 2018 zijn verstrekt.
€ 0,2 (v)	De uitgaven zijn daarnaast lager dan geraamd doordat de digitalisering om compliant te worden met de Omgevingswet vertraagd is.
€ 0,2 (v)	Afwijking wordt veroorzaakt door, onder andere, geen doorgang van onderzoeken (bijv. TA-onderzoek), onderzoeken vallen goedkoper uit en afronding van onderzoek lopen over het jaareinde heen.
€ 0,2 (v)	Apparaatslasten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.



Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,2 (v)	Deze afwijking betreft een hogere baten van Gemeenschappelijke Regeling Nieuwe Reijerwaard dan begroot inzake voorgeschoten planschades aan particulieren. Bij de Voorjaarsnota 2018 was er een bedrag opgenomen. Na dit moment zijn meer planschades bijgekomen wat een hogere declaratie oplevert dan begroot.
€ 0,1 (v)	Deze afwijking betreft ontvangen middelen voor diverse gedetacheerde medewerkers vanuit de provincie. Verder heeft de provincie een bijdrage voor Greenport 3.0 van de gemeente Westland ontvangen. Beide bedragen waren abusievelijk niet begroot.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben zich geen afwijkingen voorgedaan.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 1,0 (v)	Als gevolg van lagere lasten met betrekking tot de Vliegende Brigade, Gebiedsontwikkeling Krimpenerwaard en onderzoek omgevingsbeleid is minder onttrokken uit de reserve Alertheidsbudget.
€ 0,2 (v)	Als gevolg van lagere lasten is er minder onttrokken uit de reserve Implementatie Omgevingswet. Zie ook op de bovenstaande toelichting op de financiële afwijking op de lasten.
€ 0,2 (v)	Als gevolg van minder lagere lasten is er minder onttrokken uit de reserve Opstellen Integrale Onderzoeksagenda. Zie ook op de bovenstaande toelichting op de financiële afwijking op de lasten.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 3 Opstellen integrale onderzoeksagenda	300	0	300	300	0
Totaal toevoeging aan reserve	300	0	300	300	0
PR 1 Sanering glastuinbouw	391	1.246		1.637	0
PR 3 Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	3.246	-3.002		244	-1
PR 3 Versterking economie	0	152		0	152
PR 3 Implementatie Omgevingswet	800	700		1.292	208
PR 3 Opstellen integrale onderzoeksagenda	345	29		207	167
PR 3 IRP Goeree-Overflakkee	100	0		100	0
PR OMO Alertheidsbudget	0	1.125		237	888
PR OMO Strategische investeringen	0	150		97	53
Totaal onttrekking aan reserve	4.882	400	0	3.815	1.467
<b>Saldo reserves</b>	<b>-4.582</b>	<b>-400</b>	<b>-4.982</b>	<b>-3.515</b>	<b>-1.467</b>

*Bijdrage Verbonden partijen*

Ook de ontwikkeling van enkele transformatiegebieden draagt bij aan de economisch veerkrachtige en duurzame topregio. Eén van die gebieden is de Zuidplaspolder. De gemeenschappelijke regeling 'Grondbank RZG Zuidplas' is eigenaar van aanzienlijke grondposities in dat gebied. Wij nemen deel aan de grondbank, om zo mede sturing te kunnen geven aan de gewenste ontwikkeling.

In 2017 is in het kader van de gebiedsontwikkeling Zuidplaspolder met de betrokken gemeenten intensief overleg geweest om te komen tot een nieuw ontwikkelperspectief. De gemeente Zuidplas heeft het initiatief genomen om een aanbod te doen over hun bijdrage aan de verstedelijkingsopgave en hun visie op de Zuidplaspolder.

## **Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit**

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Zorgvuldig ruimtegebruik buiten Bestaand stads- en dorpsgebied (BSD), waarbij aandacht is voor de kwaliteit van de ontwikkeling en zijn omgeving
- Beschermen van specifieke waarden
- Behouden en ontwikkelen van waardevolle landschapselementen

De combinatie van het kenmerkende kust-, veenweide- en rivierdelta landschap maakt Zuid-Holland veelzijdig en uniek. De inzet van de provincie is om specifieke waarden te beschermen en de schaarse ruimte zo efficiënt mogelijk te benutten, met aandacht voor kwaliteit. Bij elke ruimtelijke ontwikkeling en op ieder schaalniveau is het essentieel in te spelen op de aanwezige kwaliteiten en specifieke nieuwe kwaliteiten toe te voegen voor de samenleving van morgen. De inzet voor verbetering van de aantrekkelijkheid van de leefomgeving vindt plaats in en buiten het Bestaand stads en dorpsgebied (BSD). Aandacht voor ruimtelijke kwaliteit binnen BSD valt onder doel 3-3.

### *Aanleg, beheer en herstel landschapselementen*

De Landschapstafels werken sinds 2016 met de provincie samen aan de versterking van landschapselementen in Zuid-Holland door uitvoering van Meerjarenprogramma's Groen. In drie gebieden wordt er nadrukkelijk aandacht besteed aan landschapselementen: Midden-Delfland, Alblasserwaard-Vijfheerenlanden en Goeree-Overflakkee.

### *Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

#### *Adviseren over en beoordelen gemeentelijke ruimtelijke plannen en organiseren en delen kennis*

In 2018 zijn er verschillende resultaten opgeleverd op het vlak van ruimtelijke kwaliteit. Naast het wederom intensief begeleiden van gemeentelijke plannen heeft ook de provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit adviezen gegeven, te weten op de plannen voor voormalig vliegveld Valkenburg en voor MRDH (groot) Landschapspark Zuidvleugel. Daarnaast er een advies gegeven op de duurzame energietransitie, waarbij middels ontwerpend onderzoek is verkend op welke wijze in de verschillende landschapstypen duurzame energie zou kunnen landen. Dit heeft geleid tot een goed bezochte Plein 1 bijeenkomst januari 2019 waar met in- en externe het gesprek is gevoerd. Inmiddels is op verzoek van de Stuurgroep Groene Hart gestart met ontwerpend onderzoek naar bodemdaling.

#### *Aanleg, beheer en herstel landschapselementen*

Voor Midden-Delfland en Alblasserwaard-Vijfheerenlanden zijn subsidies verleend in het kader van het Plattelands Ontwikkelingsprogramma (POP3). In Midden-Delfland gaat het om realisatie van projecten landschapselementen van circa € 345.000 en bij de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden om een bedrag van circa € 130.000. Verder wordt er circa € 0,3 mln door provincie en gemeente Goeree-Overflakkee geïnvesteerd in een tweejarige kwaliteitsimpuls voor het Schurvelingenlandschap.

### *Stand van zaken extra investeringen*

Niet van toepassing.

## Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	2.089	-98	1.991	1.272	718	64%
Baten	0	0	0	0	0	
Subtotaal baten en lasten	2.089	-98	1.991	1.272	718	
Toevoeging aan reserves	0	0	0	0	0	
Onttrekking aan reserves	0	0	0	-191	191	
Subtotaal reserves	0	0	0	191	-191	
<b>Resultaat</b>	<b>2.089</b>	<b>-98</b>	<b>1.991</b>	<b>1.464</b>	<b>527</b>	<b>74%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 0,4 (v)	Als gevolg van lagere subsidievaststellingen van oude POP2 subsidies valt € 0,4 mln vrij.
€ 0,2 (v)	De onderschrijding van € 0,2 mln wordt voornamelijk veroorzaakt door vertraging in de realisatie van het molenbiotoop van de Hogeveense en Lageveense molen en een andere realisatieritme dan begroot op de kwaliteitsverbeteringen Schurvelingen.
€ 0,1 (v)	Apparaatslasten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
	Er hebben zich geen afwijkingen voorgedaan.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben zich geen afwijkingen voorgedaan.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,2	Als gevolg van lagere subsidievaststellingen worden de vrijvallende middelen, die eerder aan de reserve waren, onttrokken teruggestort.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 1 Groene ambities	0	0		-191	191
Totaal onttrekking aan reserve	0	0	0	-191	191
<b>Saldo reserves</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>191</b>	<b>-191</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

## Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Levendige en krachtige stads- en dorpscentra
- Vraag naar en aanbod van woningen in balans (kwantitatief en kwalitatief)
- Bedrijfslocaties realiseren die de vitaliteit en kracht van het bedrijfsleven versterken
- Vraag naar en aanbod van werklocaties in balans (kwantitatief en kwalitatief)

Detailhandel is van groot belang bij levendige en krachtige stads- en dorpscentra. De leegstand in de detailhandel is afgenomen. De groei van de regionale economie heeft daar een belangrijke bijdrage aan geleverd. Enerzijds leidde dit tot meer bestedingen in de sector, anderzijds zorgt de economische groei ook voor meer druk op de woningmarkt. Hierdoor wordt het meer rendabel om leegstaande detailhandel te transformeren naar woningen. Via het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik, onze beleidsinzet en de subsidieregeling planvorming detailhandel hebben we stappen gezet bij transformatie van leegstaande detailhandel. Gezien de snel stijgende groei van Internetverkopen, blijft het belangrijk om detailhandel te bundelen in de centra en kritisch te kijken naar nieuwe ontwikkelingen. We zien een steeds groter wordende kloof tussen de grote centra, en de middelgrote centra, die onder druk staan. Dit blijkt o.a. uit het in 2018 uitgevoerde Koopstromenonderzoek.

Via de subsidie planvorming bedrijventerreinen en de subsidieregeling energie op bedrijventerreinen hebben we ingezet op het versterken van de samenwerking en het verder verduurzamen van bedrijventerreinen en zijn veel projecten uitgevoerd. Daarnaast hebben we als provincie actief geacteerd in de ontwikkeling van de A12 corridor, waarbij onderlinge afspraken zijn gemaakt tussen gemeenten over de profilering van bedrijventerreinen om zo als corridor A12 toekomstbestendig te zijn en vraag en aanbod in balans te brengen.

Er is een nieuwe kantorenstructuur opgesteld die recht doet aan de verschillen die steeds meer optreden tussen locaties. Waar op sommige locaties een stevige transformatieopgave ligt, blijkt dat op de toplocaties tekorten zijn aan kwalitatief goede kantoren om bedrijven te kunnen accommoderen. Via het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik en onze beleidsinzet hebben we stappen gezet bij transformaties naar met name woningen op een aantal locaties met beperkt toekomstperspectief als kantorenlocatie weten te versnellen. Het leegstandspercentage is verder afgenomen en nadert op sommige plekken de frictieleegstand of zit daar zelfs al onder.

### *Voorwaarden scheppen en ondersteunen van gemeenten voor de versterking van werklocaties*

De gestelde doelen voor dit aandachtsgebied zijn:

- Bedrijfslocaties realiseren die de vitaliteit en kracht van het bedrijfsleven versterken
- Vraag naar en aanbod van werklocaties in balans (kwantitatief en kwalitatief)

Voor zowel detailhandel, bedrijventerreinen als kantoren vinden veel acties plaats op locatieniveau, waar mogelijk ook in het kader van het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik en gebiedsgericht werken.





### *Toezicht op huisvesting vergunninghouders*

De provincie houdt toezicht op gemeenten bij de uitvoering van de [Huisvestingswet 2014](#).

Op basis van deze wet krijgen gemeenten elk halfjaar een taakstelling met het aantal vergunninghouders dat zij moet huisvesten. De provincie houdt toezicht op de realisatie van deze taakstelling. Kader voor dit toezicht vormt een interventieladder, die de volgende fasen kent: signaleren; informatie opvragen en valideren; afspraken maken over acties en termijnen; vooraankondiging juridische interventie, waarschuwing, besluit tot indeplaatsstelling; sanctie.

Op 1 januari 2018 begonnen de gemeenten met een voorsprong van 509 vergunninghouders. Met deze voorsprong hadden in 2018 4.601 vergunninghouders gehuisvest moeten worden. In 2018 zijn er slechts 3.940 gehuisvest. Dat betekent dat 2018 met een achterstand van 661 vergunninghouders is afgesloten. Op basis van deze stand van zaken hebben wij 6 gemeenten onder actief toezicht geplaatst. Dat wil zeggen dat deze gemeenten op de bestuurlijke interventieladder in de fase afspraken maken zijn geplaatst.

*Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.5.a	Aantal gemeenten dat in het kader van de rapportage Interbestuurlijk toezicht op het domein huisvesting vergunninghouders rood scoort	0	0	6
		3.5.b	Leegstandspercentage kantoren in Zuid-Holland mag niet oplopen t.o.v. het leegstandspercentage kantoren in Nederland	1,7%	≤1,7%	1

*Verantwoording effectindicatoren*

**3.5.a:** Het doel is niet gerealiseerd. In 2018 hebben diverse gemeenten hun taakstelling niet gerealiseerd en is er een achterstand opgelopen bij de huisvesting vergunninghouders. Op basis van deze stand van zaken hebben wij 6 gemeenten onder actief toezicht geplaatst. Dat wil zeggen dat deze gemeenten op de bestuurlijke interventieladder in de fase afspraken maken zijn geplaatst.

**3.5.b:** Het doel is gerealiseerd. In de uitgangssituatie (medio 2015) lag het leegstandspercentage in de belangrijkste Zuid-Hollandse kantorengemeenten 1,7% hoger dan het landelijke cijfer dat Zadelhoff (DTZ), inmiddels Cushman & Wakefield, publiceerde (16,1%). Op basis van die data heeft het college besloten dat er in het vervolg op wordt ingezet het Zuid-Hollandse leegstandspercentage niet meer dan 1,7% van het landelijke cijfer te laten afwijken.

De leegstandscijfers voor januari 2019 zijn nog niet binnen, daarom werken we met de meest actuele cijfers van 1 juli 2018. Het landelijk leegstandscijfer is sindsdien afgenomen en bedraagt 11,6% per 1 juli 2018. Op basis van de cijfers voor de belangrijkste kantorengemeenten in Zuid-Holland is berekend dat het leegstandspercentage in Zuid-Holland per 1 juli 2018 op 11,8% uitkomt.

In januari 2017 bedroeg het leegstandspercentage in Zuid-Holland nog 16,3% en januari 2018 12,7%.

In relatieve zin is de leegstand in Zuid-Holland dus fors afgenomen. Ook in absolute zin nam de leegstand af.

Het leegstandspercentage voor Zuid-Holland ligt 0,2 procentpunt boven het landelijke percentage.

De komende jaren zullen wij onder andere vanuit het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik en het nieuwe provinciale kantorenbeleid verdere stappen zetten om te komen tot een gezonde kantorenmarkt.

***Wat hebben we daarvoor gedaan?***

*Voorwaarden scheppen en ondersteunen van gemeenten voor de versterking van werklocaties*

*Detailhandel*

In 2018 is de ruimtelijke vertaling van de Discussienota Detailhandel in de Visie ruimte en mobiliteit afgerond. Daarnaast is uitvoering gegeven aan het Actieplan Detailhandel. Er is een subsidieregeling planvorming detailhandel opgesteld. Er zijn circa 30 aanvragen gehonoreerd. Er zijn plannen van aanpak gemaakt voor de onderwerpen 'Stimuleren regionale samenwerking en programmering' en 'Kennis en Informatie'. Ook heeft een evaluatie van de Adviescommissie Detailhandel plaatsgevonden. Tenslotte hebben (al dan niet in het kader van het Actieprogramma Slim Ruimtegebruik en gebiedsgericht werken) veel acties plaats gevonden op locatieniveau om de winkelleegstand in centra aan te pakken, zoals in Bodegraven en Oud Beijerland.

In het kader van het traject 'Versnellen, Voorspellen, Vertellen' heeft een onderzoek plaatsgevonden naar het functioneren van de Perifere Detailhandelsvestigingen (beter bekend als : 'woonboulevards'). In 2019 worden de aanbevelingen uit het onderzoek nader uitgewerkt. Vooruitlopend hierop is via een amendement al € 3 mln beschikbaar gesteld voor de aanpak van Verstedelijking en PDV-locaties op locatieniveau. Het Koopstromenonderzoek 2018 is uitgevoerd waarvan de resultaten begin 2019 worden gepubliceerd

#### *Bedrijventerreinen*

In december 2018 is door GS de notitie 'Bedrijventerreinen Zuid-Holland: terugblik 2018, vooruitblik 2019' vastgesteld, dat in januari 2019 met de Statencommissie Ruimte en Leefomgeving is besproken. Hierin is opgenomen hoe ons vraaggericht bedrijventerreinenbeleid (vastgesteld februari 2016) ervoor staat. Dit heeft geleid tot enkele voorstellen om het beleid te actualiseren, zodat we een goed antwoord hebben op alle ontwikkelingen die op bedrijventerreinen af komen. Denk aan de forse woonopgaven waardoor steeds meer woningen op of vlakbij bedrijventerreinen worden gepland/gebouwd. Maar ook de energietransitie, circulaire economie en klimaatopgaven, waaraan bedrijventerreinen een belangrijke bijdrage kunnen leveren.

Sinds 2017 wordt gewerkt aan verbetering van de dataverzameling over bedrijventerreinen. Daarvoor is onder meer een digitale monitor bedrijventerreinen gemaakt, die in 2018 verder is doorontwikkeld. De uitkomsten van de behoefteanalyse uit 2017 zijn in 2018 juridisch verankerd in een wijziging van de VRM. Verder is in alle regio's gewerkt aan verdiepend onderzoek op de behoefteanalyse en het in beeld brengen van te verwachten vervangingsvraag door transformatie. In sommige regio's wordt dit vertaald in een regionale visie of werklocatiestrategie. Hiermee komen vraag en aanbod meer in evenwicht. Waar dit niet uit de verf komt en de marktsituatie daar naar vraagt, pakken we als provincie op een aantal plekken de regie om te komen tot regionale afspraken. Denk aan de ontwikkeling van de A12 corridor, waarvoor we in 2018 een Provinciaal Programma Bedrijventerreinen hebben opgesteld.

In maart 2018 is een nieuwe ronde van de subsidieregeling planvorming bedrijventerreinen opengesteld voor projecten die de kwaliteit van en samenwerking op bedrijventerreinen verbeteren. Het subsidieplafond werd ruim voor de einddatum van de subsidieperiode bereikt en de regeling voorziet duidelijk in een vraag. Daarom is najaar 2018 een extra ronde opengesteld.

Daarnaast is er sinds september 2018 de nieuwe Subsidieregeling energie op bedrijventerreinen Zuid-Holland. Hiermee willen we investeringen in energietransitie en verduurzaming van bedrijventerreinen helpen. De regeling is voor het verstrijken van de eindtermijn uitgeput. Dit betekent concreet dat bedrijven voor minimaal € 5 mln gaan investeren in duurzame energie.

Via de Uitvoeringssubsidie Herstructurering Bedrijven (UHB) wordt nog een aantal verouderde bedrijventerreinen opgeknapt. Bestaande bedrijventerreinen worden zo beter benut en vraag en aanbod blijven beter in balans. Eind 2018 is gestart met een verkenning of de tijd rijp is voor een UHB regeling nieuwe stijl.

#### *Kantoren*

Het huidige kantorenbeleid is gericht op het concentreren van kantoren op de juiste plek, het reduceren van plancapaciteit op kansarme plekken en het bevorderen van transformatie van leegstaande kantoren. Transformatie van kantoren op incurante locaties naar bijvoorbeeld woningen is niet alleen goed voor de toename van het aantal woningen en zorgvuldig ruimtegebruik, maar werkt ook versterkend voor de kantorenmarkt. De centra waar zich kantoren bevinden dienen multimodaal goed bereikbaar te zijn.

De provincie hanteert daarom een kantorenstructuur die recht doet aan de eigenschappen van een bepaalde locatie. Zo geeft de provincie meer ruimte voor uitbreiding voor de toplocaties, beperkte uitbreiding voor kleinschalige en lokale vraag en streeft naar het terugdringen van overaanbod en plancapaciteit op locaties met (sub)regionale reikwijdte.

De provincie verwacht dit jaar voor alle regio's geactualiseerde regionale kantorenvisies te aanvaarden. Hierbij zullen we samen met de regio's gaan monitoren hoe de kantorenmarkt zich ontwikkelt en waar nodig ondersteunen.

#### *Teeltareaal Greenports*

De provincie stuurt op moderne teeltlocaties voor de Greenports in Zuid-Holland, zodat de Greenports een toonaangevend wereldcluster in Zuid-Holland kunnen blijven. Dit doet de provincie door voor de Greenport Westland-Holland een brede bestemming glastuinbouw te hanteren. Daarnaast heeft de provincie met de gemeente Westland afspraken gemaakt over inzet van middelen ten behoeve van het actief verminderen van herstructurering in de weg liggende obstakels. Met de gemeenten in het gebied Oostland is de provincie een verkenning naar de ruimtelijk-economische structuur voor het gebied Oostland gestart. De provincie heeft samen met partners zitting in de Coalitie HOT (Herstructurering Ontwikkeling Teeltareaal) dat zich op modernisering van glastuinbouwgebieden richt. Voor de Greenport Boskoop faciliteert de provincie planologisch de ontwikkeling van het teeltareaal. In de Greenport Bollenstreek faciliteert de provincie door middel van ruimtelijke regelgeving de werking van de Greenport Ontwikkelingsmaatschappij (GOM). In de Greenport Aalsmeer participeert de provincie samen met partners in de ontwikkeling van ruimtelijke planvorming.

#### *Toezicht op huisvesting vergunninghouders*

Wij sturen elk kwartaal elke gemeente een brief met onze bevindingen van het huisvesten van vergunninghouders en als een gemeente haar taakstelling niet heeft gerealiseerd vermelden we in welke fase van de interventieladder de betreffende gemeente wordt geplaatst. Met gemeenten die op de interventieladder in de fase informatie opvragen en valideren staan, bespreken wij hoe de achterstand is ontstaan en welke stappen de gemeente zet om het halfjaar zonder achterstand af te sluiten. Met de gemeenten die op de interventieladder in de fase afspraken maken over acties en termijnen staan, spreken wij af dat zij voor 1 april of 1 oktober een plan van aanpak aan ons sturen en dat zij het halfjaar zonder achterstand af moet sluiten.

#### *Stand van zaken extra investeringen*

##### Strategische verkenningen diepte-investeringen

###### *Verstedelijking en transformatie*

- **Complexe stedelijke transformatiegebieden (CST)**

In 2018 is door onderzoeksbureau Rebel geïnventariseerd welk provinciaal instrumentarium kan bijdragen aan het versnellen en versterken van 15 complexe binnenstedelijke transformatiegebieden. Dit zijn onder andere Stadshaven in Rotterdam, Binckhorst in Den Haag, de spoorzone in Dordrecht, Plaspoelpolder in Rijswijk, Rijnhaven in Alphen aan den Rijn en Spoorzone in Gouda. Immers om op middellange termijn voldoende woningen op te leveren conform de uitgangspunten van de provincie en om de verstedelijkingsopgave te versnellen, is het van belang om locaties in stedelijke gebieden nu al te gaan voorbereiden voor transformatie naar wonen en werken. Mede op basis van dit onderzoek is het actieprogramma voor de verstedelijkingsagenda opgesteld. Dit actieprogramma kent drie maatregelen om de woningbouw te versnellen:

  1. Vliegende brigade: tijdelijk extra capaciteit en expertise binnen het gemeentelijk apparaat gericht op woningbouw; van planeconomen tot energiedeskundigen.
  2. Financieel : extra geld voor het versnellen van de woningbouw om het laatste financiële zetje te geven.
  3. Vereenvoudiging van de woningbouwprogrammering: Nieuwe woningbouw binnen bestaande steden en dorpen en in de buurt van een intercitiy- of lightrailstation mag altijd.
  
- **Onderzoek perifere detailhandelsvestigingen (PDV)**

In 2018 is door BRO een onderzoek uitgevoerd naar het functioneren van de 32 PDV-locaties ('woonboulevards') in Zuid-Holland. Het onderzoek geeft een beeld van het algemeen functioneren van de locaties en opgaven en kansen om te komen tot herontwikkeling, transformatie of optimalisering van (een



aantal van) de locaties. Vier locaties worden door onderzoeksbureau BRO als 'slecht functionerend' beoordeeld. Daarnaast ziet BRO bij 17 van de in totaal 32 locaties kansen voor verbetering door herontwikkeling, transformatie of optimalisatie. Ook zijn aanbevelingen gedaan voor een mogelijke vervolgaanpak en rol voor de provincie. Mede op basis van dit onderzoek hebben Provinciale Staten via een amendement € 3 mln beschikbaar gesteld t.b.v. de aanpak van “knelpunten transformatie binnenstedelijke locaties en Perifere detailhandel Vestigingen (PDV)”.

- Vitaliteit kleine kernen  
Van de beschikbaar gestelde middelen voor de strategische verkenning Vitale Kernen zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd. Er is gekeken naar trends op het gebied van vitaliteit, de bestaande inzet van betrokken partners, naar beschikbare data over de kernen (zelfstandigheid, verbondenheid en leefbaarheid in kernen) en tot slot is er ingezoomd op mogelijke ruimtelijke ingrepen voor versterking van vitaliteit in de kleine kernen zelf. Uit de onderzoeken blijkt dat de situatie van Zuid-Hollandse kleine kernen relatief gunstig is ten opzichte van landelijke gebieden buiten de Randstad, maar dat het inspanning vraagt om dit ook in de toekomst zo te houden en een neerwaartse spiraal te voorkomen. De uitkomsten van de onderzoeken worden met belangrijke partners in de regio gedeeld, en vormen input in de gesprekken over bijvoorbeeld woningbouw en bereikbaarheid met de regio's.

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	21.345	-710	20.635	14.070	6.565	68%
Baten	0	0	0	143	-143	
Subtotaal baten en lasten	21.345	-710	20.635	13.926	6.708	
Toevoeging aan reserves	0	3.380	3.380	1.860	1.520	55%
Onttrekking aan reserves	11.336	1.807	13.143	7.834	5.309	60%
Subtotaal reserves	-11.336	1.573	-9.763	-5.974	-3.789	
<b>Resultaat</b>	<b>10.009</b>	<b>863</b>	<b>10.872</b>	<b>7.952</b>	<b>2.920</b>	<b>73%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 1,7 (v)	De uitgaven voor bedrijventerreinen zijn lager dan geraamd als gevolg van een verlaagde subsidievaststelling UHB Zwijndrecht (€ 0,5 mln) en door een looptijdverlenging UHB Scheveningen Haven waardoor de lasten in 2018 € 1,2 mln lager zijn dan geraamd.
€ 2,4 (v)	De uitgaven voor locatie Hoeksche Waard (totaal € 9 mln) zijn lager dan geraamd als gevolg van gedeeltelijke fasering naar 2019.
€ 1,0 (v)	De uitgaven voor energie op bedrijventerreinen vinden plaats in 2019. De onttrekking aan de reserve Versterking Economie is daarom verlaagd.
€ 0,8 (v)	Bij de regeling UHB bedrijventerreinen is sprake van uitstelverzoeken. Deze subsidielasten verschuiven daardoor naar 2019 (via de reserve Bedrijventerreinen).
€ 0,5 (v)	De uitgaven voor Greenports zijn lager dan geraamd als gevolg van fasering naar 2019. De onttrekking aan de reserve Versterking economie (€ 0,2 mln) en de reserve Alertheidsbudget (€ 0,3 mln) is daarom verlaagd.
€ 0,4 (v)	De uitgaven voor biobased delta verschuiven naar 2019 vanwege vertraging in het project Kenniscentrum plantenstoffen. De onttrekking aan de reserve Bedrijventerreinen is overeenkomstig verlaagd.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
€ 0,2 (n)	Apparaatskosten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,1 (v)	Betreft bijdragen van gemeenten en provincies aan projecten voor Greenports.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
€ 1,5 (v)	De storting voor bedrijventerreinen is lager dan geraamd als gevolg van verlaagde subsidie- vaststellingen en uitstel van projecten. Dit leidt in 2018 tot een vrijval van € 1,5 mln.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 1,2 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Bedrijventerreinen vanwege fasering naar 2019 (biobased € 0,4 mln; bedrijventerreinen € 0,8 mln)
€ 2,4 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Hoeksche Waard vanwege fasering naar 2019.
€ 1,2 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Versterking economie vanwege fasering naar 2019 van energie op bedrijventerreinen (€ 1 mln) en Greenports (€ 0,2 mln).
€ 0,3 (n)	Betreft lagere onttrekking reserve Alertheidsbudget voor Greenports vanwege fasering naar 2019.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
PR 3 Bedrijventerreinen	0	3.380	3.380	1.860	1.520
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>0</b>	<b>3.380</b>	<b>3.380</b>	<b>1.860</b>	<b>1.520</b>
PR 3 Bedrijventerreinen	836	-36		-349	1.149
PR 3 Alt.locatie Hoeksche Waard	9.000	0		6.570	2.430
PR 3 Versterking economie	0	1.343		75	1.268
PR 3 Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	1.500	0		1.500	0
PR OMO Alertheidsbudget	0	300		0	300
PR OMO Strategische investeringen	0	200		38	162
<b>Totaal onttrekking aan reserve</b>	<b>11.336</b>	<b>1.807</b>	<b>0</b>	<b>7.834</b>	<b>5.309</b>
<b>Saldo reserves</b>	<b>-11.336</b>	<b>1.573</b>	<b>-9.763</b>	<b>-5.974</b>	<b>-3.789</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

De kerntaak van ROM-Drechtsteden ligt bij de fysieke gebiedsontwikkeling, dat wil zeggen modernisering van en gronduitgifte op bedrijventerreinen, ter bevordering van de economie en werkgelegenheid. De Drechtstedengemeenten en de provincie zijn aandeelhouder en hebben zeggenschap over inzet van de kapitaalbijdragen.

## Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed

### Wat hebben we bereikt?

De inzet van het college op cultureel erfgoed is in 2018 intensief geweest. We hebben een kwaliteitsslag doorgevoerd op erfgoedlijnen, de restauratie-achterstand is ingelopen en de aanpak van herbestemming van rijksmonumenten versneld. Ook is dit jaar weer ingezet op het vergroten van het publieksbereik voor archeologie en zijn extra middelen uitgetrokken voor (groot) onderhoud van molens. We zien dit op positieve wijze terug in de gemeten effecten. De belangstelling voor en deelname aan cultureel erfgoed is verder toegenomen.

Verder is door het doorlichten van het Erfgoedhuis ook hier de basis gelegd voor meer effectieve samenwerking en kwaliteit.

#### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.6.a	Percentage bestemmingsplannen cultureel erfgoed zonder zienswijze	80	80	90
		3.6.b	Aantal omwentelingen Zuid-Hollandse molens	200.000	200.000	200.000
		3.6.c	Aantal bezoekers iconen erfgoedlijnen	595.000	630.000	757.129
		3.6.d	Waardering bezoekers iconen erfgoedlijnen	8	8	9
		3.6.e	Aantal vrijwilligersuren erfgoedlijnen	17.300	19.000	32.000
		3.6.f	Aantal bezoekers website geschiedenis van Zuid-Holland.nl	92.000	98.000	203.514
		3.6.g	Aantal bezoekers Archeologiehuis	50.000	54.000	89.310
		3.6.h	Waardering bezoekers Archeologiehuis	8	8	8
		3.6.i	Aantal bruiklenen Archeologisch Depot	38	38	100

#### Verantwoording effectindicatoren

3.6.a: Het percentage bestemmingsplannen waarbij geen zienswijze is ingediend, ligt met 90% boven de streefwaarde en ook boven de nulmeting. Dit is een positieve ontwikkeling.

3.6.b: Om de molens te kunnen laten functioneren, ziet de provincie toe op de omgeving van de molens, de zogenoemde 'molenbiotopen'. Verbeteringen in deze biotopen worden door de provincie gestimuleerd. Omdat

vrijwel alle molens in Zuid-Holland draai- en maalvaardig zijn en één of meer molenaars hebben, is het aantal omwentelingen stabiel.

3.6.c: Er is boven verwachting gepresteerd. Het aantal bezoekers van iconen van erfgoedlijnen was ook in 2018 ruim hoger dan de streefwaarde. De Menheerse werf heeft veel meer bezoekers getrokken dan het jaar daarvoor. Ook het aantal bezoekers aan Kinderdijk blijft stijgen. De toename van het aantal bezoekers na het openen van het paviljoen aan hof van Duivenvoorde blijft in 2018 doorgaan. In dit cijfer worden niet-betalende bezoekers aan Kinderdijk (300.000) niet meegerekend.

3.6.d: De waardering van bezoekers voor de iconen van de zeven erfgoedlijnen is met een cijfer 9 hoger dan de streefwaarde. Twee iconen (Fort 1881 en Fort Wierickerschans) hadden overigens te weinig beoordelingen om een representatieve weergave te kunnen geven.

3.6.e: Er is boven verwachting gepresteerd. Er wordt uitgegaan van een jaarlijkse verhoging van 1.000 uur. In 2018 zijn 13.000 uren meer ingezet door vrijwilligers dan verwacht. Vooral bij onder meer de Dag van het Kasteel, het Waterliniefestival en de Nationale Bunkerdag zijn veel vrijwilligers actief geweest.

3.6.f: Door middel van online marketing worden de activiteiten en naamsbekendheid van de website Geschiedenis van Zuid-Holland.nl gepromoot. Vanaf eind 2017 is hier meer op ingezet en dit heeft er toe geleid dat het aantal bezoekers aan de website met ruim 60.000 is toegenomen t.o.v. 2017. Dit is circa 60% boven de streefwaarde.

3.6.g: Er is boven verwachting gepresteerd. Er zijn bijna 90.000 bezoekers aan het Archeologiehuis geteld, waar we uitgingen van een streefwaarde van 54.000. De betere bewegwijzering en de toegang met de museumjaarkaart hebben hieraan bijgedragen.

3.6.h: De waardering van het Archeologiehuis is gelijk gebleven met een cijfer 8. De tentoonstelling over Atlantikwall georganiseerd door het Erfgoedhuis heeft bijgedragen aan de positieve ontwikkeling.

3.6.i: Het totaal aantal bruiklenen in 2018 was circa 100, waar de streefwaarde 38 was. Daarvan is het aantal bruikleenovereenkomsten ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek (studie) circa 25 en het aantal bruikleenovereenkomsten ten behoeve van expositie (tentoonstelling) circa 75 (het aantal objecten en/of dozen met vondstmateriaal gekoppeld aan de bruiklenen verschilt uiteraard per bruikleen).

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

In 2018 is de ruimtelijke druk op cultureel erfgoed verder toegenomen door de sterk gestegen bouwactiviteiten. Er is nog meer dan voorheen in de voorfase contact gezocht met gemeenten om nadelige effecten op kroonjuwelen en landgoed-, kasteel- en molenbiotopen te voorkomen. In de meeste gevallen is dat goed gelukt. In een aantal gevallen is ontheffing verleend of was er sprake van een dermate geringe afwijking dat dit is toegestaan.

#### *Erfgoedlijnen*

De kwaliteitsslag op erfgoedlijnen uit 2017 heeft in 2018 geleid tot een helder afwegingskader bij de advisering door de maatschappelijke erfgoedtafels over de projecten voor het maatregelenpakket 2019. Iedere erfgoedlijn heeft een afwegingskader gebaseerd op eerder vastgestelde ambitiekaarten en gewenste streefbeelden met daaraan gekoppeld gewenste maatregelen om dat streefbeeld te bereiken. De ambitiekaarten en streefbeelden dragen bij aan een betere aansluiting op andere partijen, op andere beleidsterreinen en opgaven van de provincie en geven focus voor erfgoedlijnen.

In 2018 is naar aanleiding van een motie over de doorontwikkeling erfgoedlijnen (motie 814) gestart met een onderzoek naar een achtste erfgoedlijn rond maritiem industrieel erfgoed van Hoek van Holland tot Gorinchem.

Daarnaast richt de doorontwikkeling zich, conform het advies van de Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit (rapport Erfgoedlijnen, stand van zaken kwaliteitsslag) op de context van erfgoedlijnen (aansluiten bij ontwikkelingen en opgaven), borging, centraal stellen van boegbeelden en zorgen voor kwaliteit als continu proces.

De evaluatie van de subsidieregeling erfgoedlijnen door het instituut Tympaan geeft aan dat de waardering van erfgoedlijnen en de erfgoedtafels door de aangesloten partijen zeer goed is.

In 2018 zijn ook weer veel projecten concreet geworden of tot afronding gekomen. Zo is binnen de erfgoedlijn trekvaarten het aanlichten van diverse objecten rond de trekvaarten afgerond met een feestelijke opening. Binnen de erfgoedlijn Goeree Overflakkee is de tentoonstelling 65 jaar watersnoodramp geopend. Er zijn fiets- en wandelroutes langs de LIMES geopend en er is een speciale LIMES wand in het Rijksmuseum voor Oudheden geopend. De restauratie en herinrichting van park en landgoed de Paauw in Wassenaar vordert zeer goed. Bij deze restauratie zijn 7 jong professionals die een opleiding doen voor het restauratievak betrokken, zij zijn door de Gedeputeerde in het zonnetje gezet. Er is in de 6<sup>e</sup> molen achter Haastrecht bezoekersinformatie beschikbaar gesteld over de Oude Hollandse Waterlinie en de herinrichting van de Koeneschans is in 2018 afgerond (opening begin 2019).

### *Erfgoedhuis*

Het Erfgoedhuis ondersteunt, verbindt en inspireert erfgoed betrokkenen bij het in stand houden en ontsluiten van cultureel erfgoed in Zuid-Holland. Dit alles in opdracht van de provincie. Het is belangrijk dat het Erfgoedhuis een toekomstbestendige organisatie is, dat personeel en middelen effectief en efficiënt worden ingezet en dat activiteiten die het Erfgoedhuis uitvoert aansluiten bij de vraag van de partners en ontwikkelingen in het erfgoedveld. In 2018 is op verzoek van de provincie een externe doorlichting uitgevoerd naar de organisatie van het Erfgoedhuis. Op basis van de uitkomsten van deze doorlichting wordt in 2019 in overleg met de provincie een ontwikkelplan opgesteld. In dit ontwikkelplan komen minimaal de volgende aspecten terug:

- Betere aansluiting provinciaal beleid en uitvoering door het Erfgoedhuis;
- Versterking interne organisatie van het Erfgoedhuis;
- Versteving relatie met stakeholders door het Erfgoedhuis en uitbreiding van het netwerk.

### *Monumenten*

Er was in 2018 € 2 mln extra beschikbaar voor de restauratie van rijksmonumenten. In 2018 zijn diverse restauraties van rijksmonumenten gerealiseerd voor ruim € 5,4 mln (inclusief restauraties binnen erfgoedlijnen). Het grootste project betrof de restauratie van Huis Dedel in Den Haag. Er was € 767.470 voor de restauratie en € 100.000 voor de herbesteding ervan beschikbaar. Mede dankzij deze subsidie zal in dit monumentale pand medio 2019 het Design Museum Dedel worden geopend. Een museum over de geschiedenis van reclame, grafische vormgeving en design.

In juni 2018 heeft de Randstedelijke Rekenkamer zijn rapport gepubliceerd over het onderzoek naar restauratie subsidies in Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Met dit onderzoek wilde de Rekenkamer nagaan of de provincies na de decentralisatie in 2012 erin slagen om de rijksmonumenten te behouden via de subsidieregeling voor het restaureren van deze objecten. Geconstateerd is dat de provincie Zuid-Holland erin slaagt om de bouwkundige staat te verbeteren en de monumentale waarden te behouden.

Met de subsidieregeling wordt vakmanschap (met leerlingwerkplaatsen) in de restauratiemarkt bevorderd. Dit gebeurt ook via een jaarlijkse subsidie van € 20.000 aan de Stichting Restauraties Opleidingsprojecten (ROP) Zuid-west.

### *Herbesteding*

Er is in 2018 voor 6 herbestedingsplannen € 395.000 aan subsidie verleend ter verbetering van de toegankelijkheid en duurzaamheid. In de maand oktober is de subsidieregeling daartoe eenmalig extra opengesteld, waarbij subsidieontvangers voor restauratie in de afgelopen 3 jaar in aanmerking kunnen komen voor herbestedingssubsidie. De plannen behelzen onder meer een Bed & Breakfast in het brugwachtershuisje Wijkerbrug in Voorburg en horeca in de Witte boerderij in Heineoord. Tevens zijn er 4 herbestedingsprojecten

(voor in totaal € 147.500) binnen erfgoedlijnen gesubsidieerd, zoals Bunkbed, Zwitsers Speelhuis Keukenhof, Ockenburg Den Haag en Koetshuis Calorama.

Er zijn in samenwerking met het Erfgoedhuis 2 expertsessies georganiseerd, met als doel de herbestemming van leegstaande monumenten gebiedsgericht te stimuleren. De onderwerpen zijn de herbestemming van de rijksmonumentale Onze Lieve Vrouwe ten hemelopneming kerk te Voorburg en voormalig industrieterrein Schokbeton in Zwijndrecht.

Een team van aanjagers is sinds medio 2018 actief en gericht op het versnellen van de herbestemmingsopgave binnen agrarisch, religieus en industrieel erfgoed. De aanjagers hebben ook geparticipeerd aan het programma van de twee provinciale netwerkbijeenkomsten 'Monumenten in beweging'. In mei vond de bijeenkomst over het herbestemmen van industrieel erfgoed in de Fruitvis in Rotterdam plaats. In november was de bijeenkomst over herbestemming van agrarisch erfgoed in de Wijnboerderij Vlaardingen.

### *Archeologie*

Tijdens de 4<sup>e</sup> editie van de Nationale Archeologiedagen stapten ruim 56.000 bezoekers door heel Nederland in de wondere wereld van de archeologie. Provincie Zuid-Holland deed ook weer mee met 61 activiteiten verspreid over de provincie en bijna 13.000 bezoekers; 2018 was het de drukst bezochte editie tot nu toe.

Er zijn in 2018 eenentwintig projecten gefinancierd, waaronder de ontwikkeling van een Archeoscoop bij Kasteel Develstein, een 'pop-up' expositie over Oudshoorn in de etalages van de middenstand in Alphen aan den Rijn en een groot aantal activiteiten in het kader van het Themajaar Ontstaan van Holland. De Stichting Archeologie en Publiek werkt daarnaast samen met het provinciaal archeologisch depot aan de expositie van vondsten op een vijftiental scholen voor primair en voortgezet onderwijs in Zuid-Holland.

De subsidieregeling loopt vanaf 2016 en loopt door tot en met 2019. In 2018 is de subsidieregeling positief geëvalueerd op grond van de 'factfinding' door onderzoeksinstituut Tympan. Volgens de respondenten hebben de uitgevoerde activiteiten daadwerkelijk bijgedragen aan het bereiken van de provinciale doelen: het presenteren en toegankelijk maken van de Zuid-Hollandse archeologische vondsten, om het draagvlak voor de archeologie onder de inwoners van Zuid-Holland te vergroten. De activiteiten hebben volgens hen gezorgd voor het vergroten en verbreden van het publieksbereik. Door de gerealiseerde activiteiten en de daarmee samenhangende communicatie is meer bekendheid gegeven aan de archeologie in Zuid-Holland. Het is echter pas op lange termijn vast te stellen of de activiteiten en prestaties hebben geleid tot een betere beleving en bescherming van de archeologie in Zuid-Holland. Het is een proces van kanteling dat in beweging is.

Naast de activiteiten voortvloeiend uit de subsidieregeling is ook veel publiek bereikt met een aantal topvondsten zoals de Vogelschaal, de grafelijke stoel van Overschie en de Romeinse weg bij de Rijnlandroute. De evenementen en publieksbijeenkomsten hebben veel media-aandacht gekregen en veel mensen aangetrokken. Dit heeft ook doorwerking naar het archeologisch depot, waar steeds meer verzoeken om bruiklenen binnen komen.

### *Stand van zaken extra investeringen*

#### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018 *Verhogen budget erfgoed (Motie 761)*

In 2018 zijn via de voorjaarsnota structurele middelen toegevoegd voor inzet van de Monumentenwacht Zuid-Holland (€ 0,1 mln) voor de technische monitoring van de restauraties van rijksmonumenten waar de provincie subsidie aan verstrekt. Verder is het structurele budget voor het archeologisch depot verhoogd in verband met toegenomen kosten voor opslag, conservering en digitalisering.

Ook is in 2018 verzocht om compensatie van de verlaagde rijksbijdrage voor de restauratie van rijksmonumenten (wegens een nieuwe verdeelsleutel over de provincies) en is gevraagd om ophoging en het structureel maken van de middelen voor cultureel erfgoed. Dit is verwerkt in de Begroting 2019.

### Restauratie rijksmonumenten (Motie 755)

Bij de behandeling van de provinciale Begroting 2018 is de motie 'Aanbod aan het Rijk inzake restauratie Rijksmonumenten (Motienummer 755)' aangenomen.

In het Regeerakkoord is € 95 mln extra vrijgemaakt voor de restauraties en verduurzaming van rijksmonumenten in Nederland voor de jaren 2018-2021. GS hebben daartoe een brief aan de minister gestuurd om vroegtijdig enkele grote Zuid-Hollandse rijksmonumenten die behoefte hebben aan restauratie en herbesteding onder de aandacht brengen (op basis van de Erfgoedmonitor en contact met de monumenteigenaren). GS hebben met de begroting

€ 3 mln aan provinciale middelen vrijgesteld, die ingezet kunnen worden voor deze restauratieprojecten. Daarnaast zijn de provincies in IPO-verband betrokken bij de invulling van de verdere inzet van deze restauratiemiddelen.

Wegens tijdgebrek heeft het ministerie in juni zijn eigen keuze gemaakt in de te subsidiëren restauratieprojecten in 2018. Er is € 34 mln uitgetrokken voor 27 projecten in Nederland die onmiddellijk uitgevoerd kunnen worden. Van de 27 projecten vinden er 3 in Zuid-Holland plaats, te weten de Nieuwe kerk in Den Haag, Parochiekerk OLV in Oude Tonge en Schiekade 77 in Rotterdam.

In 2019 volgt een open regeling voor de resterende € 65 mln (voor 2019-2021). Wij zullen de eigenaren helpen bij het indienen van een aanvraag, waarbij de vrijgestelde € 3 mln ingezet kan worden als cofinanciering. De lijst met grote restauratieprojecten in Zuid-Holland is actueel gehouden, waarin de eerdere voorgestelde projecten in de Ministerbrief zijn opgenomen.

### Alertheidsbudget - Fort Prins Frederik (Amendement 582)

In 2018 hebben PS ingestemd met incidentele middelen voor 2018 en 2019 voor het Fort Prins Frederik van in totaal € 175.000 uit het Alertheidsbudget. De middelen zijn bestemd voor de aankoop van particuliere percelen om de oostzijde van de vestingvoet van het fort vrij te maken van bebouwing. Met de middelen wordt een kwaliteitsimpuls gegeven aan de Erfgoedlijn Goeree-Overflakkee. De aankoop van de gronden loopt in 2018 conform verwachting. De ingezette middelen ad € 0,1 mln zijn vanuit programma 3 gedekt.

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	17.993	1.343	19.336	15.307	4.029	79%
Baten	7	0	7	18	-11	264%
Subtotaal baten en lasten	17.986	1.343	19.329	15.289	4.040	
Toevoeging aan reserves	2.300	3.700	6.000	6.000	0	100%
Onttrekking aan reserves	6.298	400	6.698	3.632	3.065	54%
Subtotaal reserves	-3.998	3.300	-698	2.368	-3.065	
<b>Resultaat</b>	<b>13.989</b>	<b>4.643</b>	<b>18.632</b>	<b>17.657</b>	<b>975</b>	<b>95%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 3,1 (v)	De uitgaven voor erfgoed en restauratie zijn in 2018 wat lager dan geraamd als gevolg van vertraging in de uitvoering en geringe vertraging in het kasritme. De onttrekking aan de reserve is overeenkomstig verlaagd.
€ 0,6 (v)	In 2018 is door diverse verlaagde vaststelling van subsidies erfgoed en restauraties, sprake van lagere uitgaven. De vrijval van middelen bedraagt circa € 0,6 mln.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
€ 0,4 (v)	De lasten voor groot onderhoud molens zijn lager dan geraamd. Dit komt doordat de openstelling voor de subsidies aan het einde van het jaar is en de beschikkingen in december 2018 zijn verstuurd waardoor lasten in 2019 vallen.
€ 0,2 (n)	Apparaatskosten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering
€ 0,1 (v)	Deze afwijking betreft een bijstelling van diverse kleine posten (af rondingsverschil).

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
	Er hebben geen significante afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 3,1 mln (n)	De onttrekking aan de reserve Restauratie rijksmonumenten en erfgoedlijnen is € 3,1 mln lager dan geraamd als gevolg van de fasering naar 2019 (zie uitgaven).

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 4 Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	2.300	3.700	6.000	6.000	0
Totaal toevoeging aan reserve	2.300	3.700	6.000	6.000	0
PR 2 Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	498	0		496	1
PR 4 Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	5.800	300		3.136	2.964
PR OMO Alertheidsbudget	0	100		0	100
Totaal onttrekking aan reserve	6.298	400	0	3.632	3.065
<b>Saldo reserves</b>	<b>-3.998</b>	<b>3.300</b>	<b>-698</b>	<b>2.368</b>	<b>-3.065</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.



## Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond





### Wat hebben we bereikt?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Saneren of beheersen spoedlocaties en adequate nazorg van restverontreiniging
- Herontwikkelen locaties met bodemverontreiniging en herontwikkelen voormalige vuilstortplaatsen
- Beheersen van verontreinigingen stortlocaties
- Duurzaam gebruik van de ondergrond en toepassing 3D-ordening

Vanuit het provinciaal Werkprogramma Bodem en Ondergrond 2016-2020 is gewerkt aan een schonere bodem en het beter benutten van bodem en ondergrond. De Aanpak Spoed (=sanering ernstige bodemverontreinigingen die risico's vormen voor mens, ecologie en verspreiding) is actief aangepakt en in uitvoering. Met de oprichting van een functionerend provincie-dekkend netwerk voor de toepassing van 3D-ordening (bij 3D-ordening is het doel dat boven- en ondergrond één geheel vormen bij ruimtelijke planvorming en gebiedsontwikkeling) heeft de provincie concrete stappen gezet om te komen tot de toepassing van 3D-ordening bij ruimtelijke processen.

### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.7.a	Aantal spoedlocaties (MTR-lijst 2013) waarvan de risico's zijn gesaneerd dan wel zijn geschikt als niet-spoed locatie.	112	40%	45%
		3.7.b	Aantal grondwater locaties met invloed op een KRW kwetsbaar object waarvan de risico's zijn gesaneerd dan wel alsnog als niet-spoed - locatie zijn geschikt.	0%	20%	91%

### Verantwoording effectindicatoren

3.7.a: Het aantal spoedlocaties bedroeg bij de nulmeting 112 (1 oktober 2015). In 2016 zijn er 2 en in 2018 zijn er 5 nieuwe spoedlocaties aan de MTR-lijst toegevoegd. Het totaal kwam daarmee in 2018 op 119 locaties. Van deze 119 locaties zijn er tot 1 oktober 2018 56 afgehandeld. Dat wil zeggen dat deze locaties volledig zijn gesaneerd (29 locaties) of zijn (her)beschikt (27 locaties) in een niet spoedlocatie, omdat uit de uitgevoerde onderzoeken bleek dat er geen risico's aanwezig zijn die met spoed aangepakt moeten worden. De stand van zaken is dat op 1 oktober 2018 nog 63 locaties in behandeling zijn. De realisatie 2018 (45%) is hoger dan de doelstelling (40%) ondanks de toevoeging van 5 nieuwe locaties in 2018. Doelstelling is gerealiseerd.

3.7.b: De realisatie 2018 (91%) is ruimschoots hoger dan de doelstelling 2018 (20%) maar dit wordt geheel veroorzaakt doordat uit onderzoek blijkt dat de betreffende locaties geen spoedlocaties zijn.

In de toelichting bij prestatie-indicator 3.7.1.1 is beschreven dat in 2017 de onderzoeken zijn gestart om te bepalen of bij de aangemelde KRW grondwater spoedlocaties daadwerkelijk risico's optreden. Eind 2018 zijn er nog drie locaties in onderzoek.

### Wat hebben we daarvoor gedaan?

De 5 omgevingsdiensten hebben in opdracht van de provincie een Werkplan Spoed en Nazorg 2018 opgesteld. Daarin hebben zij aangegeven welke werkzaamheden zij gaan verrichten met betrekking tot de aanpak spoed en de nazorglocaties. Deze werkplannen zijn door ons goedgekeurd. Voor de uitvoering van deze werkplannen ontvangen de omgevingsdiensten budget. Twee keer per jaar vindt een formeel voortgangsgesprek plaats met de omgevingsdiensten over de uitvoering van de werkplannen

### *Uitvoeren van (pre)nazorg op stortlocaties in het kader van de Wet milieubeheer*

In het kader van deze wettelijke taak is in 2018 voor de C2-deponie op de Maasvlakte de sluitingsfase voor de overdracht naar de nazorgfase afgerond. De formele overdracht wordt verwacht in januari 2019. Het definitieve nazorgplan is in 2018 opgesteld en goedgekeurd. De nazorgactiviteiten zullen in 2019 door de provincie uitgevoerd gaan worden

### *Verkennen en organiseren kennisuitwisseling duurzaam gebruik ondergrond*

Doelstelling is dat 'duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van bodem en ondergrond' (aangeduid als 3D-Ordering) in 2020 integraal onderdeel zal zijn van alle relevante ruimtelijke planprocessen in Zuid-Holland. Hiervoor heeft de provincie in 2018 nadere invulling gegeven aan het 3D-instrumentarium, bestaande uit 'Signaleringskaarten Bodem en Ondergrond'. De eerste signaleringskaarten voor ondergrondse infrastructuur, energie en water zijn in 2018 gerealiseerd. Er is in 2018 verder gewerkt aan een provincie-dekkend netwerk voor het uitwisselen van kennis en ervaring '3D-Ordering'. Voor de metropoolregio Rotterdam-Den Haag is medio 2018 het netwerk actief geworden. In totaal betreft het vier regionale netwerken op het schaalniveau van de omgevingsdiensten, een overkoepelend Zuid-Hollands 3D-netwerk met decentrale overheden op provinciaal schaalniveau én een regionaal expertisenetwerk met kennisinstituten, bedrijfsleven en opleidingsinstituten.

De *Rijksstructuurvisie Ondergrond* is behandeld in de Tweede Kamer en zal in de 1<sup>e</sup> helft van 2019 worden behandeld door de Eerste Kamer. Uiteindelijk zal het beleid voor de ondergrond, beschreven in de structuurvisie ondergrond, onderdeel worden van de Nationale Omgevingsvisie.

### *Stand van zaken extra investeringen*

Niet van toepassing.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	9.194	-5.575	3.619	8.988	-5.369	248%
Baten	694	0	694	1.129	-435	163%
Subtotaal baten en lasten	8.501	-5.575	2.926	7.859	-4.933	
Toevoeging aan reserves	3.591	6.063	9.654	9.646	8	100%
Onttrekking aan reserves	5.893	30	5.923	5.590	332	94%
Subtotaal reserves	-2.302	6.033	3.731	4.055	-324	
<b>Resultaat</b>	<b>6.198</b>	<b>459</b>	<b>6.657</b>	<b>11.914</b>	<b>-5.258</b>	<b>179%</b>

### *Toelichting afwijking*

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 5,5 (n)	<p>Bij de Jaarrekening 2017 heeft een vrijval plaatsgevonden uit de voorziening Nazorg stortplaatsen ten gunste van het rekeningresultaat. In de Jaarrekening 2017 zijn deze middelen beklemd om in 2018 de reserve Nazorg stortplaatsen te vormen.</p> <p>De storting in de reserve Nazorg stortplaatsen ad. € 5,7 mln is echter, per abuis, begroot in doel 5.1 en niet in doel 3.7. Hierdoor is in doel 3.7 een overschrijding en in doel 5.1 een gelijke onderschrijding zichtbaar. Met andere woorden: de lasten zijn in het juiste doel gerealiseerd, de begrote bedragen voor die lasten niet. Verder is er sprake van lasten ad € 0,2 mln die te maken hebben met reguliere uitvoering van het nazorgprogramma van de gesloten stortplaats DOP NOAP waarbij de lasten abusievelijk niet zijn begroot.</p>

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
€ 1,5 (v)	Op basis van de jaarplannen Spoed en Nazorg van de RUD's worden jaarlijks de lasten voor spoed en nazorg in de begroting van de provincie opgenomen. Een indicatie van de realisatie in het betreffende jaar komt na de najaarsnota beschikbaar, waardoor de begroting van de provincie niet tijdig kan worden aangepast. Hierdoor is onderuitputting van het begrote bedrag ontstaan.
€ 0,6 (n)	In 2018 zijn tussen de provincie Zuid-Holland en 6 gemeenten afspraken gemaakt voor de periode 2018-2020 over de bekostiging van een zestal nazorglocaties waar de provincie Zuid-Holland als bevoegd gezag verantwoordelijk voor is. In een te laat stadium, ten tijde van de najaarsnota waren de lasten bekend.
€ 0,6 (n)	Deze afwijking betreft een verleende subsidie om het project Zelling de Onderneming vlot te trekken. In 2017 is een bedrag verleend en in 2018 het restant. Mede dankzij de subsidie van de provincie Zuid-Holland kan de herontwikkeling van dit gebied langs de Hollandsche IJssel worden gestart. Dit gedeelte van de subsidie was abusievelijk niet begroot.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,2 (v)	Deze afwijking betreft ontvangen middelen voor de gemaakte uren van medewerkers inzake Nazorg stortplaatsen die verrekend zijn met Fonds Nazorg. Deze middelen zijn abusievelijk niet begroot.
€ 0,2 (v)	De opgenomen baten inzake Bedrijvenregeling betreft verleende subsidies aan diverse partijen voor het saneren vanwege bodemverontreiniging. Vanuit het Rijk ontvangt de provincie de verleende bedragen terug. Over 2018 zijn twee subsidies verleend en dus de inkomsten vanuit het Rijk opgenomen. Verder is een verleende subsidie uit 2015 per abuis niet opgenomen als ontvangst vanuit het Rijk.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,4 (v)	De werkelijke lasten van dit doel waren lager dan begroot. Een aanzienlijk deel van de werkelijke lasten worden gedekt vanuit de reserve Meerjarenplan Bodemsanering. Door lagere lasten vindt ook een lagere onttrekking plaats uit de reserve Meerjarenplan Bodemsanering. Toelichting op de lasten is te vinden in bovenste kader.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
PR 3 Meerjarenplan Bodemsanering	3.591	350	3.941	3.933	8
PR OMO Reserve Nazorg stortplaatsen	0	0	5.713	5.713	0
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>3.591</b>	<b>350</b>	<b>9.654</b>	<b>9.646</b>	<b>8</b>
PR 3 Meerjarenplan Bodemsanering	5.893	30		5.590	332
<b>Totaal onttrekking aan reserve</b>	<b>5.893</b>	<b>30</b>	<b>0</b>	<b>5.590</b>	<b>332</b>
<b>Saldo reserves</b>	<b>-2.302</b>	<b>320</b>	<b>3.731</b>	<b>4.055</b>	<b>-324</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

De provincie is enig aandeelhouder van het Provinciaal Afvalverwijderingsbedrijf Zuid Holland (PROAV NV). De stortplaats Derde Merwedehaven in Dordrecht is gesloten en er wordt gewerkt aan een gecombineerd plan dat de wijze beschrijft van eindafwerking, herinrichting en nazorg van de stortplaats.



## Programma 4 Bestuur en Samenleving

De maatschappelijke dynamiek vraagt om een alerte en lerende overheid die de energie en het oplossend vermogen uit de samenleving weet in te zetten. De maatschappelijke opgave staat centraal en we werken aan die opgave via een netwerkaanpak. We doen mee in het netwerk als we van toegevoegde waarde kunnen zijn en werken vanuit het provinciale belang. De sturing is op maat: dat wil zeggen gebiedsspecifiek, op het adequate schaalniveau gericht en omvat integrale maatwerkoplossingen boven generieke regels. Dat betekent ruimte laten voor verschil, experimenteren, maatwerk leveren en leren omgaan met onzekerheid. We beseffen dat het ruimte en vertrouwen geven op gespannen voet kan staan met het vertrouwde beeld van een rechtmatige overheid die volgens eenduidige regels opereert. In dit spanningsveld wil de provincie Zuid-Holland met maximale transparantie een oplossingsgericht, effectief en betrouwbaar bestuur zijn.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	27.846	426	28.272	27.107	1.165	96%
Baten	386	-170	216	121	95	56%
Subtotaal baten en lasten	27.460	595	28.055	26.985	1.070	
Toevoeging aan reserves	0	89	89	89	0	100%
Onttrekking aan reserves	2.829	681	3.510	2.849	661	81%
Subtotaal reserves	-2.829	-592	-3.421	-2.760	-661	
<b>Resultaat</b>	<b>24.631</b>	<b>3</b>	<b>24.634</b>	<b>24.225</b>	<b>409</b>	<b>98%</b>

## Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Robuuste gemeenten en waterschappen
- Een slagvaardige provincie

De samenleving verwacht van de overheid dat zij snel en daadkrachtig optreedt, nu en in de toekomst toegevoegde waarde heeft en inzichtelijk maakt hoe beleid en besluiten tot stand komen en hoe publieke middelen worden besteed. De provincie kan alleen aan deze verwachtingen voldoen als zij samenwerkt met andere overheden, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. De provincie kiest bewust, mede in aansluiting op bestuurlijke trends, voor een maatwerkbenadering als het aankomt op de wensen van het gebied. Gemeenten en waterschappen moeten duurzaam in staat zijn en blijven om hun toenemende taken naar behoren uit te voeren. Krachtig en sterk bestuur en dito ambtelijke organisatie zijn daarvoor randvoorwaardelijk. De provincie Zuid-Holland wil hieraan bijdragen. Daarnaast wil de provincie slagvaardig zijn om zo haar taken en rollen als middenbestuur goed te kunnen uitvoeren. Hiervoor is het belangrijk dat Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten zo adequaat mogelijk worden ondersteund door de ambtelijke organisatie.

De provincie heeft een systeemverantwoordelijkheid voor het functioneren van het openbaar bestuur in Zuid-Holland. Dit betekent dat de provincie zich actief inzet voor krachtige, slagvaardige en robuuste gemeenten, die de lokale taken en regionale opgaven goed kunnen oppakken.

Per 1 januari 2019 zijn drie nieuwe gemeenten ontstaan:

- Noordwijk, uit de voormalige gemeenten Noordwijk en Noordwijkerhout
- Molenlanden, uit de voormalige gemeenten Molenwaard en Giessenlanden
- Hoeksche Waard, uit de voormalige gemeenten Korendijk, Oud-Beijerland, Strijen, Cromstrijen en Binnenmaas

De nieuwe gemeente Vijfheerenlanden, bestaande uit de voormalige gemeenten Leerdam, Zederik en de Utrechtse gemeente Vianen, is per 1 januari 2019 een Utrechtse gemeente. De provincie Zuid-Holland heeft hierdoor 35.000 inwoners minder en is afgerond 10.200 ha kleiner. Extra inzet is hierdoor nodig voor het behoud en versterking van de regionale voorzieningen en de positie van de regio Alblasserwaard en regio Zuid-Holland Zuid. De financiële verrekening tussen de provincies Zuid-Holland en Utrecht en de verrekening als gevolg van de diverse uittredingen uit de gemeenschappelijke regelingen zijn nog onderdeel van overleg tussen de gemeente Vijfheerenlanden, de besturen van de gemeenschappelijke regelingen, de beide provincies en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Er zijn nu nog 52 gemeenten in Zuid-Holland.

In het najaar van 2018 zijn als onderdeel van de Terugblik op 4 jaar Slimmer, Schoner en Sterker Zuid-Holland een reputatieonderzoek en een klanttevredenheidsonderzoek (KTO) uitgevoerd. Het resultaat van het reputatieonderzoek is geen onderdeel van de effectindicator, maar geeft wel relevante informatie.

In het reputatieonderzoek geeft 79% van de respondenten aan graag of zeer graag te willen samenwerken met de provincie. Dit percentage is gelijk gebleven ten opzichte van 2017, al scoren partners nu vaker 'helemaal mee eens'. De reputatie van de provincie is volgens 46% beter geworden in de afgelopen 1-2 jaar. Slechts 6% vindt de reputatie verslechterd. In de open beschrijving van reputatie noemt 61% positieve en 33% negatieve zaken. De provincie scoort goed op haar deskundigheid, betrouwbaarheid, betrokkenheid en samenwerkend vermogen. Wel blijft de prestatiekracht van de provincie achter (daadkracht, snelheid en flexibiliteit). Ook kan de balans tussen snelheid en zorgvuldigheid beter, en opereert de provincie onvoldoende als een geheel.

#### Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		4.1.a	Klanttevredenheid (schaal 1-10)	6,84	>7,0	7,2

#### Verantwoording effectindicatoren

In het klanttevredenheidsonderzoek is het cijfer dat respondenten aan de dienstverlening van de provincie geven gestegen van een 7,1 (2017) naar een 7,2 in 2018. Van de respondenten vindt 23% dat de dienstverlening in het afgelopen jaar is verbeterd. 7% ziet een verslechtering van de dienstverlening. De provincie scoort goed op deskundigheid, meedenken en betrouwbaarheid. Verbeterpunten liggen vooral in het in een keer goed en binnen de afgesproken termijn leveren van de dienst. Tijdens de collegeconferentie van 4 december 2018 heeft GS de onderdelen van de Terugblik besproken, en vervolgens op 18 december aangeboden aan PS. Op 30 januari 2019 vond het Statendebat plaats waarin de onderdelen van de Terugblik in PS zijn besproken. Hiermee zijn de geleerde lessen uit de afgelopen collegeperiode bestuurlijk gedeeld. Het doel is om de aanbevelingen van onze samenwerkingspartners ook ambtelijk goed te beleggen zodat deze daadwerkelijk worden aangewend om de organisatieontwikkeling te ondersteunen.

#### Wat hebben we daarvoor gedaan?

In de rapportage [Slimmer en Sterker Bestuur van december 2018](#) is ingegaan op de vier onderzoekslijnen en de bestuurlijke ontwikkelingen in de diverse regio's, waaronder het beëindigen van de voorbereidingen van de ambtelijke samenvoeging Hellevoetsluis, Brielle en Westvoorne en de totstandkoming van de Toekomstvisie Leidse regio 2027.

Op 7 december 2018 is een zeer geslaagd en druk bezochte bestuurdersdiscours gehouden. Bestuurders en volksvertegenwoordigers van provincie, gemeenten en waterschappen en bestuurders/ondernemers uit het maatschappelijk middenveld troffen elkaar onder het motto "de netwerksamenleving aan zet".

In 2018 is via de subsidieregeling intergemeentelijke samenwerking subsidie verleend aan:

- Gorinchem, voor de versterking van de regionale centrumpositie van deze gemeente;
- Gouda voor de Toekomstvisie Gouda.

Totaal bedrag: € 67.284.

In het kader van het interbestuurlijk toezicht (IBT) beoordelen wij jaarlijks alle gemeenten. Daarvoor beoordelen wij de gemeenten langs zes toezichtdomeinen;

- financiën,
- ruimtelijke ordening,
- omgevingsrecht,
- monumentenzorg,
- informatie- en archiefbeheer,
- huisvesting vergunninghouders.

Voor elk van deze zes toezichtdomeinen wordt per gemeente een IBT-score 'groen', 'oranje' of 'rood' toegekend, afhankelijk van de mate waarin de afgesproken prestaties zijn gerealiseerd. De uitkomsten voor 2017 zijn opgenomen in de op 9 oktober 2018 vastgestelde Rapportage Interbestuurlijk Toezicht . (<https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/lokaal-bestuur/interbestuurlijk/@22298/rapportage-6/>)

Op grond van de bepalingen uit de Archiefwet en de provinciale archiefverordening voert de provinciearchivaris tweejaarlijks een inspectie uit naar de staat van het informatie- en archiefbeheer bij de provinciale organen. De in

2018 verrichtte inspectie wijst uit dat het archief- en informatiebeheer van de provincie in vergelijking met de uitkomsten van de inspectie van 2016 sterk verbeterd zijn maar er ook nog verbeterpunten zijn.

In het kader van de samenwerking met het Nationaal Archief is in 2018 de overdracht van ruim 520 meter aan archieven voorbereid en gesproken over de aansluiting op het e-depot voor digitale archieven van het Rijk. Dit zal in 2019 zijn beslag krijgen, waaronder de start van een pilot voor een e-depot. De ontsluiting en openbaarmaking van een deel van de provinciale historische fotocollectie is door de provincie Zuid-Holland zelf uitgevoerd.

In het kader van risicogericht uitvoeren van financieel toezicht zijn in 2018 de begrotingen van 60 gemeenten over 2019 beoordeeld. Er is gekeken of het reguliere (repressieve) toezichtregime van toepassing is of dat een gemeente onder preventief toezicht van de provincie komt te vallen. Ook zijn in 2018 de begrotingen van 63 gemeenschappelijke regelingen en 5 inliggende waterschappen beoordeeld. De gemeenschappelijke regelingen Dienst Gezondheid en Jeugd ZHZ en Nationaal Park de Biesbosch staan in 2019 onder preventief toezicht van de provincie. Naar verwachting wordt dit begin 2019, na aanpassing van de begrotingen, opgeheven.

De gemeenten die in 2018 in een herindelingsprocedure zaten stonden om die reden onder preventief toezicht. De drie nieuwe Zuid-Hollandse gemeenten Hoeksche Waard, Molenlanden en Noordwijk zijn automatisch onder preventief toezicht gesteld vanwege termijnoverschrijding van de indiening van de Begroting 2019. Dit komt omdat de nieuwe gemeenteraden pas in 2019 werden geïnstalleerd. Deze begrotingen zullen daarom in 2019 worden vastgesteld en beoordeeld door de provincie.

Provinciale Staten willen als hoogste bestuursorgaan in Zuid-Holland laagdrempelig en transparant de controlerende, volksvertegenwoordigende en kaderstellende rol uitvoeren. Zij agenderen zelf belangrijke provinciale thema's en sturen het college van Gedeputeerde Staten op hoofdlijnen aan bij de ontwikkeling van nieuw beleid. Provinciale Staten controleren het door Gedeputeerde Staten gevoerde beleid.

Meer dan in het verleden hebben Provinciale Staten in 2018 onderwerpen en thema's geagendeerd die zij belangrijk vinden. Door de provincie in te gaan en het gesprek te voeren met Zuid-Hollanders hebben zij een vinger aan de pols gehouden bij ontwikkelingen in de provincie én actief signalen opgepakt uit de maatschappij. Naast de uitoefening van de reguliere taken, hebben in 2018 vele ontmoetingen en gedachtewisselingen met mede-overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de inwoners van Zuid-Holland plaatsgevonden, zoals bij de Verantwoordingsdag, de Kustcampagne, de Duinpolderweg en de rijke Groenblauwe Leefomgeving. De Staten waren daarbij gemakkelijk toegankelijk voor degenen die een bijdrage wilden leveren aan het debat en de besluitvorming in Provinciale Staten.

Provinciale Staten bestonden in 2018 uit tien fracties en twee groepen. De Statengriffie ondersteunde Provinciale Staten in inhoudelijke, procedurele en facilitaire zin. Verder hebben de Statenfracties eigen ondersteuning in de vorm van fractiemedewerkers. Provinciale Staten maakten bij de uitoefening van de controlerende taak gebruik van de rapporten van de Randstedelijke Rekenkamer. In 2018 publiceerde de Rekenkamer voor de provincie Zuid-Holland onderzoeken over de restauratie van rijksmonumenten, garanties en leningen en energietransitie.

Het college van Gedeputeerde Staten (GS) bestaat deze collegeperiode, naast de Commissaris van de Koning (CdK), uit vijf gedeputeerden. Gedeputeerde Staten geven uitvoering aan het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 Zuid-Holland: slimmer, schoner en sterker. De voortgang en resultaten van het inhoudelijke werk van GS in het afgelopen jaar zijn in de inhoudelijke delen van deze jaarstukken verder beschreven. De bestuurskosten van Gedeputeerde Staten staan vermeld in het declaratieregister (zie de [website](#)) dat eens per kwartaal wordt geactualiseerd.

De CdK heeft ook in 2018 ondersteuning en advies ontvangen bij de uitvoering van zijn rijkstaken. Dit betreft met name de benoeming van waarnemend burgemeesters, de selectie van nieuwe kroonbenoemde burgemeesters, herbenoemingen van burgemeesters en het voeren van evaluatiegesprekken met burgemeesters. Bij zijn rijkstaken op het gebied van veiligheid heeft de CdK onder andere werkbezoeken afgelegd aan de



veiligheidsregio's Hollands-Midden en Rotterdam-Rijnmond. Daarnaast is de CdK ondersteund bij het adviseren en bemiddelen bij verstoorde bestuurlijke verhoudingen en de beoordeling van aanvragen voor Koninklijke onderscheidingen erepenningen en predikaten, evenals bestendingingen. De CdK was in 2018 frequent aanwezig bij de bezoeken van leden van het Koninklijk Huis.

De CdK was ook in 2018 voorzitter van de stuurgroep Dijkringen 14, 15 en 44. De nadruk heeft gelegen op het verder investeren in een zo effectief mogelijk verloop van de crisisorganisatie tijdens een (dreigende) overstroming. Omdat het begrip Dijkringen niet meer wordt gehanteerd, heet de stuurgroep voortaan de Stuurgroep Crisisbeheersing Overstromingen Randstad. Het geplande symposium, om het belang van een goede samenwerking tussen alle betrokken actoren te onderstrepen, is verschoven naar 2019 vanwege de voorgenomen aanwezigheid van de minister van Infrastructuur en Waterstaat.

Ook is de CdK voorzitter van de nationale Stichting Carnegie Heldenfonds en het Platform Heldenwaardering. Het Carnegie Heldenfonds heeft ook in 2018 aanvragen beoordeeld en onderscheidingen toegekend aan mensen die met gevaar voor eigen leven, iemands leven hebben gered of dat hebben geprobeerd te doen. Ook is op verzoek van buitenlandse zusterorganisaties in september in het Vredespaleis de World Hero Day georganiseerd, een internationale variant van de Nationale Heldendag. Wat betreft de provinciale crisisorganisatie is besloten de bereikbaarheid van GS en desbetreffende medewerkers te vervolmaken. Het resultaat daarvan is een bereikbaarheidsverzicht dat in de zomer en het najaar telefonisch is getest. De resultaten en leermomenten zijn besproken in een informatiebijeenkomst voor de betrokken medewerkers. In 2019 wordt GS nader geïnformeerd over haar rol in de crisisorganisatie.

Voor een transparante overheid is in 2018 meer geld uitgegeven dan begroot. Daarvoor zijn twee verklaringen: ten eerste loopt de realisatie van de doelen van het programma Transparante en Open Provincie (TOP) voor op de planning. Ten tweede is het ambitieniveau van het programma opgeschroefd: mede door de versnelde realisatie is ervoor gekozen meer producten op te leveren die bijdragen aan een transparante en open provincie. Voorbeelden daarvan zijn een interactieve en actuele kaart met vergunningen van grote industriële BRZO-bedrijven, het laten ontwikkelen van een participatiegame op basis van provinciale data, een app-wedstrijd waarin deelnemers met provinciale data een archeologie-app konden ontwikkelen en het op innovatieve wijze digitaal ontsluiten van een groot aantal historische foto's en films.

In de Voorjaarsnota van 2018 is er een uitbreiding doorgevoerd op de taak van de Wet Bibob. De uitbreiding van 2018 is gerealiseerd en het takenpakket voor deze taak is in opbouw. Er is een plan van aanpak vastgesteld. Eén van de uitgangspunten uit het plan van aanpak is dat wij naar een situatie groeien waarbij alle externe relaties via een kort pré-onderzoek voorafgaand aan een mogelijke formele Bibob-procedure op hun antecedenten worden onderzocht. In 2018 zijn integriteits-, c.q. antecedentenonderzoeken naar externe relaties gedaan op basis van omgevingssignalen. Daarnaast zijn in 2018 steekproefsgewijs enkele Bibob-onderzoeken uitgevoerd. Dit heeft niet geleid tot besluiten waarin wij een zogenaamd ernstig gevaar hebben vastgesteld. Er is wel bij enkele dossiers corrigerend opgetreden, omdat gebleken was dat de informatie waarop wij ons besluit zouden moeten nemen niet afdoende was. Ook hebben wij ons ingezet om een in 2017 aangegaan contract te onderzoeken op ontbindingsgronden. Daarnaast is er samen met Kabinet een koppeling tussen Bibob en Ondernijning gelegd. In dat kader is voor de Commissaris van de Koning in samenwerking met de Regionaal Informatie- en Expertisecentra (RIECS) in Zuid-Holland een ondernijningsbeeld over de provincie gegeven.

Er zijn in 2018 circa 100 Wob verzoeken behandeld waaronder diverse complexe en/of politiek-bestuurlijk gevoelige zaken. Er zijn vier bezwaarschriften ingediend, waarvan er twee zijn ingetrokken.

De activiteiten op het gebied van Europese samenwerking zijn uitgevoerd in lijn met het aan PS aangeboden Europa Jaarplan 2018. Op het gebied van Europese subsidies is de provincie succesvol. Ongeveer € 1 miljard is in de lopende Europese begrotingsperiode (2014-2020) al geland in Zuid-Holland. Via de publicatie Met Europa investeren in Zuid-Holland (juni 2018) laten we zien hoe daarmee regionale ambities worden gerealiseerd. Op het gebied van duurzame mobiliteit langs Europese corridors hebben we de kracht van Zuid-Holland kunnen tonen

tijdens de succesvolle Corridor week (november 2018). In Vanguard verband hebben we gewerkt aan de versterking van grensoverschrijdende economische waarde ketens. We zijn gestart met de lobby op en voorbereiding van de nieuwe Europese begrotingsperiode na 2020. De Brexit vormde een bijzonder thema waarop de Staten actief zijn geïnformeerd over onze inzet.

De samenwerking met het Interprovinciaal Overleg (IPO) loopt door. Naast de reguliere trajecten is er een Interbestuurlijk Programma (IbP) tot stand gekomen in 2018. In het kader van de in 2017 gestarte doorontwikkeling, heeft het IPO de ambitie om opgavegericht aan de slag te gaan met dossiers zoals het IbP en is een start gemaakt om kopgroepen op actuele dossiers te zetten zodat sneller geschakeld kan worden.

### Stand van zaken extra investeringen

Niet van toepassing.

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	18.860	1.422	20.282	19.266	1.016	95%
Baten	330	-220	110	67	42	61%
Subtotaal baten en lasten	18.530	1.642	20.172	19.198	974	
Toevoeging aan reserves	0	89	89	89	0	100%
Onttrekking aan reserves	2.829	681	3.510	2.849	661	81%
Subtotaal reserves	-2.829	-592	-3.421	-2.760	-661	
<b>Resultaat</b>	<b>15.701</b>	<b>1.050</b>	<b>16.751</b>	<b>16.438</b>	<b>313</b>	<b>98%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 1,0 (n)	Bij het programma Transparante en Open Provincie (TOP) is in 2018 door versnelde realisatie en verhoogde ambitie meer geld uitgegeven dan begroot.
€ 0,6 (v)	Bij de investeringsimpuls gebiedsgericht werken is voor het gebiedsprogramma Hoeksche Waard sprake van gedeeltelijke fasering naar 2019. De uitgaven 2018 en de onttrekking aan de reserve Regionale gebiedsgerichte budgetten is overeenkomstig verlaagd.
€ 0,7 (v)	Binnen diverse taken is er sprake van lagere uitgaven dan begroot. Zo viel zowel de bijdrage aan de randstedelijke rekenkamer als aan het IPO lager uit dan begroot. Daarnaast is er minder uitgekeerd aan pensioenen voor voormalig GS-leden en zijn er minder kosten gemaakt voor Europese netwerken, de relatie tussen provincie en regio's en bureau Kabinet.
€ 0,7 (v)	Apparaatskosten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
	Er hebben geen significante afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 0,6 (n)	De onttrekking aan de reserve Regionale gebiedsgerichte budgetten is verlaagd (zie lasten).
€ 0,1 (n)	De onttrekking aan de reserve Zuidelijke Randstad is verlaagd als gevolg van lagere uitgaven binnen diverse taken (zie lasten).

## *Instrumentarium*

### *Overzicht reserves*

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR 3 Zuidelijke Randstad	0	89	89	89	0
Totaal toevoeging aan reserve	0	89	89	89	0
PR 3 Regionale gebiedsgerichte projecten	2.700	760		2.839	621
PR 3 Zuidelijke Randstad	129	-79		11	39
Totaal onttrekking aan reserve	2.829	681	0	2.849	661
<b>Saldo reserves</b>	<b>-2.829</b>	<b>-592</b>	<b>-3.421</b>	<b>-2.760</b>	<b>-661</b>

### *Bijdrage Verbonden partijen*

Door samenwerking als onderdeel van Interprovinciaal Overleg (IPO), de vier Randstadprovincies (Regio Randstad in Brussel, P4) en het Huis van de Nederlandse Provincies in Brussel gaat Zuid-Holland strategische allianties aan om onder meer relevante wet- en regelgeving te beïnvloeden.

Het IPO-Bureau is in 2017 gestart met de doorontwikkeling van de organisatie en een verbeterslag als het gaat om de IPO-samenwerking.

## Doel 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Waarborgen van basisvoorzieningen cultuurparticipatie (Kunstgebouw, Jeugdtheaterhuis, Popunie, Stichting Educatieve Orkestprojecten (SEOP))
- Ondersteunen van bibliotheken

De provincie bevordert cultuurparticipatie in Zuid-Holland via de basisvoorziening cultuurparticipatie, waaronder het Kunstgebouw valt. Hierdoor zijn kinderen actief of passief in aanraking gekomen met cultuur en zijn gemeenten ondersteund bij hun taken op het gebied van cultuureducatie. Ook in 2018 is dit succesvol verlopen.

De provincie is opdrachtgever en financier van ProBiblio, die voor de provincie de wettelijke taken uitvoert op het gebied van ondersteuning van openbare bibliotheken. In de afgelopen periode is door de provincie, in de rol van opdrachtgever, een toetsingskader ontwikkeld om zo directer te sturen op de jaarwerkplannen van ProBiblio. Door meer proactief te sturen op het opdrachtgeverschap van ProBiblio zijn de activiteiten succesvoller aangepakt.

*Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

Via bestuurlijk en ambtelijk overleg, de beoordeling van jaarplannen en het verstrekken van subsidie wordt gestuurd op de activiteiten van de basisvoorziening cultuurparticipatie bestaande uit Kunstgebouw, Popunie, Jeugdtheaterhuis en Stichting Educatieve Orkestprojecten (SEOP). Daarnaast hebben we op basis van het nieuwe Rijks cultuurbeleid aanknopingspunten geformuleerd voor cultuurparticipatie en de basisvoorziening cultuurparticipatie. Kunstgebouw heeft in 2018 als penvoerder voor het programma Cultuureducatie met Kwaliteit 25 gemeenten in het landelijk gebied ondersteund met deskundigheidsbevordering, ondersteuning van projecten, netwerkbijeenkomsten en monitoring. SEOP heeft een voorstelling ontwikkeld en uitgevoerd over een Syrische vluchteling, Jeugdtheaterhuis heeft extra middelen vanuit het fonds voor cultuurparticipatie gekregen voor een provinciebreed project gericht op talentontwikkeling waaraan ook de andere organisaties van de basisvoorziening meewerken. Popunie heeft in 2018 weer veel gemeenten, beginnende popmuzikanten en popfestivals ondersteund.

ProBiblio heeft het transport verzorgd van fysieke werken tussen bibliotheekvestigingen en uitvoering gegeven aan het plan van aanpak om het leenverkeer tussen bibliotheken toekomstgericht te organiseren. Dit gebeurt in nauwe samenspraak met de bibliotheken. ProBiblio heeft bibliotheken geholpen bij het doorvoeren van vernieuwingen die nodig zijn om de inwoners van Zuid-Holland zo goed mogelijk te bedienen en de taken uit te voeren die gemeenten vragen van hun bibliotheken. ProBiblio heeft bijgedragen aan het ontwikkelen en doorvoeren van innovaties op veel verschillende terreinen (o.a. jeugd en onderwijs, participatie en de transitie van bibliotheken naar een meer maatschappelijke en educatieve functie). Hiervoor werkt ProBiblio nauw samen met de Koninklijke bibliotheek en andere provinciale ondersteuningsinstellingen. In 2018 heeft ProBiblio een bijeenkomst georganiseerd voor onder andere Zuid-Hollandse gemeenten en bibliotheken rondom de maatschappelijke waarde van bibliotheken.

Samen met gemeenten en bibliotheken werkt ProBiblio aan het versterken en de bereikbaarheid en toegankelijkheid van bibliotheken in het landelijk gebied. Ook in andere provincies is belangstelling ontstaan voor de Zuid-Hollandse aanpak op dit vlak. Jaarlijks is binnen de subsidie 0,5 fte beschikbaar voor het

opdrachtgeverschap. Dit is per 1 januari 2017 geëffectueerd. Het toetsingskader wordt in 2019 geëvalueerd, waarbij gemeenten en bibliotheken worden betrokken.

### *Stand van zaken extra investeringen*

Niet van toepassing.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	6.658	50	6.708	6.713	-5	100%
Baten	57	0	57	54	3	96%
Subtotaal baten en lasten	6.601	50	6.651	6.659	-8	
<b>Resultaat</b>	<b>6.601</b>	<b>50</b>	<b>6.651</b>	<b>6.659</b>	<b>-8</b>	<b>100%</b>

### *Toelichting afwijking*

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
	Er hebben geen significante afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
	Er hebben geen significante afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

### *Instrumentarium*

#### *Overzicht reserves*

Voor dit doel zijn er geen reserves.

#### *Bijdrage Verbonden partijen*

Niet van toepassing.

## Doel 4-3 Borgen kennis sociaal domein

### *Wat hebben we bereikt?*

Met dit doel wordt beoogd te bereiken:

- Borgen van kennis van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen in Zuid-Holland ten behoeve van de provinciale kerntaken

De provincie wil inzicht en kennis op het gebied van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen borgen voor de uitvoering van de provinciale kerntaken.

Het borgen van de kennis van maatschappelijke ontwikkelingen (sociaal domein) heeft tot doel ervoor te zorgen dat er beleidsinformatie over sociale, economische en demografische ontwikkelingen wordt geleverd als aanvulling op de sectorale beleidsinformatie. Met deze beleidsinformatie kan de provincie bij de integrale uitvoering van de kerntaken rekening houden met karakteristieken van de inwoners van Zuid-Holland. Borging beleidsinformatie maatschappelijke ontwikkelingen zal vanaf 2019 deel uit maken van de ontwikkeling van het informatiebeleid naar gefundeerd, 'data driven', provinciaal beleid.

In 2018 zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd. De onderzoeksresultaten, voor zover reeds beschikbaar, zijn besproken met de beleidsafdelingen, geïnterpreteerd voor beleid en er is bekendheid aan gegeven.

Ook is intern (kwantitatieve) beleidsinformatie over maatschappelijke ontwikkelingen ontwikkeld. De resultaten zijn geïnterpreteerd voor ontwikkeling en uitvoering van beleid.

*Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

### *Wat hebben we daarvoor gedaan?*

In 2018 zijn voor de provinciale gebieden in verband met het gebiedsgericht werken maatschappelijke gebiedsprofielen gemaakt. Deze bevatten sociaal-economische achtergrondinformatie voor provinciaal beleid. De profielen zijn aangevuld met informatie over extra onderwerpen. Naar aanleiding van de profielen is meer specifieke, gedetailleerde beleidsinformatie ontwikkeld.

In 2018 zijn verder verschillende onderzoeksontwerpen gemaakt en onderzoeken uitbesteed in nauwe samenwerking met de beleidsafdelingen: Sociale Trends en Sociale Verschillen, Sociale Inclusiviteit en Vervoersarmoede, Sociale Inclusiviteit en Sociale Dimensie, Circulaire Economie en Werk, Circulaire Economie en Sociale Gevolgen, Cultuurparticipatie en Bereik. Voor het reguliere provinciale beleid is beleidsinformatie geleverd voor de vervoersconcessie Noord en Midden en voor spoedzoekers huisvesting.

### *Stand van zaken extra investeringen*

Niet van toepassing.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	2.329	-1.097	1.232	1.144	88	93%
Baten	0	0	0	0	0	
Subtotaal baten en lasten	2.329	-1.097	1.232	1.144	88	
<b>Resultaat</b>	<b>2.329</b>	<b>-1.097</b>	<b>1.232</b>	<b>1.144</b>	<b>88</b>	<b>93%</b>

*Toelichting afwijking*

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 0,1 (n)	Apparaatskosten. Zie paragraaf Bedrijfsvoering.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

### *Instrumentarium*

#### *Overzicht reserves*

Voor dit doel zijn er geen reserves.

#### *Bijdrage Verbonden partijen*

Niet van toepassing.

## **Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg**

Doel 4-4 is per 1 januari 2017 vervallen.





## Overzichten en Middelen

Dit hoofdstuk (voorheen programma 5) bevat de overzichten van de algemene dekkingsmiddelen, de bedragen voor de heffing voor de vennootschapsbelasting en de post onvoorzien. In de huidige begrotingsopzet werden overzichten en bedragen onder programma 5 gepresenteerd. Daarnaast bevat dit hoofdstuk doel 5.1 zoals voorheen opgenomen onder programma 5.

### Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	2.616	4.958	7.574	1.606	5.968	21%
Baten	588.739	21.555	610.294	612.088	-1.794	100%
Subtotaal baten en lasten	-586.124	-16.597	-602.720	-610.482	7.762	
Toevoeging aan reserves	83.924	13.476	97.399	97.399	0	100%
Onttrekking aan reserves	54.845	16.917	71.762	73.366	-1.604	102%
Subtotaal reserves	29.079	-3.442	25.637	24.033	1.604	
<b>Resultaat</b>	<b>-557.045</b>	<b>-20.038</b>	<b>-577.083</b>	<b>-586.449</b>	<b>9.366</b>	<b>102%</b>

### Onvoorzien

Vanuit de huidige risicomanagement methodiek, waarbij onder andere gepoogd wordt een stapeling van risicobuffers te voorkomen, is er geen behoefte aan een structurele algemene post onvoorzien. Binnen project- en programmareserves en de algemene reserve zijn immers voldoende incidentele middelen aanwezig voor het afdekken van incidentele risico's. Daarnaast zijn er andere bronnen voor structurele weerstand zoals onbenutte belastingcapaciteit. De post onvoorzien is daarom als nihil opgenomen.

### Algemene dekkingsmiddelen

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Resultaat	Realisatie %
Provinciefonds	255.967	14.166	270.134	270.768	-634	100%
Dividend	700	800	1.500	1.544	-44	103%
Saldo van de financieringsfunctie	0	0	0	123	-123	
Lokale heffingen	331.550	6.500	338.050	339.285	-1.235	100%
Overige algemene dekkingsmiddelen	522	88	610	367	243	60%
Totaal	588.739	21.555	610.294	612.088	-1.794	100%



## Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding

### Wat hebben we bereikt?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Financieel gezonde huishouding
- Een belastingdruk voor de burger die past bij het provinciale voorzieningenniveau

*Effectindicatoren (= outcome indicatoren)*

Voortgang	Trend	Nummer	Omschrijving	Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		5.1.a	Weerstandsvermogen (>2.0)		≥ 2,0	≥ 2,0

### Verantwoording effectindicatoren

Evenals voorgaande jaren beschikt de provincie over een goed weerstandsvermogen. Er zijn voldoende middelen beschikbaar c.q. beschikbaar te maken om de financiële gevolgen van risico's (zowel structureel als incidenteel) op te kunnen vangen.

### Wat hebben we daarvoor gedaan?

De provincie kent een sluitende begroting waarin de baten en lasten meerjarig in evenwicht zijn. Daarnaast heeft de provincie voldoende weerstandscapaciteit waar in de paragraaf Weerstandsvermogen en risicobeheersing nader op wordt ingegaan.

Onder de Stand van zaken extra investeringen is een toelichting gegeven op de verschillende besluiten die zijn genomen in deze collegeperiode met betrekking tot de motorrijtuigenbelasting.

### Stand van zaken extra investeringen

#### Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

##### *Beperkte verlaging opcenten op de Motorrijtuigenbelasting*

De inkomsten uit opcenten zijn opgebouwd uit de omvang van het wagenpark en het door de provincie vastgestelde tarief. Het tarief is in de collegeperiode als volgt ontwikkeld:

- In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is vastgelegd dat het opcententarief is verlaagd van 95 naar 92 opcenten.
- De intensiveringsimpuls voor een "Slimmer, schoner, sterker Zuid Holland' in 2016 bevat een kleine verlaging naar 91,7 in 2017.
- In de Kadernota 2016, naar aanleiding van het amendement 'Tijdelijke verlaging opcenten', is het tarief verder verlaagd naar 91,4 opcenten.
- Tot slot is in de Begroting 2018 het tarief voor twee jaar (2018 en 2019) vastgesteld op 90,4.

#### Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

##### *Amendement 518 (beperking verlaging opcenten)*

Zie de toelichting bij de extra investering *Beperkte verlaging opcenten op de Motorrijtuigenbelasting*.

## Wat heeft dat gekost?

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	2.616	4.958	7.574	1.606	5.968	21%
Baten	588.739	21.555	610.294	612.088	-1.794	100%
Subtotaal baten en lasten	-586.124	-16.597	-602.720	-610.482	7.762	
Toevoeging aan reserves	83.924	13.476	97.399	97.399	0	100%
Onttrekking aan reserves	54.845	16.917	71.762	73.366	-1.604	102%
Subtotaal reserves	29.079	-3.442	25.637	24.033	1.604	
<b>Resultaat</b>	<b>-557.045</b>	<b>-20.038</b>	<b>-577.083</b>	<b>-586.449</b>	<b>9.366</b>	<b>102%</b>

### Toelichting afwijking

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Lasten</b>	
€ 5,7 mln (v)	De begrote lasten aangaande de nazorg van stortplaatsen zijn abusievelijk geraamd in programma 5. In de jaarrekening zijn deze verantwoord in programma 3. Zie verder doel 3-7.
€ 0,9 mln (n)	Om de voorziening Pensioenen GS toereikend te laten zijn, is een berekening gemaakt voor alle rechten van de huidige GS-leden en gewezen GS-leden voor en na pensioendatum. Als grondslag is een contante waarde uitgevoerd door APG. De berekening heeft ertoe geleid dat de voorziening ultimo 31 december 2018 met € 0,9 mln verhoogd wordt om aan de verplichtingen te kunnen blijven voldoen.
€ 0,8 mln (v)	Abusievelijk is een deel van het arbeidskostenbudget voor projecten begroot in Overzicht en Middelen. Realisatie van de arbeidskosten is echter conform doel in de beleidsprogramma's terecht gekomen waardoor er een voordelig resultaat van € 0,8 mln ontstaat in programma middelen
€ 0,2 mln (v)	Overige lasten.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Baten</b>	
€ 0,7 mln (v)	<p>Provinciefonds:</p> <p>De algemene uitkering valt in 2018 circa € 8 mln lager uit. Dit komt met name door een neerwaartse bijstelling van het accres (al aangekondigd in de Septembercirculaire). De meerjarige consequenties hiervan zijn al verwerkt in de (meerjaren)Begroting 2019. De provincie ontvangt in 2018 voor € 8,3 mln (incidenteel) aan (extra) decentralisatie-uitkeringen (betreft nieuwe informatie uit de Decembercirculaire):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>€ 0,4 mln Bodemsanering</li> <li>€ 4,7 mln MKB Innovatie topsectoren</li> <li>€ 0,8 mln Waterstofbussen</li> <li>€ 0,2 mln Programmabureau warmtekoede</li> <li>€ 0,2 mln Hydrologische maatregelen</li> <li>€ 1,6 mln KlimaatSlimme landbouw</li> <li>€ 0,1 mln Aanpak problematiek vakantieparken</li> <li>€ 0,3 mln SBIR Energietransitie</li> </ul> <p>Tenslotte heeft een nabetaling aangaande het provinciefonds plaatsgevonden over 2017 van € 0,4 mln voordelig.</p>
€ 0,2 mln (n)	De baten uit de verkoop van verspreide eigendommen zijn € 0,2 mln lager dan verwacht.
€ 1,3 mln (v)	De baten uit de motorrijtuigenbelasting zijn € 1,3 mln hoger dan verwacht.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Toevoeging aan reserve</b>	
	Er hebben geen afwijkingen plaatsgevonden.

Financiële afwijking	Toelichting / onderbouwing op afwijking
<b>Onttrekking aan reserve</b>	
€ 1,5 mln (n)	Bij Begroting 2019 is de reserve voor het alertheidsbudget komen te vervallen. Het deel van de reserve alertheidsbudget dat in 2018 wel begroot is maar niet besteed (circa € 1,5 mln) valt daarom vrij. Daarnaast valt het in 2018 niet gebruikte deel van de reserve strategische investeringen ad € 0,1 mln vrij. Voor een eventuele verdere toelichting, zie de kijklijnen voor de Strategische Verkenningen diepte investeringen en Alertheidsbudget.

## Instrumentarium

### Overzicht reserves

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
AR Algemene reserve	35.041	8.284	43.326	43.326	0
PR 1 Apparaatslasten DLG	3.250	0	3.250	3.250	0
PR OMO Egalisatiereserve afschrijvingslst.	38.775	5.191	43.966	43.966	0
PR OMO Alertheidsbudget	5.000	0	5.000	5.000	0
PR OMO Strategische investeringen	1.500	0	1.500	1.500	0
PR OMO Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	358	0	358	358	0
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>83.924</b>	<b>13.476</b>	<b>97.399</b>	<b>97.399</b>	<b>0</b>
AR Algemene reserve	48.509	12.787		61.296	0
PR 1 Apparaatslasten DLG	3.398	0		3.398	0
PR 3 Versterking economie	0	4.130		4.125	5
PR OMO Egalisatiereserve afschrijvingslst.	2.917	0		2.917	0
PR OMO Alertheidsbudget	0	0		1.490	-1.490
PR OMO Strategische investeringen	0	0		140	-140
PR OMO Frictiekosten algemeen	21	0		0	21
<b>Totaal onttrekking aan reserve</b>	<b>54.845</b>	<b>16.917</b>	<b>0</b>	<b>73.366</b>	<b>-1.604</b>
<b>Saldo reserves</b>	<b>29.079</b>	<b>-3.442</b>	<b>25.637</b>	<b>24.033</b>	<b>1.604</b>

### Bijdrage Verbonden partijen

De bijdrage van PZEM (voorheen Delta NV) is niet direct te koppelen aan de beleidsdoelen in programma 1 tot en met 4. Daarom is deze verbonden partij opgenomen onder Overzichten en Middelen.

De deelname van de provincie Zuid-Holland in de sectorbanken N.V. Bank Nederlandse Gemeenten en Nederlandse Waterschapsbank NV moet er toe bijdragen dat de provincie toegang heeft tot de kapitaal- en geldmarkt. Hierdoor is het mogelijk om, zo nodig, voldoende financieringsmiddelen aan te trekken tegen zo laag mogelijke prijzen.

## Overzicht Overhead

De overhead maakt geen deel uit van het resultaat van Overzichten en Middelen en wordt hier als een apart overzicht gepresenteerd.

Binnen de bedrijfsvoering zet de provincie zich in 2018 verder in op een intensivering van de kwaliteit van haar ICT. De intensivering betreft met name informatiebeveiliging, datawarehouse en nieuwe functionaliteiten, alsmede het werven van medewerkers op functies die inspelen op de zich snel ontwikkelende ICT-wereld. Hierdoor nemen de ICT-lasten toe, die binnen de bedrijfsvoering in 2018 worden opgevangen. In 2019 gaat deze lijn verder door, waarbij in de begroting extra budget wordt gevraagd voor capaciteit en ICT-middelen –en projecten.

### *Wat heeft dat gekost?*

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie	Realisatie %
Lasten	86.615	838	87.452	92.189	-4.737	105%
Baten	2.204	150	2.354	5.342	-2.987	227%
Subtotaal baten en lasten	84.411	687	85.098	86.848	-1.750	
Toevoeging aan reserves	0	342	342	342	0	100%
Onttrekking aan reserves	0	538	538	379	160	70%
Subtotaal reserves	0	-197	-197	-37	-160	
<b>Resultaat</b>	<b>84.411</b>	<b>491</b>	<b>84.901</b>	<b>86.811</b>	<b>-1.910</b>	<b>102%</b>

### *Toelichting overzicht overhead*

De baten en lasten in het programma overhead hebben een directe relatie tot elkaar daarom worden de afwijkingen gesaldeerd toegelicht.

In 2018 is per saldo € 1,8 mln meer aan lasten overhead gerealiseerd. De afwijkingen betreffen onder andere:

- € 1,9 mln overschrijding arbeidscapaciteit. Deze overschrijding wordt veroorzaakt door externe inhuur en onderschrijding op loonkosten en meer baten ontvangen voor detacheringen en vergoedingen UWV.
- € 0,2 mln onderschrijding op het budget voor de Kwaliteitsimpuls. Deze onderschrijding wordt veroorzaakt door lagere materiële uitgaven voor opdrachten in het kader van de kwaliteitsverbetering van de organisatie.
- € 0,4 mln onderschrijding op de overige lasten.
- € 0,3 mln werknemersbijdragen, OV-abonnementen en overige baten.
- € 0,8 mln projectkosten. Oude planvorming rondom renovatie C-gebouw is in eerdere jaren verwerkt op onderhanden werk (investeringen). In het najaar 2018 is een nieuw plan rondom renovatie C-gebouw door Provinciale Staten goedgekeurd. Dit nieuwe plan sluit onvoldoende aan bij het oude plan, waardoor de kosten van het oude plan vanuit regelgeving versneld dienen te worden afgewikkeld in 2018. In 2019 leidt dit tot een verlaging van investeringen en vanaf 2020 tot lagere kapitaalslasten. In de paragraaf Onderhoud Kapitaalgoederen-Gebouwen is een beleidsmatige toelichting op onderhoud opgenomen.

*Overzicht reserves*

Omschrijving programmareserve en deelreserve (bedragen x € 1.000)	Primaire begroting	Bijstellingen (VJN/NJN)	Bijgestelde begroting	Realisatie	Vershil begroot vs realisatie
PR OMO Reserve Vitaliteit	0	261	261	261	0
PR OMO Kickstart	0	80	80	80	0
<b>Totaal toevoeging aan reserve</b>	<b>0</b>	<b>342</b>	<b>342</b>	<b>342</b>	<b>0</b>
PR OMO Reserve Vitaliteit	0	61	61	29	33
PR OMO Jonge ambtenaren	0	85	85	0	85
PR OMO Kickstart	0	392	392	350	42
<b>Totaal onttrekking aan reserve</b>	<b>0</b>	<b>538</b>	<b>538</b>	<b>379</b>	<b>160</b>
<b>Saldo reserves</b>	<b>0</b>	<b>-197</b>	<b>-197</b>	<b>-37</b>	<b>-160</b>

## Paragrafen





## Paragraaf Lokale heffingen

### Toelichting op de heffingen

De paragraaf Lokale heffingen bevat informatie over de heffingen die Zuid-Holland oplegt op basis van door Provinciale Staten vastgestelde verordeningen. Het gaat hierbij achtereenvolgens om de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting, Precariobelasting, Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo), Legesverordening Wet natuurbescherming Zuid-Holland 2017 en de heffing voor Grondwaterbeheer. De opbrengsten uit de opcenten en precario dienen als algemeen dekkingsmiddel; de inkomsten uit de overige drie heffingen dienen als dekkingsmiddel voor de uitvoering van specifieke activiteiten.

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Primaire Begroting 2018	Bijgestelde Begroting 2018	Jaarrekening 2018	Vergelijk Begroting na wijziging Jaarrekening 2018
Grondwaterbeheer	780	490	490	451	39
Opcenten motorrijtuigenbelasting	333.316	330.500	337.000	338.252	-1.252
Precario en leges	1.253	1.050	1.050	1.034	16
Uitvoering WABO	1.510	3.200	3.200	3.031	169
Wet Natuur	331	635	480	287	193
Totaal	337.192	335.875	342.220	343.055	-835

#### *Verordening op de heffing van de opcenten op de hoofdsom van de Motorrijtuigenbelasting*

Het belastinggebied van de provincies bestaat voor algemene belastingen uit opcenten op motorrijtuigenbelasting en precariobelasting. De opcenten genereren de grootste opbrengst. In 2018 is € 338,2 mln gerealiseerd, terwijl € 337 mln is begroot. In 2017 was de opbrengst uit opcenten € 333 mln. De stijging van de opbrengsten ten opzichte van vorig jaar en ten opzichte van de begroting wordt verklaard door een toename in het wagenpark ondanks de vrijstelling van volledig elektrische voertuigen.

Het opcententarief wordt door Provinciale Staten vastgesteld. Dit mag het wettelijk maximum niet overschrijden. Het maximum is voor 2018 vastgesteld op 111,8 opcenten, daar zit met een tarief van 90,4 provincie Zuid-Holland nog ruim onder.

Het tarief heeft zich in de provincie Zuid-Holland de afgelopen collegeperiode als volgt ontwikkeld:

Jaar	2016	2017	2018	2019
Tarief	92	91,4	90,4	90,4

In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is het tarief met 3 eenheden verlaagd naar 92 opcenten. Daarna is het tarief drie maal verder verlaagd, namelijk bij;

- De intensiveringsimpuls voor een "Slimmer, schoner, sterker Zuid Holland' in 2016. Het tarief is vanaf 2017 structureel vastgesteld op 91,7 opcenten;
- De Kadernota 2016, naar aanleiding van het amendement 'Tijdelijke verlaging opcenten' is het tarief incidenteel voor de periode 2017-2019' vastgesteld op 91,4 opcenten;
- De behandeling van de Begroting 2018: het tarief is voor 2 jaar (2018 en 2019) vastgesteld op 90,4 (amendement 'extra GS voorstellen Begroting 2018').

#### *Ontwikkeling wagenpark:*

Er staan eind 2018 in Zuid-Holland ruim 1,5 miljoen personenauto's geregistreerd in 36 gewichtsklassen. Zowel landelijk als in Zuid-Holland is de afgelopen jaren een gelijkmatige groei van het wagenpark zichtbaar.

#### *Raming inkomsten:*

Het verloop van toekomstige inkomsten uit opcenten is voor de lange termijn moeilijk te voorspellen. Dit komt met name door de aanstaande ontwikkelingen omtrent de, van heffing vrijgestelde, elektrische voertuigen. Voor de jaren 2019 en 2020 is de verwachting dat de impact niet groot is en zal door het Rijk geen compensatie worden geboden. Vanaf 2021 neemt door het Klimaatakkoord van het Rijk de invloed van elektrische voertuigen op de inkomsten voor de provincie waarschijnlijk toe. Het Rijk stelt een wetswijziging voor op, onder andere, de Provinciewet om de mogelijke inkomstenderving op te vangen.

Begin 2019 heeft de belastingdienst een prognose opgesteld van de te verwachten inkomsten uit de opcenten. Deze bedragen voor 2019 € 340 mln. In de vastgestelde Begroting 2019 van provincie Zuid-Holland, zijn de opcenten nog geprognosticeerd op € 339 mln.

#### *Verordening Precariobelasting Zuid-Holland*

De provincie heft Precariobelasting 'voor het hebben van voorwerpen onder, op of boven voor de openbare dienst bestemde provinciale grond'. In de bij de Verordening Precariobelasting behorende tarieventabel zijn de belastbare feiten en tarieven opgenomen. In 2018 zijn de tarieven voor de Precariobelasting niet geïndexeerd. Voor 2019 is geen voorstel voor aanpassing van de tarieven gedaan.

#### *Verordeningen Grondwaterbeheer, Opcenten Motorrijtuigenbelasting, Uitvoering WABO en Wet Natuurbescherming*

Voor deze verordeningen zijn voor 2019 geen voorstellen gedaan voor tariefaanpassing.

In verband met het uitstel van de Omgevingsverordening is de verordening Wet Natuurbescherming in december 2018 vastgesteld.

#### *Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo)*

Met de inwerkingtreding van de Wabo (Wet algemene bepalingen omgevingsrecht) per 1 oktober 2010 heft de provincie leges voor het in behandeling nemen van aanvragen voor een omgevingsvergunning. De provincie is bevoegd gezag voor het milieudeel IPPC/BRZO ( Integrated Pollution Prevention and Control, / Besluit risico's zware ongevallen) en voor de zogeheten BRIKS (bouwen, reclame, inritten, kappen, slopen)-taken. De uitvoering van het bevoegd gezag ligt bij de omgevingsdiensten. De provincie int voor de aanvragen BRIKS de leges, die hiervoor de kosten gedeeltelijk moeten dekken. De Wabo legesverordening is benoemd als Legesverordening Omgevingsrecht provincie Zuid-Holland 2013. De heffingen 2018 zijn opgelegd conform de bij de verordening behorende tarieventabel.

#### *Heffingsverordening Grondwaterbeheer Zuid-Holland*

Op grond van de Waterwet en de Grondwaterheffingsverordening Zuid-Holland heft de provincie een belasting per kubieke meter onttrokken grondwater. Het tarief van de heffing is zodanig vastgesteld dat de opbrengst de gemaakte kosten niet te boven gaat. Het tarief bedraagt € 0,005 per kubieke meter onttrokken hoeveelheid grondwater. De heffingen 2018 zijn opgelegd conform de tarieventabel behorende bij de verordening.

#### *Leges Wet natuurbescherming*

In januari 2017 is de Wet natuurbescherming in werking getreden. Hiermee zijn diverse taken op het gebied van de natuurwetgeving gedecentraliseerd naar de provincies. Voor deze nieuwe taken en een deel van de reeds bestaande taken worden met ingang van 1 januari 2017 leges geheven op grond van de Legesverordening Wet natuurbescherming Zuid-Holland 2017. Bij de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming is een inschatting gemaakt van de verwachte inkomsten uit de leges. In de praktijk blijven deze inkomsten achter bij de verwachtingen. Dat wordt onder andere veroorzaakt doordat er relatief veel aanvragen in een categorie vallen die niet legesplichtig is.

## Lokale lastendruk

De lokale lastendruk wordt voor veruit het grootste deel bepaald door de opcentenheffing.

In onderstaande tabel staat de lokale lastendruk (als gemiddelde belastingsom per auto) weergegeven. De cijfers zijn gebaseerd op de jaarlijkse (prognose) tabellen die worden verstrekt door de belastingdienst.

*Tabel Gemiddelde lastendruk per auto door heffing opcenten*

(bedragen in €)	2016	2017	2018	2019
Gemiddelde lastendruk per auto door opcentenheffing	227	228	226	225



# Paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing

## Inleiding

In de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing gaat het om de vraag in welke mate de financiële positie van de provincie toereikend is om de financiële gevolgen van risico's op te kunnen vangen. De financiële omvang van deze risico's wordt afgezet tegen de weerstandscapaciteit. Dit zijn de financiële middelen die de provincie beschikbaar heeft of beschikbaar kan maken om zo nodig de financiële gevolgen van risico's op te vangen.

Het beleid voor weerstandsvermogen en risicobeheersing is verankerd in het Besluit Begroten en Verantwoorden als wettelijk kader en in het eigen beleid van de provincie in de vorm van de financiële verordening en de beleidsnota weerstandsvermogen en risicobeheersing.

In de beleidsnota weerstandsvermogen en risicobeheersing is vastgelegd dat het risicomangement binnen de provincie dient te worden ontwikkeld tot een meer onderbouwde en integrale systematiek voor risicobeheersing, waarbij er een duidelijke relatie wordt gelegd tussen risico's, risicobeheersing en de benodigde risicobuffers. Dit alles om het beslag op beschikbare middelen meer in balans te brengen met voorziene risico's en de transparantie, wendbaarheid en flexibiliteit te vergroten.

Voor deze ontwikkeling is een uitvoeringsplan opgesteld dat voorziet in ontwikkelstappen op het gebied van:

1. (afspraken)kaders;
2. stuurinformatie;
3. verbreding van het risicobewustzijn;
4. koppeling tussen risico's en de P&C producten.

## Wat wilden we bereiken?

In begrotingsjaar 2018 is aangegeven de strategische kaders en afspraken voor risicobeheersing af te ronden en dat binnen het ontwikkeltraject ingezet wordt op een actueel inzicht in de risico's die spelen binnen de begrotingsprogramma's en welke buffers binnen de programma's beschikbaar zijn voor het opvangen van de materiële gevolgen van de risico's.

## Wat is bereikt?

### *Strategische kaders en afspraken voor risicobeheersing*

Samen met de Dienst Beheer Infrastructuur is een prototype van een afwegingskader ontwikkeld gericht op het omgaan met risico's binnen de strategische beheer- en onderhoudsplannen. De toepasbaarheid van dit afwegingskader zal worden getoetst aan de hand van de op te stellen beheer- en onderhoudsplannen. Het afwegingskader dient ter ondersteuning van het beleid omtrent risicobereidheid en risicobeheersing. De resultaten zullen worden verbreed naar de andere organisatieonderdelen.

### *Actueel inzicht in risico's en risicobuffers binnen begrotingsprogramma's*

Er is een systeem ontwikkeld voor het registreren van risico informatie en waarmee het mogelijk is een koppeling te leggen met de financiële informatie en het planningssysteem voor projecten. Hiermee is de basis gelegd om een koppeling te kunnen maken met de P&C producten, zoals ook aanbevolen door de accountant in de managementletter bij de Begroting 2019. De slag die hier nog voor nodig is, is verbreding van het risicomangement op operationeel niveau zodat de risico informatie van alle opgaven in de organisatie beschikbaar is en gekoppeld kan worden met de P&C producten.

Aanvullend is het nodig om de reserveringssysteematiek voor risico's op alle niveaus in de organisatie helder te krijgen voor een kwalitatief goede koppeling naar de P&C producten.

Op basis van de resultaten van deze stappen kan het huidige beleid ten aanzien van weerstandsvermogen worden herijkt.

### **Huidig beleid**

Op dit moment is het beleid ten aanzien van weerstandsvermogen behoedzaam. Overeenkomstig de beleidsnota weerstandsvermogen en risicobeheersing wordt een weerstandsratio van >2 aangehouden. Dat wil zeggen dat voor iedere euro die de provincie als risico loopt, er tenminste twee euro als weerstandscapaciteit tegenover staan. De weerstandscapaciteit bestaat uit de beschikbare en beschikbaar te maken middelen om de financiële gevolgen van risico's op te kunnen vangen.

Eveneens is in het huidige beleid vastgelegd dat als een risico zich daadwerkelijk voordoet de volgende volgorde van benadering wordt gevolgd:

1. eerst wordt gekeken naar de mogelijkheden om tot een niet financiële oplossing te komen, zoals bijstellen van scope/ambitie/tijdspad;
2. dan wordt geput uit de reserveringen voor (project)risico, onvoorzien en onzekerheidsreserves;
3. wanneer die niet toereikend zijn, zal naar dat deel van de betreffende programmareserves worden gekeken dat beleidsmatig betrekking heeft op het betreffende doel en waar geen juridisch afdwingbare verplichtingen tegenover staan;
4. als laatste kan via PS een voorstel worden gedaan op dekking uit de algemene reserve ingeval van risico's met incidentele effecten. Voor risico's met structurele effecten wordt via PS een voorstel gedaan voor structurele ruimte in de meerjarenbegroting binnen het desbetreffende begrotingsprogramma.

Als het integrale risicomanagementsysteem met de daarbij behorende strategische kaders en afspraken over risicobeheersing voldoende functioneert wordt aan Provinciale Staten een voorstel gedaan voor herijking van het beleid ten aanzien risicobeheersing en weerstandsvermogen.

### **Structuur van de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing**

- Onderdeel 2 bevat een 'dashboard' waarin aan de hand van een aantal kengetallen zichtbaar wordt gemaakt en toegelicht in welke mate de provincie voldoende weerbaar is.
- In onderdeel 3 wordt de inventarisatie van de weerstandscapaciteit en de risico's toegelicht.
- In de bijlage bij deze paragraaf is een uitleg van de financiële kengetallen opgenomen.

Voor meer informatie over het beleid zie onderstaande links.

### **Beleidskaders**

Beleidskaders die van toepassing zijn op de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing:

1. [wettelijk kader, artikel 11 van Besluit Begroten en Verantwoorden](#);
2. [de financiële verordening provincie Zuid-Holland 2017, hoofdstuk 4, artikel 8](#);
3. [beleidsnota weerstandsvermogen en risicomanagement](#).

### **Financiële kengetallen**

#### **Uitkomsten van de kengetallen**

Hieronder wordt ingegaan op de financiële positie van de provincie. Dit gebeurt aan de hand van een aantal financiële kengetallen, die tezamen een weerspiegeling vormen van hoe de provincie er in financiële zin voorstaat. Dit betreft de zogenaamde financiële kengetallen zoals die door het BBV worden voorgeschreven, aangevuld met informatie over het weerstandsvermogen.

Het BBV schrijft voor dat de kengetallen opgenomen en toegelicht moeten worden in de begroting en jaarrekening, maar geeft geen normen. Gemeenten en het Rijk hebben wel afspraken gemaakt over zogenaamde signaleringswaarden, maar die gelden dus niet specifiek voor provincies. In de bijlage 'uitleg financiële kengetallen' is aangegeven welke signaleringswaarden de provincie Zuid-Holland aanhoudt.

Het financiële beeld van de provincie Zuid-Holland ziet er ultimo 2017 als volgt uit:

	Realisatie 2017	Primaire Begoting 2018	Realisatie 2018
Netto schuldquote	54,8%	75,0%	49,5%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen	54,2%	74,4%	48,8%
Solvabiliteitsratio	46,9%	45,2%	51,7%
Grondexploitatie	0,0%	0,0%	0,0%
Structurele exploitatieruimte	6,4%	12,8%	18,0%
Belastingcapaciteit (tarief PZH t.o.v. gemiddelde)	113,7%	113,6%	113,6%

\* na verwerking amendementen bij begroting 2018

In de Begroting 2018 werd uitgegaan van een netto schuldquote van 75% en een solvabiliteitsratio van 45,2% eind 2018. In werkelijkheid zijn deze ratio's op basis van de resultaten van deze jaarrekening minder negatief uitgevallen, de netto schuldquote komt uit op 49,5% en de solvabiliteitsratio op 51,7%.

Het verschil op de netto schuldquote wordt veroorzaakt doordat er minder investeringen hebben plaatsgevonden dan verwacht en de reserves (door lagere lasten en hogere baten) zijn gestegen:

Hierdoor is de totale netto schuld (leningen minus vlottende activa) in de jaarrekening circa € 200 mln lager dan begroot.

De stijging van de solvabiliteitsratio wordt veroorzaakt door de stijging van de reservepositie met € 87 mln ten opzichte van de begroting.

De structurele exploitatieruimte komt uit op 18% bij realisatie 2018. Dit is een afwijking van 40% ten opzichte van de Begroting 2018 en ten opzichte van realisatie 2017 een afwijking van ruim 60%. Deze afwijking heeft te maken met het achterblijven van de structurele uitgaven ten opzichte van hetgeen is geprognostiseerd.

## **Inventarisatie Weerstandscapaciteit en Risico's**

### **Toelichting op de inventarisatie van de risico's**

In begrotingsjaar 2018 is bij het inventariseren van risico's nadrukkelijk aandacht besteed aan de relatie tussen de risico's en de risicobuffers binnen de begrotingsprogramma's.

Dit heeft ertoe geleid dat een aantal in de paragraaf opgenomen risico's niet is gekwantificeerd (PM posten). Binnen de betreffende begrotingsprogramma's zijn voldoende middelen gereserveerd om de geïnventariseerde risico's binnen het betreffende begrotingsprogramma op te vangen. De risico's zijn in de paragraaf gehandhaafd vanwege politiek/bestuurlijke importantie en om de ontwikkeling van deze risico's in relatie tot de aangehouden buffers op het niveau van de begrotingsprogramma's te kunnen blijven volgen. Dit om te voorkomen dat onnodig beslag wordt gelegd op de beschikbare programmamiddelen. Op grond hiervan is in onderstaande tabel een onderscheid gemaakt tussen beleidsmatige risico's die (nog) geen financiële afdekking behoeven vanuit de algemene reserve en de financiële risico's, waarvan de gevolgen wel afgedekt moeten worden vanuit de algemene reserve.

Zie hieronder een beschrijving van de belangrijkste stijgers en de dalers ten opzichte van Jaarrekening 2017.

## Dalers

- De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2007-2013)  
Het risico is qua omvang afgenomen omdat het aantal projecten dat nog onder de regeling valt is afgenomen.

## Stijgers

- Lagere uitkering provinciefonds  
Het provinciefonds neemt toe en eventuele fluctuaties kunnen een grote impact hebben. Derhalve wordt voorzichtigheidshalve rekening gehouden met een afwijking van 2% en een kans van optreden van 50%.
- Waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas  
Het is niet meer reëel uit te gaan van de oorspronkelijke plannen voor het gebied. Dat betekent dat rekening moet worden gehouden met een waardedaling van de gronden van de Grondbank.
- Omgevingsrisico's vergunningverlening, toezicht en handhaving  
De kans van optreden van het risico rond vergunningverlening, toezicht en handhaving is toegenomen door de thans bestaande capaciteitsknelpunten op de arbeidsmarkt voor voldoende gekwalificeerd personeel voor toezicht en handhaving, ondanks het extra ter beschikking stellen van financiële middelen.

Nr.	Risico (bedragen x € 1 mln)		max. schade	kans van optreden	Effect netto (i)	Effect netto (s)	Doel
<b>Beleidsmatige risico's</b>							
1	Schadeclaims vergunningverlening ontgrondingen	s	20	PM		PM	1.6
2	Renterisico	s	PM	PM		PM	2.2
3	Maatregelen Rijk EMU-tekort	i	PM	PM	PM		5.1
4	Risico's PMR	i	PM	PM	PM		1.3
5	Deelname ROM-D	i	PM	PM	PM		3.1
6	Deelname IQ	i	PM	PM	PM		3.1
7	Invoering Omgevingswet	s	PM	PM		PM	3.4
8	Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten bij projecten in uitvoering	i	PM	PM	PM		2.1
9	Risico's informatieveiligheid	i	PM	PM	PM		5.1
10	Deelname HZH	i	93,7	0-25%	PM		3.2
11	Tegenvallers strategische grondaankoop	i	PM	PM	PM		5.1
<b>Financiële risico's</b>							
12	Lagere uitkering provinciefonds	s	5	50-75%		3,1	5.1
13	Lagere opbrengst MRB	s	3	0-25%		0,4	5.1
14	Waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas	i	22	50-75%	13,8		3.5
15	Financiële gevolgen NNN/UPG	s	PM	0-25%		PM	1.3/1.4
16	BRZO / RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen	s	15	0-25%		2	1.6
17a	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2014-2020)	i	3,1	25-50%	1,2		3.1
17b	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2007-2013)	i	3,8	0-25%	0,5		3.1
18	Omgevingsrisico's vergunningverlening, toezicht en handhaving	s	5	25-50%		1,9	1.6
19	Geen aflossing gegarandeerde leningen	i	11,8	0-25%	1,4		5.1



Nr.	Risico (bedragen x € 1 mln)		max. schade	kans van optreden	Effect netto (i)	Effect netto (s)	Doel
20	Aansprakelijkheidsrisico ingeleend personeel	s	0,3	0-25%		0,1	1 t/m 4
21	Doorlevering gronden TBO's	i	9,6	0-25%	1,2		1.3
22	Meerkosten a.g.v. onverwachte incidenten areaal	i	25	0-25%	3,1		2.1
23	Claims op subsidieregeling bedrijventerreinen	i	1.0	0-25%	0,1		3.5
24	Warmtebedrijf Holding	i	0,7	75-100%	0,6		3.2
	Totaal				21,9	7,5	

### Toelichting op de inventarisatie van de weerstandscapaciteit

Het weerstandsvermogen drukt uit of de provincie voldoende weerbaar is voor het opvangen van risico's.

Dit wordt berekend door de middelen die de provincie beschikbaar heeft c.q. kan maken (zogenaamd weerstandscapaciteit) te delen door de omvang van de risico's.

Hierbij maken we een onderscheid tussen structureel weerstandsvermogen en incidenteel weerstandsvermogen.

De structurele weerstandscapaciteit bestaat uit de zogenaamd onbenutte belastingcapaciteit. Dat is het verschil tussen de inkomsten uit de opcenten MRB tegen het huidige tarief (90,4 opcenten) en wat de inkomsten zouden zijn als Zuid-Holland het wettelijke maximumtarief zou heffen (in 2018 was het wettelijk maximumtarief voor de opcenten 111,8).

De onbenutte belastingcapaciteit bedraagt € 80 mln. De omvang van de structurele risico's bedraagt € 7,5 mln. Het structurele weerstandsvermogen bedraagt circa "11". Dat is ruim meer dan de waarde die de provincie Zuid-Holland nastreeft (namelijk een factor "2").

De incidentele weerstandscapaciteit bestaat uit de reserves, voor zover deze niet juridisch beklemd zijn. De omvang van de juridisch niet-beklemd reserves bedraagt € 607 mln (dat zijn de bestuurlijke verplichte en de in het geheel niet verplichte reserves). Daar staan € 21,9 mln aan risico's tegenover. Dat betekent dat het incidenteel weerstandsvermogen "28" bedraagt. Ook dat is ruim meer dan de streefwaarde van Zuid-Holland.

Voor een verklaring van de substantiële afwijking van de streefwaarde voor weerstandscapaciteit worden voor begroting 2020 de reserves en de berekeningsmethodiek geanalyseerd. Op basis van de uitkomsten van deze analyse kan worden bepaald of de weerstandscapaciteit in de begroting kan worden teruggedrongen dan wel dat de berekeningsmethode dient te worden aangepast

### Risico's

1.	Schadeclaims vergunningverlening voor ontgrondingen
Omschrijving	In de Ontgrondingenwet is een regeling voor nadeelcompensatie opgenomen. Nadeelcompensatie houdt in dat de overheid aan belanghebbenden de schade vergoedt die zij ondervinden van een op zichzelf rechtmatig overheidsbesluit. De regeling in de Ontgrondingenwet houdt in dat de provincie aan de aanvrager van de vergunning of aan andere belanghebbenden de schade moet vergoeden die deze lijden als gevolg van een ontgrondingsvergunning, indien deze schade redelijkerwijs niet voor hun rekening hoort te blijven. Ook buiten het geval van nadeelcompensatie is het mogelijk dat de provincie wordt geconfronteerd met een claim van schade die is ontstaan als gevolg van een vergunde ontgraving. In het bijzonder bij grote actuele ontgrondingen, zoals zandwinningen, is het risico op schade aan de omgeving reëel aanwezig.
Impact	Per geval kan de schadeclaim hoog zijn. Dit wordt beïnvloed door de aard en de omvang van de ontgraving en het karakter van de omgeving.

Maatregelen	De vergunningverlening is sinds 1 januari 2013 ondergebracht bij Omgevingsdienst Haaglanden; toezicht en handhaving gebeuren door de omgevingsdienst waarbinnen de desbetreffende ontgroning plaatsvindt. Beperking van dit risico door de provincie vergt adequaat toezicht op een zorgvuldige uitvoering van deze taken door de omgevingsdienst.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico. In 2017 is een beroep op nadeelcompensatie ingediend met betrekking tot de zandwinning Zevenhuizerplas. De indienende partij heeft verzocht de behandeling van de vordering voorlopig op te schorten in afwachting van de uitkomsten van een andere procedure. Op basis van de op dit moment beschikbare informatie is het nog niet mogelijk een reële kans dat het beroep wordt doorgezet en gehonoreerd te schatten en het risico te kwantificeren. Zodra meer informatie beschikbaar is, kan het risico worden gekwantificeerd. Risico is ongewijzigd: deze zaak is nog in behandeling bij de rechtbank.

<b>2.</b>	<b>Renterisico</b>
Omschrijving	De provincie trekt langlopende leningen aan om in de eigen financieringsbehoefte te voorzien. De financieringsbehoefte zal de komende jaren naar verwachting toenemen door de afloop van bestaande leningen, de omvang van voorgenomen investeringen en de afname van eigen financieringsmiddelen (door de geraamde benutting van reserves en voorzieningen). De jaarlijkse kosten van de financieringsbehoefte (rentelasten) worden bepaald door de omvang van de bestaande leningenportefeuille, de financieringsbehoefte als gevolg van voorgenomen investeringen en de van toepassing zijnde rentetarieven.
Impact	Doordat er op de middellange termijn een grote financieringsbehoefte zal ontstaan en doordat onder andere door onderuitputting de behoefte om te lenen steeds verder in de tijd verschuift, is er sprake van een toekomstig renterisico. Als de daadwerkelijke rente op het moment van afsluiten van een lening hoger is dan het begrote rentepercentage ontstaat er een structureel nadeel in de begroting.
Maatregelen	In de begroting is uitgegaan van een conservatieve inschatting van de rentevoet.
Status	In 2018 zijn er geen nieuwe geldleningen aangetrokken en heeft de rente zich op het lage niveau van de afgelopen jaren gehandhaafd.

<b>3.</b>	<b>Maatregelen Rijk in verband met EMU-tekort</b>
Omschrijving	<p>Het EMU-saldo is het totaal van alle inkomsten en uitgaven van Rijk, sociale fondsen en decentrale overheden tezamen.</p> <p>Er gelden Europese regels voor het EMU-saldo van lidstaten. Een tekort van maximaal 3 procent van het bruto binnenlands product (bbp) is toegestaan. Op grond van de wet Houdbare Overheidsfinanciën (HOF) moeten decentrale overheden een gelijkwaardige inspanning leveren bij de beheersing van het zogeheten EMU-saldo. Het Rijk maakt periodiek afspraken over het maximale aandeel van decentrale overheden in het EMU-saldo.</p> <p>Op basis van de wet HOF kan het Rijk maatregelen nemen als decentrale overheden in enig jaar hun maximale aandeel overschrijden en meerjarig geen zicht is op verbetering. Dit kan het Rijk ook doen als Nederland voldoet aan de Europese regels, maar decentrale overheden hun maximale aandeel overschrijden. Bij maatregelen kan het gaan om het maken van afspraken over het faseren van grote uitgaven, maar ook (in het uiterste geval) om een korting op het gemeente- en/of provinciefonds.</p>
Impact	<p>De minister van Financiën heeft bij de behandeling van de wet HOF in 2012 toegezegd, dat de wet niet ten koste zal gaan van investeringen door decentrale overheden. Hieruit spreekt in ieder geval de verwachting dat het Rijk niet snel in zal grijpen (misschien alleen als het nodig is om te kunnen voldoen aan de Europese regels).</p> <p>Daarnaast kent de rijksbegroting (in het licht van de aantrekkende economie) een positief saldo. Dat maakt de noodzaak om maatregelen te treffen ook kleiner. Of dat ook zo blijft is afhankelijk van de</p>

	keuzes van het nieuwe kabinet en de afspraken tussen het nieuwe kabinet en decentrale overheden over beheersing van het EMU-saldo. Zodra hier meer over bekend is, wordt het risico geactualiseerd.
Maatregelen	Met de betrokken koepels (VNG, UvW, IPO) wordt samen opgetrokken om het belang richting Rijk goed voor het voetlicht te krijgen, namelijk: handhaving mag niet ten koste gaan van investeringen door decentrale overheden.
Status	Naar aanleiding van de discussie rond de investeringsagenda van het IPO is er meer aandacht vanuit het Rijk voor het EMU-saldo.

<b>4.</b>	<b>Risico's PMR - 750 ha natuur en recreatie</b>
Omschrijving	De risico's doen zich voor bij de uitvoering van de inrichtingsplannen door de gebiedscoöperatie, zoals vertraging in de uitvoering, excessieve stijging van de grondprijzen, tegenvallende inrichtingskosten en planschadeclaims.
Impact	Naast een financiële impact heeft met name het risico op vertraging ook impact op het maatschappelijke en politiek/bestuurlijke vlak. Op basis van een inschatting van de risico's wordt de omvang van de post onvoorzien op programmaniveau periodiek bijgesteld.
Maatregelen	De provincie voert het PMR-project 'Buitenland van Rhooen' voor eigen rekening en risico uit. Hiervoor is een taakstellend budget beschikbaar. De financiering van het project is gedekt door de gezamenlijke PMR-partners en vastgelegd in de Uitwerkingsovereenkomst (UWO) PMR 750 ha. De bijdrage van Zuid-Holland bedraagt € 9 mln, de stadsregio Rotterdam draagt € 18 mln, de gemeente Rotterdam draagt € 9 mln bij en het Rijk € 112 mln. In geval van onvoorzien omstandigheden (zoals excessieve grondprijsstijgingen) kan de provincie in overleg treden met het Rijk (op grond van art. 12 van de UWO). Om de risico's goed te beheersen wordt risicomanagement toegepast. Met behulp van een (financiële) business case is inzichtelijk gemaakt wat mogelijke meerkosten zouden kunnen zijn als deze risico's zich voordoen. De verwachtingswaarde van mogelijke meerkosten, volgend uit het risicoprofiel, vormt de onderbouwing van deze post in de business case van het project (over de gehele looptijd). Periodiek worden risicoanalyses uitgevoerd met nadrukkelijk aandacht voor de invloed van tijdrisico's op de financiële planning.
Status	In 2018 zijn het financiële overzicht en de risicoparagraaf geactualiseerd. De uitwerking van de business case voor de coöperatie loopt. Er is op basis van de actuele inzichten geen aanleiding het risico vanuit de algemene middelen financieel af te dekken.

<b>5.</b>	<b>Deelnamerisico ROM-D Capital BV</b>
Omschrijving	De provincie neemt met € 10 mln deel in ROM-D Capital BV, het publiek investeringsfonds van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden. Aan deze deelname zijn strikte voorwaarden verbonden. De huidige intrinsieke waarde van de aandelen bedraagt thans € 8,9 mln. Deze waarde ligt onder de nominale waarde (€ 10 mln) die is opgenomen in de begroting. Vooralsnog is er geen vooruitzicht dat de intrinsieke waarde herstelt. Hiervoor is een voorziening van € 1,8 mln getroffen. Op dit moment is niet uit te sluiten dat een verdere daling van de intrinsieke waarde optreedt, als gevolg van de onduidelijkheid over de uittreedvergoeding aan BNG gebiedsontwikkeling en de huidige structurele exploitatietekorten. De kans wordt laag geschat (0-25%) vanwege de positieve economische ontwikkelingen en de vraag naar bedrijventerreinen.
Impact	Het maximale risico voor de provincie is gelijk aan het gestorte aandelenkapitaal in ROM-D Capital BV minus de voorziening die al is getroffen (€ 1,8 mln).
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Er zal opnieuw worden gekeken naar de governance en sturing van ROM-D. Met name op het gebied van investeringsbeslissingen en financieringsvraagstukken.</li> <li>• In analogie bij de overige verbonden partijen inzicht krijgen in specifieke bedrijfsvoeringskosten.</li> <li>• De ontwikkeling van de intrinsieke waarde monitoren in de relatie tot de hoogte van de getroffen voorziening.</li> </ul>

Status	Gegeven de huidige intrinsieke waarde van € 8,9 mln is nog voldoende ruimte binnen de kaders van de al eerder getroffen voorziening van € 1,8 mln, welke ter dekking van het ontstane verschil tussen de nominale waarde van € 10 mln en de intrinsieke waarde van € 8,2 mln (in 2017). Hierdoor is het risico voldoende afgedekt en is geen extra reservering nodig ten laste van de algemene reserves.
--------	--

<b>6.</b>	<b>Deelnamerisico InnovationQuarter</b>
Omschrijving	De provincie neemt, samen met het ministerie van Economische Zaken, de gemeenten Rotterdam, Den Haag (o.a. via Stichting HEID), Delft, Leiden, Westland en de Zuid-Hollandse universiteiten en medische centra deel in InnovationQuarter. De provincie heeft voor € 25 mln aan kapitaal gestort. De provincie verkrijgt door haar kapitaalbreng aandelen in de ROM InnovationQuarter B.V. De waarde van het aandelenkapitaal bedraagt € 25 mln nominaal en de huidige intrinsieke waarde bedraagt € 22,9 mln.
Impact	Het maximale risico is € 25 mln minus de bufferreserve van € 4,7 mln binnen het begrotingsprogramma. Door de daling van de intrinsieke waarde naar € 22,9 mln is de bufferreserve belast met € 2,1 mln.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Monitoring ontwikkeling risicoprofiel op basis van de informatie uit de jaarrekening.</li> <li>• In 2018 zal extra aandacht worden besteed aan de apparaatskosten van InnovationQuarter B.V en de meerjarige subsidieverstrekingen.</li> </ul>
Status	De afname van de intrinsieke waarde van het aandelenkapitaal met € 2,1 mln wordt gedekt uit de reeds gedeeltelijk opgebouwde bufferreserve van € 4,7 mln. Dat betekent dat er voor begrotingsjaar 2019 nog ruimte is om het risico op verdere waardedaling op te vangen. Op grond van de informatie uit de Jaarrekening 2016 en 2017 is er geen aanleiding om het risicoprofiel bij te stellen. Op basis hiervan is het niet nodig een extra reservering te treffen ten laste van de algemene middelen.

<b>7.</b>	<b>Invoering omgevingswet</b>
Omschrijving	Op 22-3-2016 heeft de Eerste Kamer ingestemd met het wetsvoorstel Omgevingswet. Beoogde invoeringsdatum van de wet is 1-1-2021. De omvangrijke stelselwijziging omgevingsrecht is nog niet afgerond. In het bestuursakkoord tussen Rijk, IPO, UvW en VNG d.d. 1 juli 2015 is afgesproken vooruitlopend op de invoering van de wet te werken aan de implementatieopgave inclusief de digitaliseringsopgave, een impactanalyse uit te voeren en financiële onderzoeken te doen. De Omgevingswet vervangt 26 wetten geheel of gedeeltelijk (bijvoorbeeld Wabo, Wro, Tracéwet) en is te typeren als kaderwet. Vier aanvullingswetten worden ingevoegd in de wet, nadere regelgeving is vastgelegd in vier Algemene Maatregelen van Bestuur. De invoering loopt via de Invoeringswet, het Invoeringsbesluit en de Omgevingsregeling. De wet gaat uit van het 'decentraal tenzij' principe, bevat verbeterdoelen en is gericht op baten voor de maatschappij (initiatiefnemers; burgers, bedrijven).
Impact	In bovenstaand bestuursakkoord is afgesproken dat decentrale overheden de transitiekosten zelf zullen dragen. Het Rijk financiert de invoeringskosten en de bouw van de landelijke voorziening digitaal stelsel Omgevingswet (DSO-LV). Om de implementatie te kunnen realiseren is een inschatting gemaakt van de transitiekosten en is een risicoanalyse voor de provincie Zuid-Holland uitgevoerd. De kosten zijn ingeschat op € 6 mln incidenteel in de implementatieperiode. Het betreft hierbij onder andere extra middelen om de transitie te begeleiden zowel intern als in relatie tot de externe partijen en de digitalisering van het omgevingsbeleid. De landelijke digitale voorziening wordt voorbereid en zal medio 2019 als eerste versie beschikbaar komen. Vanaf 2020 worden beheerkosten van deze interbestuurlijke landelijke voorziening mede gefinancierd conform het ondertekende beheerakkoord (18-12-2018). De impact van de Omgevingswet zal in de transitieperiode die loopt tot 2029 duidelijker worden, mede afhankelijk van bestuurlijke keuzes van provincie en regionale partners.
Maatregelen	Medio 2019 wordt een aanzet gemaakt om de verwachte financiële impact in kaart te brengen. Indien er voldoende zicht is op de impact van de implementatie leidt dit in 2019 tot een eerste indicatie van de (meer)kosten.

Status	Door de in 2018 gemaakte keuze voor de landelijke voorziening digitale stelsel Omgevingswet is de scope hiervan ingeperkt. Dit betekent dat de financiële risico's tot invoering van de wet beperkter zijn dan aanvankelijk ingeschat. Op dit moment zijn er nog voldoende financiële middelen om het implementatieprogramma in 2019 en 2020 te kunnen uitvoeren. Bij Begroting 2020 zal op grond van de dan beschikbare inzichten bekeken worden welke acties nog nodig zijn in verband met de implementatie en welke kosten hiermee gemoeid zijn.
--------	---

<b>8.</b>	<b>Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten bij projecten in uitvoering</b>
Omschrijving	Evenals bij het bestaande areaal (risico nr. 17: meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten areaal) kunnen bij projecten in uitvoering incidenten optreden die niet waren voorzien (zoals bijvoorbeeld ernstig bouwfalen, calamiteiten als gevolg van de werkzaamheden, faillissementen van uitvoerende partijen).
Impact	Na inventarisatie van de risico's op programmaniveau wordt de impact bepaald.
Maatregelen	Risicoanalyses op programmaniveau, waarbij geïnventariseerd wordt: <ul style="list-style-type: none"> <li>• in welke mate rekening is gehouden met dergelijke risico's bij lopende projecten;</li> <li>• in hoeverre de materiële gevolgen van deze risico's zijn gedekt door een verzekering;</li> <li>• wat mogelijke restgevolgen voor de provincie zijn en waar deze doelmatig kunnen worden afgedekt.</li> </ul>
Status	In 2018 hebben zich geen substantiële incidenten bij projecten in uitvoering voorgedaan. De aangehouden risicoreserves binnen de projectbudgetten en binnen het PZI zijn in 2018 ruimschoots voldoende geweest om tegenvallers te kunnen opvangen.

<b>9.</b>	<b>Risico's informatieveiligheid</b>
Omschrijving	Betrouwbare informatie is cruciaal voor het functioneren van onze organisatie. Onze bedrijfsvoering kan substantieel geschaad worden als knelpunten optreden in de informatievoorziening of informatiebescherming.
Impact	Gevolgen van het gebruik van onjuiste informatie kan leiden tot verkeerde besluitvorming. Onvoldoende informatiebescherming kan leiden tot claims en reputatieschade. Vanuit de afdeling Informatisering en Automatisering is gestart met het in kaart brengen van informatieveiligheidsrisico's bij al onze bedrijfsprocessen. Zodra de risico's zijn geïnventariseerd kan de impact worden bepaald. Op grond hiervan kan dan worden beoordeeld of aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Door de afdeling Informatisering en Automatisering worden vanuit technisch oogpunt al vele maatregelen getroffen om geconstateerde technische risico's te beheersen. Op het organisatorische-, bedrijfsproces en gebruikersvlak wordt nu een stap gezet om risico's vanuit deze benadering te beheersen.</li> <li>• Regelmatig risicoanalyses-uitvoeren op de bedrijfsprocessen. Risicobeheersing organiseren en uitvoeren.</li> </ul>
Status	Het afgelopen jaar heeft voor een groot deel in het teken gestaan van activiteiten in het kader van de Algemene Verordening Gegevensbescherming. De applicaties zijn onder de loep genomen en beoordeeld op de aanwezigheid van persoonsgegevens en risicobeperkende maatregelen. Een register van verwerkingsactiviteiten is aangelegd. Communicatie en bewustwording (ook een risicobeperkende maatregel) op het gebied van informatieveiligheid en privacy krijgt van 2019 een continu karakter. Daarnaast zijn afspraken gemaakt om vanaf het komend jaar in de jaarstukken inzicht te verschaffen in het effect van de inspanningen op het gebied van informatieveiligheid ook op het gebied van risicobeperking.

<b>10.</b>	<b>Deelnamerisico Houdstermaatschappij Zuid-Holland (HZH)</b>
Omschrijving	<p>In het Hoofdlijnenakkoord 2015 -2019 is aangegeven dat dit bestuur een energietransitie voorstaat om te komen tot een (meer) duurzame energiebehoefte. Voor de realisatie van de provinciale ambitie is in deze periode een Energiefonds ingesteld, waarvoor oorspronkelijk € 100 mln was uitgetrokken met aanvullend een meerjarige opbouw van de risicoreserve naar € 25 mln.</p> <p>In 2017 heeft de provincie voor de uitvoering een toekomstbestendige en transparante structuur in de vorm van de Houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V. (HZH) opgericht met daaronder op dit moment twee investeringsfondsen te weten het Energie-Innovatiefonds Zuid-Holland B.V. (Energiiq) en het Warmteparticipatiefonds Zuid-Holland B.V. (WPF). De aandelen van deze investeringsfondsen worden beheerd door de HZH. De provincie is voor 100% aandeelhouder van de HZH.</p> <p>De provincie heeft inmiddels op basis van een aanvullend besluit en onder voorwaarden het fondsvermogen verhoogd van € 100 mln naar maximaal € 125 mln aandelenkapitaal.</p> <p>In lijn met de verhoging van het fondsvermogen is de meerjarige opbouw van deze risicoreserve verhoogd van € 25 mln naar € 31,2 mln. Eind 2018 is deze risicoreserve aangegroeid tot € 18,1 mln.</p>
Impact	<p>Het resterende maximale risico is op termijn € 125 mln - € 31,2 mln = € 93,7 mln. De huidige opgebouwde risicoreserve van € 18,1 mln is voornamelijk voldoende om risico's op te vangen. Derhalve is in de paragraaf Weerstandsvermogen voor het resterende maximale risico van € 93,7 mln een PM post opgenomen voor het netto effect. Van de risicoreserve van € 18,1 mln is € 0,6 mln ingezet voor de vorming van een voorziening in verband met een waardedaling van aandelenkapitaal in de Houdstermaatschappij Zuid-Holland. De resterende risicoreserve Energiefonds bedraagt daardoor € 17,5 mln.</p>
Maatregelen	<p>In de beginfase zullen de investeringsfondsen onvoldoende opbrengsten hebben om de kosten van HZH te dragen. Het uitgangspunt is dat de fondsen in meerjarig perspectief revolverend moet zijn. Aanvullend heeft de provincie als eis gesteld dat de fondsen van de Houdstermaatschappij in meerjarig perspectief het intrinsieke ter beschikking gestelde vermogen in stand moeten houden.</p> <p>In de aandeelhoudersinstructies van de fondsen zijn daarover (eind)termijnen opgenomen van 15 jaar (Energiiq) en 30 jaar (WPF) met de mogelijkheid voor tussentijdse evaluaties te beginnen medio 2020 bij Energiiq. Dit om na te gaan in welke mate wordt voldaan aan de door de provincie beoogde (financiële) doelstellingen.</p> <p>Om het risico van waardedaling van de aandelen af te dekken zal de provincie de komende jaren (tot en met 2020) een reserve voor waarderingsverschillen vormen, voornamelijk tot € 31,2 mln. Hiervan is in 2018 € 0,6 mln ingezet voor de vorming van een voorziening.</p> <p>De ontwikkeling van het fondsbeheer van de Houdstermaatschappij wordt periodiek gemonitord op risicobeheersing. Daarbij zal onder meer gekeken worden naar de mate van risicospreiding van het geïnvesteerd vermogen. Met name in relatie met de (voorgenomen) investeringen door het WPF. Indien noodzakelijk kan de opbouw van de risicoreserve naar boven of naar beneden worden aangepast.</p>
Status	<p>Het huidige risicomanagementsysteem met voldoende onderlinge informatie-uitwisseling wordt verder verfijnd in overleg met de HZH.</p> <p>Daarbij zal rekening worden gehouden met de aard en omvang van de beoogde investeringen en het bijbehorende risicoprofiel. Dit in verband met de mogelijkheid dat het WPF wellicht in een beperkt aantal projecten gaat investeren.</p>

<b>11.</b>	<b>Tegenvallers strategische grondaankoop</b>
Omschrijving	<p>Op 31 januari 2018 hebben PS ingestemd met de Nota Grondbeleid '2018-2021- een opgavegericht grondbeleid'. Onderdeel van de nota vormt de mogelijkheid van strategische grondverwerving.</p> <p>Op 20 november 2018 hebben Gedeputeerde Staten het Handelingskader strategische gronden en grondaankopen vastgesteld.</p> <p>Aankoop van grond vindt plaats ten behoeve van het realiseren van provinciale doelen. Die doelen zijn meestal zo concreet dat daarvoor een programma of project is gestart. Indien zich kansen voordoen voordat sprake is van een project, is in de regel geen budget beschikbaar. Het is mogelijk strategisch gronden aan te kopen. Door wel aan te kopen kan de provincie vroegtijdig grondpositie verwerven, waardoor zij invloed kan uitoefenen op de toekomstige ontwikkelingen waardoor deze sneller de gewenste richting uitgaan.</p> <p>Voor strategische aankopen is in de begroting jaarlijks een post van maximaal € 15 mln opgenomen. Deze post is bedoeld voor de voorfinanciering van de aanschafwaarde van een aankoop en direct daarbij horende kosten. Een strategische aankoop moet door GS gemotiveerd worden als noodzakelijk onderdeel van de realisatiestrategie in het kader van een vastgestelde opgave en aansluiten bij de kernwaarden van de Nota Grondbeleid 2018 – 2021. Bedoeling is dat de verworven grond (tegen aanschafwaarde) overgaat naar de betreffende opgave/project wanneer de beleidsmatige en budgettaire randvoorwaarden daarvoor zijn geregeld. Indien echter in een later stadium mocht blijken dat strategisch verworven grond niet nodig is voor de opgave waarvoor het is verworven en ook niet voor andere provinciale opgaven, dan wordt de grond in principe weer vervreemd. Hierbij loopt de provincie het risico dat de grond bij verkoop minder oplevert dan waarvoor het aanvankelijk is gekocht. Dit verlies komt ten laste van de algemene middelen. Ook is het mogelijk dat de grond meer oplevert (ten gunste van de algemene middelen).</p>
Impact	<p>Op basis van de huidige ervaringen wordt ingeschat dat het een relatief gering risico betreft; het aantal strategische grondaankopen zal vooralsnog beperkt zijn. Hoewel de eventuele verkoopwinst- en –verlies moeilijk van te voren in te schatten zijn, zullen ook deze naar verwachting relatief gering zijn.</p> <p>De risico's zullen van geval tot geval verschillen.</p>
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Binnen de bestaande provinciale kaders voor grondverwerving/verkoop zal getracht worden de grond voor een marktconforme prijs te kopen en te verkopen, en zo het verlies te minimaliseren.</li> <li>• Voorafgaand aan een besluit tot strategische verwerving zal een markt- en risicoanalyse worden uitgevoerd.</li> <li>• Het beheer binnen de provincie is ook gericht op waardebehoud van grond en soms op waardevermeerdering.</li> <li>• Per aankoop zal bij de besluitvorming ingegaan worden op het risico en de in dat kader te treffen maatregelen.</li> </ul>
Status	<p>Het betreft een nieuw risico. Het gaat om een doorlopend risico. De ontwikkeling van dit risico zal sterk afhangen van de omvang en aard van de gerealiseerde strategische aankopen. Elk jaar zal het risico in dit licht opnieuw beoordeeld worden.</p>

<b>12.</b>	<b>Lagere uitkering provinciefonds</b>
Omschrijving	Het risico is dat de inkomsten uit het provinciefonds afwijken van wat in de begroting geraamd is, door: <ul style="list-style-type: none"> <li>• ontwikkelingen in het accres;</li> <li>• ontwikkelingen in de verdeelmaatstaven;</li> <li>• effecten van taakmutaties.</li> </ul>
Impact	Voor volgend jaar (en waarschijnlijk de daaropvolgende periode) is het meest reële risico een onderuitputting op de Rijksbegroting. Omdat de uitkering van het provinciefonds afhankelijk is van de totale uitgaven van het Rijk is onderuitputting van het Rijk een risico voor de provincie. Dit wordt ook wel geduid met de term 'trap-op-trap-af systematiek'. De voorspelling van het CPB is een onderuitputting voor 2018 van 1,4% op de totale uitgaven van het Rijk. Het risico voor de provincie zou (in afgezwakte vorm) in lijn met deze prognose kunnen liggen. Een afwijking van 1% is voor de provincie in absolute zin een risico van ongeveer € 3 mln.
Maatregelen	Op basis van de meest recente prognoses wordt in de begroting de uitkering uit het provinciefonds periodiek bijgesteld. Eventuele afwijkingen op de begroting worden bij de jaarrekening opgevangen in de algemene reserve.
Status	Op basis van de bovenstaande impact berekening is het risico op dit moment voldoende afgedekt via de algemene reserves. Elk jaar komen in mei, september en december circulaire's uit van het Rijk met daarin de actuele prognose voor de wekelijkse uitkeringen van het provinciefonds. Hiermee verkrijgt de provincie periodiek inzicht in de ontwikkelingen.

<b>13.</b>	<b>Lagere opbrengsten Motorrijtuigenbelasting (MRB)</b>
Omschrijving	Risico is dat de inkomsten uit de opcenten lager uitvallen dan geraamd. Bepalend voor de omvang van de inkomsten zijn het aantal belastingplichtige auto's, het gemiddelde gewicht en het betaalgedrag van de belastingplichtigen. Deze variabelen zijn weer afhankelijk van macro-economische factoren (zoals de koopkracht van gezinnen), maatschappelijke ontwikkelingen (veranderende voorkeuren) en wet- en regelgeving (mate waarin sprake kan zijn van vrijstellingen).
Impact	De onzekerheid in de omvang van de inkomsten door exogene ontwikkelingen is voor de korte termijn relatief beperkt. In de afgelopen jaren hebben zich geen tegenvallers voorgedaan. Derhalve is de behoedzaamheidsmarge van 1% waarmee in de raming rekening werd gehouden bij Begroting 2018 vervallen. Gegeven de kleine kans (0-25%) op tegenvallers wordt dit aspect alleen in de paragraaf Weerstandsvermogen als risico meegenomen.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ontwikkelingen in het wagenpark worden gevolgd (op basis van de gegevens van de belastingdienst per 1 januari en 1 juli van het kalenderjaar);</li> <li>• Ontwikkelingen rond belastingmaatregelen in het kader van het Klimaatakkoord worden gevolgd;</li> <li>• Maandelijks rapporteert de belastingdienst over de werkelijk ontvangen inkomsten.</li> </ul>
Status	In 2018 is sprake van een lichte stijging van de opbrengsten (€ 337 mln begroot en € 338 mln gerealiseerd), ondanks de verlaging van het belastingtarief. De verwachting is dat in 2019 het wagenpark verder zal stijgen. Deze stijging wordt echter naar verwachting ruimschoots gecompenseerd met de afname van het wagenpark door de gemeentelijke herindeling Vijfheerenlanden. In het kader van het Klimaatakkoord dient op termijn rekening te worden gehouden met lagere opbrengsten MRB. Voor de periode 2021-2024 is het Rijk voornemens om wetgeving op te stellen om inkomstenderving te beperken. De stand van zaken na 2024 is onzeker. Bij Begroting 2020 zal het risico op grond van de dan bekende informatie opnieuw worden geanalyseerd.



<b>14.</b>	<b>Gevolgen waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas</b>
Omschrijving	De provincie neemt voor 40% deel aan de Gemeenschappelijke Regeling (GR) Grondbank Rotterdam Zoetermeer Gouda (RZG) Zuidplas. Ten behoeve van de ontwikkeling van woningen, bedrijventerreinen en glastuinbouw zijn gronden gekocht. De opbrengst van de verkoop is onzeker, het risico bestaat dat de daadwerkelijke waarde van de bij de Grondbank in eigendom zijnde grond lager is dan de boekwaarde, maar het is ook goed mogelijk dat de verkoop leidt tot een hogere opbrengst dan de boekwaarde. Omdat de boekwaarde van alle gronden nu hoger is dan de taxatiewaarde heeft de Grondbank een negatieve algemene reserve. Dit is toegestaan mits er voldoende perspectief is op herstel. De waardeontwikkeling van de gronden is afhankelijk van marktontwikkelingen, maar wordt vooral gedomineerd door ruimtelijke ontwikkeling. Sinds 2016 wordt gewerkt aan een nieuw ontwikkelperspectief dat ervoor kan zorgen dat meer of minder van de gekochte gronden in ontwikkeling zullen worden gebracht.
Impact	De Grondbank bezit circa 300 ha grond met een boekwaarde van circa € 97 mln. De provincie is voor 40% risicodragend. De GR Grondbank blijft in ieder geval tot 1 januari 2020 bestaan. Bij de berekening van de maximale waardedaling wordt uitgegaan van een situatie waarin de waarde van de grond daalt tot agrarische waarde. Deze maximale waardedaling is aanvullend op het bedrag waarvoor al een voorziening is getroffen.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• De huidige marktwaarde is lager dan de boekwaarde. Jaarlijks brengt de provincie haar voorziening in overeenstemming met 40% van de verliesvoorziening die de Grondbank zelf opneemt. Bij het bepalen van de marktwaarde is uitgangspunt dat (delen van) het grondbezit in ontwikkeling worden gebracht. Momenteel bedraagt het provinciale deel van deze verliesvoorziening € 9,6 mln.</li> <li>• Ingeval de ontwikkeling van het gebied, onder andere door de huidige kijk op verstedelijking, niet langer aan de orde is, daalt de marktwaarde verder.</li> <li>• Het bestuur van de Grondbank stelt periodiek een UitnamestrategieKader vast. Hierin zijn onder andere het beleid voor gronduitgifte, het beheer en de stimulering van gebiedsontwikkeling vastgelegd. Gronden die op basis van het ruimtelijk beleid niet in aanmerking komen voor verdere ontwikkeling worden door de Grondbank afgestoten.</li> </ul> <p>Vanaf 2012 worden de rente- en organisatiekosten niet meer aan de boekwaarde toegerekend, maar verwerkt in de deelnemersbijdrage. Hierdoor neemt de boekwaarde niet verder toe.</p>
Status	De huidige nog niet definitieve plannen voor het gebied omvatten woningbouw van een aanzienlijke beperktere omvang dan de oorspronkelijke plannen. De mogelijkheid voor het ontwikkelen van woningbouw in het gebied is enerzijds ruimtelijk beperkt (bodemdaling problematiek) en anderzijds is het huidige beleid gericht op binnenstedelijke ontwikkeling. Dat betekent dat een waardedaling van de gronden van de Grondbank steeds reëler wordt en dat de huidige voorziening waarschijnlijk onvoldoende dekkend is om de verliezen op te vangen. Derhalve is de omvang van het maximale netto risico (€ 22 mln) opgehoogd om de verliezen die de huidige voorziening van € 9,6 mln te boven gaan vanuit de algemene middelen te kunnen opvangen. In maart 2019 worden de resultaten van de taxatie van de gronden van de Grondbank verwacht. Op grond daarvan zullen de risicoreserveringen (de voorziening + het beslag op de algemene reserve) worden herijkt, in ieder geval uiterlijk bij Begroting 2020.

<b>15.</b>	<b>Financiële risico's ontwikkelopgave NNN / UPG</b>
Omschrijving	Risico is dat de provincie onvoldoende middelen beschikbaar heeft om de ontwikkelopgave voor het Natuurnetwerk Nederland (NNN) (voorheen EHS) te kunnen realiseren.
Impact	Door vertragingen, hogere kosten grondverwerving en/of tegenvallende inrichtings- en/of beheerkosten kan het budget op termijn ontoereikend zijn om de geambieerde doelstellingen te kunnen halen.
Maatregelen	De volgende beheersmaatregelen zijn/worden genomen: <ul style="list-style-type: none"> <li>• met de vaststelling van het Kaderbesluit groen zijn de hectares (500), die deel uitmaakten van de destijds door PS bij vaststelling van de Uitvoeringsstrategie NNN ingestelde Strategische reservering, in uitvoering genomen. Daarmee is de Strategische reservering opgeheven. In plaats daarvan is een buffer op programmaniveau ingesteld van € 29 mln;</li> <li>• in het Hoofdlijnenakkoord 2015–2019 zijn structurele middelen beschikbaar gesteld waarmee de toename van de beheerlasten na realisatie van de NNN-opgave in de periode t/m 2021 gedekt is. Gecontinueerd worden de maatregelen om de uitvoeringslasten van subsidieverlening te verlagen. Hiermee is het risico van onvoldoende middelen voor beheer gereduceerd tot nihil;</li> <li>• de genoemde incidentele tegenvallers kunnen worden beperkt door heldere afspraken te maken met (gebieds-) partijen, waarbij eventueel in af te sluiten overeenkomsten taakstellende budgetten worden afgesproken. Dit geldt eveneens voor de EU-middelen voor agrarisch natuurbeheer. Wanneer de bijdragen van regionale partijen achterblijven, zal de programmering worden aangepast.</li> </ul>
Status	In 2018 hebben zich geen risico's voorgedaan waarvoor de buffers substantieel zijn aangesproken. De risico's binnen het programma NNN zijn financieel afgedekt door a. een buffer van € 29 mln in de businesscase en b. de risicoreserveringen (posten onvoorzien) binnen de budgetten van de uitvoeringsprojecten van het programma NNN. Bovendien wordt ook binnen het vastgoedbudget een risicoreservering aangehouden. Deze reserveringen tezamen zijn vooralsnog voldoende om risico's op project- en programmaniveau op te kunnen vangen. Voor Begroting 2020 zullen de risico's en de aangehouden risicobuffers worden getoetst door FJZ en samenspraak met het programmateam.

<b>16.</b>	<b>BRZO en/of RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen</b>
Omschrijving	De provincie is bevoegd gezag voor de vergunningverlening aan Besluit risico zware ongevallen (Brzo) en/of Richtlijn industriële emissies (RIE) bedrijven. Ingeval van een faillissement en/of calamiteiten (zoals brand) kan de situatie ontstaan dat een bedrijf niet meer aan zijn vergunningplicht kan voldoen. Hierbij kan sprake zijn van gevolgschade. Bij gevolgschade kan gedacht worden aan de kosten van verwijdering van (afval)stoffen of sanering. Indien een bedrijf niet meer aan zijn vergunningplicht kan voldoen betekent dit niet automatisch dat de provincie verantwoordelijk is voor de ontstane schade. In eerste instantie zal gekeken worden naar de vergunninghouder en zijn verzekering. Indien de vergunninghouder failliet is en er onvoldoende middelen in de boedel aanwezig zijn, komen de eigenaren van de grond en opstallen in beeld. Indien er dan restkosten overblijven waarvoor geen juridisch aan te spreken verantwoordelijke is, kan de provincie er vanuit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid voor kiezen (een deel) van deze kosten voor haar rekening te nemen.
Impact	De kans dat dit risico zich voordoet wordt zeer klein geacht (de laatste keer dat dit zich voor heeft gedaan is meer dan 10 jaar geleden). Als het zich voordoet kan de impact groot zijn (al kunnen de kosten per situatie sterk verschillen). Voor de berekening in de paragraaf Weerstandsvermogen wordt daarom uitgegaan van een zeer kleine kans van optreden (0-25%) met een geschatte impact van € 15 mln (uitgaande van hooguit één incident per jaar).
Maatregelen	De vijf omgevingsdiensten voeren het toezicht op de RIE-bedrijven uit en de omgevingsdienst DCMR voert het toezicht op de BRZO-bedrijven uit conform de nota VTH. <ul style="list-style-type: none"> <li>• Door goed toezicht te houden en scherp te handhaven op naleving van de voorschriften voor omvang en soorten (afval)stoffen, wordt het risico beperkt tot de vergunde (afval)stoffen.</li> <li>• De BRZO / RIE-bedrijven worden periodiek gecontroleerd op de wijze van opslag van de (gevaarlijke) stoffen.</li> </ul>

	<p>De omgevingsdiensten voeren regelmatig overleg met de portefeuillehouders vergunningverlening en toezicht &amp; handhaving over uitvoeringsdilemma's en beoogde handhavingsbesluiten.</p> <p>Op grond van de provinciale mandaatbesluiten moet de directeur van een omgevingsdienst informatie leveren aan- en overleg voeren met de portefeuillehouder indien de uitoefening van een gemandateerde bevoegdheid naar verwachting politieke en maatschappelijke gevolgen kan hebben of indien een besluit tot consequentie kan hebben dat de provincie of Gedeputeerde Staten aansprakelijk worden gesteld.</p>
Status	In 2018 heeft dit risico zich niet voorgedaan. Het betreft een doorlopend risico.

<b>17a.</b>	<b>De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2014-2020)</b>
Omschrijving	De provincie loopt bij Europese projecten (voor de onderdelen waarvoor zij (eind)verantwoordelijk is) het risico dat uitgaven achteraf als niet-subsidiabel worden aangemerkt, omdat niet voldaan is aan administratieve eisen. Dit blijkt bij indiening van declaraties bij het desbetreffende programma. Het maximale risico is het relatieve aandeel van de Europese subsidie in de gemaakte uitgaven. Daarnaast bestaat bij een afgesloten Europees subsidieproject het risico dat achteraf uitgaven ten behoeve van het project niet-subsidiabel worden geacht naar aanleiding van een extra controle. Subsidies kunnen dan, zelfs vijf jaar na afsluiting van het subsidieprogramma, worden teruggevorderd. Het teruggevorderde bedrag kan oplopen tot 50% van de totale omvang van de projectkosten.
Impact	In de huidige programmaperiode is de provincie op dit moment betrokken bij 8 verschillende projecten, in 4 verschillende programma's. Het is mogelijk dat de provincie in de toekomst in meerdere projecten en programma's gaat deelnemen. De provincie ontvangt voor deelname aan deze 8 projecten totaal € 6,1 mln. Aangezien het risico verspreid is over meerdere projecten en programma's wordt de impact van het risico geschat op € 3,1 mln.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Bewaking van de subsidiabiliteit van uitgaven door goede projectvoorbereiding en -selectie.</li> <li>• Voortdurende bewaking van de procedures voor het indienen van tussentijdse declaraties.</li> <li>• Zorgdragen voor een goede archivering van al afgerekende projecten naar de maatstaven van de Europese Commissie.</li> </ul>
Status	Risico is voor 2018 ongewijzigd. Voor de nu lopende periode (2014-2020) zijn 6 projecten in uitvoering. Het steunpunt subsidies van de provincie bewaakt op actieve wijze dat voldaan wordt aan de eisen van de Europese Unie.

<b>17b.</b>	<b>De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2007-2013)</b>
Omschrijving	De provincie loopt bij Europese projecten (voor de onderdelen waarvoor zij (eind)verantwoordelijk is) het risico dat uitgaven achteraf als niet-subsidiabel worden aangemerkt, omdat niet voldaan is aan administratieve eisen. Subsidies kunnen vijf jaar na afsluiting van het subsidieprogramma worden teruggevorderd. Het teruggevorderde bedrag kan oplopen tot 50% van de totale omvang van de projectkosten.
Impact	In totaal heeft de provincie in de vorige periode € 6,7 mln aan Europese financiering ontvangen voor deelname aan 5 projecten in 2 verschillende programma's. De impact van dit risico wordt geschat op € 3,8 mln.
Maatregelen	Zorgdragen voor een goede archivering van al afgerekende projecten naar de maatstaven van de Europese Commissie.
Status	Risico is ongewijzigd voor 2018. In afwachting van mogelijke controles.

<b>18.</b>	<b>Omgevingsrisico's vergunningverlening, toezicht en handhaving</b>
Omschrijving	Vergunningverlening, toezicht en handhaving kennen altijd omgevingsrisico's. Het is een politiek gevoelig beleidsveld. De betrokkenheid van burgers en externe partijen en daarmee de beïnvloeding van externen bij de uitvoering van de werkzaamheden is groot. In het kader van de besluitvorming lopen de omgevingsdiensten dan wel de provincie dan ook altijd juridische risico's. Regelmatig wordt tegen een besluit bezwaar dan wel beroep aangetekend. Verder kunnen claims als gevolg van economische, milieu- of gezondheidsschade leiden tot extra kosten voor de provincie. Daarnaast kunnen kosten ontstaan als gevolg van handhavingsbesluiten als bestuursdwang. Het nemen van bestuurlijk gecalculerde risico's is een onderdeel van het vergunningverlenings- en toezicht- en handhavingsbeleid. De omgevingsdiensten voeren dit beleid uit namens de provincie. Binnen Zuid-Holland hebben we te maken met veel complexe bedrijven en complexe vergunningen. Het verlenen van dergelijke vergunningen alsook het toezicht houden op deze vergunningen vraagt om veel kennis en expertise. Nieuwe ontwikkelingen als Zeer Zorgwekkende Stoffen en de veranderende wet- en regelgeving vragen veel specifieke kennis en expertise van de omgevingsdiensten. Indien er niet geïnvesteerd wordt in het vergroten van kennis en expertise kan de situatie ontstaan dat de omgevingsdiensten niet meer aan de kwaliteitscriteria kunnen voldoen.
Impact	Het terugbetalen van eventuele proceskosten, evenals schadeclaims alsmede onvoorziene kosten als gevolg van handhavingsbesluiten, is een financieel risico. De kosten voor bestuursdwang kunnen in principe verhaald worden op het bedrijf, het risico bestaat dat dit niet (meer) mogelijk is. Indien vergunningverlening, toezicht en handhaving niet meer op het vereiste niveau worden uitgevoerd kan dit leiden tot nog meer bezwaar- en beroepszaken en tot meer schadeclaims. Er wordt uitgegaan van een maximale schade van € 5 mln op jaarbasis.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> <li>• De vergunningverlening, toezicht en handhaving is ondergebracht bij de omgevingsdiensten. De provincie ziet erop toe dat de omgevingsdiensten de provinciale beleidskaders conform de Nota VTH uitvoeren en voldoen aan de vigerende kwaliteitscriteria.</li> <li>• De provincie en DCMR investeren in het optimaliseren van het vergunningetraject (programma Altijd Actuele Digitale Vergunning).</li> <li>• Daar waar nodig verscherpt toezicht als instrument inzetten.</li> </ul>
Status	In 2018 is het risico nijpender geworden. Ondanks het beschikbaar stellen van extra financiële middelen voor het kunnen aantrekken van voldoende gekwalificeerd personeel. Gekwalificeerd personeel is niet beschikbaar op de arbeidsmarkt. De omgevingsdiensten zetten nu in op opleidingstrajecten. Ook wordt door de omgevingsdiensten goed geprioriteerd. Het risico speelt in de volle breedte van de omgevingsdiensten en ook bij alle provincies.

<b>19.</b>	<b>Geen aflossing gegarandeerde leningen derden</b>
Omschrijving	De provincie Zuid-Holland staat in een aantal gevallen garant voor de rente en aflossing van door derden afgesloten geldleningen. Het betreft garantstellingen op het terrein van: <ul style="list-style-type: none"> <li>• de gezondheidszorg;</li> <li>• verplichtingen van het Groenfonds;</li> <li>• personenvervoer over water.</li> </ul> Er is sprake van een geleidelijke afbouw van de portefeuille gewaarborgde geldleningen van zorginstellingen vanwege de aflossing van de geldleningen.
Impact	De te lopen maximale schade bedraagt eind 2017 € 11,8 mln. Voor een deel van dit bedrag zijn hypothecaire zekerheden bedongen die kunnen worden uitgewonnen indien de provincie als borg wordt aangesproken. De kans van optreden van dit risico wordt dan ook laag ingeschat.
Maatregelen	Er worden geen nieuwe garanties meer verstrekt aan zorginstellingen. 100% van door de provincie gewaarborgde instellingen is aangesloten bij het Waarborgfonds voor de zorgsector.

Status	Op dit moment loopt er nog één garantie op een lening van een zorginstelling , die naar verwachting in 2024 afloopt. De garantstelling op het terrein van personenvervoer over water heeft betrekking op de Waterbus. De exploitatieresultaten van de Waterbus zijn momenteel dusdanig dat de kans dat de provincie als borg wordt aangesproken zeer klein is. Ten aanzien van het Groenfonds zijn geen wijzigingen te melden.
--------	--

<b>20.</b>	<b>Aansprakelijkheidsrisico ingeleend personeel</b>
Omschrijving	<ul style="list-style-type: none"> <li>• De inlenersaansprakelijkheid is gebaseerd op art. 34 van de Invorderingswet. Deze houdt in dat in sommige gevallen de inlener van personeel die onder zijn leiding en toezicht werkzaam zijn aansprakelijk gesteld kan worden voor de loon- en omzetbelasting die door de uitlener (bijvoorbeeld een uitzendbureau) niet is afgedragen. Mocht bijvoorbeeld in geval van een faillissement het uitleenbedrijf nog een schuld hebben aan de Belastingdienst, dan kan de fiscus dat bedrag (deels) verhalen op bedrijven of instellingen waar het uitgeleend personeel heeft gewerkt.</li> <li>• Op grond van de Wet Aanpak Schijnconstructies (WAS) kan een opdrachtgever (hoofdelijk) aansprakelijk gesteld worden voor de uitbetaling van het rechtens geldende loon aan ingehuurde werknemers. Deze civielrechtelijke aansprakelijkheid kan ingeroepen worden als er (uiteindelijk) arbeid voor de opdrachtgever wordt verricht. Deze aansprakelijkheid kan door alle werknemers (en vakbonden) worden ingeroepen, te denken valt aan ingeleende uitzendkrachten maar ook aan personeel van een (onder)aannemer (bijvoorbeeld de ingehuurde glazenwasser of schoonmaakonderneming);</li> <li>• Onder omstandigheden kan een aannemer (als hij als opdrachtgever kwalificeert als eigenbouwer) op grond van artikel 35 Invorderingswet 1990 aansprakelijk worden gesteld voor niet afgedragen loonheffingen door de onderaannemer. Net als bij de inlenersaansprakelijkheid kan de aansprakelijkstelling oplopen tot (maximaal) 108,3% van de niet afgedragen loonheffingen. Deze kosten komen bovenop de (reeds betaalde) facturen aan de inlener of aannemer.</li> </ul>
Impact	<p>In de Aanbestedingswet 2012 is een beperking opgenomen voor eisen aangaande financiële zekerheid. Door deze beperking kan sprake zijn van een licht verhoogd risico ten opzichte van eerdere omstandigheden.</p> <p>De inlenende organisaties zijn verplicht een zogenaemde Waadi (Wet Allocatie Arbeidskrachten door Intermediairs) check uit te voeren.</p> <p>Tot op heden zijn bij de provincie geen claims opgelegd met betrekking tot de inlenersaansprakelijkheid.</p> <p>Met ingang van 1 juli 2015 is de Wet Aanpak Schijnconstructies (WAS) in werking getreden. Deze wet regelt onder meer dat een werknemer, indien hij niet betaald wordt volgens de wet, verhaal kan halen hogerop in de keten. Dit kan bijvoorbeeld bij grotere bouwprojecten ook gevolgen hebben voor de provincie Zuid-Holland. De civielrechtelijke ketenaansprakelijkheid voor het loon op grond van de WAS kent geen algehele vrijwaring. Dit betekent dat er geen “afvinklijst” bestaat waaraan een opdrachtgever zich kan houden om gegarandeerd gevrijwaard te worden van aansprakelijkstelling.</p> <p>De ketenaansprakelijkheid ontleent zijn naam aan het feit dat iedere aannemer aansprakelijk is voor zijn onderaannemer. Zo ontstaat daardoor een ‘keten’ van aansprakelijke aannemers. Uiteindelijk is de hoofdaannemer aansprakelijk voor de loonheffingen-verplichtingen van alle schakels in de keten. PZH valt als opdrachtgever in beginsel buiten de keten. Maar als PZH als “eigenbouwer” kan worden beschouwd, wordt zij schakel van de keten: PZH wordt dan als het ware hoofdaannemer. Kenmerkend voor de eigenbouwer is dat het uitvoeren van het werk (van stoffelijke aard) tot zijn normale bedrijfsuitoefening behoort. Uit jurisprudentie blijkt dat indien als zijnde overheid wordt gehandeld en uitvoering wordt gegeven aan een wettelijke taak waarbij niet als onderneming wordt gehandeld, PZH niet zal worden aangemerkt als eigenbouwer.</p> <p>De leveranciers waar provincie Zuid-Holland mee werkt, worden regelmatig gescreend, maar niet elke</p>

	<p>branche kent een certificeringssysteem. Daarnaast moet een ieder zich aan de wet houden. Een restrisico blijft echter altijd aanwezig, omdat onze leveranciers / aannemers weer met onderleveranciers / -aannemers werken. Daarnaast zijn er zeer veel losse arbeidsverbanden die ook nog inhoudelijk sterk kunnen verschillen. In eerste instantie ligt het risico bij onze leverancier maar als deze om diverse redenen faillieert, bestaat er een risico voor de provincie. Voor de bepaling van het risico wordt uitgegaan van een maximale schade van 1% van de totale inleen per jaar (1% van € 25 mln is € 0,25 mln) en een zeer lage kans van optreden van 0-25%.</p>
Maatregelen	<p>De aansprakelijkheid is niet (altijd) voor 100% af te dekken. Wel worden de volgende maatregelen genomen om het risico te beheersen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• werken met erkende en/of gecertificeerde bedrijven;</li> <li>• sluiten van goede raamcontracten waarbij bijvoorbeeld ook gekeken wordt naar de liquiditeitspositie van betreffende ondernemingen;</li> <li>• hanteren van uitsluitend de provinciale inkoopvoorwaarden;</li> <li>• tools voor screening van bedrijven;</li> <li>• waar van toepassing het gebruik van het Uniform Europees Aanbestedingsdocument met waar mogelijk: <ul style="list-style-type: none"> <li>o uitsluitingsgronden die verband houden met de betaling van belastingen of sociale premies;</li> <li>o uitsluitingsgronden met betrekking tot insolventie, belangenconflicten of beroepsfouten.</li> </ul> </li> </ul>
Status	<p>Er zijn in 2018 geen claims ontvangen met betrekking tot inlenersaansprakelijkheid, WAS en/of ketenaansprakelijkheid.</p>

<b>21.</b>	<b>Doorlevering gronden aan TBO's</b>
Omschrijving	<p>De Vereniging Gelijkberechtiging Grondbezitters (VGG) heeft een klacht ingediend bij de Europese Commissie met als strekking dat de subsidies die eerder zijn verstrekt in het kader van de grondverwerving door terreinbeherende organisaties (de landelijke subsidieregeling PNB en voorgangers en zijn provinciale tegenhangers) in strijd zou zijn met de EU-regelgeving inzake staatssteun. Voor Zuid-Holland gaat het om subsidies die verstrekt zijn aan het Zuid-Hollands Landschap en Natuurmonumenten. Verder heeft de VGG een brief gestuurd aan de provincie waarin deze wordt gesommeerd tot terugvordering van rente over staatssteun, die zou zijn verleend door de provincie aan terreinbeherende organisaties (TBO's). De financiële omvang hiervan is momenteel nog onbekend.</p>
Impact	<p>Als de Europese Commissie oordeelt dat sprake is van onverenigbare staatssteun, dan zal geëist worden dat het Rijk (naar nationaal recht) een bedrag terugvordert dat kan variëren van circa € 0,2 mld (bij geoorloofde staatssteun) tot € 1,2 mld (bij ongeoorloofde staatssteun). Het Rijk zal deze vordering mogelijk deels neerleggen bij de provincies (als uitvoerders van de provinciale regelingen en sinds 2007 ook van de PNB-regeling). Het is niet bekend hoe de vordering verdeeld zal worden over de provincies. Ten tijde van het ILG was Z-H goed voor 1/6 van het landelijke budget. Rijk en de provincies kunnen het 'steunbedrag' vorderen bij de TBO's, maar de realiteit gebiedt te zeggen dat dit het einde betekent van het natuurbeheer in Nederland. Dit zal dus grote financiële maar ook beleidsmatige consequenties hebben voor de continuïteit en kwaliteit van de taakuitoefening op het gebied van natuurbeheer.</p>
Maatregelen	<p>Conform de vastgestelde Nota Beheer EHS (2013) verkoopt de provincie Zuid-Holland thans natuurgronden tegen een marktconforme prijs, voor zover de provincie deze zelf in eigendom heeft of krijgt. Anders gebeurt de verwerving direct door de terreinbeheerder zelf, met een latere subsidie voor afwaardering op basis van een door de Europese Commissie goedgekeurde subsidieregeling. In beide gevallen wordt voor toekomstige situaties voldaan aan de EU-richtlijnen inzake staatssteun. Voor het vorderingsrisico voortkomend uit de vroegere praktijk van het ILG is geen beheersmaatregel mogelijk, anders dan het stilleggen van het NNN-programma. Dit geldt ook voor de sommatie van de VGG op het terugvorderen van rente over een bedrag van maximaal € 200 mln (1/6 van €1,2 mld).</p>

Status	De Europese Commissie oordeelde in 2016 dat het weliswaar ging om staatssteun die gemeld had moeten worden, maar dat deze staatssteun wel toelaatbaar was. De VGG heeft dat besluit bestreden bij het Europese Gerecht. Het Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Unie steunt de VGG en heeft het besluit van de Commissie vernietigd (oktober 2018). Nu is de Europese Commissie weer aan zet om een nieuw besluit te nemen. De verwachting is dat dit zal leiden tot een uitgebreider onderzoek.
--------	--

<b>22.</b>	<b>Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten in het areaal</b>
Omschrijving	Derden kunnen schade aan ons areaal toebrengen, bijvoorbeeld door aanvaringen, waarvan de kosten voor het herstel door wettelijke beperkingen niet volledig op de veroorzaker kunnen worden verhaald. Daarnaast kan het provinciale areaal bezwijken, bijvoorbeeld oevers, waardoor schade aan eigendommen van derden ontstaat. Ook kan door (natuur)rampen schade aan provinciaal areaal ontstaan.
Impact	Of in het reguliere onderhoudsbudget financiële ruimte beschikbaar is voor het herstel van de schade aan het provinciale areaal wordt onder andere bepaald door de tijd die verstreken is sinds het laatste groot onderhoud. De eventuele gevolgschade aan eigendommen van derden is niet verzekerd en maakt geen onderdeel uit van het reguliere onderhoudsbudget.
Maatregelen	Het tijdig uitvoeren van beheer- en onderhoud, waaronder inspecties, heeft tot doel de kans op het technisch falen van de infrastructuur te beperken. Door op risicovolle plaatsen de inrichting te veranderen, wordt beoogd de schade aan het provinciale areaal te minimaliseren. Tot slot wordt met het inzetten van de wettelijke mogelijkheden, waaronder de provinciale (vaar)weg verordening, de kans op incidenten op en aan het areaal beperkt.  Uit een onderzoek bij soortgelijke organisaties, waaronder bij Rijkswaterstaat, blijkt dat er onvoldoende ervaringsgegevens ontsloten zijn om een gefundeerde kwantificering van kans en impact voor onverwachte incidenten te bepalen.
Status	In 2018 is sprake geweest van een aantal incidenten (aanvaringen) op provinciale vaarwegen. Deze incidenten hebben geen financiële consequenties gehad voor de algemene reserves. Het betreft een doorlopend risico waarvoor in het programmabudget geen expliciete reservering is opgenomen en de afdekking vanuit de algemene middelen dient te worden geborgd. In 2018 is sprake geweest van incidenten (aanvaringen / aanrijdingen) op provinciale (vaar)wegen. De reparatie van de hierdoor veroorzaakte schades aan het provinciale areaal kan worden verhaald op de veroorzakers. Deze incidenten hebben geen financiële consequenties voor de algemene reserves.

<b>23.</b>	<b>Claims subsidieregeling bedrijventerreinen</b>
Omschrijving	In de subsidieregeling is artikel 5, lid 8 opgenomen waarop in bepaalde situaties een beroep kan worden gedaan, en waardoor de subsidie met maximaal 10% ten opzichte van het verleende bedrag kan worden verhoogd. Tot nu toe is hier op beperkte schaal een beroep op gedaan en slechts tweemaal is dit beroep gehonoreerd.
Impact	De subsidieregeling is sinds 2013 gestopt. De impact is alleen van toepassing op nog openstaande subsidiedossiers binnen de aflopende regeling. Het gaat per 1 januari 2019 om nog 18 openstaande dossiers. Het laatste dossier zal naar verwachting in 2022 aflopen (dit is inclusief de maximale verlengingstermijn). Voor de financiële gevolgen van het risico wordt uitgegaan van het maximale bedrag dat op grond van de lopende dossiers kan worden geclaimd (€ 0,4mln) en rekening wordt gehouden met het feit dat beperkt geclaimd wordt.
Maatregelen	Met de materiële gevolgen van het risico wordt rekening gehouden in de algemene reserve om geen beslag te leggen op de programmamiddelen. Permanent wordt gemonitord welke claims ingediend worden. Voorts wordt periodiek nagegaan of bij enkele andere projecten voor bedrijventerreinen, waaraan een incidentele of maatwerksubsidie is verleend, een soortgelijk risico bestaat.
Status	Het risico is in 2017 actueel geworden in verband met beroepen op artikel 5, lid 8 van de subsidieregeling. Er is in 2018 een claim van beperkte omvang gehonoreerd. De omvang valt binnen de thans aangehouden risicoreservering. Vooralsnog worden geen extra claims verwacht.

<b>24.</b>	<b>Warmtebedrijf Holding</b>
Omschrijving	<p>De provincie heeft op 21 december 2017 ingestemd met het overdragen van haar aandelen WbR Infra aan WbR Holding. Met deze omzetting van aandelen heeft de provincie een aandeelhoudersbelang van circa 2,5% verkregen.</p> <p>Het aandelenkapitaal is in natura ingebracht en heeft een intrinsieke waarde van € 1,2 mln. De nominale waarde van de aandelen bedraagt € 1,8 mln waartegenover een voorziening van een gelijk bedrag staat. Dit vanwege de huidige economische waarde van de aandelen.</p> <p>Net na deze aandelenomzetting is WbR in financiële moeilijkheden gekomen. De gemeente Rotterdam heeft gelet op deze situatie de bestaande kredietfaciliteit van WbR in 2018 aanzienlijk verhoogd. In het verlengde daarvan heeft de provincie begin 2018 een subsidie in de vorm van een lening verstrekt van € 0,7 mln. Deze provinciale lening is onder voorwaarden verstrekt en heeft op dit moment een looptijd tot 15 september 2019.</p> <p>De twee bestaande aandeelhouders hebben begin 2019 onder een aantal opschortende voorwaarden ingestemd met de bestuursovereenkomst om te komen tot een toekomstbestendiger WbR. Onder meer door realisatie van extra afzet in combinatie met extra uitbreiding van het bestaande warmtetransportsysteem en extra financiële inbreng van (nieuwe) aandeelhouders waaronder mogelijk het Warmteparticipatiefonds Zuid-Holland B.V. (WPF).</p> <p>Onder de voorwaarde dat aan alle opschortende voorwaarden wordt voldaan hoeft de provinciale lening niet te worden terugbetaald. In dat geval zal deze provinciale lening wordt omgezet in agio. Hierover zal medio 2019 definitieve duidelijkheid komen.</p>
Impact	<p>Voor het ter beschikking gestelde aandelenkapitaal heeft de provincie reeds een voorziening getroffen. De verwachting is dat de provinciale lening van € 0,7 mln niet meer zal worden terugbetaald. Op het moment dat deze lening in agio wordt omgezet zal worden bepaald wat daarvan de waarde is op dat moment. Vooralsnog wordt gelet op de bestaande onzekerheden ervan uitgegaan dat de economische waarde nihil is. Voor het bedrag van de lening is daarom een voorziening getroffen van € 0,7 mln.</p>
Maatregelen	<p>Indien aan alle opschortende voorwaarden is voldaan zal conform de genoemde bestuursovereenkomst worden begonnen met de aanleg van de nieuwe warmtetransportleiding naar Leiden. Op basis van de huidige aannames zou het provinciaal aandelenkapitaal daarmee in waarde kunnen gaan stijgen.</p>
Status	<p>Mede gelet op de huidige financiële situatie bij WbR is de inschatting dat de provinciale lening van € 0,7 mln met een kans van optreden van 75-100% niet zal worden terugbetaald. Indien de lening in agio wordt omgezet zal worden bepaald in welke mate dit risicoprofiel bijgesteld kan worden.</p> <p>Op dit moment is de economische waarde van de provinciale aandelen bepaald op nihil. Daarvoor is reeds een voorziening getroffen van € 1,8 mln.</p>



## Bijlage Uitleg financiële kengetallen

### A. De zes kengetallen uit het Besluit Begroten en Verantwoorden en de signaleringswaarden

#### 1. Netto Schuldquote

De netto schuldquote geeft inzicht in de mate waarin de schuldenlast drukt op de exploitatie. Dit kengetal wordt berekend door het totaal van de geleende gelden te delen door de totale jaarlijkse baten. Dit saldo wordt uitgedrukt in een percentage van de totale jaarlijkse baten. Lagere baten of hogere investeringen zorgen voor een stijging van de netto schuldquote. Voor meer informatie over schulden zie de *paragraaf Financiering*.

#### 2. Gecorrigeerde Netto Schuldquote

De hoogte van de netto schuldquote kan beïnvloed worden doordat er geld wordt geleend om uit te lenen aan derden. Om het effect hiervan te corrigeren wordt de gecorrigeerde netto schuldquote berekend. Dit kengetal wordt berekend door de geleende gelden te verminderen met de doorgeleende gelden en vervolgens dezelfde berekening te maken als bij de netto schuldquote.

#### 3. Solvabiliteit

Het kengetal solvabiliteit gaat in op de mate waarin de provincie in staat is om in de toekomst aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Hoe hoger de solvabiliteit des te beter de provincie in staat is om in de toekomst aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Dit kengetal wordt berekend door het eigen vermogen te delen door het totale vermogen.

#### 4. Structurele exploitatieruimte

Het kengetal structurele exploitatieruimte geeft inzicht in de ruimte die de provincie heeft om bijvoorbeeld structurele tegenvallers in de baten en/of lasten op te kunnen vangen. Dit kengetal wordt berekend door de structurele baten te verminderen met structurele lasten en dit saldo te delen door het totaal van de baten. Voor meer informatie over de structurele exploitatieruimte zie het *overzicht van baten en lasten*.

#### 5. Belastingcapaciteit

Het kengetal belastingcapaciteit geeft aan hoe het opcententariaf van de provincie zich verhoudt ten opzichte van het landelijke gemiddelde van alle provincies samen. Hierbij is een belastingcapaciteit van 100% precies gelijk aan het landelijk gemiddelde. De hoogte van het opcententariaf is een politieke keuze. Het kengetal belastingcapaciteit is niet hetzelfde als de 'onbenutte belastingcapaciteit' die wordt gebruikt voor de bepaling van het structurele weerstandsvermogen. De onbenutte belastingcapaciteit is het verschil tussen het werkelijke opcententariaf en het wettelijke maximumtarief. Het Rijk stelt dit maximumtarief jaarlijks vast. Voor meer informatie over belastingheffing zie de *paragraaf Lokale heffingen*.

#### 6. Grondexploitatie

Het kengetal grondexploitatie geeft inzicht in de omvang van de grondposities die de provincie heeft in relatie tot de totale baten. Het gaat hier alleen om grondposities die het doel hebben om bebouwd en verkocht te worden. Bij veel gemeenten zijn grondexploitaties afgewaardeerd, wat heeft geleid tot extra lasten. Aan de hand van voortschrijdend inzicht met betrekking tot de definitie van dit kengetal in het nieuwe BBV per 2016 zijn wij tot het inzicht gekomen dat de provincie geen bouwgronden op de balans heeft die voldoen aan deze definitie. Dit kengetal wordt daarom vanaf 2017 op nihil gesteld. Voor meer informatie over grondexploitaties zie de [paragraaf Grondbeleid](#).

In overleg tussen provincies (als toezichhouders op de gemeentelijke begrotingen) en het ministerie van Binnenlandse Zaken zijn afspraken gemaakt over zogeheten 'signaleringswaarden' voor de zes financiële kengetallen. Deze signaleringswaarden betreffen geen normering maar dienen als hulpmiddel om de afzonderlijke uitkomsten beter in perspectief te plaatsen. Voor elk kengetal worden er drie categorieën onderscheiden: 'gezond' (in groen); 'neutraal' (in geel) en 'risicovol' (in oranje).

De volgende signaleringswaarden zijn afgesproken.

kengetal	gezond	neutraal	risicovol
Netto schuldquote	<90%	90-130%	> 130%
Netto schuldquote gecorrigeerd	<90%	90-130%	> 130%
Solvabiliteitsratio	>50%	20-50%	<20%
Structurele exploitatieruimte	>0%	0%	<0%
Belastingcapaciteit	<95%	95-105%	> 105%
Grondexploitatie	<20%	20-35%	>35%

## B. Weerstandsvermogen en beoordelingskader

### *Weerstandsvermogen*

Het weerstandsvermogen is een ratio die de robuustheid aangeeft van de (meerjarige) begroting. Voldoende weerstandsvermogen is van belang wanneer zich onverhoopt een financiële tegenvaller manifesteert. De ratio wordt bepaald door de verhouding tussen risico's en weerstandscapaciteit volgens de formule:  
 weerstandscapaciteit : risico's = weerstandsvermogen.

De weerstandscapaciteit bestaat uit het samenstel van middelen en mogelijkheden waarover de provincie beschikt om niet begrote kosten als gevolg van opgetreden risico's te dekken. Onderscheid wordt gemaakt in:

- **incidentele weerstandscapaciteit.**  
 Dit is het vermogen om calamiteiten en andere eenmalige tegenvallers (incidentele risico's) op te kunnen vangen zonder dat dit invloed heeft op de voortzetting van taken.
- **Structurele weerstandscapaciteit.**  
 Dit zijn de middelen die permanent ingezet kunnen worden om tegenvallers in de lopende exploitatie (structurele risico's) op te vangen, zonder dat dit ten koste gaat van de uitvoering van de bestaande taken.

Het samenstel van middelen van de weerstandscapaciteit is als volgt opgebouwd:

Structurele weerstandscapaciteit	Incidentele weerstandscapaciteit
Posten onvoorzien	Algemene reserve
Begrotingssaldo	Programma reserve
Onbenutte belastingcapaciteit	Incidentele risicobuffers binnen begrotingsprogramma's
Structurele risicobuffers binnen begrotingsprogramma's	

### *Beoordelingskader*

Er is in het Besluit Begroten en Verantwoorden geen algemene norm gesteld voor de relatie tussen weerstandscapaciteit en risico's. Het is aan de provincie zelf om een beleidslijn te formuleren over de in de organisatie noodzakelijk geachte weerstandscapaciteit in relatie tot de risico's.

Bij de beoordeling van het weerstandsvermogen kan onderstaand schema als uitgangspunt dienen:

Beoordeling weerstandsvermogen		
A	>2,0	Uitstekend (streefwaarde PZH)
B	1,4 - 2,0	Ruim voldoende
C	1,0 - 1,4	Voldoende
D	0,8 - 1,0	Matig
E	0,6 - 0,8	Onvoldoende
F	<0,6	Ruim onvoldoende



## Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen

Deze paragraaf geeft weer wat de huidige staat van het onderhoud van de provinciale wegen, kunstwerken en Vaarwegen, recreatiegebieden en gebouwen is. De staat van het onderhoud is afgezet tegen het vastgestelde beleidskader voor onderhoud. De uitvoering van dat beleidskader moet leiden tot een situatie waarin de kapitaalgoederen zo efficiënt mogelijk worden onderhouden volgens vastgestelde functionaliteit en kwaliteitsniveaus.

### Provinciale infrastructuur, wegen en vaarwegen

#### Areaal

Het provinciale areaal is in ruwweg drie groepen te verdelen en bestond op 1 januari 2018 uit:

- Wegen en vaste kunstwerken: circa 760 ha verhardingen, 164 rotondes, 241 vaste bruggen, 1.085 ha bermen en 150 ha bermsloten, 36.500 bomen, 117 VRI-installaties, 146 km geleiderail en 24 km geluidswering.
- Vaarwegen en beweegbare kunstwerken: circa 214 km oever, 613 ha te baggeren vaarwegen, 67 beweegbare bruggen en 6 sluiscomplexen.
- Bedrijfsvoeringsmiddelen zoals steunpunten, inspectievaartuigen en –voertuigen, en gladheidsbestrijdingsmateriaal.

In het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) is een gedetailleerde opgave van het areaal opgenomen.

#### Beleidskader

In juni 2016 hebben PS de [Nota Onderhoud kapitaalgoederen 2016-2019](#) (deel infrastructuur Wegen en Vaarwegen) (NOK) vastgesteld ([besluitnummer 6903](#)). Met deze nota zijn de uitgangspunten en kaders vastgesteld waarbinnen GS het beheer van de bestaande en toekomstige provinciale infrastructuur uitvoeren. Het uitvoeren van het beheer binnen de in deze nota geformuleerde kaders voorkomt dat achterstanden in het onderhoud en kapitaalvernietiging ontstaan.

In onderstaande tabellen is de opbouw van de effectindicatoren 2.1a, 2.1b en 2.1l nader uitgewerkt.

Technische staat wegen	2.1.a	Uitstekend	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Zeer slecht
2018	81%	62%	19%	9%	9%	1%	0%

Technische staat vaarwegen	2.1.b	Uitstekend	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Zeer slecht
2018	54%	18%	21%	28%	20%	10%	3%

Technische staat kunstwerken	2.1.l	≤ 3 jaar	4 – 6 jaar	7 – 10 jaar	11 - 15 jaar	15 – 20 jaar	> 20 jaar
2018	100%	25%	37%	20%	18%	0%	0%

#### Realisatie 2018

##### Wegen

In 2018 is conform het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) door de aannemer het planmatig onderhoud afgerond aan de wegtrajecten:

- N210, Krimpenerwaard (km 18,0-18,1)
- N207c, Waddinxveen – Boskoop (km 22,7- 27,8)
- N207 / N452, realisatie carpoolplaats
- N211c, Poeldijk – Den Haag (km 12,8 – 15,2)
- N217a/b, Nieuw-Beijerland – A29 (km 4,6 – 17,3)

- N218c, rotonde N496
- N444b, A44 – Voorhout (km 2,2 – 4,1)
- N445a, vervangen brug Rijpwetering
- N492a, A 15 - Hoogvliet (km 1,2 – 6,4)
- N496a, N57 – N218 (km 2,5 – 10,9)
- N498b, Oude Tonge – N59 (km 29,0 – 34,0)

Het planmatig onderhoud aan de volgende wegen is niet in 2018 afgerond vanwege afstemming met de omgeving, bereikbaarheid, uitvoering in juiste seizoen en/of een langere voorbereidingstijd:

- N207e, rotonde N231
- N489a, Klaaswaal – N217 (km 0,0 – 5,6)

#### Vaarwegen

In 2018 is conform PZI door de aannemer het planmatig onderhoud afgerond aan de vaarwegtrajecten:

- Vervanging oevers langs:
  - Traject 4, Oude Rijn (Leiden – Alphen aan den Rijn)
  - Traject 7, Aarkanaal (Alphen aan den Rijn - Ter Aar)

Het planmatig onderhoud aan de volgende vaarwegen zijn niet in 2018 afgerond vanwege afstemming met de omgeving, bereikbaarheid, uitvoering in juiste seizoen en/of een langere voorbereidingstijd:

- Traject 5, De Zijl
- Traject 6, Oude Rijn (Alphen aan den Rijn) en Heijmanswetering)
- Traject 8, Oude Rijn ten oosten van Alphen aan den Rijn

#### Beweegbare kunstwerken

In 2018 is conform PZI door de aannemer het planmatig onderhoud afgerond aan de beweegbare bruggen in:

- Vaarweg traject 7: Kattenbrug en Vijfgatenbrug
- Vaarweg traject 8: Burgemeester Crolesbrug en Broekvelderbrug

#### *Financiële aspecten*

De kosten voor beheer en onderhoud van wegen en vaarwegen worden in de begroting geraamd en verantwoord.

(bedragen x € 1.000)	Begroting stand NJN	Rekening	Saldo
Dagelijks beheer en onderhoud, taak 2-1-1	26.005	29.371	-3.366
Planmatig onderhoud, taak 2-1-2	25.472	29.515	-4.043
Totaal exploitatie-uitgaven*	51.477	58.886	-7.409
Totaal geactiveerde investeringen*	50.628	44.536	6.092

\* exclusief uitgaven ten behoeve van functionele verbeteringen en overdracht areaal. Het verschil tussen begroting en realisatie is voor de exploitatie-uitgaven verantwoord in doel 2.1, en voor de geactiveerde investeringen in de jaarrekening, onderdeel investeringen.

## **Recreatiegebieden**

De door Provinciale Staten vastgestelde Beleidsnota Onderhoud kapitaalgoederen (onderdeel recreatie) vormt het beleidskader voor de rol, functie en het prijs-, kwaliteits- en onderhoudsniveau van de recreatiegebieden in provinciaal eigendom. Uitvoering van dit beleidskader moet leiden tot een bestendige situatie waarin deze kapitaalgoederen goed worden onderhouden en de functionele kwaliteit ervan wordt gewaarborgd.

Vanaf 2013 zet de provincie in op overdracht van provinciale eigendommen met een recreatiefunctie aan derden. De recreatiegebieden worden als kapitaalgoederen opgenomen in de provinciale administratie en worden adequaat onderhouden tot het moment van overdracht.

Het terreinbeheermodel (TBM) is de basis waarop de kosten van het beheer zijn berekend (regulier beheer, groot onderhoud en vervangingsinvesteringen). Er wordt beheerd op het kwaliteitsniveau van Schoon, Heel en Veilig. Voor de uitvoering van het recreatiebeheer heeft de provincie overeenkomsten gesloten met beheerders (in de meeste gevallen Staatsbosbeheer).

#### *Meerjarig lastenbudget onderhoud provinciale recreatiegebieden*

(bedragen x € 1.000)	Begroting stand NJN	Rekening	Saldo
Onderhoud provinciale recreatiegebieden	1.930	1.270	-660

## **Gebouwen**

### *Algemeen*

De provincie Zuid-Holland heeft verschillende soorten gebouwen in beheer en onderhoud. Een deel van de gebouwen is eigendom en een deel is gehuurd. Het betreft kantoorpanden op de locaties Den Haag evenals de bedieningscentrales, brug- en sluiswachtershuisjes, dienstwoningen, depots/werven en molens.

### *Beleid*

Provinciale Staten hebben op 3 februari 2016 de Nota Onderhoud kapitaalgoederen, onderdeel Gebouwen 2016-2019, vastgesteld. Beleidsuitgangspunt is hierbij dat een sober en doelmatig kwaliteitsniveau conform NEN-2767 normering op het wettelijk minimum, conditieniveau 3 wordt gehanteerd. Voor de komende 4 jaar staan de volgende kwaliteitsaspecten centraal: functionaliteit, veiligheid en representatie. In uitwerking op deze nota hebben Gedeputeerde Staten in 2016 het Beheerplan Gebouwen 2016-2019 voor planmatig beheer en onderhoud vastgesteld. Een belangrijk onderdeel is het inzichtelijk hebben van een meerjarenonderhoudsplan. Het 'Beheerplan Gebouwen' wordt elke vier jaar geactualiseerd.

### *Meerjarenplan*

Het beheer en onderhoud is planmatig georganiseerd en mede gericht op het actueel houden van de genoemde functionaliteiten. Het onderhoud van het provinciehuis is uitgevoerd op basis van het Beheerplan Gebouwen 2016-2019 en is uitgewerkt in een jaarlijks te actualiseren Meerjaren Onderhoudsplan (MJOP).

Het MJOP voor het provinciehuis is geactualiseerd naar de huidige regelgeving en prijsniveau 2015 en gecorrigeerd voor de periode 2015-2030. Dit is gebruikt als basis voor het onderhoud, maar vooral om een systeem van planmatig onderhoud te operationaliseren en te optimaliseren. Het vormt mede de basis voor een (kosten) efficiënte aanpak van verbouwingen. Het MJOP is in 2015 vastgesteld. In 2019 wordt het MJOP weer herijkt voor een periode van 4 jaar.

Voor het C-gebouw is in mei 2016 een Visie vastgesteld om in zijn geheel een eigentijds karakter te geven en aandacht te schenken aan het thema duurzaamheid. Vervolgens is in 2017 besloten om het C-gebouw optimaal duurzaam te renoveren. De voorbereidingen voor de renovatie van gebouw C zijn in volle gang. Het renovatieplan, inclusief financieel kader en aanbestedingsstrategie, zijn in april 2018 door GS vastgesteld. In juli 2018 is in het verlengde van de commissie Bestuur en Middelen de Werkgroep renovatie en duurzaamheid gebouw C gevormd. Deze werkgroep adviseert de commissie Bestuur en Middelen over het renovatieplan.

Het renovatieplan is in oktober 2018 ter besluitvorming aan Provinciale Staten voorgelegd, inclusief een verzoek tot aanvullend projectbudget. In deze begroting is, zoals afgesproken in de commissie Bestuur en Middelen en zoals verwerkt in de Kadernota 2018, financieel rekening gehouden met de gevolgen van de renovatie. Dat betekent dat in de kadernota de kapitaallasten zijn verwerkt alsmede verwachte lagere energielasten als gevolg duurzaamheidsmaatregelen in het C-gebouw.

### *Onderhoud*

De reeds uitgevoerde verbouwingsactiviteiten en investeringen vanuit het MJOP en de Strategische Huisvestingsvisie hebben een relatie met de geplande verbouwing van bouwdeel C. Voor de toelichting op de investeringen wordt verwezen naar het onderdeel Investeringen - Overhead. In 2018 zijn de volgende werkzaamheden afgerond:

- Vervangen kitwerk buitenzijde gebouw D
- Renovatie Liften gebouw D o.a. motoren en nieuw besturingssysteem
- Vervangen toegangsdeuren machinekamers gebouw A/B
- Vervangen verlichting noodtrappenhuizen en vervangen noodverlichting, E gebouw (led verlichting)
- Vervangen noodverlichting technische ruimtes in de garage (led verlichting)
- Vervangen CO<sub>2</sub> en LPG-detectie in parkeergarage
- Vervangen verlichtingsarmaturen parkeerdek (led verlichting) D gebouw
- Vervangen coax verdeelnetinstallatie centrale antenne provinciehuis
- Vervangen regelkast hoofd centrale verwarming voor alle gebouwdelen
- Vervangen bediening noodstroom aggregaat gebouw C
- Vervangen digitale aansturing klimaatinstallatie gebouw A/B/D en E (gebouwbeheersysteem)



## Paragraaf Financiering

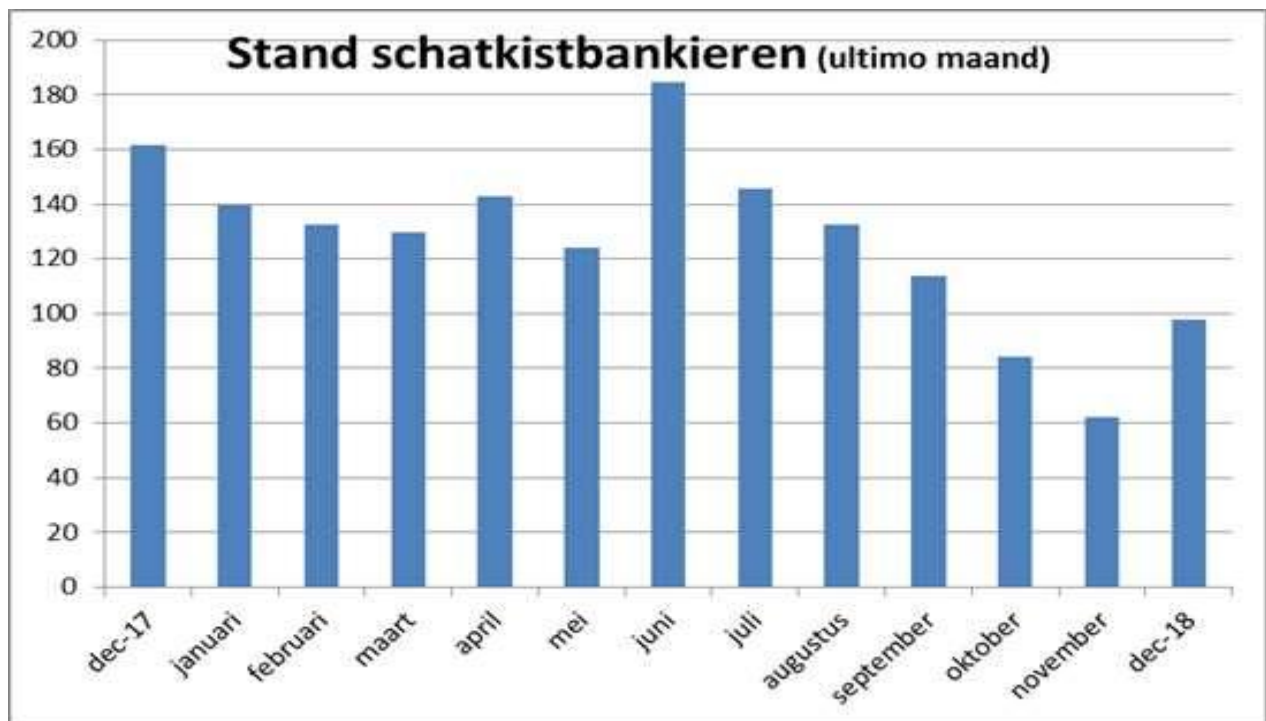
### Inleiding

De paragraaf geeft aan hoe de provincie Zuid-Holland haar activiteiten financiert (financieringsbehoefte) en wat de gevolgen hiervan zijn, namelijk de rentelasten en de financieringsrisico's (rente- en kredietrisico's).

### Financieringsbehoefte

In 2018 zijn geen nieuwe leningen aangetrokken. De totale schuldenstand bedroeg begin 2018 € 401,5 mln, hiervan is een bedrag van € 34,1 mln afgelost. Eind 2018 was de restantschuld € 367,4 mln. Het aandeel langlopende schulden op het balanstotaal bedraagt 23,3%.

De tijdelijk overtollige middelen zijn conform de [Regeling schatkistbankieren decentrale overheden](#) ondergebracht bij het Agentschap van de Generale Thesaurie van het ministerie van Financiën. Met de onderstaande grafiek wordt de stand van het saldo bij de schatkist inzichtelijk gemaakt. De standen voor het jaar 2018 zijn in miljoen euro telkens per het einde van de maand weergegeven.



In 2018 is het saldo van de liquide middelen bij de schatkist met € 64 mln gedaald. Sinds september 2018 wordt (mede door de realisatie van de Rijnlandroute) er maandelijks gemiddeld tussen de € 10 en € 15 mln meer uitgegeven dan dat er binnenkomt. Het terugvorderen van de BTW in juni en de storting van rijksbijdragen in december zorgen in die maanden voor een tijdelijk overschot.

### Rente

Bij het uitzetten van tijdelijk overtollige middelen wordt de Regeling Schatkistbankieren gevolgd. De rente kan conform de Regeling Schatkistbankieren niet negatief zijn. Gedurende het gehele jaar 2018 was de rente bij de rekeningcourant van de schatkist 0%.

De rentelasten uit hoofde van de vaste leningen bedragen € 18,1 mln. De totale rentelasten in 2018 bedragen 2,6% van de totale inkomsten. In de wet financiering decentrale overheden (Fido) zijn normen opgenomen om grote fluctuaties van de rente (lees renterisico's) te vermijden. Dit zijn de kasgeldlimiet voor de korte termijn en de renterisiconorm voor de lange termijn.

## **Kasgeldlimiet en Renterisiconorm**

### Kasgeldlimiet

De norm voor de toegestane omvang van de opgenomen kasgelden is de bij Wet Fido bepaalde kasgeldlimiet. De limiet is een bedrag ter grootte van 7% van de jaarbegroting van de provincie bij aanvang van het verslagjaar. Het uitvoeren van het treasurybeleid is in 2018 binnen deze norm gebleven. Overschrijding van de kasgeldlimiet was niet aan de orde, omdat in 2018 geen kasgeldleningen nodig waren.

### Renterisiconorm

Het renterisico op de langlopende leningen wordt berekend volgens een door de Wet Fido voorgeschreven renterisiconorm. De wijzigingen in een langlopende leningenportefeuille worden getoetst aan een drempelbedrag voor de renterisiconorm. De drempel is voor de provincie 20% van het begrotingstotaal. De provincie heeft in 2018 geen langlopende leningen geherfinancierd en op de leningen hebben geen renteherzieningen plaatsgevonden. Daarmee is een overschrijding van de renterisiconorm niet aan de orde.

## **Leningen uit hoofde van publieke taak**

De provincie Zuid-Holland heeft sinds 2012 twee rentedragende leningen uitstaan bij de gemeenten Lansingerland en Pijnacker-Nootdorp. Deze leningen zijn verstrekt tot en met 2024 inzake de overdracht van Ruimte-voor-Ruimte rechten en de dekking van het tekort op de grondverwerving ten behoeve van het project Groenzone. De leningen van oorspronkelijk in totaal € 3,9 mln zijn per ultimo 2018 afgelost tot € 2,1 mln.



In 2016 zijn renteloze leningen verstrekt van in totaal € 1,2 mln aan acht agrarische collectieven voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Op deze leningen wordt nog niet afgelost en ze hebben een looptijd tot april 2019.

In 2017 is een renteloze lening verstrekt uit het Revolverend Verenfonds aan Veerexploitant Irimar BV ten behoeve van de veerdienst Krimpen aan de Lek – Kinderdijk. De lening bedraagt € 0,5 mln en wordt in 15 jaar maandelijks afgelost tot aan 2032.

In 2018 is een lening verstrekt aan het Warmtebedrijf Rotterdam voor € 0,7 mln met een looptijd tot in 2019. In het kader van het Verenfonds zijn tot slot twee nieuwe leningen verstrekt aan Ottevanger OV Exploitatie B.V. en Ottevanger Veren B.V. voor in totaal € 0,9 mln met looptijden tot 2025.

## Paragraaf Bedrijfsvoering

**Doel 1: De omvang en kwaliteit van de organisatie van de provincie Zuid-Holland moet in overeenstemming zijn met het door ons voorgestane takenpakket. Wij werken aan een innovatieve, lerende en op de uitvoering gerichte organisatie die effectief en efficiënt is.**









Effectenindicator 1.1 : Werken aan een op de uitvoering gerichte organisatie die effectief en efficiënt is						
Voortgang	Trend	Prestatie-indicator		Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.1.1	Percentage overhead	38	38	39,5

### Toelichting

#### 1.1.1 Percentage Overhead

Het percentage overhead wordt bepaald op basis van de formatieve-omvang van de provincie en komt over 2018 uit op 39,5%. Dit is hoger dan het streefcijfer van 38%. Deze toename wordt enerzijds verklaard door ontwikkelingen die voortvloeien uit de eind 2017 tot stand gekomen cao en anderzijds door ontwikkelingen binnen de 'Koers van de organisatie', zoals ook toegelicht in de Jaarrekening 2017.

In de cao is een aantal afspraken gemaakt die van invloed zijn op de verhouding indirecte en directe fte. Zo is afgesproken dat structureel werk door eigen medewerkers moet worden uitgevoerd. Met name binnen de bedrijfsvoeringsafdelingen vindt een aantal werkzaamheden plaats die binnen deze categorie vallen. Dit leidt tot een toename van het aantal indirecte functies en daarmee tot een stijging van het overheadpercentage. Gelet op de Organisatiekoers, waarin opgavegericht werken leidend is, zullen medewerkers uit de bedrijfsvoering en managers steeds meer integraal onderdeel zijn van de uitvoering van de primaire taken. Op taak- en functieniveau is hierdoor minder onderscheid mogelijk tussen primair proces en overhead. Het percentage overhead wordt hierdoor onvoldoende betrouwbaar om uitspraken te kunnen doen over de efficiëntie en effectiviteit van de organisatie. In de eerste helft van 2019 wordt gekeken naar een beter passende manier om inzicht te bieden in de efficiëntie en effectiviteit van een opgavegerichte organisatie.

Effectenindicator 1.2 : Kwaliteit dienstverlening						
Voortgang	Trend	Prestatie-indicator		Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.2.1	Afhandeling facturen binnen 30 dagen in %	85	85	87
		1.2.2	Doorlooptijd bezwaar- en beroepsprocedures (niet zijnde belastingen) en klachten (percentage binnen termijn) in %	74	75	94
		1.2.3	Doorlooptijd advisering bezwaren en klachten in %	-	85	93
		1.2.4	Doorlooptijd belasting bezwaren in %	-	90	90

Effectenindicator 1.2 : Kwaliteit dienstverlening						
Voortgang	Trend	Prestatie-indicator		Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		1.2.5	Klanttevredenheid (rapportcijfer op tienpuntsschaal)	6,8	≥7	7,2
		1.2.6	Informatie voor PS is beschikbaar op jaarbasis	99,8%	99,7%	99,8%
		1.2.7	Aantal uitgevoerde onderzoeken naar de informatieveiligheid	9	9	12

## Toelichting

### 1.2.1 Afhandeling facturen binnen 30 dagen in %

De afhandeling van de facturen binnen 30 dagen lag in 2018 op 87%.

### 1.2.2 Doorlooptijd bezwaar- en beroepsprocedures (niet zijnde belastingen) en klachten (% binnen termijn)

In 2018 is 94% van de bezwaren en klachten binnen de wettelijke termijn voor het nemen van een beslissing op bezwaar of klacht afgehandeld. Het streefcijfer ten aanzien van de beslissingen op bewaar en klachten is daarmee gehaald.

### 1.2.3 Doorlooptijd advisering bezwaren en klachten

In 2018 is over 93% van de bezwaren en de klachten binnen de door provincie Zuid-Holland zelf gestelde norm van 12 weken, respectievelijk 10 weken, geadviseerd. Het streefcijfer is daarmee eveneens gehaald.

### 1.2.4 Doorlooptijd belasting bezwaren

De doelstelling in de Begroting 2018 van 90% op tijd afgehandelde bezwaren is gerealiseerd. In 2018 is één beroepsprocedure inzake Leges voor een aanvraag omgevingsvergunning gevoerd. Het beroep is gegrond verklaard, waarmee PZH in het ongelijk is gesteld en heeft het aanslagbedrag en griffierecht aan eiseres terug betaald.

### 1.2.5 Klanttevredenheid (rapportcijfer op tienpuntsschaal)

In het afsprakenkader "Samen werken, Samen leven" (2007) tussen Rijk en provincies is opgenomen dat de overheidsdienstverlening minimaal een 7 moet scoren naar het oordeel van de klanten. Provincies meten daarom sinds 2010 in gezamenlijkheid elke twee jaar de klanttevredenheid. Het 4e klanttevredenheidsonderzoek (KTO) vond in het najaar van 2018 plaats. De provincie scoort overall een 7,2. Deskundigheid en meedenken scoren goed. Diensten in één keer goed, binnen afgesproken / wettelijke termijn en proactief handelen zijn verbeterpunten voor de komende periode. Zie ook Programma 4.1.




### 1.2.6 Informatie is beschikbaar op jaarbasis

Informatie op de corporate website en op het SIS (Staten Informatie Systeem) is voor de Staten beschikbaar. Het SIS wordt extern gehost en is beschikbaar voor alle Statenleden. De beschikbaarheid wordt gemeten op basis van 24 uur x 7 dagen, met uitzondering van het geplande en met de gebruikersorganisatie afgestemde onderhoud. Over het jaar 2018 bedroeg de beschikbaarheid 99,8%

### 1.2.7 Aantal uitgevoerde onderzoeken naar de informatieveiligheid

De provincie neemt continu maatregelen om de veiligheid van de informatievoorziening te waarborgen. Deze maatregelen vloeien voort uit informatieveiligheids- en beheerprocessen binnen de provincie. Ze zijn bedoeld om de beschikbaarheid, exclusiviteit en integriteit van informatievoorziening te garanderen en de gevolgen van incidenten te beperken. In 2018 zijn er geen besmettingen of verstoringen door malware of door activiteiten van hackers geconstateerd. Naast het treffen van maatregelen vanuit beheerprocessen, wordt er ook gericht onderzoek uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van kwetsbaarheden in de ICT-infrastructuur en naar de volwassenheid van processen. Het totaal aantal uitgevoerde onderzoeken ligt voor op schema.

## Doel 2: We zijn een aantrekkelijk en goed werkgever

Effectenindicator 2.1 : We zijn maatschappelijk betrokken en streven naar een divers personeelsbestand						
Voortgang	Trend	Prestatie-indicator		Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		2.1.1	Aantal trainees	20	20	22
		2.1.2	Aantal participatiebanen (in fte)	14	27	31,25
		2.1.3	Aantal stageplaatsen	50	50	73
		2.1.4	Aantal werkervaringsplaatsen (voor o.a. statushouders & mbo'ers)	12	10	6
		2.1.5	Aantal uitwisselingen van personeel tussen mede-overheden	50	50	77

### Toelichting

#### 2.1.1 Aantal trainees

De provincie investeert de laatste jaren in een divers personeelsbestand. Dat gaat dan niet om één specifieke doelgroep maar een goede mix van man/vrouw, jong/oud en medewerkers met verschillende culturele achtergronden. Net als vele andere overheden heeft de provincie te maken met vergrijzing. Het aanbieden van traineeprogramma's draagt onder andere bij aan verjonging van de organisatie en het borgen van waardevolle kennis van oudere medewerkers die vertrekken wegens pensioen.

Met het aanbieden van traineeprogramma's geeft de provincie ruimte aan jonge afgestudeerde professionals om zich verder te ontplooiën in de provinciale organisatie. Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode tenminste twee concernbrede WO-traineeprogramma's worden gerealiseerd. De 12 trainees van lichting 2016-2018 hebben hun programma in oktober 2018 beëindigd. Van deze groep werken er 9 nog steeds bij de provincie. In september 2018 is er een nieuwe lichting trainees gestart bestaande uit 12 WO-trainees en een pilot-project voor 8 HBO-trainees die worden ingezet op bedrijfsvoeringstaken. Daarnaast loopt er nog een pilot-project van technische trainees dat door Zuid-Holland is opgepakt in samenwerking met de provincies Noord-Holland, Utrecht en Flevoland (P-4). Dit project eindigt formeel in maart 2019. Van de totaal 6 technische trainees hebben er inmiddels 3 een vaste functie

binnen onze provincie gevonden. Inmiddels is dit project positief geëvalueerd en besloten in september 2019 wederom een technisch traineeprogramma op te starten.

### *2.1.2 Aantal participatiebanen*

Op 1 januari 2015 is de Participatiewet van kracht geworden. Deze wet komt in plaats van de Wet werk en bijstand, de Wet sociale werkvoorziening en een deel van de Wet werk en ondersteuning jonggehandicapten. Met de Participatiewet wil de regering ervoor zorgen dat meer mensen met een arbeidsbeperking, participanten genoemd, meedoen op de arbeidsmarkt. In tien jaar tijd moeten er bij overheid en bedrijfsleven 125.000 banen komen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Een fte bestaat uit 25,5 verlonde uren, ongeacht het aantal mensen dat dit werk uitvoert en de aard van de arbeidsrelatie. Mensen uit de doelgroep zijn opgenomen in het doelgroepregister van het UWV.

In IPO-verband is afgesproken dat de provincie een jaarlijks toenemend aantal mensen uit de doelgroep aan het werk heeft, zodat uiteindelijk in 2023 een totaal van 54 extra banen bezet wordt door mensen uit deze doelgroep. Voor het jaar 2018 moest de provincie 27 fte realiseren. Wij voldoen aan de banenafpraak. In totaal waren er voor de banenafpraak 31,25 fte (25,5 uren) op 31 december binnen de organisatie. Om aan de tijdelijk quotumregeling te voldoen moesten er in 2018 38 fte gerealiseerd zijn. Dit is niet helemaal gelukt, eind van het jaar 2018 er is 34,58 fte gerealiseerd. Gedurende het jaar 2018 hebben 7 medewerkers de organisatie verlaten, dit was in totaal 5,9 fte. Wanneer zij de organisatie niet hadden verlaten dan was het totaal 40,48 fte oftewel was het quotum gehaald. Het UWV bepaalt in hoeverre de provincie aan de quotumregeling heeft voldaan. Het aantal te realiseren plaatsen voor 2019 moet nog definitief worden berekend op basis van de verlonde uren over het jaar 2018.

### *2.1.3 Aantal stageplaatsen*

Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode een royaal aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen voor jongeren wordt aangeboden. Door het aanbieden van stage- en werkervaringsplaatsen aan jongeren toont de provincie haar maatschappelijke betrokkenheid én wordt tegelijkertijd een impuls gegeven aan de diversiteit van het personeelsbestand. Sinds 2015 geeft de provincie actief invulling aan haar stagebeleid. Dit resulteert jaarlijks in het aanbod van tenminste 50 stageplaatsen voor jongeren uit het MBO, HBO en WO. In 2016 is gestart met het experiment voor het aanbod van maatschappelijke snuffelstages voor klassen uit het basisonderwijs. Vanaf 2017 vinden dit soort maatschappelijke stages gemiddeld zo'n 4 keer per jaar plaats. In 2018 is voor het eerst gestart met het bieden van een stageplek aan 9 leerlingen met een verstandelijke beperking. Het genoemde aantal stageplaatsen van 73 is inclusief 11 onbetaalde stageplaatsen.

### *2.1.4 Aantal werkervaringsplaatsen (voor o.a. statushouders & mbo-ers)*

Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode een royaal aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen voor jongeren wordt aangeboden. Met het innovatieve project Kickstart streeft de provincie deze collegeperiode naar een aanbod van werkervaringsplaatsen voor jongeren met een afstand tot de arbeidsmarkt. Het project Kickstart is bedoeld om in de collegeperiode tenminste 32 maatschappelijke werkervaringsplaatsen voor jonge statushouders en recent afgestudeerde mbo'ers te creëren. In 2017 waren al 28 werkervaringsplaatsen ingevuld, 12 door jonge mbo'ers en 16 door statushouders. In 2018 is vanwege het succes van Kickstart en vanuit maatschappelijke overwegingen ingestemd met het opnieuw beschikbaar stellen van 10 extra werkervaringsplaatsen voor statushouders, waarvan er in totaal 6 zijn ingevuld. Jonge statushouders ervaren helaas nog steeds afstand op de arbeidsmarkt vanwege de culturele en taal gerelateerde drempels. De arbeidsmarkt is voor jonge mbo'ers inmiddels aantrekkelijker geworden en er is vooralsnog geen financiering meer nodig voor het beschikbaar stellen van werkervaringsplaatsen. In 2019 zal opnieuw het voorstel worden gedaan om werkervaringsplaatsen te blijven aanbieden. Dit voorstel zal zich richten op een bredere groep zoals statushouders, senioren (55+ers) en jongeren.

### 2.1.5 Aantal uitwisselingen van personeel tussen mede-overheden

In 2018 zijn er 77 uitwisselingen tussen mede-overheden gerealiseerd. Het betrof 48 personen die vanuit een andere overheid bij de provincie zijn gedetacheerd. Daarnaast zijn 29 medewerkers vanuit de provincie gedetacheerd naar andere overheden. Daarmee is de doelstelling ruimschoots gehaald. De verwachting is dat het aantal uitwisselingen verder zal toenemen als gevolg van de vergroting en intensivering van het overheidsbrede mobiliteitsnetwerk.

Effectenindicator 2.2 : We doen onderzoek naar en werken actief aan het werkgeversmerk 'provincie Zuid-Holland' bij werkzoekenden en personeel						
Voortgang	Trend	Prestatie-indicator		Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		2.2.1	Rapportcijfer beste werkgever / werkplezier	6,7	7,0	7,4

### Toelichting



#### 2.2.1 Rapportcijfer beste werkgever / werkplezier

In het Hoofdlijnenakkoord is opgenomen dat de provincie ambieert een aantrekkelijke werkgever te zijn. De aantrekkelijkheid als werkgever kan onder andere afgeleid worden uit een werkbelevingsonderzoek. Dit onderzoek wordt bij veel Nederlandse organisaties gedaan waardoor benchmarking van de resultaten mogelijk wordt. Het onderzoek levert een score 'beste werkgever' op. Deze score uitgedrukt in een rapportcijfer geeft aan hoe de provincie presteert als werkgever. In deze opgave is aandacht voor verbetering van de dienstverlening van de werkgever om het werkplezier te vergroten en inspanningen worden verricht om de medewerkers zich bewust te laten zijn in hun eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van het werkplezier. Een nieuwe meting in het kader van beste werkgever is in augustus 2018 uitgevoerd. Ten opzichte van de meting die in 2016 is uitgevoerd, is de tevredenheid van medewerkers over de provincie toegenomen met 0,3 punt. Ten opzichte van de benchmark met andere provincies komt de provincie Zuid-Holland 0,2 punt hoger uit. Medewerkers benoemen vooral de kansen voor ontplooiing en ontwikkeling, loopbaanmogelijkheden, zelfstandigheid, toekomstvisie en mate waarin de provincie gelijke kansen bevordert als positieve punten.

Daarnaast wordt er in de opgave Arbeidsmarktcommunicatie werk gemaakt van een betere profilering van de provincie Zuid-Holland als aantrekkelijk en maatschappelijk betrokken werkgever voor zowel werkzoekenden als medewerkers van de provincie. Met onder meer de 'Stel je voor...' –campagne en deelname aan de Nationale Carrièrebeurs, wordt de zichtbaarheid en vindbaarheid van de provincie als werkgever op de arbeidsmarkt vergroot.

### Doel 3: De provincie voert een duurzaam inkoop- en aanbestedingsbeleid

Effectenindicator 3.1 : Bij het voeren van een duurzaam inkoop-en aanbestedingsbeleid gaat provincie Zuid-Holland verder dan alleen het oorspronkelijke uitgangspunt, te weten: de minimumeisen.

Voortgang	Trend	Prestatie-indicator		Nulmeting	Streefwaarde 2018	Meetwaarde 2018
		3.1.1	Aanpak Duurzaam GWW is binnen de ROVK ingenieursdiensten uitgangspunt bij alle uitvragen	100	100	100

#### Toelichting

##### *3.1.1 Aanpak Duurzaam GWW is binnen de ROVK ingenieursdiensten uitgangspunt bij alle uitvragen*

Begin 2017 is de Greendeal GWW 2.0 getekend. Met het tekenen van deze greendeal wordt nog meer aandacht gegeven aan de nut en noodzaak om ook in de GWW sector vroegtijdig, dus al in het ontwerpproces, aandacht te geven aan de vele duurzaamheidsaspecten.

Partijen, Rijk, provincies, Waterschappen, ProRail en gemeenten als opdrachtgevers, marktpartijen en kennisinstituten hebben afgesproken om de komende jaren een duurzame aanpak in de GWW te bevorderen. Het motto is: Duurzaamheid is in 2020 een integraal onderdeel van alle spoor-, grond-, water-, en wegenbouwprojecten (duurzaamheid is "business as usual"). Instrumenten bij de aanpak duurzaam GWW zijn de Omgevingswijzer en het Ambitieweb om de kansen en ambities voor duurzaamheid in beeld te brengen.



## Arbeidskosten (loonkosten en inhuur)

### Inleiding

In september 2015 is de nieuwe organisatiekoers omarmd die onder meer via het Programma van Waarde vorm wordt gegeven. Met dit programma ontwikkelt de provincie zich tot een opgavegerichte organisatie die de eigen ambities verbindt en realiseert met de omgeving. Onderdeel van de ontwikkeling naar opgavegericht werken is het scherp inzichtelijk hebben van de benodigde arbeidskosten om het provinciale doel te bereiken. In dit deel van de paragraaf Bedrijfsvoering wordt ingegaan op de samenstelling en de omvang van de benodigde arbeidskosten, bestaande uit:

- a. loonkosten voor de formatie van de provincie Zuid-Holland;
- b. loonkosten voor medewerkers in dienst van de provincie welke worden gedekt vanuit materiële budgetten;
- c. kosten voor de inhuur van externen; inhuur ten laste van exploitatiebudgetten en investeringsbudgetten (conform cao voor provincies vastgesteld maart 2016);
- d. kosten van detacheringen en ontvangsten uit detacheringen en UWV.

Het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) schrijft voor dat de arbeidskosten verbonden aan de uitvoering van de beleidsprogramma's, de directe arbeidskosten, worden opgenomen bij de beleidsprogramma's. De arbeidskosten van de ondersteunende taken (overhead) worden apart verantwoord in Overzicht Overhead. Het gevolg van deze BBV-werkwijze is dat geen inzicht bestaat in het totaal van de arbeidskosten en de richtlijnen die hierop van toepassing zijn. Om dit inzicht te bieden is deze informatie in de paragraaf Bedrijfsvoering opgenomen. Deze informatie betreft een aanvulling op de voorschriften die daarvoor in het BBV zijn opgenomen.

### Totaalbeeld arbeidskosten

In de onderstaande tabel is het gerealiseerde bedrag van de arbeidskosten opgenomen, onderverdeeld naar de loonkosten, kosten voor inhuur van externen en de detacheringen.

Totaalbeeld arbeidskosten

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na NJN	Jaarrekening 2018	Afwijking 2018
A. Loonkosten formatie	105,4	115,4	110	5,4
B. Loonkosten M voor P	5,9	4,9	6,1	-1,2
C. Kosten voor inhuur van externen	17,7	17,5	24,2	-6,7
D. Detacheringskosten	0	2,5	0,6	1,9
Detacherings- en UWV opbrengsten	-1,9	-2,5	-2	-0,5
Totaal arbeidskosten	127,1	137,8	139	-1,1
Percentage inhuur *	13,90%	12,70%	17,40%	

\* Het percentage inhuur wordt bepaald door de totale kosten van inhuur te relateren aan de totale arbeidskosten.

Met de Najaarsnota 2018 was de verwachting dat de onder- en overschrijdingen van de afzonderlijke afdelingen elkaar op totaalniveau zouden opheffen. De totale inzet van arbeidscapaciteit is echter € 1,1 mln hoger uitgevallen dan vooraf begroot. Dit laat zich voornamelijk verklaren door inhuurkosten voor het nieuwe datawarehouse voor het programma Transparante en Open Provincie en extra inhuurkosten voor de afdeling Informatisering en Automatisering. Deze afdeling heeft in de tweede helft van 2018 ingezet op het werven van eigen personeel ter vervanging van externe medewerkers in 2019. Om een goede overdracht van de werkzaamheden te waarborgen is ervoor gekozen om de inhuur naast de instroom van eigen medewerkers te continueren. Het verloop van de werving en selectieprocedures liet zich moeilijk voorspellen, derhalve heeft bijstelling van het inhuurbedrag met de najaarsnota niet plaatsgevonden.

## Toelichting op de onderdelen van de arbeidskosten

### A: loonkosten voor de formatie van de provincie Zuid-Holland

Het budgettaire kader voor de loonkosten formatie bestaat uit vaste en variabele loonkosten en het frictiebudget personeel gerelateerde kosten en is passend binnen de loonbudgetten die hiervoor door Provinciale Staten beschikbaar zijn gesteld. Dit budget heeft een relatie met de in de begroting opgenomen formatie.

*Vaste loonkosten* zijn de reguliere beloning volgens de salarisschaal en vaste toelagen.

*Variabele loonkosten* hebben betrekking op eenmalige betalingen zoals overwerkkosten, toelagen onregelmatigheid en reis- en verblijfkosten.

*Frictiebudget personeel gerelateerde kosten:* Het management draagt zorg voor de inzet van personeel en de daarbij behorende kosten binnen de daarvoor bestemde budgetten. In geval van bijzondere omstandigheden, overgangsregelingen, specifieke afspraken en onvoorziene zaken, kan een beroep worden gedaan op het frictiebudget, geplaatst bij de provinciesecretaris.

#### *Loonkosten formatie*

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na NJN	Jaarrekening 2018	Vershil 2018
Formatie per 31 december in fte	1.407 fte	1.425 fte	1.425 fte	
Bezetting per 31 december in fte	1.294 fte	-*	1.355 fte	
Loonkosten formatie	105,4	115,4	110	5,4

\* In een Begroting wordt de formatie weergegeven, niet de bezetting.

#### *Loonkosten formatie*

De totale loonkosten formatie laten een onderschrijding zien van € 5,4 mln. Deze onderschrijding laat zich voornamelijk verklaren door niet ingevulde vacatures. Op deze vacatures heeft (deels) inhuur plaatsgevonden.

#### *Bezetting*

De bezetting ultimo december bedraagt 1.355 fte. De lagere bezetting ten opzichte van de formatie is een momentopname en wordt veroorzaakt door het niet invullen van vacatures, vrijwillig vertrek van medewerkers, uitstroom van medewerkers wegens pensionering en het beëindigen van tijdelijke contracten.

### B: Loonkosten voor medewerkers in dienst van de provincie welke worden gedekt vanuit materiële budgetten

Dit onderdeel betreft de kosten voor medewerkers veelal in tijdelijke dienst van de provincie, waarvan de loonkosten worden gedekt vanuit incidentele materiële budgetten. Met de behandeling / vaststelling van de P&C producten zijn door Provinciale Staten ook extra middelen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van taken. Daarbij kan het gaan om intensivering van beleid en om aanvullend beleid.

#### *Loonkosten M voor P*

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na NJN	Jaarrekening 2018	Vershil 2018
Bezetting per 31 december in fte	89 fte	-	90 fte	
Loonkosten M voor P	5,9	4,9	6,1	-1,2

De in 2018 gerealiseerde overschrijding wordt met name veroorzaakt door inzet van arbeidscapaciteit op het programma Energietransitie. Voor deze personele inzet was met de Begroting 2018 geen materieel budget beschikbaar gesteld. Volgens verwachting zijn deze kosten in 2018 opgevangen binnen het totale beschikbare budget voor loonkosten. Met ingang van de Begroting 2019 is wel materieel budget toegevoegd aan het budget voor de inzet van arbeidscapaciteit op het programma Energietransitie.

### *Kwaliteitsimpuls*

Vanuit de kwaliteitsimpuls was voor 2018 een bedrag van € 1,8 mln beschikbaar gesteld voor versnelde instroom van nieuwe medewerkers met specifieke kennis en vaardigheden, waaronder het trainee programma. Dit bedrag is volledig gerealiseerd.

### C: Kosten voor de inhuur van externen

De omvang van de inhuur is een managementkeuze op grond van een aantal criteria zoals specifieke expertise en opvang van fluctuaties in de personele bezetting. De verwachte omvang van de inhuur laat zich moeilijk voorspellen, omdat deze gedeeltelijk wordt bepaald door niet direct te beïnvloeden factoren zoals personeelsverloop.

In de Begroting 2018 is naast dekking voor externe inhuur uit niet benutte formatieruimte, € 17,5 mln materieel budget begroot om de totale verwachte externe inhuur te dekken. In 2018 zijn de totaal gerealiseerde inhuurkosten € 24,2 mln. Ten opzichte van het hiervoor materieel beschikbaar gestelde budget is dit een overschrijding van € 6,7 mln, deze moet in samenhang worden gezien met de overschrijding op het budget loonkostenformatie, waaruit ook dekking aanwezig is voor externe inhuur.

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	Begroting 2018 na NJN	Jaarrekening 2018	Afwijking 2018
Loonkosten formatie	115,4	110	5,4
Kosten voor inhuur van externen	17,5	24,2	-6,7
Totaal	132,9	134,2	-1,3

De overschrijding op de kosten voor externe inhuur laat zich enerzijds verklaren door de extra inhuurkosten voor de afdeling Informatisering en Automatisering ter ondersteuning van de nieuw geworven eigen medewerkers. Anderzijds door de inhuurkosten voor de ontwikkeling van het nieuwe datawarehouse voor het programma Transparante en Open Provincie.

### D: Kosten van detacheringen en ontvangsten uit detacheringen en UWV

Rondom arbeidscapaciteit realiseert de provincie ook opbrengsten. Enerzijds betreft dit opbrengsten voor medewerkers die elders zijn gedetacheerd en waarvoor een vergoeding in rekening wordt gebracht, anderzijds betreft dit uitkeringen van het UWV bij zwangerschap. De in 2018 gerealiseerde opbrengsten bedragen € 2 mln, vanuit detacheringen € 1,6 mln en vanuit UWV ontvangsten € 0,4 mln.

Tegenover de detacheringsofbrengsten worden detacheringkosten begroot. Hierdoor is budget beschikbaar om de gedetacheerde capaciteit indien gewenst te vervangen. In 2018 is dit budget voor € 0,6 mln benut.



## Paragraaf Verbonden Partijen

### Opzet paragraaf

De paragraaf Verbonden partijen bevat:

- de visie en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen;
- de lijst van verbonden partijen, uitgesplitst naar type.

Daarnaast wordt Provinciale Staten (PS), volgens afspraak, als volgt geïnformeerd:

- Eens per jaar in september wordt het onderwerp verbonden partijen in al zijn facetten in de Statencommissie Bestuur en Middelen geagendeerd. De leden van de Statencommissies worden hiervoor uitgenodigd.
- Eens per jaar in juni biedt GS een analyse van de jaarrekening en begroting van alle verbonden partijen aan volgens een afgesproken format.

### Visie en beleidsvoornemens

De visie op en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen zijn uitgewerkt in de [beleidsnota Verbonden Partijen en overige deelnemingen 2016-2019](#). In de beleidsnota verbonden partijen en overige deelnemingen staat het kader dat PS aan GS meegeven voor (nieuwe) participaties. In deze nota staan:

- de beleidsuitgangspunten en de controlekaders voor (nieuwe) deelnemingen;
- de condities waaronder het publiek belang is gediend met behartiging door verbonden partijen;
- de provinciale vertegenwoordiging in verbonden partijen.

Bovenstaand beleidskader bestaat uit een besliskader dat in stappen wordt doorlopen en waaruit de te kiezen rechtsvorm volgt voor de behartiging van de provinciale publieke belangen. De beleidsuitgangspunten hebben een wettelijke grondslag en/of zijn gebaseerd op aanvullende voorwaarden die PS aan GS meegeven als kader.

### Tabel verbonden partijen

De tabel van de verbonden partijen is onderverdeeld naar de volgende categorieën:

- gemeenschappelijke regelingen;
- vennootschappen en coöperaties;
- stichtingen en verenigingen;
- overige verbonden partijen.

Deze laatste categorie is opgenomen n.a.v. een aanbeveling door de commissie BBV, in de aanbeveling is aangegeven dat formeel juridisch geen sprake is van een verbonden partij door:

- het ontbreken van een financieel belang zoals gedefinieerd in het BBV, maar er wel sprake is van een structurele bekostiging in overwegende mate van (de activiteiten van) een organisatie via één of meer provinciale geldstromen (begrotingsfinanciering, subsidie en overeenkomst van opdracht); én
- een bestuurlijke belang.

Naam	Financieel belang 2017	Financieel belang 2018	Incidentele bijdrage 2018	Structurele bijdrage 2018	Verwacht resultaat 2018	Eigen vermogen 01-01-2018	Eigen vermogen 31-12-2018	Vreemd vermogen 01-01-2018	Vreemd vermogen 31-12-2018	PZH% stemaandeel 2018	Vertegenwoordiging
<b>Gemeenschappelijke regelingen</b>											
DCMR Milieudienst Rijnmond	24.098.000	27.943.000	3.309.000	24.634.000	-839.000	8.117.000	5.681.000	11.838.000	9.669.000	37,50	Meervoudig
Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	8.240.004	7.126.790	n.n.b.	7.126.790	100.011	2.873.275	1.735.883	9.907.699	6.692.951	34,90	Meervoudig
Omgevingsdienst West-Holland	2.578.727	2.885.491	529.890	2.355.601	86.358	1.336.181	820.983	7.144.589	7.015.869	23,00	Meervoudig
Omgevingsdienst Midden-Holland	3.829.997	3.254.424	353.793	2.900.631	292.070	3.493.000	2.746.000	8.538.000	8.763.000	18,00	Meervoudig
Omgevingsdienst Haaglanden	7.449.349	7.482.928	801.702	6.681.226	167.316	1.609.295	1.334.186	14.142.832	16.163.304	27,00	Meervoudig
Wegschap Dordtse Kil	387.500	387.500	n.n.b.	387.500	2.004.000	-150.000	1.854.000	26.367.000	23.044.000	42,86	Enkelvoudig
GR Grondbank RZG Zuidplas	1.520.000	934.000	n.n.b.	934.000	3.583.468	-21.458.000	-17.875.000	96.382.000	93.187.000	40,00	Meervoudig
<b>Totaal</b>	<b>48.103.577</b>	<b>50.014.133</b>	<b>4.994.385</b>	<b>45.019.748</b>	<b>5.394.223</b>	<b>-4.179.249</b>	<b>-3.702.948</b>	<b>174.320.120</b>	<b>164.535.124</b>		

Naam	Financieel belang 2017	Financieel belang 2018	Incidentele bijdrage 2018	Structurele bijdrage 2018	Verwacht resultaat 2018	Eigen vermogen 01-01-2018	Eigen vermogen 31-12-2018	Vreemd vermogen 01-01-2018	Vreemd vermogen 31-12-2018	PZH% stemaandeel 2018	Vertegenwoordiging
<b>Stichtingen en verenigingen</b>											
Vereniging Interprovinciaal overleg	970.226	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Regio Randstad in Brussel (P4)	236.000	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Huis van de Nederlandse provincies	236.000	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Vanguard Initiative	11.666	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
<b>Totaal</b>	<b>1.453.892</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>		

Naam	Nominale waarde PZH aandelen 2017	Nominale waarde PZH aandelen 2018	Intrinsieke waarde aandelen 2017	Intrinsieke waarde aandelen 2018	Verwacht resultaat 2018	Eigen vermogen 01-01-2018	Eigen vermogen 31-12-2018	Vreemd vermogen 01-01-2018	Vreemd vermogen 31-12-2018	PZH% stemaandeel 2018	Vertegenwoordiging
<b>Vennootschappen en coöperaties</b>											
ROM-Drechtsteden Holding NV	3.857	3.857	3.439	n.n.b.	-25.943	4.102.958	4.077.015	2.150.847	2.150.847	0,1	Enkelvoudig
ROM-Drechtsteden Capital BV	10.000.000	10.000.000	8.945.789	n.n.b.	-125.810	18.552.361	18.426.549	12.907	140	48,20	Enkelvoudig
InnovationQuarter (IQ)	25.000.000	25.000.000	22.881.224	n.n.b.	-1.055.000	55.938.000	55.883.000	5.936.000	6.881.000	39,50	Enkelvoudig
Proav NV	n.n.b.	n.n.b.	3.264.891	n.n.b.	503.989	3.264.891	3.768.880	2.200.179	514.152	100	Meervoudig
Warmtebedrijf Holding B.V.	1.800.000	1.800.000	1.222.720	n.n.b.	n.n.b.	49.510.000	n.n.b.	97.824.000	n.n.b.	8	Enkelvoudig
PZEM NV	n.n.b.	n.n.b.	719.538	n.n.b.	n.n.b.	1.374.318.000	n.n.b.	931.161.000	n.n.b.	0,05	Enkelvoudig
N.V. Bank Nederlandse Gemeenten	141.806	141.806	46.258.427	n.n.b.	37.000.000	4.953.000.000	4.991.000.000	135.072.000.000	135.518.000.000	1,096	Enkelvoudig
Nederlandse Waterschapsbank NV	4.538	4.538	2.046.502	n.n.b.	n.n.b.	1.628.000.000	n.n.b.	85.495.000.000	n.n.b.	0,53	Enkelvoudig
Houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V.	1.041.000	8.668.000	856.142	n.n.b.	n.n.b.	856.142	n.n.b.	3.904.150	n.n.b.	100	Enkelvoudig
<b>Totaal</b>	<b>37.991.201</b>	<b>45.618.201</b>	<b>86.198.672</b>	<b>0</b>	<b>36.297.236</b>	<b>8.087.542.352</b>	<b>5.073.155.444</b>	<b>221.610.189.083</b>	<b>135.527.546.139</b>		

Het verschil tussen de nominale waarde van de PZH aandelen per 2018 en de waarde van de deelnemingen op de balans bestaat uit de voor deze aandelen getroffen voorzieningen. Zie hiervoor reserveringen, voorzieningen en risico's in deze paragraaf.

Naam	Nominale waarde PZH aandelen 2017	Nominale waarde PZH aandelen 2018	Intrinsieke waarde aandelen 2017	Intrinsieke waarde aandelen 2018	Verwacht resultaat 2018	Eigen vermogen 01-01-2018	Eigen vermogen 31-12-2018	Vreemd vermogen 01-01-2018	Vreemd vermogen 31-12-2018	PZH% stemaandeel 2018	Vertegenwoordiging
<b>Overige verbonden partijen</b>											
Commanditaire Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland CV	1.354.534	1.354.534	1.264.851	n.n.b.	-316.000	14.407.000	14.091.000	27.516.000	35.046.000	6,83	Enkelvoudig
ROM-Drechtsteden Kil III CV	561.326	561.326	497.218	n.n.b.	819.783	9.569.436	10.389.219	9.107.129	9.013.712	5,2	Enkelvoudig
<b>Totaal</b>	<b>1.915.860</b>	<b>1.915.860</b>	<b>1.762.069</b>	<b>0</b>	<b>503.783</b>	<b>23.976.436</b>	<b>24.480.219</b>	<b>36.623.129</b>	<b>44.059.712</b>		



## Reserveringen, voorzieningen en risico's

In verband met de verslechterde financiële situatie of vooruitzichten zijn voor enkele verbonden partijen voorzieningen getroffen en/of reserveringen gedaan om de financiële gevolgen in de toekomst af te dekken. Tevens loopt de provincie bij verbonden partijen financiële risico's.

De volgende (bijgestelde)voorzieningen / reserveringen zijn getroffen en risico's zijn in beeld:

Voorziening (bedragen x € 1 mln)	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Warmtebedrijf Rotterdam	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8
ROM-D	0	0	1,8	1,8	1,8	1,8
Houdstermaatschappij	0	0	0	0	0	0,6
RZG Zuidplas	12	12	9,6	9,6	9,6	9,6
<b>Totaal</b>	<b>13,7</b>	<b>13,7</b>	<b>13,1</b>	<b>13,2</b>	<b>13,2</b>	<b>13,8</b>

De voorziening die voor RZG-Zuidplas is getroffen is toegelicht bij de staat van voorzieningen in de balans. De voorzieningen voor deelnemingen zijn toegelicht in de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing.

Reservering (bedragen x € 1 mln)	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Innovation Quarter (ROM-Zuidvleugel)	2,5*	3,6	4,7	4,7	4,7	4,7
ROM-D	0	1.1	0	0	0	0
Houdstermaatschappij Zuid-Holland	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	9	17,5
<b>Totaal</b>	<b>2,5</b>	<b>4,7</b>	<b>4,7</b>	<b>4,7</b>	<b>13,7</b>	<b>22,2</b>

Risico's (bedragen x € 1 mln)		Max.schade	Kans optreden	Netto effect	Begrotingsdoel
Grondbank ROZ Zuidplas	incidenteel	22	50-75%	13,8	3.5
Schadeclaims vergunningverlening ontgrondingen	structureel	20	PM	PM	1.6
BRZO / RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen	structureel	15	0-25%	2	1.6
Omgevingsrisico's vergunningverlening en handhaving	structureel	5	0-25%	0,6	1.6
Deelname ROM-D	incidenteel	8,2	0-25%	1	3.1
Deelname IQ	incidenteel	20,3	0-25%	2,5	3.1
Deelname HZH	incidenteel	116	0-25%	14,5	3.2
Deelname Warmtebedrijf Holding BV	incidenteel	0,7	0-25%	0,1	3.2
<b>Totaal</b>				<b>34,5</b>	



## Paragraaf Grondbeleid

### Belang grondbeleid (functies voor de provincie)

Provinciale Staten hebben op 31 januari 2018 de nota 'Naar een opgavegericht Grondbeleid' 2018-2021" vastgesteld. Grondbeleid is een belangrijk instrument om provinciale doelen te bereiken. Het omvat het beheer en exploitatie van eigen gronden, en het aan- en verkopen van gronden met name ten behoeve van groene en grijze doelen. Daarnaast worden expertises op het gebied van haalbaarheid, uitvoerbaarheid, planeconomie en contractering op het gebied van grondbeleid ingezet voor beleids- en doelrealisatie. De provincie kiest voor een opgavegericht grondbeleid met een aantal kernwaarden waaraan voldaan moet worden.

Conform het kwadrantenmodel van de Nederlandse School voor het Openbaar Bestuur (NSOB) kan de provincie haar doelen bereiken volgens vier onderscheiden strategieën: in de rol van de rechtmatige, presterende, samenwerkende of meewerkende overheid. Deze strategieën kunnen in samenhang met elkaar worden gevoerd. Belangrijk is echter de notie in al deze strategieën, inclusief bovengenoemde expertises, de ruimtelijke implicaties van het provinciaal beleid te regelen.

De focus op de opgave en op betrokken partners vraagt maatwerk om samen met partners slimme oplossingen te zoeken en om strategische waardering van bestaande grondposities. Dit laatste kan tot de afweging leiden om grondposities ook vast te houden.

De ontwikkeling naar een opgavegericht grondbeleid heeft al eerder vorm gekregen, zoals bij het introduceren van zelfrealisatie en duurzaam beheer als uitvoeringsstrategie voor de Krimpenerwaard en de Veenweidegebieden, of bij een betere afstemming van het beheer van gronden op provinciale doelen. Met het vernieuwde grondbeleid wordt het zoeken naar maatwerkoplossingen en het strategisch waarderen van provinciale grondposities een vast onderdeel van de provinciale werkwijze.

Binnen het vernieuwde grondbeleid worden 10 kernwaarden gehanteerd waaronder:

- grondbeleid is marktconform door taxaties en verstoort de markt niet;
- grondbeleid is transparant; uitgifte en verkoop is transparant en volgens het beginsel van level playing field;
- grondbeleid is gericht op economisch en maatschappelijk waardebewoud;
- strategische aankopen kunnen als Gedeputeerde Staten daartoe besluiten.

De provincie beschikt over een aantal publiekrechtelijke middelen om haar doelen te bereiken, zoals onteigening en voorkeursrecht. In het kader van de nieuwe Omgevingswet zal de provincie deze middelen blijven behouden. Bij onteigening wordt in de nieuwe Omgevingswet het principe doorgevoerd dat de overheid die onteigent tot die onteigening besluit. Nu is dat een besluit van de Kroon. Dit zal worden geregeld in de Aanvullingswet Grondeigendom, waarvan verwacht wordt dat die, op basis van de Omgevingswet, op z'n vroegst in 2021 van kracht wordt.

In 2018 zijn, op basis van de nieuwe nota "naar een opgavegericht grondbeleid" het Handelingskader pacht 2018-2021 (en een pachtprizenbesluit 2019) en het Handelingskader Strategisch bezit en aankopen door GS vastgesteld. Tevens is ten behoeve van de groene opgaven het Handelingskader vervreemding gesubsidieerde grond door GS vastgesteld.

### Uitvoering van het grondbeleid in 2018

#### Algemeen

In 2018 zijn 120 grondtransacties en 251 beheerovereenkomsten (pacht, huur en bruikleen) gesloten.

Het betreffen:

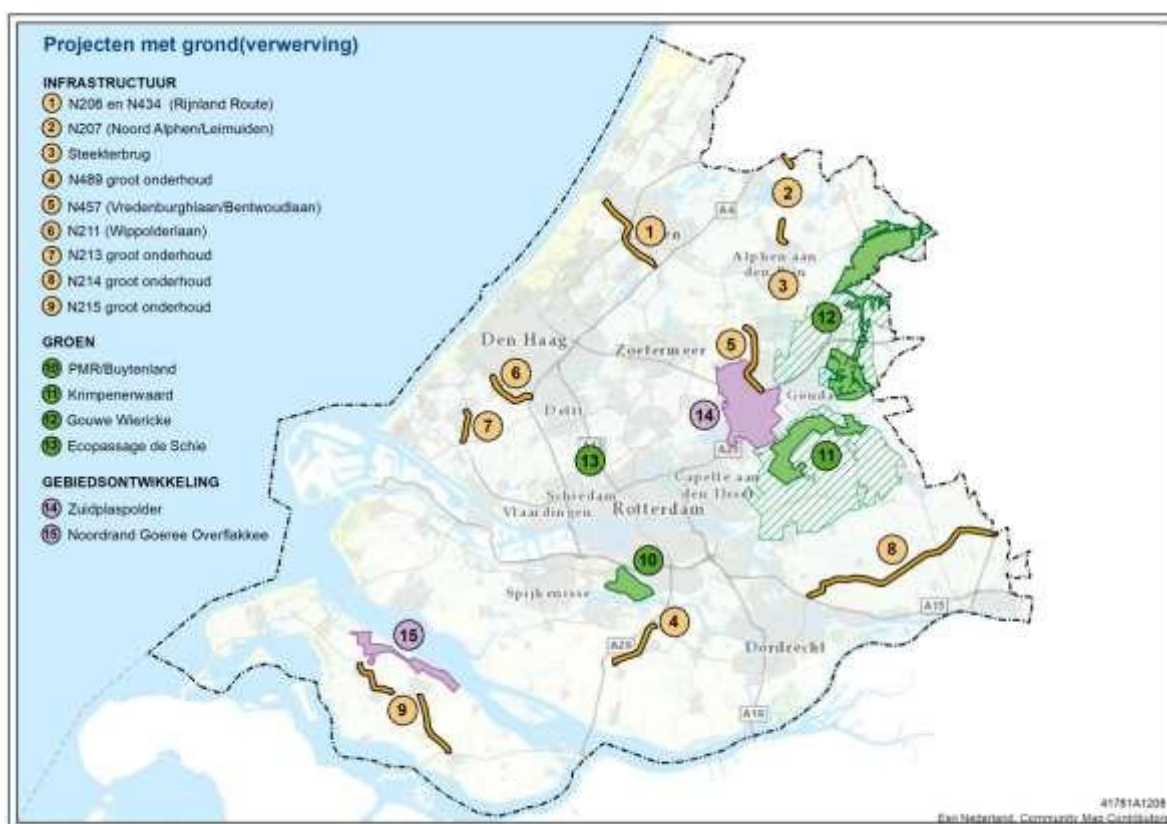
- 49 verkopen;
- 40 aankopen;
- 8 ruilingen / gecombineerde aan- en verkopen;
- 23 overige, waaronder vestigingen recht van opstal;
- 227 geliberaliseerde pachtcontracten;

- 24 overige huur-, pacht- of ingebruikgevingscontracten.

De provincie heeft in 2018 voor circa € 22,3 mln gronden aangekocht en voor circa € 43 mln verkocht voor verschillende programma's en projecten. De opbrengsten uit pacht en huur bedroegen circa € 1,8 mln. In deze paragraaf Grondbeleid wordt niet ingegaan op vastgoedkosten- en opbrengsten voor de huisvesting van de provinciale organisatie.

### Programma's en projecten

Op bijgaande kaart staan de belangrijkste programma's en projecten waaraan de provincie op gebied van grondzaken in 2018 een bijdrage heeft geleverd, verdeeld naar categorie. Omwille van de leesbaarheid zijn tal van kleinere projecten, zoals fietspaden of aanpassingen van rotondes, kruispunten, wegverbreding in het kader van groot onderhoud weggelaten. Er is rekening gehouden met de nieuwe provinciegrens per 1-1-2019.



Bron: Cartografie provincie Zuid-Holland.

### Verkeer- en vervoerprojecten

De provinciale verwervingsportefeuille voor verkeer en vervoer heeft betrekking op de realisatie van aanleg, onderhoud en aanpassingen van provinciale infrastructuur (wegen, fietspaden en vaarwegen). De provincie heeft in 2018 ten behoeve hiervan gronden verworven en/of zijn zakelijke rechten overeengekomen. In sommige gevallen dient er meer grond verworven te worden dan strikt noodzakelijk is voor het beoogde werk. De reden hiervoor is dat het restant voor de eigenaar niet meer te exploiteren is en/of als door de aankoop van de extra gronden de totale verwerving wordt bespoedigd. Dit surplus aan gronden wordt zo spoedig mogelijk doorverkocht of geruild en ontvangen middelen vloeien terug naar het projectbudget. Ook worden er gronden geruild of overgedragen met mede-overheden (Rijk, gemeente en waterschappen) indien de beheer- en onderhoudsgrenzen hier aanleiding toe geven.

In 2018 zijn voor de realisatie van de infrastructuurprojecten 22 aankopen, 10 verkopen, 3 grondruilingen en gecombineerde aan- en verkopen, en 10 overige transacties (met name opstalrecht en erfpacht) verricht. In totaal

is voor circa € 8,9 mln aangekocht en voor € 1,2 mln verkocht. Deze aan- en verkopen zijn begroot en gerealiseerd binnen de programma's van de beleidsdirecties.

Grote aankopen hebben plaatsgevonden in het kader van de Rijnlandroute (€ 6,9 mln en 9 aankopen), de reconstructie N211 (€ 0,7 mln en 1 aankoop) en de Vredenburglaan (€ 0,6 mln en 2 aankopen)

Het grootste project binnen de vervoersprojecten betreft de Rijnlandroute. Dit project is op te delen in 3 deelprojecten. Het grootste deelproject, het hoofdcontract gelegen tussen de A4 en de A44 tot en met knooppunt Leiden West, is tijdig verworven binnen het beschikbare budget. In verband met het tijdig beschikbaar krijgen is een onteigeningsprocedure gestart maar is uiteindelijk vrijwel alles minnelijk verworven. Slechts één aankoop is door middel van een minnelijk vonnis (tijdens de procedure is er overeenstemming bereikt wat in een vonnis is vastgelegd) in eigendom verkregen. Voor het tunneldeel zijn opstalrechten gevestigd. Voor het deelproject Tjalmaweg moet nog 1 zaak bij de notaris worden afgewikkeld en voor het deelproject Europalaan is nog 1 verwerving met De Staat te gaan. Van het onteigeningsinstrument behoeft verder geen gebruik meer te worden gemaakt.

De grondverwerving N207 Noord Alphen/Leimuiden is voor het grootste deel van dit project verworven door middel van een kavelruil met een agrariërs in dit gebied. Slechts in één geval was onteigening noodzakelijk. Het project is thans in uitvoering. Voor het project Vredenburglaan zijn in 2018 2 aankopen gerealiseerd en is met alle eigenaren overeenstemming bereikt.

Voor het project Wippolderlaan/N211 zijn geen aankopen verricht in 2018 omdat allereerst een uitvoeringsbesluit door Provinciale Staten genomen moest worden. Dit is eind 2018 gebeurd, zodat in 2019 de verwerving kan worden opgepakt.

In het Wegenproject Westland hebben in 2018 4 grondoverdrachten/vestiging opstalrecht aan overheden (om niet aan gemeente, hoogheemraadschap) plaatsgevonden.

Voor het project Steekterbrug is voor 4 van 6 dossiers in 2018 overeenstemming bereikt en zal transport in 2019 plaatsvinden.

In 2016 is gestart met een planmatige uitvoering van de Wet Herverdeling Wegenbeheer (WHW). Dit betekent dat het eigendom van wegen, die reeds beheerd worden door gemeenten of waterschappen, ook daadwerkelijk worden overgedragen. Inmiddels heeft de provincie met vrijwel alle gemeenten en waterschappen overeenstemming bereikt over eigendomsoverdracht. In 2018 heeft dit geleid tot 4 eigendomsoverdrachten. De overige eigendomsoverdrachten worden naar verwachting in 2019 afgerond.

Bij infrastructuurprojecten wordt (financiële)planning en voortgang uitgewerkt via het Programma Zuid-Hollands Infrastructuur (PZI). Grondverwerving en verkopen maken hier onderdeel van uit.

#### *Projecten Natuur Netwerk Nederland (NNN)*

De Krimpenerwaard is met 2.250 ha één van de grootste natuur- en wateropgaven binnen de provincie. Hiervan is circa 600 ha nog in particulier eigendom. Het heeft de voorkeur dat agrariërs zoveel mogelijk worden ingeschakeld bij het realiseren en beheren van de beoogde natuur. Een aantal agrarische ondernemers is geïnteresseerd. Daarom heeft de Stuurgroep Krimpenerwaard gekozen voor zelfrealisatie als eerste strategie om de ambitie te verwezenlijken en de provincie gevraagd om deze oplossing mogelijk te maken. Hiervoor heeft de provincie de instrumentenkoffer ontwikkeld die nog verder wordt toegerust op de gevraagde ontwikkelingen. De instrumentenkoffer faciliteert ondernemers om hun bedrijf aan te passen, zodat er sprake is van een bijdrage aan de natuurdoelen binnen een gezonde bedrijfsvoering. De provincie helpt de stuurgroep om deze aanpak in praktijk te brengen. Het streven is bij deze aanpak dat de inrichting en beheer van een groot deel van dit gebied in handen komt van meerdere ondernemers. Het is noodzakelijk dat deze ondernemers hun aanpak onderling en met de terreinbeherende natuurorganisatie ZHL afstemmen in een gebiedscoöperatie, waarmee een robuust natuurbeheer op langere termijn geborgd is (duurzaam beheer).

Deze nieuwe realisatiestrategie betreft lokale ondernemers bij de opgave en draagt bij aan meer maatschappelijk- en bestuurlijk draagvlak. Met ondernemers die niet kiezen voor zelfrealisatie of dit niet kunnen, zal onderhandeld worden over aankoop met schadeloosstelling inzake beëindiging of verplaatsing van hun bedrijf. In 2018 zijn met de ondernemers gesprekken gevoerd over minnelijke verwerving en zijn reeds 70 ha verworven. De verwachting is dat in 2019 enkele uitvoeringsovereenkomsten zelfrealisatie en afspraken over minnelijke verwerving worden gerealiseerd. De gemeente heeft een bestemmingsplan in procedure gebracht welke in maart 2019 wordt vastgesteld. Op basis hiervan is in het uiterste geval onteigening mogelijk. Dit biedt de mogelijkheid om met schadeloosstelling aan te kopen. Ten behoeve van het onteigeningsproces hebben alle grondeigenaren binnen de NNN een 1<sup>e</sup> aanbiedingsbrief ontvangen. Een 2<sup>e</sup> brief volgt in 2019.

Ook in het veenweidegebied Gouwe-Wiericke wordt een uitvoeringsstrategie gevolgd met een verschillend accent per deelproject. Per deelproject is sprake van een gebiedsproces met terreinbeherende organisaties en ondernemers. De provincie levert het programmabureau expertise op het gebied van grondzaken (o.a. strategisch) en neemt waar gevraagd verwervingen in de verschillende deelprojecten ter hand. De in opdracht van het programmabureau verworven gronden op naam van de provincie worden ingezet voor de afzonderlijke gebiedsprocessen in de verschillende deelprojecten. De provincie heeft in Gouwe-Wiericke in 2018 geen daadwerkelijke aankopen verricht.

Naast realisatie van NNN via het programma Veenweide (Krimpenerwaard en Gouwe-Wiericke) wordt ook een aantal ingerichte NNN gebieden, inclusief afspraken over beheer, via openbare verkoop overgedragen. In 2018 zijn de gebieden Spuimond-West, Crezeepolder, Pitweije, locatie Post en Achterdijk (compensatie fietspad) overgedragen. De van Pallandtpolder op Goeree-Overflakkee is via de vaststellingsovereenkomst met de gemeente overgedragen aan Staatsbosbeheer.

In 2018 is een inventarisatie gestart over de restantopgave NNN en Groene Verbindingen. Dit betreft een opgave van 900 ha verdeeld over 50 projecten welke in 2027 gerealiseerd moeten zijn. Deze inventarisatie moet in 2019 leiden tot een plan van aanpak en een uitvoeringsstrategie (inclusief grondstrategie).

#### *Overdracht van eigendom van Provinciale Recreatiegebieden (PRG), Recreatieschappen en Recreatie om de Stad (RodS)*

De provincie is voornemens alle provinciale recreatiegebieden te verkopen en in beheer over te dragen. Provinciale recreatiegebieden zijn gebieden die niet onder het beheer van een recreatieschap vallen, maar rechtstreeks in beheer en eigendom zijn van de provincie. Deze worden eerst aan de gemeente aangeboden en, indien de gemeente niet geïnteresseerd is, middels een biedingsprocedure (natuurverkoop) op de markt gezet. De totale overdracht is bijna afgerond. In 2018 is de PRG Slingerland overgedragen en zijn nog enkele (voormalige) PRG's in voorbereiding zoals Zeemanskade, Oosterduinse meer en Vlietlanden.

De provinciale eigendommen binnen de Recreatie in en om de Stad (RodS)-gebieden zijn, conform de bestuurlijke afspraken, aan de gebiedspartijen in eigendom overgedragen. Alleen het gebied Develbos wacht nog op juridische overdracht in verband met een bestemmingsplanwijziging.

In 2018 hebben Gedeputeerde Staten besloten de nog resterende 60 ha RodS gronden die buiten de herijkte RodS-gebieden vallen en nog verkocht kunnen worden, toe te voegen aan de Grond-voor-Grond (GvG) voorraad. Dit betreft vooral het gebied Kijvelanden en zal in 2019 financieel-administratief verwerkt worden. Voor de overige gronden die nog binnen de RodS-begrenzing vallen zullen voorstellen gedaan worden hoe, op welke termijn en onder welke condities deze zijn te verkopen of over te dragen.

Bij groenprojecten wordt (financiële)planning en voortgang uitgewerkt via het Programma Zuid-Hollands Groen (PZG). Grondverwerving en verkopen, met name Grond voor Grond, maken hier onderdeel van uit.

### *Gebiedsontwikkeling*

Naast de realisatie van de Tweede Maasvlakte heeft het convenant Project Mainport Rotterdam (PMR) de doelstelling om het leefklimaat rond Rotterdam te versterken door de realisatie van 750 ha groene recreatie- en natuurgebieden. In dat kader is de provincie verantwoordelijk voor het Buitenland van Rhoon, als onderdeel van het PMR, dat in zijn geheel een rijksopgave is. Het Buitenland van Rhoon is circa 600 ha groot. In het gebied wordt ingezet op beheer van de gronden door een op te richten coöperatie. Er is gesproken met alle eigenaren in het gebied. Een aantal (agrarische) ondernemers verkent de mogelijkheid om het bedrijf elders voort te zetten en in onderhandeling te gaan met de provincie over aankoop op basis van volledige schadeloosstelling. Dit heeft in 2018 geleid tot de juridische leveringen (aktepasseringen) van circa 12 ha grond voor in totaal circa € 0,9 mln. Voorts zijn er in 2018 meerdere koopovereenkomsten tot stand gekomen waarvan de juridische levering volgens afspraak later zal plaatsvinden. Naar verwachting volgen de juridische leveringen in 2019. De coöperatie is in 2018 opgericht en er worden met de provincie afspraken gemaakt over het gefaseerd beschikbaar stellen van gronden.

Op Goeree-Overflakkee heeft de provincie in de ontwikkeling van de noordrand ondersteund. Deze samenwerking is in een overeenkomst vastgelegd. De provincie heeft met de gemeente een vaststellingsovereenkomst gesloten, waarbij de gemeente in een periode van drie jaar (2016-2018) gefaseerd gronden van de provincie koopt tegen marktconforme prijzen. In 2018 is voor € 10,6 mln door de provincie geleverd aan de gemeente die deze gronden heeft doorverkocht aan ondernemers. Dit betreft de laatste tranche van een totaal een levering van circa € 34 mln aan gronden.

## **Grond-voor Grond: verkoop gronden ten behoeve van de realisatie van het NNN**

### **Realisatie en prognose verkoop Grond-voor-Grond**

De provincie verkoopt een deel van haar gronden buiten de beleidsopgave om middelen te genereren voor de realisatie van de NNN. Dit wordt Grond-voor-Grond genoemd (GvG). In de periode tot 2027 moet circa € 138,9 mln netto aan opbrengsten (= € 159,8 mln bruto minus proces- en risicokosten) gerealiseerd worden. Deze potentiële opbrengst is het afgelopen jaar geactualiseerd en naar boven bijgesteld (zie onder marktprijsverstoring).

In 2018 is voor in totaal € 38 mln grond verkocht (circa 350 ha), waarvan € 10,6 mln betrekking heeft op de verkoop aan de gemeente Goeree-Overflakkee. Deze opbrengst is ten gunste gekomen van de realisatie van de NNN. De totale opbrengstenraming voor de grondverkoop voor 2018 bedroeg (na tussentijdse bijstelling bij Najaarsnota 2017) € 41 mln. De realisatie is iets lager uitgevallen dan geraamd, doordat diverse kleinere verkopen zijn doorgeschoven naar 2019.

In 2018 heeft, zoals hiervoor aangegeven, Gedeputeerde Staten besloten gronden uit de nog resterende RodS-opgave aan Grond-voor-Grond toe te voegen. Het gaat om in totaal circa 60 ha. De taxatie om tot een geactualiseerde waardebepaling te komen is in uitvoering. In 2019 zal dit besluit worden verwerkt in het financieel-administratieve systeem.

### **Waarderingsbeleid Grond-voor-Grond**

De aankoopprijs van de aangekochte gronden, die vallen binnen het Natuurnetwerk Nederland, wordt afgewaardeerd naar een reële prijs voor natuurwaarde en als zodanig op de balans gezet. Aankopen die buiten de begrenzing vallen worden voor de aanschafprijs op de balans gezet.

Het verschil tussen de opbrengsten uit verkoop van de grond minus risicofactor, minus boekwaarde verkochte grond en minus verkoopkosten is in de begroting opgenomen als dekkingsmiddel voor de realisatie van de Natuurnetwerk Nederland doelstelling.

### **Marktprijsverstoring**

Uit de opgestelde grondprijmonitor 2016 (uitgevoerd in 2017) blijkt niet dat de hoogte van de gerealiseerde opbrengsten door PZH niet sterk afwijken van de overige gerealiseerde opbrengsten uit grondverkoop in Zuid-Holland. Daarnaast blijkt ook dat de aantallen hectares die PZH op de markt brengt niet van invloed is op het prijsniveau dan wel de afzet. Op basis daarvan kan worden gesteld dat het gehanteerde prijsbeleid marktconform is en er geen marktverstoring optreedt.

De te verkopen gronden zijn in 2016 allemaal opnieuw door een extern bureau in opdracht van de provincie globaal getaxeerd. Op basis van deze globale taxatie, zijn de te verwachte grondopbrengsten van de te verkopen Grond-voor-Grond gronden in 2017 geactualiseerd. Dit heeft ertoe geleid dat de verwachte potentiële opbrengst uit de verkoop in 2018 naar boven is bijgesteld naar € 159,8 mln (inclusief risico en proceskosten).

In de loop van 2019 zal de grondprijmonitor opnieuw geactualiseerd worden. Afhankelijk van de resultaten van de monitor zullen bijstellingen in de prognose plaatsvinden.

### **Tijdelijk Beheer**

De Grond-voor-Grond voorraad wordt tijdelijk beheerd via jaarlijks uit te geven geliberaliseerde pacht. De pachtuitgifte is gedaan conform het door Gedeputeerde Staten in 2018 vastgestelde Handelingskader pacht. De netto-opbrengst van het tijdelijk beheer is ruim € 1 mln, gebaseerd op 227 pachtovereenkomsten.

De meeste gronden die de provincie in afwachting van verkoop of inrichting in eigendom heeft zijn verpacht in geliberaliseerde pacht. Het betreft veelal gronden in agrarisch gebruik en gronden met bestemming natuur (binnen de NNN begrenzing) en gronden met een weidevogel-doelstelling. Voor gronden binnen NNN en gronden met weidevogel-doelstelling zijn beperkende voorwaarden in het pachtcontract opgelegd (zoals minder gebruik mest) en is een aangepaste pachtprijs gehanteerd. De pachtprizen en voorwaarden 2019 zijn in het najaar 2018 door Gedeputeerde Staten vastgesteld.

De provincie bezit ook een aantal gebouwen waarbij is geïnvesteerd in waardebehoud en veiligheid. Om het gebouwbeheer op orde te krijgen en te behouden is (extra) expertise ingehuurd om, waar noodzakelijk, onderzoek en sloop te realiseren. Eind 2018 heeft de provincie 45 gebouwen in beheer.

### **Verbonden partijen met grondexploitaties of grondposities**

De gemeenschappelijke regeling 'Grondbank RZG Zuidplas' is eigenaar van aanzienlijke grondposities in dat gebied. De provincie neemt met een aandeel van 40% deel aan de Grondbank, omdat zo sturing gegeven kan worden aan de gewenste ontwikkeling. De Grondbank is het stallingsbedrijf van de strategische grondposities in het projectgebied 'Zuidplaspolder'. De Grondbank richt zich op het beheer en verkoop van de verworven gronden. Hiervoor wordt periodiek een 'uitnamestrategiekader' (USK) vastgesteld. Als gevolg van de vastgoedcrisis en de huidige beleidsdoelstellingen, zijn de ambities bijgesteld en is de waarde van de grondportefeuille beïnvloed. Het verschil in boekwaarde en marktwaarde wordt in de Grondbank gecompenseerd met een verliesvoorziening, die door de deelnemers in hun begrotingen wordt gedragen. De door de provincie getroffen voorziening fluctueert licht mee met de actuele waardering van de gronden in de Grondbank. In maart 2019 wordt duidelijk wat de waarde van de grondportefeuille was per 31 december 2018. Die waarde is maatgevend voor de deelnemers. De Grondbank mag niet langer een verliesvoorziening hebben (van de toezichthouder, het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties). Dat betekent dat de deelnemers door storting de jaarrekening van de Grondbank over het jaar 2018 aanvullen tot 0 ('niet meer rood staan'). De provincie had naast de voorziening in de paragraaf Weerstandvermogen en Risicobeheersing een bedrag opgenomen voor risico's.

Deelnemers dragen jaarlijks de rentelasten van de leningenportefeuille van de Grondbank. In 2018 bedroeg het provinciale deel € 0,9 mln.



## **Strategisch bezit**

In 2018 is het Handelingskader Strategisch Grondbezit en Strategische grondaankopen door Gedeputeerde Staten vastgesteld. Dit handelingskader beschrijft de voorwaarden waaronder overgegaan kan worden tot een strategische grondaankoop en provinciaal bezit als strategisch bezit kan worden aangemerkt. In 2018 hebben geen strategische grondaankopen plaatsgevonden. De provincie is terughoudend met het doen van strategische aankopen in verband met de daaraan verbonden risico's.

In 2019 zal een lijst met strategisch eigendom door Gedeputeerde Staten worden vastgesteld.

## **Beheer en verkoop verspreid provinciaal bezit**

Met "Verspreide Eigendommen" worden al de onroerende zaken in eigendom van de rechtspersoon provincie Zuid-Holland bedoeld, voor zover deze niet behoren tot de provinciale wegen, een project of een opgave.

Verspreid bezit of eigendom zijn in hoofdzaak relatief kleine, niet zelfstandig te exploiteren kavels, die verspreid in de provincie liggen. Deze gronden zijn in het verleden aangekocht voor een provinciaal doel maar zijn door splitsing vaak als "restgrond" in bezit van de provincie gebleven.

Verspreide eigendommen zonder functie voor de provinciale bedrijfsvoering of zonder provinciaal strategisch belang worden door de provincie verkocht. In de tussentijd wordt de grond beheerd middels onder andere huur of pacht.

De waarde die dit vertegenwoordigd wordt "stille reserveomvang" genoemd en wordt vanaf 2015 berekend op basis van de daadwerkelijke gerealiseerde m<sup>2</sup> prijs. De opbrengst van verkochte gronden zijn in de Jaarrekening 2018 opgenomen op basis van geschat oppervlak van 223 ha en een geschatte m<sup>2</sup> prijs van € 2,50. Door deze berekeningsmethode kwam de omvang in de Jaarrekening 2018 uit op ongeveer € 5,6 mln. In 2018 is circa 0,77 ha aan verspreid bezit verkocht voor een totaalbedrag van € 0,3 mln.

In 2017 is gestart met een analyse van alle verspreide provinciale eigendommen. Dit is een technisch complexe opgave met veel uitzoekwerk. Het gaat om snippers van enkele vierkante meters tot ruim 10 ha. Omdat er ook veel juridische aspecten zitten aan deze opgave is het zaak om dit zeer zorgvuldig uit te voeren en is eind 2018 deze analyse nog niet afgerond.

De uitgangspunten bij verkoop zijn marktconformiteit en Level Playing Field. In 2018 hebben 14 verkoop-transacties met betrekking tot verspreid bezit plaatsgevonden. Dit leverde een baat op van € 0,3 mln. Voor zover verkoop niet mogelijk of opportuun is, is het uitgangspunt deze gronden zo veel als mogelijk te verhuren of verpachten.

## **Overige grondposities**

Indien steunpunten dan wel voormalige dienstwoningen niet meer gebruikt worden en niet benodigd zijn voor andere doeleinden komen deze voor verkoop in aanmerking en worden deze op de markt gebracht. In 2018 hebben op dit gebied geen daadwerkelijke verkopen plaatsgevonden maar zijn 3 verkopen in voorbereiding. In 2019 wordt deze verkoopportefeuille uitgebreid omdat de Dienst Beheer Infrastructuur vastgoed gaat afstoten.



# Paragraaf Subsidies

## Subsidies 2018 en Algemene Subsidieverordening

### Tussenevaluatie beleid: ter voorkoming van misbruik en oneigenlijk gebruik bij subsidieverstrekking (M&O)

Tijdens de Statenvergadering van 20 december 2017 hebben Gedeputeerde Staten naar aanleiding van een motie toegezegd om na de zomer van 2018 met een tussenevaluatie te komen van het M&O-beleid, waarna de motie is ingetrokken. De tussenevaluatie is op 26 juni 2018 behandeld door Gedeputeerde Staten en ter kennisgeving aangenomen door de commissie Bestuur & Middelen op 12 september 2018. Het M&O-beleid maakt deel uit van het Uniform Subsidiekader (USK). Het USK gaat over uniformering en vereenvoudiging van de regels voor de uitvoering en verantwoording van alle subsidies, bedoeld om het subsidieproces efficiënter te maken. In de Algemene subsidieverordening 2013 (Asv) die op 1 juli 2013 in werking is getreden en het gewijzigde M&O-beleid met bijbehorende beleidsregel die op 9 juli 2016 in werking is getreden, zijn de uitgangspunten van het USK geïncorporeerd.

De eindevaluatie van het USK door het Rijk wordt naar verwachting medio 2021 uitgevoerd. Begin 2016 is de tussenevaluatie van het USK uitgevoerd voor alle provincies in opdracht van het IPO. Naar aanleiding hiervan heeft Zuid-Holland als eerste provincie het M&O-beleid herzien, de Beleidsregel-M&O ingevoerd en een tussenevaluatie hierop uitgevoerd.

Alhoewel het nog te vroeg is voor een volledige evaluatie, is al wel gekeken naar de uitkomst van de steekproeven die zijn uitgevoerd over de verstrekte subsidies in de eerste twee arrangementen over de jaren 2014-2017. Het aantal lagere vaststellingen dat vanwege een steekproef heeft plaatsgevonden is eruit gelicht. In het eerste arrangement zijn in 2014 en 2015 acht van de vijfenveertig steekproeven lager vastgesteld. In 2016 zijn er geen steekproeven lager vastgesteld en in 2017 slechts in één geval. Concluderend hieruit kan worden gezegd dat de steekproeven slechts in een enkel geval leiden tot een gedeeltelijk lagere vaststelling, maar dat er geen gevallen zijn waarbij de subsidie geheel niet is uitgevoerd. Met andere woorden, het gegeven (verantwoord) vertrouwen is tot op heden niet beschaamd.

### Algemeen kader

In de Algemene subsidieverordening 2013 (Asv) zijn de uitgangspunten van het Uniform Subsidie Kader (USK) opgenomen. Deze betreffen:

Uitgangspunten Uniform Subsidie Kader			
1	Uitvoerings- en verantwoordingsarrangementen: proportionaliteit en sturing op prestaties		
	<i>Maatregel</i>	<i>Hoogte subsidiebedrag</i>	<i>Verantwoording</i>
	Arrangement 1	Tot € 25.000	Desgevraagd verantwoording over de prestatie (doorgaans steekproefsgewijs)
	Arrangement 2	Vanaf € 25.000 tot € 125.000	Verantwoording over de prestatie (aanvullend steekproefsgewijs)
	Arrangement 3	Vanaf € 125.000	Verantwoording over de kosten en prestaties
2	Uniformering en vereenvoudiging van begrippen en subsidieprocessen		
3	Het opzetten en uitvoeren van een beleid om misbruik en oneigenlijk gebruik te voorkomen: verantwoord vertrouwen		

Op de meeste subsidies die worden verstrekt zijn de bovenstaande arrangementen van toepassing. Via deze arrangementensystematiek wordt een (verdere) vermindering van de administratieve lasten in het hele subsidieproces (dat bestaat uit de stappen aanvraag-verlening-uitvoering-verantwoording-vaststelling) bereikt door in ieder geval in twee van de drie arrangementen, processtappen van het subsidieproces minder zwaar in te vullen.

In de praktijk zien wij nu hoe de subsidieverstrekkings over 2018 op basis van de arrangementensystematiek zijn verlopen. Hier komt het onderstaande beeld uit naar voren:

*Toepassing arrangementen*

Arrangement		Verleende beschikkingen		Verleende subsidies (€)	
		Aantal	% t.o.v. totaal	Bedrag	% t.o.v. totaal
0	Geen arrangement	325	38,9	25.550.543	13
1	€ 0 - € 24.999	306	36,7	9.739.032	5,0
2	€ 25.000 - € 124.999	132	15,8	7.217.630	3,7
3	€ 125.000 of meer	72	8,6	153.829.593	78,3
Totaal		835	100	196.336.798	100

Ter toelichting op bovenstaande tabel dient het volgende:

- De gepresenteerde cijfers in de bovenstaande tabel betreffen verleende subsidies die binnen de provinciale organisatie zijn afgewikkeld. Over de verleende subsidies die door externe bureaus voor de provincie zijn afgedaan bestaat dit inzicht niet, omdat deze organisaties over andere subsidiesystemen beschikken dan wij. Deze kunnen niet op dezelfde wijze rapporteren.
- Geen arrangement: voor subsidieverleningen, waarbij specifieke uitkeringen of uitkeringen uit het provinciefonds voor de Programma Impuls Omgevingsveiligheid 2015-2018 of Europese subsidies dan wel specifiek staatssteun-vrijstellingen aan de orde zijn, geldt de arrangementensystematiek niet. Net als voor arrangement 3 geldt dat deze subsidies op basis van een inhoudelijke en een financiële verantwoording worden vastgesteld. Financieel gezien beslaan deze twee categorieën bijna 91,3%.
- De subsidies die onder de arrangementen 1 en 2 zijn verleend, beslaan 52,5% van het totaal aantal verleende subsidies, maar beslaan vanuit financieel opzicht slechts 8,7% van het totaal verleende bedrag. De verminderde controle op deze subsidies is hiermee in ieder geval proportioneel. Het financiële risico dat we over deze subsidies lopen is door de genomen beheersmaatregelen en het lage volume klein tot zeer klein te noemen. Naast de strengere controle op de begroting aan de voorkant en de steekproefsgewijze controle aan de achterkant, worden deze subsidies ook op behaalde prestaties beoordeeld. Vallen de prestaties lager uit, dan wordt er lager vastgesteld.

**Verantwoording benutting subsidieplafonds**

In overeenstemming met de toepassing van de Algemene Subsidie Verordening (Asv) en in relatie met de subsidieregelingen, die door het college zijn vastgesteld, wordt in de volgende paragrafen verantwoording afgelegd over de benutting van de subsidieplafonds. In de tabellen is per subsidieregeling een plafondbedrag opgenomen, dat bij de Begroting 2018 is vastgesteld of tussentijds is bijgesteld. Indien er sprake is van een significant over- of onderschrijding van een plafond is onderaan de betreffende tabel een toelichting opgenomen. Tevens is er een kolom opgenomen met de titel "Onderhanden werk". De hierin getoonde bedragen zijn niet verwerkt in de kolom "afwijking plafond" omdat de nog in behandeling zijnde aanvragen geweigerd kunnen worden of de verleningen lager kunnen uitvallen dan is aangevraagd.

In deze paragraaf wordt eveneens over de verleende project- en boekjaarsubsidies waarvoor geen subsidieplafonds zijn vastgesteld en de begrotingssubsidies verantwoording afgelegd. Daarnaast doen wij verslag over de verleende incidentele subsidies. De informatie is gebaseerd op de uitvoering van motie 301: het openbaar subsidieregister. Dit openbaar subsidieregister wordt sinds 2012 op de website van de provincie gepubliceerd. Het openbaar subsidieregister geeft inzicht in de verleende subsidies. De financiële gevolgen van de subsidieverlening kunnen zich over meerdere jaren uitstreken. Voorheen actualiseerde de provincie eens per kwartaal het register. Per 12 februari 2019 is een nieuwe versie beschikbaar die meer actueel en gebruiksvriendelijker is.

Via de website <https://subsidieregister.zuid-holland.nl> kunnen gebruikers een actueel overzicht opvragen van alle toegekende subsidies vanaf 2015. Het subsidieregister krijgt dagelijks een update. Gebruikers kunnen bovendien gemakkelijk zoeken en filteren op informatie die relevant is. De provincie Zuid-Holland vindt het belangrijk om transparant te zijn over de besteding van publieke middelen.

## Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

### Overzicht begrotingssubsidies 2018 (€)

Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag 2018	Verleend	Afwijking	Reden van de afwijking
1.1	Gemeente Westland toezichhouders en reddingsbrigade Zandmotor	147.000	93.454	53.546	Minder aangevraagd dan was voorzien
1.1	Gemeente Den Haag strand- en zwemveiligheid Zandmotor	140.000	96.132	43.868	Minder aangevraagd dan was voorzien
1.1	Waterschap Rivierenland klimaatdijk Streefkerk	150.000	150.000	0	
1.2	Hoeve Biesland boeren voor natuur	139.422	118.362	21.060	Minder aangevraagd
1.2	Stichting Faunabeheer	440.000	440.000	0	
1.2	Stichting landelijk fietsplatform	59.672	59.672	0	
1.2	Stichting wandelnet	51.990	51.990	0	
1.3	Gemeente Midden-Delfland Duurzaam Boer Blijven	695.000	695.000	0	
1.3	Gemeente Pijnacker-Nootdorp Dobbepas	270.888	270.880	8	
1.3	Natuur- en recreatieschap Groenalliantie Midden Holland	1.827.426	1.777.368	50.058	Minder aangevraagd
1.3	Natuur- en recreatieschap IJsselmonde	407.400	407.400	0	
1.3	Natuur- en recreatieschap Midden Delfland	148.700	148.700	0	
1.3	Natuur- en recreatieschap Voorne-Putten-Rozenburg	974.700	974.400	300	
1.3	Natuur- en recreatieschap Zuidwestelijke delta	2.000.000	0	2.000.000	De afkoopsom wordt op een andere wijze dan via de begrotingssubsidie gefinancierd.
1.3	Parkschap de Biesbosch	400.670	400.670	0	
1.3	Waste to Chemistry	7.500.000	0	7.500.000	Vanwege vertraging wordt de aanvraag in 2019 verwacht
1.4	Voet en fietsveren gemeente Kaag en Braassem, gemeente Krimpenerwaard en gemeente Ridderkerk	69.000	60.000	9.000	Eén verwachte aanvraag is niet ontvangen
1.4	Agrarische Natuurvereniging Vockestaert t.b.v. Commandeurspolder	750.000	750.000	0	
1.4	Stichting natuurmonumenten t.b.v. deelgebied Meijegraslanden	270.000	270.000	0	
1.5	Agrarische Natuurvereniging Vockestaert IODS t.b.v. zwaar beheer Midden-Delfland	90.360	90.360	0	
1.5	F Franzen bv t.b.v. akkerbouw innovatie en kennis centrum	780.000	780.000	0	
1.5	Programma jong leren eten	300.000	300.000	0	
1.5	Stichting voedsel families	200.000	200.000	0	
	<b>Totaal</b>	<b>17.812.228</b>	<b>8.134.388</b>	<b>9.677.840</b>	

Overzicht project- en boekjaarsubsidies 2018 waarvoor subsidieplafonds werden vastgesteld (€)

Subsidie-regeling nr.	Par.	Titel van de regeling	Doel	Totaal subsidie-plafond 2018	Ontvangen aanvragen		Verleende subsidies		Geweigerde aanvragen		Onderhanden aanvragen		Afwijking plafond
					Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Bedrag
1.6.76	2.1 -2.10	Subsidieregeling Groen Zuid-Holland 2016	1.2, 1.4, 1.5	4.845.000	80	3.730.139	61	3.029.698	12	431.221	4	106.123	1.815.302
1.6.21		Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL) SNL 2013	1.4	13.000.000	2	242.004	1	206.729	0	0	1	35.275	12.793.271
1.6.68		Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer Zuid-Holland 2016	1.4	18.410.000	11	17.423.634	11	17.423.634	0	0	0	0	986.366
1.6.60		Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer Zuid-Holland 2013	1.4	160.000	0	0	0	0	0	0	0	0	160.000
1.6.75		Subsidieregeling gebiedsprogramma's groen	1.5	1.195.000	2	1.195.000	2	1.195.000	0	0	0	0	0
1.6.69	2.1- 3.0	Plattelands Ontwikkelingsprogramma 2014-2020 Zuid-Holland		18.505.000	56	27.878.134	8	1.282.522	19	8.393.153	29	18.088.434	17.222.478
1.6.71		Subsidieregeling opruiming drugsafval Zuid-Holland 2016	1.6	43.049	1	2.096	1	1.733	0	0	0	0	41.316
1.6.79		Subsidieregeling Asbest eraf? Zon erop!	1.6	1.182.182	78	1.161.694	61	935.123	4	28.928	11	162.237	247.059
		Totaal		57.340.231	230	51.632.701	145	24.074.439	35	8.853.302	45	18.392.069	33.265.792

Onderschrijdingen Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (€)

Subsidie-regeling nummer	Paragraaf	Titel van de subsidieregeling	Minder / geen aanvragen	Andere oorzaken
1.6.76	2.1-2.10	Subsidieregeling Groen Zuid-Holland 2016	X	
1.6.21		Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL) SNL 2013, Subsidieregeling gebiedsprogramma's groen Zuid-Holland 2016 en Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer Zuid-Holland 2016		Alleen wanneer de subsidie positief wordt beschikt kan een bedrag genoemd worden. Men vraagt namelijk een tegemoetkoming voor de afwaardering van de grond bij omzetting naar natuur aan en deze wordt gebaseerd op een taxatie (die plaatsvindt wanneer aan alle aanvraagvereisten voldaan wordt) Men vraagt dus niet aanvankelijk een concreet bedrag aan. Het is dus niet mogelijk aan de onderhanden en geweigerde aanvragen een bedrag te hangen.
1.6.68				
1.6.75				
1.6.69		Plattelands Ontwikkelingsprogramma 2014-2020 Zuid-Holland		De redenen waarom de gelden nog niet helemaal benut worden hebben grotendeels oorzaak in: de naweeën van de late start van de pop-regeling, en deels dat niet alle aanvragen voldoende scores om in aanmerking te komen voor subsidie. Daarnaast zorgen lange behandelzeiten en interpretatiekwesies met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland voor een vertraging in het uitputtingsproces waardoor er nog een hoog bedrag in onderhanden werk staat en niet alle aanvragen gehonoreerd zullen worden.
1.6.79		Subsidieregeling Asbest eraf? Zon erop!		Het betreft een meerjarig subsidieplafond 2017-2023 en de regeling loopt zo goed dat het subsidieplafond eerder dan verwacht zal zijn besteed. Provinciale Staten heeft daarom op 20 februari 2019 het meerjarig subsidieplafond verhoogd met een bedrag van € 500.000.

## Programma 2 Bereikbaar en verbonden

Overzicht begrotingssubsidies 2018 (€)

Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag 2018	Verleend	Afwijking	Reden van de afwijking
2.2	Fietzersbond	43.000	42.730	270	
2.2	Aansluiting A16 en de N3	17.153.000	17.122.724	30.276	
2.2	Rijksweg A15 tussen Papendrecht en Sliedrecht	5.350.000	5.300.000	50.000	
	Totaal	22.546.000	22.465.454	80.546	

Overzicht project- en boekjaarsubsidies 2018 waarvoor subsidieplafonds werden vastgesteld (€)

Subsidie-regeling nr.	Par.	Titel van de regeling	Doel	Totaal subsidie-plafond 2018	Ontvangen aanvragen		Verleende subsidies		Geweigerde aanvragen		Onderhanden aanvragen		Afwijking plafond
					Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Bedrag
1.6.74		Subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017											
	9	Sociale veiligheid	2.2	529.000	3	339.000	3	339.000	0	0	0	0	190.000
	12	Veerprojecten (revolverend verenfonds)	2.1	11.513.000	1	738.540	1	738.540	0	0	0	0	10.774.460
	13	Veerinfrastructuur	2.1	1.150.000	1	82.039	1	82039	0	0	0	0	1.067.961
		Totaal		13.192.000	5	1.159.579	5	1.159.579	0	0	0	0	12.032.421



*Onderschrijdingen Programma 2 Bereikbaar en Verbonden (€)*

Subsidie-regeling nummer	Paragraaf	Titel van de subsidieregeling	Minder / geen aanvragen	Andere oorzaken
1.6.74		Subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017		
	9	Sociale veiligheid	X	
	12	Veerprojecten (Revolverend verenfonds)		Betreft een meerjarenplafond
	13	Veerinfrastructuur		Betreft een meerjarenplafond

### Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

*Overzicht begrotingssubsidies 2018 (€)*

Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag 2018	Verleend	Afwijking	Reden van de afwijking
3.1	Innovation Quarter	2.752.250	2.752.250	0	
3.1	Gemeente Rotterdam t.b.v. global centre of excellence climate adaption	250.000	250.000	0	
3.1	Stichting kenniscentrum plantencentrum	200.000	0	200.000	Activiteiten over 2017 waren in 2018 nog niet uitgevoerd en daarom is er voor 2018 geen subsidie aangevraagd.
3.1	Stichting NWOI t.b.v. Sron-gebouw	7.000.000	7.000.000	0	
3.4	Stichting Biobased Delta	242.000	242.000	0	
3.5	Herstructurering/ontwikkeling bedrijventerrein Nieuw Reijerwaard	9.000.000	9.000.000	0	
3.6	Erfgoedhuis Zuid-Holland	1.675.273	1.675.300	-27	
3.6	Stichting jeugdtheaterhuis Zuid-Holland	203.700	203.700	0	
3.6	Kunstgebouw	1.222.200	1.222.200	0	
3.6	Zuid-Hollandse Popunie	127.313	127.313	0	
3.6	Stichting Molenviergang Aarlanderveen	22.058	22.500	-442	
3.6	Bevrijdingsfestival	23.648	23.648	0	
3.6	Probiblio	5.042.640	5.041.566	1.074	
3.6	Restauratie Opleidingsprojecten Zuid-West	20.000	20.000	0	
3.6	Stichting Educatie Orkest Projecten (SEOP)	30.555	30.555	0	
3.6	Prins Bernhard Cultuurfonds t.b.v. themafonds digitaliseren erfgoedcollecties Z-H	200.000	200.000	0	
3.7	Gemeente Rotterdam t.b.v. bodemsanering Kralingse Plas	500.000	500.000	0	
	<b>Totaal</b>	<b>28.511.637</b>	<b>28.311.032</b>	<b>200.605</b>	

Overzicht project- en boekjaarsubsidies 2018 waarvoor subsidieplafonds werden vastgesteld (€)

Subsidie-regeling nr.	Par.	Titel van de regeling	Doel	Totaal subsidie-plafond 2018	Ontvangen aanvragen		Verleende subsidies		Geweigerde aanvragen		Onderhanden aanvragen		Afwijking plafond
					Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Bedrag
1.6.62		Subsidieregeling regionale netwerken topsectoren Zuid-Holland	3.1	1.000.000	2	203.395	2	203.395	0	0	0	0	796.605
1.6.85		Subsidieregeling regionale netwerken voor innovatie Zuid-Holland	3.1	750.000	3	850.000	2	750.000	1	100.000	0	0	0
1.6.65	2,4 en 5	Subsidieregeling MKB innovatiestimulering Topsectoren Zuid-Holland	3.1	13.440.000	490	32.362.483	203	13.363.328	286	18.849.190	0	0	76.672
1.6.74		Subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017											
	16	Energietransitie in mobiliteit	3.2	1.515.000	0	0	0	0	0	0	0	0	1.515.000
1.6.78		Subsidieregeling Lokale Initiatieven Energie Transitie 2017	3.2	3.939.395	51	2.195.429	45	1.867.552	0	0	5	294.827	2.071.843
1.6.64		Subsidieregeling cofinanciering Interreg (EFRO)	3.4	4.999.923	21	3.253.463	12	837.309	6	606.135	1	215.389	4.162.614
1.6.82		Subsidieregeling planvorming detailhandel Zuid-Holland	3.5	500.000	36	537.456	24	333.411	4	64.915	8	113.530	166.589
1.6.47		Subsidieregeling planvorming Bedrijventerreinen Zuid-Holland 2017	3.5	900.000	110	1.013.846	95	819.932	5	106.016	6	50.022	80.068
1.6.84		Subsidieregeling energie op bedrijventerreinen Zuid-Holland	3.5	1.000.000	11	1.182.656	9	999.975	2	170.681	0	0	25
1.6.36	2 en 3	Subsidieregeling Restauratie Rijksmonumenten Zuid-Holland 2013	3.6	4.821.000	41	7.969.994	27	4.258.554	11	1.765.433	2	240.942	562.446
1.6.42		Subsidieregeling Erfgoedlijnen Zuid-Holland	3.6	4.579.058	72	4.606.539	71	4.565.108	0	0	0	0	13.950
1.6.46	2, 3 en 4	Subsidieregeling molens Zuid-Holland 2013	3.6	4.800.000	84	4.094.400	74	3.703.472	3	205.859	7	172.234	1.096.528
1.6.73		Subsidieregeling publieksbereik Archeologie Zuid-Holland 2016	3.6	365.000	25	427.749	22	384.999	2	32.250	0	0	-19.999
		Totaal		42.609.376	946	58.697.410	586	32.087.035	320	21.900.479	29	1.086.944	10.522.341

*Onderschrijdingen Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend (€)*

Subsidie-regeling nummer	Paragraaf	Titel van de subsidieregeling	Minder / geen aanvragen	Andere oorzaken
1.6.64		Subsidieregeling cofinanciering Interreg		De verwachting is dat al de onderhanden aanvragen gehonoreerd zullen worden en dat het meerjaren subsidieplafond zal zijn besteed in 2020
1.6.62		Subsidieregeling Regionale Netwerken Topsectoren Zuid-Holland		De subsidieregeling is in 2018 vervangen door de subsidieregeling Regionale netwerken voor innovatie Zuid-Holland.
1.6.82		Subsidieregeling Planvorming detailhandel Zuid-Holland		De verwachting is dat alle onderhanden aanvragen gehonoreerd zullen worden en dat het subsidieplafond grotendeels zal worden besteed.
1.6.85		Subsidieregeling regionale netwerken voor innovatie Zuid-Holland		Er is sprake van een overvraag. Het subsidieplafond zal volledig worden besteed.
1.6.74		Subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017		
	16	Energietransitie in mobiliteit		Meerjarenplafond van 2019 tot 2026.
1.6.78		Subsidieregeling Lokale initiatieven Energie Transitie 2017		Het betreft een meerjarig subsidieplafond 2017-2023 en de regeling loopt zo goed dat het subsidieplafond eerder dan verwacht zal zijn besteed.
1.6.47		Subsidieregeling planvorming Bedrijventerreinen Zuid-Holland 2017		De verwachting is dat alle onderhanden aanvragen gehonoreerd zullen worden en dat het subsidieplafond volledig wordt besteed.
1.6.36	2 en 3	Subsidieregeling restauratie rijksmonumenten Zuid-Holland 2013	X	
1.6.46		Subsidieregeling molens Zuid-Holland	X	
1.6.73		Subsidieregeling publieksbereik Archeologie Zuid-Holland 2016		I.v.m. toekennen bezwaar moesten 2 geweigerde aanvragen alsnog verleend worden.

**Programma 4 Bestuur en Samenleving**

*Overzicht begrotingssubsidies 2018 (€)*

Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag 2018	Verleend	Afwijking	Reden van de afwijking
4.2	Probiblio	5.042.640	5.041.566	1.074	
	Totaal	5.042.640	5.041.566	1.074	

Overzicht project- en boekjaarsubsidies 2018 waarvoor subsidieplafonds werden vastgesteld (€)

Subsidie-regeling nr.	Par.	Titel van de regeling	Doel	Totaal subsidie-plafond 2018	Ontvangen aanvragen		Verleende subsidies		Geweigerde aanvragen		Onderhanden aanvragen		Afwijking plafond
					Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Bedrag
1.6.77		Subsidieregeling bevorderen intergemeentelijke samenwerking Zuid-Holland 2017	4.1	200.000	2	90.640	2	90.640	0	0	0	0	159.360
1.6.82		Subsidieregeling maatregelenpakket gebiedsgericht werken Zuid-Holland 2017	4.1	6.342.000	5	5.892.500	5	5.892.500	0	0	0	0	449.500
		Totaal		6.542.000	7	5.983.140	7	5.983.140	0	0	0	0	608.860

*Onderschrijvingen Programma 4 Bestuur en Samenleving (€)*

Subsidie-regeling nummer	Paragraaf	Titel van de subsidieregeling	Minder / geen aanvragen	Andere oorzaken
1.6.77		Subsidieregeling bevorderen intergemeentelijke samenwerking Zuid-Holland 2017		Het aanvraag proces bij diverse eventuele aanvragers is uitgelopen.
1.6.82		Subsidieregeling maatregelenpakket gebiedsgericht werken Zuid-Holland 2017		Er is geen aanvraag gekomen van de regio Holland Rijnland. Via Holland Rijnland lopen er op dit moment verschillende andere initiatieven vooral gericht op de energietransitie buiten deze regeling.

**Overzicht van de project- en boekjaarsubsidies 2018 waarvoor geen subsidieplafonds werden vastgesteld**

Er is voor een aantal subsidieregelingen geen subsidieplafond in 2018 vastgesteld. Deze subsidies zijn verleend conform wet- en regelgeving. Er bestond wel toereikend budget om deze subsidies te kunnen verlenen. In onderstaande tabel wordt hierover informatie verstrekt.

*Programma 2 Bereikbaar en Verbonden (€)*

Subsidie-regeling	Par.	Titel van de regeling	Doel	Ontvangen aanvragen		Verleende subsidies		Onderhanden aanvragen	
				Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
1.6.74		Subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017							
	2	Infrastructurele projecten	2.1	39	4.143.636	26	2.242.221	12	1.556.280
	3	Regionaal vervoer over weg en spoor	2.2	4	69.143.388	4	69.181.638	0	0
	4	Regionaal vervoer over water	2.2	2	5.400.605	2	5.400.605	0	0
	5	Collectief vraagafhankelijk openbaar vervoer	2.2	4	770.798	3	721.134	1	45.000
	6	Oprichting buurtbusverenigingen	2.2	0	0	0	0	0	0
	7	Instandhouding buurtbusverenigingen	2.2	11	71.390	11	71.390	0	0
	8	Toegankelijkheid buurtbuslocaties	2.2	5	236.520	2	166.520	3	70.000
	10	Mobiliteitsmanagement	2.2	2	26.046	1	12.018	0	0
	11	Gedragsbeïnvloeding	2.1	0	0	0	0	0	0
	14	Fietsprojecten	2.2	10	5.261.850	6	2.986.477	4	2.275.373
	15	Reizigersplatform	2.3	3	88.100	3	88.100	0	0
	16a	R-net projecten	2.2	5	7.246.045	5	7.246.045	0	0
		Totaal		85	92.388.378	63	88.116.148	20	3.946.653

### Overzicht incidentele subsidies 2018 (€)

Naast project-boekjaar- en begrotingssubsidies werden er ook incidentele subsidies en subsidies namens het Rijk ten aanzien van veiligheidsregio's verleend. Deze subsidies lopen in principe over de relevante programma's in de begroting. Subsidieplafonds zijn daarvoor niet aan de orde. Een specificatie van deze verleende incidentele subsidies is te vinden in het Openbaar Subsidieregister over 2018.

(Subsidie- regelingnr.	Titel van de regeling	Doel	Ontvangen aanvragen		Verleende subsidies	
			Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
1.6.50	Algemene subsidieverordening (Asv) incidentele subsidies		24	3.692.043	16	2.520.049
1.6.50	Art 4 Asv subsidies t.a.v. Programma Impuls Omgevingsveiligheid 2015- 2018		10	3.673.728	10	3.218.228
	Totaal		34	7.365.771	26	5.738.277

## Paragraaf EU-subsidies

### Inleiding

Europese subsidies zijn een belangrijke bron bij de realisatie van onze regionale ambities. In de lopende Europese begrotingsperiode 2014-2020 is inmiddels al voor bijna € 1 miljard aan Europese subsidies geland in Zuid-Holland. Hiermee zal de "eindscore" voor Zuid-Holland in de Europese begrotingsperiode 2014-2020 hoger uitvallen dan de vorige begrotingsperiode 2007-2013. Het betreft onder andere middelen voor R&D (Horizon 2020) en Trans Europese netwerken. Er zijn ook middelen uit programma's waarop we als provincie direct invloed hebben, waarvan deze paragraaf het overzicht biedt.

Europese subsidieprogramma's periode 2014-2020 in relatie tot prestatie-indicator 4.1.7.a (bedragen x € 1 mln EU-bijdragen)	
Kansen voor West II (EFRO)	33,8
Plattelandsontwikkelingsprogramma POP3 (ELFPO)	28,5
Agrarisch natuur- en landschapsbeheer ANLb (ELFPO)	23,7
Interreg	27,7
Overig	5
Totaal	118,7

### Rol provincie

De provincie is op drie manieren betrokken bij projecten, die worden gefinancierd met Europese subsidies; door zelf te participeren in een project als eindverantwoordelijke of als partner, door het verlenen van cofinanciering aan een project, of het begeleiden van een project. De uitdaging is de mogelijkheden samen met partners van de provincie te verzilveren. De provincie speelt hierbij een actieve, sturende rol. Binnen diverse programma's heeft de provincie een rol in de besluitvorming over de toekenning van subsidies. Deze rol is wisselend binnen de verschillende programma's. Vanaf eind 2015 zijn de eerste Europese projecten binnen de lopende budgetperiode (2014-2020) ten uitvoering gekomen. Deze projecten hebben een meerjarig karakter. Voor meer informatie kijk op de [website van de provincie Zuid-Holland](#).

### Realisatie

Op dit moment ligt de focus bij het van de grond krijgen van voldoende projecten, om 100% van het beschikbare budget te benutten. Daarnaast is het van belang de voortgang van de projecten en de benutting (en uitputting) van de voor Zuid-Holland beschikbare budgetten goed te monitoren. Aangezien de meeste projecten een looptijd hebben van drie jaar is het eind 2017 mogelijk om te rapporteren over de eerste gerealiseerde projecten. Het is mogelijk om in 2020 nog subsidieaanvragen voor projecten in te dienen, die vervolgens een looptijd hebben van maximaal drie jaar. De volledige € 118,7 mln moet dus pas aan het einde van 2023 zijn gerealiseerd.

### OP Kansen voor West (KvWII)

Voor het Operationeel Programma Kansen voor West II is voor de provincie een totaal bedrag van € 33,8 mln beschikbaar. Binnen dit programma kunnen Europese subsidies worden aangevraagd op het gebied van de kenniseconomie (Innovatie/Valorisatie MKB € 26,8 mln) en de koolstofarme economie (€ 7 mln). De provincie is actief betrokken bij de beoordeling en selectie van projecten die voor subsidie in aanmerking komen.

Op het gebied van innovatie heeft de provincie op dit moment voor totaal € 14,3 mln ingezet via het **Innovation Quarter** om financieringsinstrumenten mogelijk te maken voor jonge innovatieve bedrijven en het innovatieve MKB met groeipotentie in Zuid-Holland. Daarnaast heeft de provincie nog voor € 3 mln uitgezet in UNIIQ: een proof of concept fonds voor Zuid-Holland. Ook staat er op dit moment voor ongeveer € 6,5 mln uit aan andere projecten binnen dit thema. Het resterende bedrag is nog niet toegekend aan projecten.

Voor het thema koolstofarme economie heeft de provincie een overeenkomst bereikt met de gemeenten Den Haag en Rotterdam. De provincie zal voor totaal € 4,5 mln deelnemen in de energiefondsen van beide gemeenten. Hierbij richt het Haagse fonds zich meer op de aanbodzijde van koolstofarme energie, waar het Rotterdamse fonds zich meer richt op de vraagzijde. Beide fondsen zijn zogenaamde Jessica fondsen. Deze middelen zullen revolverend worden ingezet. Het resterende bedrag is nog niet toegekend aan projecten.

## **Plattelandontwikkelingsprogramma (POP3)**

### *Plattelandontwikkelingsprogramma (POP3)*

De Europese subsidies voor plattelandontwikkeling (POP3 niet-grondgebonden) worden vooral ingezet binnen de kaders van de provinciale Beleidsvisie Groen en het provinciale Ambitiedocument "Samen voor een flinke sprong: Innovatieagenda Duurzame Landbouw" en zijn gericht op bevordering van het agrarisch ondernemerschap (concurrentiekracht en innovatie), duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen (inclusief water), goede conditie van het platteland (biodiversiteit, natuur en landschap) en ontwikkeling en samenwerking door middel van de LEADER-aanpak. De verdeling van de Europese subsidie verloopt via de provinciale Uitvoeringsregeling POP-3 Zuid-Holland en het Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Voor het POP3 niet-grondgebonden deel is € 28,5 mln beschikbaar aan Europese middelen.

### *POP3 Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb)*

Naast het in stand houden en versterken van biodiversiteit binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) wordt ook nagestreefd om bepaalde natuurwaarden buiten het NNN te behouden en te versterken. Agrariërs kunnen beheer dat hierop gericht is gesubsidieerd krijgen. Het agrarisch natuurbeheer richt zich in Zuid-Holland in eerste instantie op weidevogels. Voor het behoud van de weidevogels is het belangrijk dat bescherming zich richt op grote aaneengesloten gebieden en dat agrariërs, natuurbeheerders en vrijwilligers optimaal met elkaar samenwerken. In tweede instantie wordt ingezet op akkerranden, natte dooradering, landschapselementen en water. Voor dit deel van het POP3 is € 23,7 mln beschikbaar vanuit Europa.

## **Interreg**

De verschillende Interreg programma's bieden ondernemers, onderzoekers en overheden de mogelijkheid om grensoverschrijdend samen te werken en subsidie aan te vragen voor duurzame projecten. De verschillende programma's richten zich op de thema's: innovatie, onderzoek, duurzame energie, klimaatadaptatie en transport. De Interreg programma's werken met periodieke oproepen voor indiening van projectvoorstellen - een soort tenders waarbinnen projectaanvragen kunnen worden ingediend. De provincie heeft in vijf Interreg programma's een adviserende rol bij de beoordeling van projecten. In een aantal gevallen treedt de provincie op als (lead)partner omdat projectdeelname relevant wordt geacht om provinciale doelen te bereiken. De provincie Zuid-Holland kan binnen vijf Interreg programma's projecten indienen (Interreg VA 2 Zeeën, Interreg VA Vlaanderen - Nederland, Interreg VB Noordzee, Interreg VB Noord West Europa en Interreg Europe). De provincie speelt een actieve rol in het aanjagen van projecten met externe partijen uit Zuid-Holland. Verwacht wordt dat in de commissieperiode 2014-2020 voor € 27,7 mln aan Interreg subsidies wordt toegekend aan deze externe partijen. Uit recente monitoring blijkt dat dit bedrag ruimschoots gehaald gaat worden.

## **Overige programma's**

De provincie heeft als doelstelling om naast de gangbare programma's zoals EFRO, ook middelen te verwerven uit andere programma's, zoals Horizon 2020 en Life. Zo is het project Clean Inland Shipping (CLINSH) op 1 september 2016 officieel van start gegaan en wordt ondersteund door het Europese LIFE fonds. De provincie ontvangt hier een subsidie voor € 1,9 mln. Het project daagt bij aan een duurzame binnenvaart.

Daarnaast is de provincie betrokken bij het project Jive 2 binnen het Horizon 2020 programma. Dit project zal zich net als 3Emotion richten op brandstofcellen. Voor dit project ontvangt de provincie een bijdrage van € 3,1 mln



Europese subsidie. 3Emotion was een project binnen de voorloper van Horizon 2020 waarvoor we in de vorige periode € 1,6 mln hebben ontvangen.

Binnen het project NEFERITITI, een Horizon 2020 project, worden locaties ingericht waar bestaande technieken voor de land- en tuinbouwsector worden gedemonstreerd voor eventueel verdere uitrol van deze toepassingen. De provincie ontvangt € 59.643 aan Europese middelen voor haar rol in dit project.

Als laatste is de provincie betrokken in het Horizon 2020 project: NextGen. In dit project worden nieuwe technieken en technologie onderzocht voor het hergebruik van water. De provincie ontvangt € 116.250 voor haar bijdrage in dit project.



## Jaarrekening 2018



## 1. Overzicht baten en lasten

(bedragen x € 1.000)	Primaire begroting			Begroting na wijziging			Realisatie			Verschil begroting na wijziging met realisatie		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
1 Groen, Waterrijk en Schoon	198.133	74.671	123.462	183.613	67.098	116.515	167.457	74.600	92.856	16.157	-7.502	23.658
2 Bereikbaar en Verbonden	255.551	17.192	238.358	251.154	17.523	233.631	244.891	10.373	234.518	6.263	7.151	-887
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	111.396	780	110.615	97.428	1.546	95.882	85.353	2.704	82.649	12.075	-1.159	13.233
4 Bestuur en Samenleving	27.846	386	27.460	28.272	216	28.055	27.107	121	26.985	1.165	95	1.070
- Overzichten en Middelen	2.616	588.739	-586.124	7.574	610.294	-602.720	1.606	612.088	-610.482	5.968	-1.794	7.762
- Overhead	86.615	2.204	84.411	87.452	2.354	85.098	92.189	5.342	86.848	-4.737	-2.987	-1.750
Heffing vennootschapsbelasting	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<b>Subtotaal exploitatie</b>	<b>682.156</b>	<b>683.973</b>	<b>-1.817</b>	<b>655.493</b>	<b>699.032</b>	<b>-43.539</b>	<b>618.603</b>	<b>705.228</b>	<b>-86.625</b>	<b>36.890</b>	<b>-6.196</b>	<b>43.086</b>
Onttrekkingen	0	168.600	-168.600	0	210.667	-210.667	0	172.607	-172.607	0	38.060	-38.060
Toevoegingen	170.417	0	170.417	254.206	0	254.206	246.295	0	246.295	7.911	0	7.911
<b>Subtotaal reserves</b>	<b>170.417</b>	<b>168.600</b>	<b>1.817</b>	<b>254.206</b>	<b>210.667</b>	<b>43.539</b>	<b>246.295</b>	<b>172.607</b>	<b>73.688</b>	<b>7.911</b>	<b>38.060</b>	<b>-30.149</b>
<b>Totaal baten en lasten</b>	<b>852.573</b>	<b>852.573</b>	<b>0</b>	<b>909.699</b>	<b>909.699</b>	<b>0</b>	<b>864.897</b>	<b>877.835</b>	<b>-12.937</b>	<b>44.802</b>	<b>31.864</b>	<b>12.937</b>

## 2. Investeringsen

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Primaire Begroting 2018	Wijziging Voorjaarsnota	Wijziging Najaarsnota	Bijgestelde Begroting 2018	Jaarrekening 2018	Vershil Begroot vs Realisatie
1 Groen, Waterrijk en Schoon	0	0	0	1.380	1.380	1.491	-111
2 Bereikbaar en Verbonden	131.938	421.081	6.402	-133.759	293.724	230.745	62.980
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	1.041	4.400	0	-4.400	0	7.777	-7.777
- Overzichten en Middelen	15.000	24.457	2.980	914	28.351	550	27.801
- Overhead	7.569	7.079	2.160	-920	8.319	9.788	-1.470
<b>Totaal investeringsuitgaven</b>	<b>155.548</b>	<b>457.017</b>	<b>11.542</b>	<b>-136.785</b>	<b>331.774</b>	<b>250.351</b>	<b>81.423</b>
2 Bereikbaar en Verbonden	48.819	178.939	0	-29.906	149.033	133.935	15.097
- Overzichten en Middelen	380	0	0	0	0	379	-379
<b>Totaal investeringsinkomsten</b>	<b>49.199</b>	<b>178.939</b>	<b>0</b>	<b>-29.906</b>	<b>149.033</b>	<b>134.314</b>	<b>14.718</b>
<b>Saldo investeringen</b>	<b>106.349</b>	<b>278.078</b>	<b>11.542</b>	<b>-106.879</b>	<b>182.741</b>	<b>116.037</b>	<b>66.705</b>

### Toelichting investeringen programma 1

Binnen programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon heeft slechts één investering plaatsgevonden. Het betreft de (tweede) activering van de investeringsactiviteiten in het kader van de realisatie IODS.

### Toelichting investeringen programma 2

De verantwoording over het infrastructuurprogramma vindt plaats conform de regeling projecten van Provinciale Staten. In de eerste plaats gebeurt dit op programmaniveau via de jaarlijkse Voortgangsrapportage Infrastructuur. Hierin wordt per project de voortgang op de mijlpalenplanning (jaar gereed) en budget (krediet) weergegeven. Ten tweede gebeurt dit op projectniveau, waarbij ook kwaliteit en risico worden verantwoord. Alleen voor projecten boven de € 10 mln vindt rechtstreeks verantwoording plaats aan Provinciale Staten.

De afgesproken sturing en verantwoording over projecten is dus gekoppeld aan mijlpalen en niet aan de (financiële) realisatie in een (begrotings)jaar. De sturing is dus jaargrensoverschrijdend in tegenstelling tot de jaarlijkse verantwoording op concernniveau via deze jaarrekening. Een onderbesteding in een jaarschijf betekent dus niet direct dat een project vertraagd is maar eerder dat de planning van uitgaven is veranderd.

In de afgelopen jaren zijn al meerdere verbeteringen opgestart en doorgevoerd met betrekking tot sturing op de (financiële) programmering (sturing op totaalbudget, probabilistisch ramen en plannen in grote projecten, jaarlijks Kaderbesluit Infrastructuur etc.). Dit moet zorgen voor betere prognoses. De komende jaren zal nog verder worden gewerkt aan optimalisatie van de ingezette verbeteringen en nieuwe verbeteringen wat betreft de (financiële) sturing op projecten (verdere uitrol probabilistisch ramen en plannen en risicoreserveringen koppelen aan planning en budget).

De verschillen tussen begroting en realisatie kunnen het gevolg zijn van:

- Een eerdere activering omdat een project eerder opgeleverd is;
- Een verschil tussen het beschikbare projectbudget en de werkelijke uitgaven en inkomsten;
- Een latere activering omdat de oplevering van het project vertraging heeft opgelopen.

In het laatste geval betreft het soms een onderliggend deelproject waarbij de planning van het overkoepelende project ongewijzigd blijft. Als gevolg van het latere activeringsmoment zijn inkomsten (bijdragen van derden) ook nog niet ontvangen.

De middelen voor nieuwbouwprojecten die later worden opgeleverd blijven binnen het PZI beschikbaar voor het project. Verschillen tussen budget en realisatie voor nieuwbouwprojecten worden verrekend met de vrije ruimte in het PZI.

In de Nota IWA (Investeren, waarderen en activeren) is het moment van gereedmelding van het project vastgelegd als 1<sup>e</sup> moment van activeren. Dit gebeurt op basis van het proces-verbaal van opnemings (oplevering). Na decharge van een project volgt een 2<sup>e</sup> activering.

Voor meer informatie over de voortgang van de provinciale infrastructurele projecten wordt verwezen naar de Voortgangsrapportage Infrastructuur, die tegelijk met de jaarrekening aan PS wordt aangeboden.

#### *Leningen (€ 0,8 mln n)*

Voor het renoveren, vervangen en/of verduurzamen van veerponten zijn leningen tot een bedrag van € 0,9 mln verstrekt. Van de eerder verstrekte lening is € 0,1 mln terugontvangen.

#### *Projecten beheer en onderhoud (inclusief functionele verbeteringen)*

De werkzaamheden in de voorbereidingsfase van een aantal onderhoudsprojecten (€ 2,7 mln) vragen meer tijd dan verwacht, waardoor de activering van deze uitgaven in 2019 zal plaatsvinden. Het betreft de projecten N214a/b, N216a (Peursumsebrug), N222a, N479a/N480b, de oeververvangingsproject Merwedekanaal en nautische voorzieningen.

De onderbesteding in de uitvoeringsfase heeft te maken met twee factoren:

- Bij 1<sup>e</sup> oplevering van het werk resteren vaak (kleinere) werkzaamheden die nog moeten worden afgerond. Het restantkrediet na 1<sup>e</sup> activering blijft daarom beschikbaar voor de dekking hiervan;
- Van een aantal projecten kan de 2<sup>e</sup> activering (decharge) nog niet plaatsvinden omdat nog niet alle openstaande punten zijn afgerond.

Het project N493 (uitvoeringsfase) bestaat voor een groot deel uit planmatig onderhoud. In de afgelopen boekjaren is abusievelijk € 2,6 mln teveel geactiveerd. Deze geactiveerde uitgaven zijn nu gecorrigeerd en alsnog ten laste van de exploitatie gebracht.

#### *Projecten nieuwbouw*

De afwijkingen ten opzichte van de ramingen zijn als volgt over de paragrafen verdeeld:

(bedragen x € 1 mln)	Uitgaven (U)	Inkomsten (I = bijdragen derden)
Wegen	3,4 (v)	0,5 (n)
OV	43,2 (v)	14,4 (n)
Verkeersveiligheid	1,1 (v)	0,0 (-)
Vaarwegen	0,0 (-)	0,0 (-)
Fietspaden	9,2 (v)	0,3 (n)

De belangrijkste projecten: (bedragen x € 1 mln)			
Wegen			
<b>Jaarlijkse activering:</b>			
Nazorg investeringsprojecten mobiliteit	U	1,7 (n)	Betreft de jaarlijks activering van nagekomen uitgaven en inkomsten van in eerdere jaren opgeleverde en geactiveerde projecten.
	I	0,4 (v)	
<b>Wel geactiveerd, afwijking t.o.v. raming:</b>			
N207 Corridor brug Leidschevaart	U	0,7 (v)	Dit project is gerelateerd aan de N207 Buscorridors. Deze projecten kennen een nadelig saldo van € 0,9 mln (zie hieronder bij OV).
N211 Energiemaatregelen	U	1,4 (v)	Het project is uitgevoerd en financieel verantwoord bij het planmatig beheer en onderhoud aan de N211.
<b>Niet geactiveerd:</b>			
Pilot SolaRoad zwaar verkeer	U	1,8 (v)	Het project is in 2018 aanbesteed, maar loopt tot 2021 door.
N211 Energiemaatregelen	U	1,4 (v)	
Wegenproject Westland	U	0,6 (n)	Het project is al voor de 1e keer geactiveerd. Het wachten is nog op de afwikkeling van een aantal restpunten om tot de 2e activering over te kunnen gaan.
	I	0,6 (n)	
Ongelijkvloerse kruising N214/N216	U	0,3 (v)	In maart wordt het uitvoeringsbesluit voor het project verwacht, waarna de voorbereidingskosten kunnen worden geactiveerd.
Openbaar vervoer			
<b>Wel geactiveerd, afwijking t.o.v. raming:</b>			
Spoorcorridor Alphen - Gouda	U	34,1 (v)	Het budget spoorcorridor Alphen – Gouda is onderdeel van het Programmabudget HOV-net Zuid-Holland Noord. Voor dit programma als geheel is een investeringskrediet beschikbaar gesteld door PS. Er zijn geen aparte uitvoeringsbesluiten genomen voor de deelprojecten. De deelprojecten komen normaliter daarom ook niet terug in het PZI. In het onderliggend financieel systeem worden de deelprojecten echter wel gespecificeerd (budgetprognose en mijlpaal). In het geval van het deelproject Alphen – Gouda was het budget opgedeeld in twee delen. Het eerste deel is in 2018 gerealiseerd en de opgenomen mijlpaal (activeringsmoment) van 2018 was voor dit deel correct. Echter voor het tweede deel moest nog besloten worden of en op welke manier deze ingezet zou gaan worden. Voor dit deel geldt dus een ander activeringsmoment. Bij het opstellen van het PZI is dit administratief echter niet goed verwerkt waardoor per abuis 2018 als mijlpaal is opgenomen voor het hele deelproject. Dit had 2020 moeten zijn. Inmiddels is duidelijk dat de nog uit te voeren maatregelen niet strikt nodig zijn. De middelen kunnen dus worden ingezet op een ander deelproject van het HOV-net Zuid-Holland Noord.
	I	9,6 (n)	
N207 Buscorridors	U	0,9 (n)	De kosten voor grondverwerving d.m.v. ruilverkaveling zijn hoger uitgevallen dan geraamd. Dit tekort wordt later (deels) gecompenseerd door de verkoop van gronden die niet meer voor het project nodig zijn. Tevens zijn de werkzaamheden aan de Drechtbrug hoger dan geraamd door gestegen kosten voor de deklaag.



De belangrijkste projecten: (bedragen x € 1 mln)			
	I	4,1 (n)	Voor de uitvoering van de projecten zijn door het Rijk AROV middelen ter beschikking gesteld. Omdat deze middelen worden beschouwd als eigen middelen, mogen ze niet als inkomsten op de projecten worden verantwoord. Om de toekomstige hogere afschrijvingslasten te dekken wordt € 3,6 mln aan de reserve Mobiliteit onttrokken ten gunste van de algemene middelen.
<b>Niet geactiveerd:</b>			
HOV Alphen – Schiphol, Leiden – Zoetermeer, Leiden – Leiderdorp en Gouda - Schoonhoven	U	9,4 (v)	De afronding van deze projecten wordt voorzien in 2019, onder andere door de uitvoering van extra maatregelen en afrekeningen van verstrekte subsidies.
	I	0,6 (n)	
<b>Verkeersveiligheid</b>			
<b>Niet geactiveerd:</b>			
Maatregelen verkeersveiligheid	U	0,5 (v)	De middelen zijn in 2018 niet aan concrete project toebedeeld en blijven binnen het PZI beschikbaar voor maatregelen in het kader van verkeersveiligheid.
N223 Duurzaam Veilig fase 3	U	0,5 (v)	Betreft raming voor voorbereidingsfase. Het project gaat waarschijnlijk in het 3e kwartaal 2019 in de uitvoeringsfase.
N446 Oudendijkseweg	U	0,1 (v)	Het project wordt in 2019 afgerond.
<b>Fietspaden</b>			
<b>Wel geactiveerd, afwijking t.o.v. raming:</b>			
F506.1 Middel Broekweg (SFR)	U	0,4 (v)	Een deel van de uitgaven heeft betrekking op beheer en onderhoud en is verantwoord bij de exploitatielasten in Doel 2-1.
F501.0 Den Haag-Voorburg (Sterroute)	U	0,1 (v)	De subsidieafrekening wordt naar verwachting € 0,1 mln lager vastgesteld dan is beschikbaar.
<b>Niet geactiveerd:</b>			
<i>Nog af te rekenen subsidie</i>			
F209-FP Hillegom-Sassenheim	U	0,8 (n)	De subsidieafrekening moet nog worden ontvangen of vastgesteld.
F366.4 Oost Kinderdijk	U	0,2 (v)	Zie hierboven.
F502.1 Delftweg (Broekmolenweg-Thijssenweg) (SFR)	U	0,4 (v)	Zie hierboven.
F508.1 Mariahoeve-Schipholboog (SFR)	U	1,4 (v)	Zie hierboven.
	I	0,3 (n)	
F511.01 Plesmanlaan noordzijde Bio Science Park	U	0,5 (v)	Zie hierboven.
A600 - Bijdrage Leiden West	U	6,3 (v)	Zie hierboven.
F552.01 Fietsverbinding Alblasterdam-Papendrecht	U	0,2 (v)	Zie hierboven.
<i>Uitstel subsidie</i>			
F227.5 Virulypad Zoetermeer-Delft	U	1,0 (v)	De subsidieontvanger heeft uitstel voor de afronding van het project gevraagd.
<i>Verrekend met exploitatie</i>			
F269.12 Schiezone-Tempelweg	U	0,3 (n)	De subsidie is in een eerder jaar verstrekt ten laste van de exploitatie. De afrekening wordt daarom ook met de exploitatie verrekend.
F287 Noordwijk (Kraaierslaan) - Noordwijkerhout (Zeestraat)	U	0,5 (n)	Zie hierboven.

### **Toelichting investeringen programma 3**

Zie onderstaande toelichting op de investeringen bij Overzichten en Middelen.

#### **Toelichting investeringen Overzichten en Middelen**

In de Begroting 2018 is uitgegaan van een bepaalde investeringsvolume voor de fondsen van de Houdstermaatschappij Zuid-Holland, Energiq en WPF (Warmteparticipatiefonds) van € 27,5 mln.

In werkelijkheid is er in 2018 totaal voor € 7,1 mln gestort voor deze fondsen en is er een bedrag van € 0,6 mln aan agio uitgekeerd aan de Houdstermaatschappij Zuid-Holland zelf. Het budget voor deze uitgaven is opgenomen in Overzichten en Middelen, maar de uitgaven zijn in Programma 3 verantwoord.

#### *Investeringsinkomsten:*

De aflossing van de voorfinanciering grondverwerving Groenzone Berkel-Pijnacker bedraagt € 0,4 mln.

#### **Toelichting investeringen Overhead**

#### *Investeringsuitgaven:*

Er heeft een versnelling plaatsgevonden betreffende enkele projecten ten behoeve van continuïteit en vernieuwing van de ICT-dienstverlening en aanschaf hardware waardoor het investeringskrediet is overschreden ad € 0,3 mln.

Van enkele projecten met betrekking tot Huisvesting en Vastgoed is geconstateerd dat deze zijn afgerond in 2018 of eerder. Hiertoe dient € 1,1 mln te worden geactiveerd in 2018, waartegenover een vrijval staat van investeringskrediet in 2019.

### 3. Kapitaallasten

#### Totale Kapitaallasten

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Jaarrekening 2017 Desinvesteringen	Primaire Begroting 2018	Wijziging Voorjaarsnota	Wijziging Najaarsnota	Bijgestelde Begroting 2018	Realisatie 2018	Vershil begroot vs realisatie
Totaal kapitaallasten	135.328	679	74.058	-1.570	0	72.487	70.830	1.657

#### Afschrijvingslasten

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Jaarrekening 2017 desinvesteringen	Primaire begroting 2018	Wijziging Voorjaarsnota	Wijziging Najaarsnota	Bijgestelde Begroting 2018	Realisatie 2018	Vershil begroot vs realisatie
1 Groen, Waterrijk en Schoon	1.980	679	200	-61	0	139	106	33
2 Bereikbaar en Verbonden	101.438	0	44.563	-445	0	44.118	42.651	1.468
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	3.160	0	120	-105	0	15	0	15
- Overzichten en Middelen	17	0	0	0	0	0	16	-16
- Bedrijfsvoering	9.227	0	11.018	-1.041	0	9.977	10.026	-49
Totaal afschrijvingslasten	115.822	679	55.902	-1.652	0	54.250	52.798	1.452

#### Verdeling rentelasten naar de programma's

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Primaire begroting 2018	Wijziging Voorjaarsnota	Wijziging Najaarsnota	Bijgestelde Begroting 2018	Realisatie 2018	Vershil begroot vs realisatie
1 Groen, Waterrijk en Schoon	101	95	-55	0	39	39	0
2 Bereikbaar en Verbonden	16.335	15.854	-390	0	15.464	15.732	-268
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	113	94	-20	0	74	74	0
- Overzichten en Middelen	868	682	82	0	763	329	435
- Bedrijfsvoering	2.089	1.432	464	0	1.897	1.858	38
Totaal toegerekende rentelasten	19.506	18.156	81	0	18.238	18.032	206

#### Betaalde rente

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Primaire begroting 2018	Wijziging Voorjaarsnota	Wijziging Najaarsnota	Bijgestelde Begroting 2018	Realisatie 2018	Vershil begroot vs realisatie
- Overzichten en Middelen	19.506	18.156	81	0	18.238	18.032	206
Totaal betaalde rente	19.506	18.156	81	0	18.238	18.032	206

De kapitaallasten in de Jaarrekening 2017 werden beïnvloed door een eenmalige inhaalafschrijving voor bijdragen aan activa van derden van € 62,8 mln. De kolom desinvestering 2017 in de kapitaal- en afschrijvingslasten heeft betrekking op een correctie in de investeringen naar aanleiding van de accountantscontrole in 2017 die ten onrechte niet in het eindsaldo 2017 zichtbaar werd.

## 4. Algemene dekkingsmiddelen en EMU-saldo

### Algemene dekkingsmiddelen en onvoorzien

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Primaire Begroting 2018	Wijziging Voorjaarsnota	Wijziging Najaarsnota	Bijgestelde Begroting 2018	Realisatie	Verschil begroot vs realisatie
Overige algemene dekkingsmiddelen	4.846	522	88	0	610	367	243
Provinciefonds	260.045	255.967	7.258	6.908	270.134	270.768	-634
Lokale heffingen	334.570	331.550	3.500	3.000	338.050	339.285	-1.235
Dividend	1.001	700	800	0	1.500	1.544	-44
Saldo van de financieringsfunctie	129	0	0	0	0	123	-123
<b>Totaal</b>	<b>600.591</b>	<b>588.739</b>	<b>11.646</b>	<b>9.908</b>	<b>610.294</b>	<b>612.088</b>	<b>-1.794</b>

### EMU-saldo

Het EMU-saldo is in 1992 ingevoerd om vergelijkingen tussen de verschillende eurolanden te kunnen maken. In het verleden hanteerde elke staat zijn eigen berekening voor het financieringssaldo. Vergelijken was hierdoor moeilijk.

Het EMU Saldo wordt berekend aan de hand van de mutatie van enkele balansposten. Hieronder zijn deze berekening als ook de gebruikte balansposten weergegeven.

(bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2017	Jaarrekening 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021
<b>Activa</b>					
<i>Financiële vaste activa</i>					
Deelnemingen	16.041	7.017	25.000	37.750	35.000
Overige verbonden partijen	0	0	0	0	0
Overige uitzettingen looptijd > = 1 jaar	99	464	916	3.871	1.621
<i>Uitzetting met een rentetypische looptijd &lt; 1 jaar</i>					
Vordering op openbare lichamen	791	9.713	0	0	0
Overige vorderingen	-2.780	-1.872	0	0	0
Overige uitzettingen	0	0	0	0	0
Uitzettingen in 's Rijks schatkist met looptijd < 1 jaar	-75.793	-63.439	-53.443	0	0
<i>Liquide middelen</i>					
Kassaldi	-4	0	0	0	0
Banksaldi	4.463	-16.076	-20.000	-20.000	-20.000
<i>Overlopende activa</i>					
Vooruitbetaalde bedragen	8.311	1.175	0	0	0
Nog te ontvangen bedragen op uitkering overheden met specifiek bestedingsdoel	-569	717	0	0	0
Overige overlopende activa	12.473	10.910	0	0	0

(bedragen x €1.000)	Jaarrekening 2017	Jaarrekening 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021
<b>Passiva</b>					
<i>Vaste schulden, rentetypische looptijd van één jaar of langer</i>					
Binnenlandse banken	34.158	34.158	-134.614	-245.770	-155.850
<i>Vlottende schulden met een rentetypische looptijd &lt; 1 jaar</i>					
Overige schulden	36.663	-16.412	0	0	0
<i>Overlopende passiva</i>					
Nog te betalen kosten	-45.241	29.635	0	0	0
Uitkeringen van overheden met specifiek bestedingsdoel	3.101	12.167	10.873	-11.540	-2.576
Overige vooruit ontvangen bedragen	-229	-577	0	0	0
EMU-Saldo	-8.517	7.578	-171.268	-235.689	-141.806

In het Bestuurlijk Overleg Financiële verhoudingen van 23 mei 2018 is gesproken over de EMU-norm voor de decentrale overheden. Na een constructieve dialoog hebben het Rijk en decentrale overheden elkaar gevonden in een macro EMU-norm van -0,4% van het bbp per jaar voor de periode van 2019 tot 2022. Hiermee is een balans gezocht om invulling te geven aan de investeringsopgave in tal van maatschappelijke thema's en tegelijkertijd de gedeelde verantwoordelijkheid voor gezonde overheidsfinanciën. Jaarlijks zal tijdens bestuurlijk overleg worden stil gestaan bij de belangrijke ontwikkelingen in de financiële positie van het Rijk en decentrale overheden. Hiermee wordt invulling gegeven aan de Wet houdbare overheidsfinanciën (HOF) en de uitgangspunten van het Regeerakkoord en het Interbestuurlijk programma.

In de Septembercirculaire 2018 zijn de door het Rijk bepaalde streefwaarden EMU saldo per provincie opgenomen. Voor Zuid-Holland bedraagt deze € 75 mln. Er is nog geen sprake van handhaving. De streefwaarde zal daarom ter kennisname zijn.

## 5. Incidentele baten en lasten

Het overzicht incidentele baten en lasten is conform de richtlijnen van het BBV en gebaseerd op incidenteel beleid. Het incidenteel beleid duurt vanaf aanvang maximaal 3 jaar. Er is vervolgens inzicht gegeven in de belangrijkste incidentele baten en lasten per programma.

Incidentele lasten en baten programma's (bedragen x € 1.000)	Lasten 2018	Lasten 2018 incidenteel	Baten 2018	Baten 2018 incidenteel
1 Groen, Waterrijk en Schoon	167.457	61.875	74.600	64.099
2 Bereikbaar en Verbonden	244.891	20.713	10.373	10.310
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	85.353	68.322	2.704	28.417
4 Bestuur en Samenleving	27.107	6.807	121	3.119
- Overzichten en Middelen	1.606	191	612.088	16.487
- Overhead	92.189	256	5.342	0
<b>Totaal programma's (Resultaat voor bestemming)</b>	<b>618.603</b>	<b>158.164</b>	<b>705.228</b>	<b>122.432</b>

Incidentele onttrekkingen en toevoegingen reserves (bedragen x € 1.000)	Toevoeging 2018	Toevoeging 2018 incidenteel	Onttrekking 2018	Onttrekking 2018 incidenteel
Reserves	172.607	161.702	246.295	181.014

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (bedragen x € 1.000)			
Omschrijving	Lasten	Baten	
<b>1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast</b>	<b>1.108</b>	<b>478</b>	
<b>1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater</b>	<b>4.536</b>	<b>4.316</b>	
<b>1-3 Recreatie en groenbeleving</b>	<b>15.000</b>	<b>154</b>	
Ontwikkelpgave RodS en UPG	409	0	
Landschapstafels	9.654	0	
Beheer en afkoop PRG's	3.505	133	
Innovatie in recreatie en groenbeleving	1.214	0	
Overige incidentele lasten en baten	218	21	
<b>1-4 Natuur en biodiversiteit</b>	<b>40.421</b>	<b>57.175</b>	
Ontwikkelpgave EHS en UPG	10.219	1.995	
Grondtransacties en exploitatie ontwikkelpgave Natuur	6.156	39.270	
Natura2000 en beheermaatregelen PAS	133	133	
IODS Midden Delfland	1.553	0	
PMR/Midden IJsselmonde	10.262	10.711	
SNL Agrarisch Natuurbeheer	8.642	4.446	
Overige incidentele lasten en baten	3.456	620	
<b>1-5 Duurzame landbouw</b>	<b>567</b>	<b>1.783</b>	

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
<b>1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu</b>	<b>243</b>	<b>193</b>
CLINSH	115	193
VTH	128	0
Totaal	61.875	64.099

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
<b>2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde</b>	<b>16.615</b>	<b>9.562</b>
Dagelijks beheer en onderhoud	3.510	3.310
Planmatig beheer en onderhoud	3.637	2.237
Projecten bereikbaarheid en verkeersveiligheid	7735	4327
Vaarwegen onderhoud voor derden	699	699
Wegenprojecten (afrekening subsidies)	-1.011	-1.011
Goederenvervoer over water	1.871	0
Energietransitie	174	0
<b>2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer</b>	<b>4.098</b>	<b>748</b>
Exploitatie ov	748	748
Brandstofcelbussen 3EMOTION HWGO	3.350	0
Totaal programma 2	20.713	10.310

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
<b>3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie</b>	<b>32.785</b>	<b>14.463</b>
Subsidies detailhandel	536	0
Schaalsprongprogramma	1.817	2.573
Thema Economie	250	0
Economisch strategisch onderzoek	232	0
EFRO en Interreg	1.900	0
Reg. Netwerken voor Innovatief Zuid-Holland	1.702	840
Stimuleren innovatie MKB	15.884	4.631
Versterking economie	4.911	1.890
Uitvoeringskosten Economische Programmaraad Zuidvleugel	0	133
Boekjaarsubsidie InnovationQuarter	730	0
Transitiecampus Zuid-Holland	674	656
Transitie Chemiecluster Rotterdam	3.000	3.000
Circulaire economie	479	250

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
Procesgelden impulsen economische zaken	460	321
Overige posten	210	169
<b>3-2 Schone en toekomstbestendige energie</b>	<b>4.065</b>	<b>1.021</b>
Warmteopgave	2.031	0
Greendeal (sanering asbestdaken)	467	467
Lokale initiatieven	964	554
Energieagenda: besparing	186	0
Kosten programmateam Energietransitie	417	0
<b>3-3 Beter benut (bebouwd) gebied</b>	<b>2.073</b>	<b>208</b>
Ruimtelijk beleid	1.888	159
Beter benut (bebouwd) gebied	185	49
<b>3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans</b>	<b>9.891</b>	<b>7.964</b>
Procesgeld kwantiteit bedrijventerreinen	235	119
Subsidie UHB	0	1.151
Subsidie Planvorming	459	0
Hoeksche Waard exploitatie	6.550	6.570
Greenports	344	0
UHB FES-middelen PVSR&Drechtsteden	2.155	0
Projectsubsidie arbeidsmarkt en onderwijs	103	0
Overige posten	45	124
<b>3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed</b>	<b>12.276</b>	<b>3.633</b>
Cultureel erfgoed	6.099	495
Opdrachten erfgoed & ruimte	565	674
Onderhoud/draaipremies molens	119	0
Rijkstaak restauratie rijksmonumenten	4.765	2.464
Publieksbereik archeologie	639	0
Overige posten	89	0
<b>3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond</b>	<b>7.139</b>	<b>1.128</b>
Bedrijvenregeling	901	901
Sanering verontreinigde locaties	5.815	0
Nazorg stortplaatsen	162	227
Duurzaam gebruik ondergrond	261	0
<b>Totaal</b>	<b>68.229</b>	<b>28.417</b>



Programma 4 Bestuur en Samenleving (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
<b>4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur</b>	<b>6.806</b>	<b>3.119</b>
IPO	285	0
Bestuurlijke vernieuwing	218	0
Transparante overheid	3.229	0
Gebiedsgerichte economische projecten	2.839	2.839
Overige posten	235	280
<b>4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken</b>	<b>0</b>	<b>0</b>
<b>4-3 Borgen kennis sociaal domein</b>	<b>0</b>	<b>0</b>
<b>4-4 Afbouw taken jeugdzorg</b>	<b>0</b>	<b>0</b>
Totaal	6.806	3.119

Overzichten en Middelen (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
<b>5-1 Financieel gezonde huishouding</b>	<b>191</b>	<b>16.487</b>
Provinciefonds	0	12.115
Decentralisatieuitkering provinciefonds aangaande bodemsanering	0	4.125
Verkoop voormalige steunpunten	15	0
Verkoop verspreide eigendommen	176	247
Totaal	191	16.487

Overzichten en Middelen (bedragen x € 1.000)		
Omschrijving	Lasten	Baten
<b>Overzicht overhead</b>	<b>256</b>	<b>0</b>
Personeel en organisatie	256	0
Totaal	256	0

## 6. WNT-verantwoording 2018 provincie Zuid-Holland

### Bezoldiging topfunctionarissen

De WNT is van toepassing op de provincie Zuid-Holland. Het voor de provincie Zuid-Holland toepasselijke bezoldigingsmaximum is in 2018 € 189.000, het algemeen bezoldigingsmaximum.

*Leidinggevende topfunctionarissen, gewezen topfunctionarissen met dienstbetrekking en leidinggevende topfunctionarissen zonder dienstbetrekking vanaf de 13<sup>e</sup> maand van de functievervulling.*

Funcctiegegevens (bedragen x € 1)	H.M.M. Koek Provinciesecretaris	E.W.K. Meurs Griffier	J.C. van Ginkel (waarnemend) Provinciesecretaris	J.H. de Baas Provinciesecretaris
Aanvang en einde functievervulling in 2018	01-06 / 31-12	01-01 / 31-12	03-04 / 31-05	01-01 / 31-03
Deeltijdfactor in fte	1	1	1	1
Dienstbetrekking?	Ja	Ja	Ja	Nee
<b>Bezoldiging</b>				
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	88.635,33	106.101,02	27.285,00*	44.968,85
Beloningen betaalbaar op termijn	11.211,97	17.388,72	3.036,49	-
<b>Subtotaal</b>	<b>99.847,30</b>	<b>123.489,74</b>	<b>30.321,49</b>	<b>44.968,85</b>
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	110.810,96	189.000	30.550,68	46.602,74
-/- Onverschuldigd betaald bedrag	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
<b>Totale bezoldiging</b>	<b>99.847,30</b>	<b>123.489,74</b>	<b>30.321,49</b>	<b>44.968,85</b>
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
Toelichting op de vordering wegens onverschuldigde betaling	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
<b>Gegevens 2017</b>				
Aanvang en einde functievervulling in 2017	N.v.t.	01/10 - 31/12	N.v.t.	01/10 - 31/12
Omvang dienstverband (als deeltijdfactor in fte)	N.v.t.	1	N.v.t.	1
Dienstbetrekking?	N.v.t.	ja	N.v.t.	nee
<b>Bezoldiging</b>				
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	N.v.t.	26.023	N.v.t.	179.875
Beloningen betaalbaar op termijn	N.v.t.	4.060	N.v.t.	-
<b>Subtotaal</b>	<b>N.v.t.</b>	<b>30.083</b>	<b>N.v.t.</b>	<b>179.875</b>
<i>Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum</i>	<i>N.v.t.</i>	<i>45.622</i>	<i>N.v.t.</i>	<i>181.000</i>
<b>Totale bezoldiging</b>	<b>N.v.t.</b>	<b>30.083</b>	<b>N.v.t.</b>	<b>179.875</b>

\* In mei heeft de heer Van Ginkel eenmalig een voorschot van het IKB laten uitbetalen van € 7.430. Dit bedrag wordt voor de WNT meegenomen.

*Uitkeringen wegens beëindiging dienstverband aan topfunctionarissen met of zonder dienstbetrekking*

Funcctiegegevens (bedragen x € 1)	J.H. de Baas
Funcctie(s) bij beëindiging dienstverband	Provinciesecretaris
Omvang dienstverband (als deeltijdfactor in fte)	1
Jaar waarin dienstverband is beëindigd	2018
<b>Ontslaguitkering</b>	
Overeengekomen uitkeringen wegens beëindiging dienstverband	75.000
Individueel toepasselijk maximum	75.000
-/- Onverschuldigd betaald en nog niet terugontvangen bedrag	0
<b>Totaal uitkeringen wegens beëindiging dienstverband</b>	<b>75.000</b>
Waarvan betaald in 2018	75.000
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	N.v.t.
Toelichting op de vordering wegens onverschuldigde betaling	N.v.t.

## 7. Grondslagen van de financiële verslaggeving

### Grondslagen resultaatbepaling

In de jaarrekening worden de baten en lasten (exploitatie) toegerekend aan het boekjaar waarop ze betrekking hebben. Hierbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

1. De verdeling van de loonkosten is in de rekening gebaseerd op begrote ureninzet.
2. Stortingen in en onttrekkingen uit de algemene reserve worden in de rekening verwerkt.
3. Het rekeningsaldo van het vorig verslagjaar is gestort in de algemene reserve. Beschikkingen over dit rekeningsaldo worden als bijdrage uit de algemene reserve in de jaarrekening verwerkt.
4. Volgens art. 40a BBV zijn onder de overlopende activa opgenomen de van derden nog te ontvangen voorschotbedragen, die ontstaan door voorfinanciering op uitkeringen met een specifiek bestedingsdoel.
5. Volgens art. 49 BBV zijn onder de OVP opgenomen de van derden ontvangen voorschotbedragen voor uitkeringen met een specifiek bestedingsdoel die dienen ter dekking van lasten van volgende begrotingsjaren.
6. Schoningsacties voor debiteuren en crediteuren met betrekking tot oude dienstjaren en balansverplichtingen worden naar gelang de aard van een correctie verwerkt in een desbetreffend programma van de rekening van baten en lasten en beïnvloeden op deze wijze mede het resultaat. Voor zover het vrijval betreft met betrekking tot reserves en doeluitkeringen komen de bedragen ten gunste van de betreffende reserves en programma's.
7. De afschrijvingen vinden plaats in overeenstemming met de nota IWA. Deze nota is op 14 december 2016 door Provinciale Staten vastgesteld (Statenbesluit 6975) en is geldend tot en met het jaar 2020. De eerste afschrijving heeft plaats in het jaar na de activering. De berekening van de afschrijvingen vindt plaats over de verkrijgingsprijs onder aftrek van subsidies en bijdragen van derden.
8. De instelling van een voorziening vereist geen afzonderlijk besluit van Provinciale Staten, maar geschiedt financieel-technisch via de vaststelling van de programma's van de begroting/jaarrekening of via begrotingswijziging.
9. In verband met de invoering van het BTW-compensatiefonds per 1 januari 2003 worden de lasten netto verantwoord. De betaalde en bij het BTW-compensatiefonds teruggevorderde BTW verloopt via balansrekeningen.

Inherente onzekerheid met betrekking tot de MRB. De motorrijtuigenbelasting wordt door de belastingdienst bij de burgers van de provincie Zuid-Holland geïnd. De provincie Zuid-Holland beschikt niet over inzicht in de administratie van de belastingdienst en ontvangt geen zekerheid in de vorm van een controleverklaring van een onafhankelijke accountant bij de periodieke verantwoordingsinformatie van de belastingdienst. De verantwoordingsinformatie van de belastingdienst is door de provincie Zuid-Holland

## Grondslagen balans

### Inleiding

Uitgangspunt voor de analyse van de vermogenspositie van de provincie is de balans. Het uitgangspunt voor de waarderingsgrondslagen zijn de art. 35 en 59 tot en met 65 van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV).

### Waarderingsgrondslagen

#### Activa

Op de balans worden de activa onderscheiden in vaste en vlottende activa, al naar gelang zij zijn bestemd om de uitoefening van de werkzaamheid van de provincie al dan niet duurzaam te dienen.

#### *Vaste activa*

Onder de vaste activa worden afzonderlijk opgenomen:

- immateriële vaste activa;
- materiële vaste activa (inclusief gronden);
- financiële vaste activa.

De immateriële vaste activa bestaan uit kosten van onderzoek en ontwikkeling activa. Volgens het BBV vallen hier ook onder de kosten verbonden aan het sluiten van geldleningen en het saldo van agio en disagio. Deze kosten worden bij de provincie niet geactiveerd. Onder de immateriële vaste activa vallen ook de bijdragen aan activa van derden. Deze bijdragen worden wel geactiveerd.

Bij de materiële vaste activa wordt onderscheid gemaakt tussen investeringen met een economisch nut en investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut. Het BBV schrijft voor om ook investeringen met een economisch nut, waarvoor ter bestrijding van de kosten een heffing (bijvoorbeeld rioolrecht) kan worden geheven, afzonderlijk op te nemen. Deze investeringen komen bij de provincie niet voor. Het BBV schrijft daarnaast voor om bij de materiële vaste activa aan te geven welke in erfpacht zijn uitgegeven. Investeringen met maatschappelijk nut moeten met ingang van 2017 verplicht worden geactiveerd. Voorheen was dit een keuze. Binnen de provincie Zuid-Holland werden tot en met 2016 investeringen groter dan € 1 mln geactiveerd. Vanaf 2017 worden alle investeringen geactiveerd.

Activa met een meerjarig economisch nut en activa in de openbare ruimte met een meerjarig maatschappelijk nut, worden gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs, onder aftrek van de gerealiseerde afschrijvingen. Op de waardering worden bijdragen van derden die in directe relatie staan met een actief in mindering gebracht.

Investeringen met een economisch nut worden afgeschreven in overeenstemming met de verwachte toekomstige levensduur. De volgende afschrijvingstermijnen gelden voor de hieronder met name genoemde activa:

- 30 jaar voor het pand van het provinciehuis;
- 25 jaar voor nieuwbouw bedrijfsgebouwen;
- Voor onderdelen van de (bedrijfs)gebouwen, waarvoor een kortere gebruiksduur wordt verwacht, wordt de componenten methode toegepast.
- 20 jaar voor isolatie bedrijfsgebouwen;
- 25 jaar voor dienstvoertuigen;
- 15 jaar voor technische installaties in bedrijfsgebouwen;
- 15 jaar voor veiligheidsvoorziening bedrijfsgebouwen;
- 10 jaar voor inrichting (meubilair en inventaris) en, bekabeling ICT;
- 10 jaar voor telefooninstallaties;

- 5 jaar voor transportmiddelen en kantoormachines;
- 3 jaar voor communicatiemiddelen, automatiseringsapparatuur en -programmatuur (ICT-middelen);
- geen afschrijving op (onder)gronden en terreinen en kunstvoorwerpen met een cultuurhistorische waarde.

Voor investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut, worden de volgende afschrijvingstermijnen gehanteerd:

- 40 jaar voor vaarwegen, recreatieobjecten en landschapszorg;
- 30 jaar voor wegen en fietspaden.

*Voor immateriële vaste activa gelden de volgende afschrijvingstermijnen:*

- 5 jaar voor kosten van onderzoek en ontwikkeling gemaakt in de voorbereidingsfase;
- Kosten voor het sluiten van geldleningen en het saldo van agio en disagio worden niet geactiveerd;
- Bijdragen aan activa in eigendom van derden worden conform de in deze tabel voor de soortgelijke materiële vaste activa geldende termijnen afgeschreven. Op basis van de nota materiële vaste activa vanuit het BBV per december 2017 mogen de afschrijvingstermijnen van de provincie niet langer zijn dan de afschrijvingstermijnen die de ontvangende derde partij hanteert.

#### *Waarderingsbeleid Grond-voor-Grond*

De aankoopprijs van de aangekochte gronden, die vallen binnen het Natuurnetwerk Nederland, wordt afgewaardeerd naar een reële prijs voor natuurwaarde en als zodanig op de balans gezet. Aankopen die buiten de begrenzing vallen worden voor de aanschafprijs op de balans gezet. Het verschil tussen de opbrengsten uit verkoop van de grond minus risicofactor, minus boekwaarde verkochte grond en minus verkoopkosten is in de begroting opgenomen als dekkingsmiddel voor de realisatie van de Natuurnetwerk Nederland doelstelling.

#### *Financiële vaste activa*

- De financiële vaste activa worden gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs. Deelnemingen worden tegen de marktwaarde gewaardeerd indien de marktwaarde lager is dan de verkrijgingsprijs;
- Geen afschrijving op deelnemingen;

Met betrekking tot de afschrijvingen hanteert de provincie op dit moment de - meest voor de hand liggende - lineaire systematiek.

#### *Vlottende activa*

Onder de vlottende activa worden afzonderlijk opgenomen de voorraden, de uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan één jaar, de liquide middelen en de overlopende activa.

Conform het BBV zijn de vlottende activa gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs. Waarbij de verkrijgingsprijs de inkoopprijs en de bijkomende kosten omvat. De vervaardigingsprijs omvat de aanschaffingskosten van de gebruikte grond- en hulpstoffen en de overige kosten, welke rechtstreeks aan de vervaardiging kunnen worden toegerekend.

Voor in erfpacht uitgegeven gronden geldt de uitgifteprijs van de eerste uitgifte als verkrijgingsprijs. Voor niet in exploitatie genomen gronden geldt dat deze worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs waarbij de boekwaarde met eventuele voorziening wegens een lagere marktwaarde wordt verrekend. Eventuele voorzieningen wegens oninbaarheid worden met de boekwaarde van leningen en vorderingen verrekend.

## Passiva

Ook de passiva worden onderscheiden in vaste en vlottende passiva. Onder de vaste passiva worden afzonderlijk opgenomen het eigen vermogen, de voorzieningen en de vaste schulden, met een rentetypische looptijd van één jaar of langer. Onder de vlottende passiva worden afzonderlijk opgenomen de netto-vlottende schulden, met een rentetypische looptijd korter dan één jaar en de overlopende passiva.

### *Reserves, vaste schulden en de vlottende passiva*

Deze balansposten zijn gewaardeerd tegen nominale waarde. De onttrekkingen aan de reserves worden gebaseerd op de omvang van de werkelijk gemaakte kosten van betreffende doel indien dit conform het besluit van de Provinciale Staten is. Hierdoor wijkt de werkelijke onttrekking af van de begrote onttrekkingen.

### *Voorzieningen*

De waardering vindt plaats tegen de nominale waarde met uitzondering van de voorziening dubieuze debiteuren. Voor het treffen en het op peil houden van de voorziening dubieuze debiteuren dient een groepsgewijze beoordeling plaats te vinden van betreffende vorderingen kleiner dan € 0,05 mln en een individuele beoordeling voor vorderingen groter dan € 0,05 mln.

Voor eventuele risico's ter zake van gegarandeerde geldleningen zijn geen voorzieningen getroffen. Hiervoor wordt verwezen naar de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing.

### *Subsidieverplichtingen*

In 2018 heeft de provincie een start gemaakt met het harmoniseren van de administratieve verwerking van verstrekte subsidies. In januari 2019 is een handreiking van de commissie BBV verschenen waarin wordt aangegeven op welke wijze de administratieve verwerking van subsidieverplichtingen met ingang van 2019 moet plaatsvinden. In 2019 zal de provincie deze harmonisering verder vormgeven en laten aansluiten op genoemde handreiking van de commissie BBV.

## 8. Balans

Activa (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2018		Balans per 31-12-2017	
<b>Vaste activa</b>				
<i>Immateriële vaste activa</i>		89.722		72.503
Kosten onderzoek en ontwikkeling activa	14.150		14.995	
Bijdrage aan activa in eigendom van derden	75.572		57.508	
<i>Materiële vaste activa</i>		1.044.594		970.655
Investerings met economisch nut	122.122		117.384	
Investerings met maatschappelijk nut	922.471		853.271	
<i>Financiële vaste activa</i>		47.981		40.500
Deelnemingen	41.425		34.408	
Overige verbonden partijen	1.916		1.916	
Overige uitzettingen looptijd > = 1 jaar	4.639		4.176	
<b>Vaste activa</b>		<b>1.182.297</b>		<b>1.083.657</b>
<b>Vlottende activa</b>				
<i>Voorraden</i>		17.078		22.116
Onderhanden werk voorraden	17.078		22.116	
<i>Uitzetting met een rentetypische looptijd &lt; 1 jaar</i>		210.198		265.797
Vordering op openbare lichamen	109.853		100.140	
Overige vorderingen	2.379		4.252	
Overige uitzettingen	0		0	
Uitzettingen in 's Rijks schatkist met looptijd < 1 jaar	97.966		161.406	
<i>Liquide middelen</i>		108.084		124.161
Kassaldi	0		0	
Banksaldi	108.084		124.161	
<i>Overlopende activa</i>		58.496		45.694
Vooruitbetaalde bedragen	14.044		12.869	
Nog te ontvangen bedragen op uitkering overheden met specifiek bestedingsdoel	8.457		7.740	
Overige overlopende activa	35.994		25.084	
<b>Vlottende activa</b>		<b>393.856</b>		<b>457.768</b>
<b>TOTAAL GENERAAL ACTIVA</b>		<b>1.576.153</b>		<b>1.541.425</b>



Passiva (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2018		Balans per 31-12-2017	
<b>Vaste passiva</b>				
<i>Eigen vermogen</i>		809.378		722.753
Algemene reserve	80.780		68.563	
Bestemmingsreserve	715.661		624.002	
Nog te bestemmen resultaat lopend jaar	12.937		30.188	
<i>Voorzieningen (exclusief voorzieningen dubieuze debiteuren)</i>		34.220		27.147
Voor geschatte onzekere verplichtingen en verliezen	34.220		27.147	
<i>Vaste schulden, rentetypische looptijd van één jaar of langer</i>		367.395		401.553
Binnenlandse banken	367.395		401.553	
<b>Vaste passiva</b>		<b>1.210.993</b>		<b>1.151.453</b>
<b>Vlottende passiva</b>				
<i>Vlottende schulden met een rentetypische looptijd &lt; 1 jaar</i>		49.542		33.130
Overige schulden	49.542		33.130	
<i>Overlopende passiva</i>		315.617		356.842
Nog te betalen kosten	179.780		209.414	
Uitkeringen van overheden met specifiek bestedingsdoel	134.921		147.088	
Overige vooruit ontvangen bedragen	916		339	
<b>Vlottende passiva</b>		<b>365.159</b>		<b>389.972</b>
<b>TOTAAL GENERAAL PASSIVA</b>		<b>1.576.153</b>		<b>1.541.425</b>

Borg- en garantstellingen (bedragen x €1.000)	Oorspronkelijk bedrag	Stand per 31-12-2017	Stand per 31-12-2018
Totaal gewaarborgd	22.568	<b>11.360</b>	<b>10.019</b>

Mutatie activa (bedragen x € 1.000)	
Immateriële vaste activa	17.219
Voorraden	-5.038
Materiële vaste activa	73.939
Uitzetting met een rentetypische looptijd < 1 jaar	-55.599
Financiële vaste activa	7.481
Liquide middelen	-16.076
Overlopende activa	12.802
<b>Totale mutatie</b>	<b>34.728</b>

Mutatie passiva (bedragen x € 1.000)	
Eigen vermogen	86.625
Vlottende schulden met een rentetypische looptijd < 1 jaar	16.412
Overlopende passiva	-41.225
Voorzieningen (exclusief voorzieningen dubieuze debiteuren)	7.073
Vaste schulden, rentetypische looptijd van één jaar of langer	-34.158
<b>Totale mutatie</b>	<b>34.728</b>

### 8.1 Vaste activa

Ter toelichting zijn specificaties samengesteld voor de immateriële, materiële en financiële vaste activa. Onder de specificaties zijn toelichtingen opgenomen.

#### Immateriële vaste activa

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Investerings	Bijdragen derden	Afschrijvingen	Afgerekend	Balans per 31-12-2018
Kosten onderzoek en ontwikkeling activa	14.995	1.540	-14	2.399	0	14.150
Bijdrage aan activa in eigendom van derden	57.508	21.124	0	3.060	0	75.572
<b>Totaal</b>	<b>72.503</b>	<b>22.664</b>	<b>-14</b>	<b>5.459</b>	<b>0</b>	<b>89.722</b>

#### *Kosten onderzoek en ontwikkeling activa*

In totaal is er voor onderzoek en ontwikkeling activa voor € 1,6 mln (inclusief investeringsbijdragen van derden) gerealiseerd. Dit bedrag bestaat voor € 0,6 mln uit wegenprojecten en voor € 1 mln. Uit vaarwegenprojecten.

#### *Bijdragen aan activa in eigendom van derden*

In totaal is er voor bijdragen aan activa in eigendom van derden voor € 21,1 mln gerealiseerd. De investeringen bedragen € 10,3 mln. Dit betreft voornamelijk kwaliteitsnet goederenvervoer ad € 2,8 mln, fietspad 268 ad € 4,8 mln, fietspad 552 ad € 0,8 mln en fietspad 430 ad € 0,5 mln.

## Materiële vaste activa

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Herrubricering beginbalans investeringen*	Investeringen	Bijdragen derden	Afschrijvingen	Afgerekend	Balans per 31-12-2018
<i>Investeringen met economisch nut</i>							
Overige duurzame bedrijfsmiddelen	10.254	4.485	6.995	0	5.429	0	16.305
Gebouwen	66.152	2.636	558	0	4.520	0	64.826
Gronden en terreinen	34.020	0	6	0	0	0	34.026
Vervoersmiddelen	1.009	0	0	0	289	0	720
Machines, apparaten en installaties	5.948	763	440	0	906	0	6.245
<b>Subtotaal</b>	<b>117.384</b>	<b>7.884</b>	<b>8.000</b>	<b>0</b>	<b>11.143</b>	<b>0</b>	<b>122.122</b>
<i>Investeringen met maatschappelijk nut</i>							
Grond, water- en wegenbouwkundige werken	853.271	-7.884	243.367	130.088	36.196	0	922.471
<b>Subtotaal</b>	<b>853.271</b>	<b>-7.884</b>	<b>243.367</b>	<b>130.088</b>	<b>36.196</b>	<b>0</b>	<b>922.471</b>
<b>Totaal</b>	<b>970.655</b>	<b>0</b>	<b>251.367</b>	<b>130.088</b>	<b>47.339</b>	<b>0</b>	<b>1.044.593</b>

\*Een deel van de activa in ontwikkeling verantwoord onder investeringen met maatschappelijk nut is geherrubriceerd als activa in ontwikkeling met betrekking tot investeringen met een economisch nut.

### Investeringen met economisch nut

#### *Overige duurzame bedrijfsmiddelen*

De investeringen in overige duurzame bedrijfsmiddelen betreffen automatisering en digitalisering ad € 8,6 mln en meubilair ad € 0,3 mln.

#### *Gebouwen*

De investeringen ad € 0,8 mln betreffen het conform BBV-regelgeving activeren van projectkosten welke toebehoren aan reeds in eerdere jaren afgeronde projecten. Deze kosten zijn ten onrechte niet al eerder geactiveerd, de investeringskredieten hiervoor vallen in 2019 vrij.

#### *Machines, apparaten en installaties*

De investering ad € 0,1 mln betreft liftinstallaties in bouwdeel D en een geconditioneerde kunstopslag in Moerkapelle.

### Investeringen met maatschappelijk nut

#### *Grond, water- en wegenbouwkundige werken*

In totaal is voor grond, water- en wegenbouwkundige werken aan investeringen en projecten in ontwikkeling voor € 113,3 mln (verminderd met investeringsbijdragen van derden) gerealiseerd. Van de investeringen ad € 243,4 mln is € 218,8 mln in 2018 geactiveerd. Tegenover deze geactiveerde investering staat een investeringsbijdrage van derden van € 133,9 mln. Het verschil tussen € 243,4 mln en het geactiveerde bedrag ad € 218,8 mln. betreft nog niet afgeronde projecten (investeringen en projecten in ontwikkeling). Onderstaande toelichtingen hebben betrekking op de belangrijkste geactiveerde investeringen in 2018 met de bijbehorende van derden ontvangen bijdragen.

### Wegen

De investeringen in provinciale wegen bedragen € 106,3 mln. De belangrijkste projecten zijn de Parallelstructuur A12 ad € 97,9 mln en de N207 ad € 5,1 mln. Aan investeringsbijdragen is € 92,6 mln ontvangen waaronder de bijdragen in de parallelstructuur A12 ad € 91,7 mln.

### Openbaar vervoer

De investeringen in openbaar vervoer bedragen € 48,7 mln en betreffen Corridor N207 ad € 22,7 mln en de spoorcorridor Alphen-Gouda ad € 26 mln. Aan investeringsbijdragen is € 36,7 mln ontvangen voor de Corridor N207 (€ 7,6 mln) en de spoorcorridor Alphen-Gouda € 29,2 mln).

### Rijwielpaden

De investeringen in rijwielpaden bedragen € 0,7 mln en betreft met name fietspad 506. De investeringsbijdragen van derden bedragen € 0,8 mln en betreft ook fietspad 506.

### Verkeersveiligheid

De investeringen in verkeersveiligheid bedragen € 51,3 mln. Dit betreft hoofdzakelijk groot onderhoud aan de N207 (€ 13,2 mln), N211 (€ 12,9 mln), N217 (€ 4,1 mln), N444 (€ 14,4 mln) en N498 (€ 4,3 mln). Aan investeringsbijdragen is € 2,8 mln ontvangen. De grootste bijdrage is voor groot onderhoud aan de N444 ad € 2,1 mln.

### Vaarwegen

De investeringen in vaarwegen bedragen € 11,8 mln. De betreft voornamelijk oeververvangings Rijn-Schiekanaal ad € 2,7 mln en oevers Aarkanaal en Oude Rijn ad € 7,9 mln. De investeringsbijdrage ad € 0,9 mln betreft de oevers Aarkanaal en Oude Rijn.

### Uitsplitsing voor 2017 en na 2017

Materiële vaste activa (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Herrubricering beginbalans investeringen	Investerin-gen	Bijdragen derden	Desinves-teringen	Afschrij-vingen	Afgere-kend	Balans per 31-12-2018
<i>Investeringen met maatschappelijk nut, voor 2017</i>								
Grond, water- en wegebouwkundige werken	731.967	-7.884	0	0	0	34.551	76.693	612.839
<i>Investeringen met maatschappelijk nut, vanaf 2017</i>								
Grond, water- en wegebouwkundige werken	121.304		243.367	130.088	0	1.645	-76.693	309.631
Totaal	853.271	-7.884	243.367	130.088	0	36.196	0	922.470

Bovenstaande tabel is opgenomen om inzicht te bieden in het verschil in de wijze waarop mag worden afgeschreven op investeringen in de openbare ruimte met maatschappelijk nut die vóór het begrotingsjaar 2017 zijn gedaan. Dit in verband met de verplichte activering van investeringen met een maatschappelijk nut vanaf 1 januari 2017. In lijn met de gedachte achter de wijziging per 1 januari 2017 zijn activa in ontwikkeling geherrubriciseerd naar de periode ná 2017. Deze activa in ontwikkeling zullen immers nog geactiveerd gaan worden in de jaren ná 2017. Deze herrubricering is opgenomen in de kolom "afgerekend".

## Financiële vaste activa

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Balans per 31-12-2017 Voorzieningen	Investerings	Bijdragen derden	Afschrijvingen	Afgerekend	Voorziening	Balans per 31-12-2018 Voorzieningen	Balans per 31-12-2018
Deelnemingen	37.993	-3.585	7.627	0	0	0	-610	-4.195	41.425
Overige verbonden partijen	1.916	0	0	0	0	0	0	0	1.916
Overige uitzettingen looptijd > = 1 jaar	4.176	0	1.164	0	0	0	-700	-700	4.639
<b>Totaal</b>	<b>44.085</b>	<b>-3.585</b>	<b>8.791</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>-1.310</b>	<b>-4.895</b>	<b>47.980</b>

Voor een overzicht van de voorzieningen op deelnemingen zie de [Paragraaf Verbonden Partijen](#). Voor een toelichting op de getroffen voorzieningen zie [Paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing](#).

### Deelnemingen

De investeringen in deelnemingen betreffen een agiostorting in het aandelenkapitaal in de Houdstermaatschappij Zuid-Holland BV ad € 0,5 mln, stortingen in het aandelenkapitaal in de Houdstermaatschappij Zuid-Holland BV ten behoeve van Energiq Energie- en Innovatiefonds BV ad € 3,2 mln en stortingen in het aandelenkapitaal ten behoeve van de oprichting van het Warmteparticipatiefonds ad € 3,9 mln. In verband met de waardedaling van het aandelenkapitaal in de Houdstermaatschappij is een voorziening gevormd van € 0,6 mln.

### Overige uitzettingen looptijd >= 1 jaar

Deze post bestaat uit geldleningen u/g aan openbare lichamen en uit overige langlopende geldleningen u/g. Aan veerbedrijven is € 0,9 mln aan geldleningen verstrekt ten behoeve van renovatie van veerponten. Tevens is een geldlening verstrekt aan Warmtebedrijf Holding ad € 0,7 mln. In verband met mogelijke oninbaarheid is hiervoor een voorziening gevormd. De aflossing van de voorfinanciering grondverwerving Groenzone Berkel-Pijnacker bedraagt € 0,4 mln.

## 8.2 Vlottende activa

Ter toelichting zijn specificaties samengesteld voor de voorraden, de uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan één jaar, de liquide middelen en de overlopende activa. Onder de verloopoverzichten zijn toelichtingen opgenomen.

### Voorraden

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Onderhanden werk voorraden	22.116	-5.038	17.078
<b>Totaal</b>	<b>22.116</b>	<b>-5.038</b>	<b>17.078</b>

In 2018 hebben voor € 5,7 mln grondaankopen plaatsgevonden, waarvan € 4,6 mln voor Krimpenerwaard, € 0,4 mln voor Grond voor Grond en € 0,7 mln voor gronden buiten NNN.

Voor € 10,7 mln heeft er afboeking plaatsgevonden van boekwaarden als gevolg van verkopen waarvan € 3,8 mln betrekking heeft op grond in de Krimpenerwaard, € 4,9 mln op Grond voor Grond en € 2 mln op NNN.

## Uitzetting met rentetypische looptijd < 1 jaar

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
<i>Vordering op openbare lichamen</i>			
Vordering op openbare lichamen	100.140	9.713	109.853
Voorziening dubieuze debiteuren openbare lichamen	0	0	0
<b>Subtotaal</b>	<b>100.140</b>	<b>9.713</b>	<b>109.853</b>
<i>Overige vorderingen</i>			
Debiteuren	4.429	-1.617	2.812
Voorziening dubieuze debiteuren overheden	-178	-255	-433
<b>Subtotaal</b>	<b>4.252</b>	<b>-1.872</b>	<b>2.379</b>
<i>Uitzettingen in 's Rijks schatkist met looptijd &lt; 1 jaar</i>			
Rekening-courantverhouding met Rijk	161.406	-63.439	97.966
<b>Subtotaal</b>	<b>161.406</b>	<b>-63.439</b>	<b>97.966</b>
<b>Totaal</b>	<b>265.797</b>	<b>-55.599</b>	<b>210.198</b>

Het aantal vorderingen op openbare lichamen en overige vorderingen is afgenomen. De hoogte van de vorderingen, exclusief het BTW compensatiefonds en de Opcenten op de hoofdsom van de motorrijtuigenbelasting, neemt af ten opzichte van voorgaande jaren. Alle vorderingen, waaronder het provinciefonds, de opcenten motorrijtuigenbelasting, de BTW aangiften en de notarisafrekeningen lopen via de debiteurenadministratie.

In het overzicht zijn de vorderingen onderverdeeld naar openbare en overige vorderingen weergegeven.

### *Vorderingen op openbare lichamen*

Publiekrechtelijke lichamen/Overheid Dienstjaar (bedragen x € 1.000)	Stand per 01-01-2018	Rel. Aandeel	Mutaties 2018	Stand per 31-12-2018	Rel. Aandeel
2017	8.776	100%	-8.776	0	0%
2018	0	0%	6.466	6.466	100%
<b>Totaal</b>	<b>8.776</b>	<b>100%</b>	<b>-2.309</b>	<b>6.466</b>	<b>100%</b>

In bovenstaande tabel is gerekend met alleen de stand van de daadwerkelijke openstaande vorderingen op openbare lichamen. Het verschil tussen de daadwerkelijke stand van de openstaande vorderingen ad € 6,4 mln en de stand in de tabel uitzettingen met rentetypische looptijd < 1 jaar per 31-12-2018 ad € 109,8 mln bestaat uit MRB ad. € 27,6 mln en circa € 76 mln voor de BCF. De MRB ad € 27,6 mln is in januari 2019 ontvangen. De teruggave BCF ad circa € 76 mln wordt naar verwachting in juni 2018, conform de ingediende aangifte, ontvangen.

Omdat beide baten zijn / worden ontvangen in 2019 zijn deze niet opgenomen in de verantwoording 2018. Ook ultimo 2017 werd het verschil tussen de tabellen verklaard door het MRB en BCF

Per ultimo 2018 staat aan vorderingen een bedrag open van € 6,4 mln. Het volledige bedrag heeft betrekking op vorderingen van 2018. Hiervan is € 5,4 mln gefactureerd in december 2018.

Het openstaande bedrag van € 6,4 mln is volgens onderstaande specificatie:

- € 1,4 mln Rijkswaterstaat
- € 0,6 mln Gemeente Hillegom
- € 0,4 mln Metropoolregio Rotterdam Den Haag
- € 1,2 mln Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland
- € 0,2 mln Detacheringen
- € 1,2 mln Diverse vorderingen op gemeenten en overige overheden
- € 1,4 mln Ontvangsten in januari 2019, zoals onder andere Detacheringen € 0,2 mln, Metropoolregio Rotterdam Den Haag € 0,7 mln en overige vorderingen € 0,5 mln

*Overige vorderingen*

Publiekrechtelijke lichamen/Particulier Dienstjaar (bedragen x € 1.000)	Stand per 01-01-2018	Rel. Aandeel	Mutaties 2018	Stand per 31-12-2018	Rel. Aandeel
2011	69	1,57%	-3	67	2,37%
2014	765	17,27%	-733	32	1,13%
2015	418	9,44%	-158	260	9,24%
2016	457	10,32%	0	457	16,25%
2017	2720	64,41%	-2.330	390	13,85%
2018	0	0,00%	1.607	1.607	57,15%
Totaal	4.429	100,00%	-1.617	2.812	100,00%

Per ultimo 2018 staat aan vorderingen open een bedrag van € 2,8 mln. Van het openstaande bedrag heeft € 1,2 mln betrekking op vorderingen uit 2017 en eerder. Het resterende bedrag van € 1,6 mln heeft betrekking op vorderingen van 2018. Hiervan is € 0,8 mln gefactureerd in december 2018.

Het openstaande bedrag van € 2,8 mln is volgens onderstaande specificatie:

- € 0,4 mln Vorderingen uit overeenkomst
- € 0,5 mln Subsidie vorderingen
- € 0,3 mln Dwangsommen
- € 0,2 mln Belastingaanslagen, zoals aanslagen leges WABO en Wet Natuurbescherming en aanslagen Grondwaterheffing
- € 1,2 mln Overige vorderingen, zoals huren en pachten, detacheringen, schades en doorbelastingen
- € 0,2 mln Ontvangsten in januari 2019

Bij de bepaling van de per ultimo benodigde stand van de voorziening Dubieuze Debiteuren voor zowel de vorderingen op publiekrechtelijke lichamen /overheid als voor de niet-publiekrechtelijke lichamen / particulier is voor de kleine vorderingen de dynamische methode en voor vorderingen > € 50.000 de statistische methode gevolgd.

De voorziening dubieuze debiteuren bedroeg eind 2017 € 0,72 mln. In 2018 is daarvan € 0,6 mln vrijgevallen en is voor € 0,3 mln toegevoegd aan de voorziening. Per saldo bedraagt de voorziening nu € 0,4 mln en bestaat uit:

- Het bedrag in de voorziening tot en met 2011 is voor particulieren € 66.700
- Het bedrag in de voorziening voor particulieren over 2015 is € 1.100
- Het bedrag in de voorziening voor particulieren over 2016 is € 163.400
- Het bedrag in de voorziening voor particulieren over 2017 is € 113.800
- Voor 2018 is een extra storting van € 87.885 opgenomen vanwege een nog niet afgerond faillissement.

In 2018 is een vordering van € 2.987 afgeboekt wegens faillissement ten laste van de voorziening.

Voor overheden is geen bedrag in de voorziening gestort.

Vordering per ultimo/soort debiteur	Civiel particulier	Civiel overheid en belastingen particulier
2010 t/m 2011	100%	50%
2012 t/m 2013	75%	37,5%
2014 t/m 2016	50%	25%
2017	25%	12,5%
2018	0%	0%

In bovenstaande tabel zijn de percentages voor het berekenen van de voorziening opgenomen. Zowel de civiele vorderingen op particulieren als de vorderingen op overheden en belastingaanslagen zijn in de berekening meegenomen (met een percentage per categorie vorderingen dat oploopt met de ouderdom van de vorderingen). De reden van de afwijkende mate van oninbaarheid van de civiele vorderingen en belastingen ten opzichte van de civiele vorderingen op particulieren is gelegen in de aard van de vorderingen.

Civiele vorderingen op particulieren zijn risicovoller en hebben een hoger percentage voor oninbaarheid

Berekening benutting drempelbedrag schatkistbankieren (bedragen x € 1000)					
Verslagjaar					
(1)	Drempelbedrag	4.114			
		Kwartaal 1	Kwartaal 2	Kwartaal 3	Kwartaal 4
(2)	Kwartaalcijfer op dagbasis buiten 's Rijks schatkist aangehouden middelen	152	212	181	256
(3a) = (1) > (2)	Ruimte onder het drempelbedrag	3.963	3.903	3.934	3.858
(3b) = (2) > (1)	Overschrijding van het drempelbedrag	-	-	-	-
(1) Berekening drempelbedrag					
Verslagjaar					
(4a)	Begrotingstotaal verslagjaar	682.156			
(4b)	Het deel van het begrotingstotaal dat kleiner of gelijk is aan € 500 mln	500.000			
(4c)	Het deel van het begrotingstotaal dat de € 500 mln te boven gaat	182.156			
(1) = (4b)*0,0075 + (4c)*0,002 met een minimum van €250.000	Drempelbedrag	4.114			
(2) Berekening kwartaalcijfer op dagbasis buiten 's Rijks schatkist aangehouden middelen					
		Kwartaal 1	Kwartaal 2	Kwartaal 3	Kwartaal 4
(5a)	Som van de per dag buiten 's Rijks schatkist aangehouden middelen (negatieve bedragen tellen als nihil)	13.640	19.258	16.633	23.539
(5b)	Dagen in het kwartaal	90	91	92	92
(2) - (5a) / (5b)	Kwartaalcijfer op dagbasis buiten 's Rijks schatkist aangehouden middelen	152	212	181	256



## Liquide middelen

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Banksaldi	124.161	-16.076	108.084
Totaal	124.161	-16.076	108.084

Het bedrag aan banksaldi bestaat voornamelijk uit het bedrag dat voor het project PMR 750ha op een rekening-courant bij het Groenfonds staat. Deze rekening-courant mag alleen gebruikt worden voor kosten die betrekking hebben op het PMR-project. Het Groenfonds stelt deze projectmiddelen via het zogenaamde vrijwillig schatkistbankieren bij het Rijk.

## Overlopende activa

(bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Vooruitbetaalde bedragen	12.869	1.175	14.044
Overige overlopende activa	25.084	10.910	35.994
Nog te ontvangen bedragen op uitkering overheden met specifiek bestedingsdoel	7.740	717	8.457
Totaal	45.694	12.802	58.496

### *Vooruitbetaalde bedragen*

De per 31 december 2018 vooruitbetaalde bedragen worden in 2019 ten laste van de exploitatie geboekt. De belangrijkste vooruitbetaalde bedragen zijn.

(bedragen x € 1 mln)	
Voorschot subsidies	8,7
Onderhoudslicenties 2018	2,8
Huur en servicekosten districtskantoren	1,5
Aankoop onroerend goed	0,8
Overig	0,2
Totaal	14,0

### *Overige overlopende activa*

Het saldo per 31 december 2018 bestaat voornamelijk uit transitorische vorderingen. Deze vorderingen zijn onder te verdelen in:

(bedragen x € 1 mln)	
Aanslagen grondwaterheffing	0,9
Nog te ontvangen BTW	4,3
Nog te declareren projectkosten aan partners	1,1
Verrekening loonkosten derden	1,7
Af te wikkelen schades	1
Brugbediening	0,8
Verkeersregelinstallaties	0,3
Aanslagen precariobelasting	0,8
Infraprojecten	0,9
Subsidieafrekeningen	8,6
Leningen u/g	0,5
Grondverkoop	13,5
Overig	1,6
<b>Totaal</b>	<b>36</b>

*Nog te ontvangen bedragen op uitkering overheden met specifiek bestedingsdoel*

Progr.	Nog te ontvangen bedragen op uitkeringen van overheden (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Vermeerderingen	Verminderingen	Saldo per 31-12-2018	Rijk	Mede overheden	EU
1	Luchtkwaliteit	4.389	0	266	4.123	X		
1	Bodemsanering	2.754	901	0	3.655	X		
2	Infraprojecten investeringen	250	409	250	409	X	X	
2	Luchtvaart	36	0	36	0		X	
3	Economische Zaken	74	0	32	42			X
4	Europese Netwerken	182	63	17	228	X	X	X
5	Koude-Warmte	55	0	55	0	X		
<b>Totaal</b>		<b>7.740</b>	<b>1.373</b>	<b>656</b>	<b>8.457</b>			

### 8.3 Vaste Passiva

Per toelichting zijn specificaties samengesteld voor het eigen vermogen, de reserves, de voorzieningen en de langlopende schulden. Daar waar gesproken wordt over programmareserves betreft het bestemmingsreserves.

Eigen Vermogen (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Algemene reserve	-68.563	-12.217	-80.780
Programmareserves	-624.002	-91.658	-715.661
Nog te bestemmen resultaat lopend jaar	-30.188	30.188	0
<b>Totaal</b>	<b>-722.753</b>	<b>-73.688</b>	<b>-796.441</b>

## 8.4 Staat van reserves

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoegingen		Onttrekkingen		Saldo per 31-12-2018
		via resultaat bestemming programma rekening	via resultaat bestemming vorig jaar	via resultaat bestemming programma rekening	via resultaat bestemming vorig jaar	
Algemene reserve	68.563	43.326	30.188	61.296	0	80.780
Programmareserve 1	248.695	56.140	0	35.802	0	269.033
Programmareserve 2	175.590	49.748	0	26.557	0	198.780
Programmareserve 3	153.763	31.968	0	38.281	0	147.451
Programmareserve 4	7.507	6.000	0	3.136	0	10.371
Overzichten, middelen en overhead	38.447	59.113	0	7.534	0	90.026
<b>Totaal</b>	<b>692.565</b>	<b>246.294</b>	<b>30.188</b>	<b>172.607</b>	<b>0</b>	<b>796.441</b>

### Totaaloverzicht beklemming reserves

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 2018	Juridisch verplicht 2018	Bestuurlijk verplicht 2018	Niet verplicht 2018
Algemene reserve	80.780	0	30.000	50.780
Programmareserve 1	269.036	33.285	225.834	9.917
Programmareserve 2	198.781	116.454	54.604	27.723
Programmareserve 3	147.450	32.673	109.898	4.879
Programmareserve 4	10.371	7.371	3.000	0
Overzichten, middelen en overhead	90.026	21	87.392	2.613
<b>Totaal reserves</b>	<b>796.444</b>	<b>189.804</b>	<b>510.728</b>	<b>95.912</b>

### Reserves uitgesplitst naar doel

In onderstaand overzicht is voor alle reserves inzichtelijk gemaakt welke toevoegingen en onttrekkingen er hebben plaatsgevonden. Hierbij is tevens aangegeven bij welk doel deze toevoegingen en onttrekkingen zijn verantwoord.

Reservenaam (bedragen x € 1.000)	Doel	Toevoeging	Onttrekking	Saldo mutaties
<b>Algemene reserve</b>				
Algemene reserve	DOEL 5-1	43.326	61.296	-17.970
<b>Programmareserve 1</b>				
Groene ambities	DOEL 1-1	0	150	-150
Groene ambities	DOEL 1-3	881	7.889	-7.008
Groene ambities	DOEL 1-4	5.900	7.323	-1.423
Groene ambities	DOEL 1-5	190	-3.978	4.168
Groene ambities	DOEL 3-4	0	-191	191
Sanering glastuinbouw	DOEL 1-5	0	347	-347

Reservenaam (bedragen x € 1.000)	Doel	Toevoeging	Onttrekking	Saldo mutaties
Sanering glastuinbouw	DOEL 3-3	0	1.637	-1.637
Luchtkwaliteit (NSL)	DOEL 1-6	0	45	-45
Vlietland	DOEL 1-3	0	90	-90
Decentralisatieakkoord natuur	DOEL 1-3	0	-97	97
Decentralisatieakkoord natuur	DOEL 1-5	0	8	-8
Apparaatslasten DLG	DOEL 5-1	3.250	3.398	-148
Natuurcompensatie	DOEL 1-4	0	36	-36
Milieuaspecten omgevingbeleid	DOEL 1-6	0	491	-491
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	DOEL 1-2	346	0	346
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	DOEL 1-3	0	990	-990
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	DOEL 1-4	1.256	0	1.256
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	DOEL 1-5	38	0	38
Reserve Ontwikkelopgave natuur	DOEL 1-4	33.774	5.269	28.505
Reserve Ontwikkelopgave natuur	DOEL 2-1	0	0	0
Omgevingsveiligheid	DOEL 1-6	10.185	10.378	-193
IODS	DOEL 1-4	0	1.352	-1.352
Programmamanagement Kustontwikkeling	DOEL 1-1	0	321	-321
Zandmotor	DOEL 1-1	321	164	157
Frictiekosten RUD	DOEL 1-6	0	182	-182
<b>Programmareserve 2</b>				
Milieueisen openbaar vervoer	DOEL 2-2	0	1.260	-1.260
Egalisatiereserve expl proj PZI	DOEL 2-1	0	8.618	-8.618
Bereikbaarheid	DOEL 2-1	16.107	7.957	8.150
Bereikbaarheid	DOEL 2-2	0	2.090	-2.090
Mobiliteit	DOEL 2-1	5.301	3.408	1.893
Mobiliteit	DOEL 2-2	10.530	57	10.473
Risicoreserve Revolverend Verenfonds	DOEL 2-2	1.200	0	1.200
Egalisatiereserve beheer & onderhoud	DOEL 2-1	16.610	0	16.610
Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	DOEL 1-3	0	800	-800
Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	DOEL 2-1	0	1.871	-1.871
Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	DOEL 3-6	0	496	-496
<b>Programmareserve 3</b>				
Meerjarenplan Bodemsanering	DOEL 1-4	0	176	-176
Meerjarenplan Bodemsanering	DOEL 3-7	3.933	5.590	-1.658
Bedrijventerreinen	DOEL 3-5	1.860	-349	2.209
Alt.locatie Hoeksche Waard	DOEL 3-5	0	6.570	-6.570

Reservenaam (bedragen x € 1.000)	Doel	Toevoeging	Onttrekking	Saldo mutaties
Mitigatie/Energie	DOEL 3-2	270	723	-454
Overcommitting OP-West	DOEL 3-1	1.220	0	1.220
Interreg-cofinanciering EFRO	DOEL 3-1	0	2.523	-2.523
Greendeal Zonnepanelen-asbest	DOEL 3-2	0	467	-467
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	DOEL 1-1	0	33	-33
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	DOEL 1-4	0	57	-57
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	DOEL 3-3	0	244	-244
Regionale netwerken topsectoren	DOEL 3-1	750	840	-90
Risicoreserve Energiefonds	DOEL 3-2	9.125	610	8.515
Versterking economie	DOEL 3-1	3.400	6.362	-2.962
Versterking economie	DOEL 3-2	0	13	-13
Versterking economie	DOEL 3-5	0	75	-75
Versterking economie	DOEL 5-1	0	4.125	-4.125
MIT MKB Innovatiestimulering topsect	DOEL 3-1	6.400	4.120	2.280
Implementatie Omgevingswet	DOEL 3-3	0	1.292	-1.292
Opstellen integrale onderzoeksagenda	DOEL 3-3	300	207	93
Regionale gebiedsgerichte projecten	DOEL 4-1	0	2.839	-2.839
Zuidelijke Randstad	DOEL 4-1	89	11	78
Energietrans.gebouwde omg.&glastuinb	DOEL 3-2	422	0	422
Risicoreserve RegMed XB	DOEL 3-1	1.200	0	1.200
Risicoreserve Waste to Chemistry	DOEL 3-1	3.000	0	3.000
Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	DOEL 3-5	0	1.500	-1.500
IRP Goeree-Overflakkee	DOEL 1-2	0	151	-151
IRP Goeree-Overflakkee	DOEL 3-3	0	100	-100
<b>Programmareserve 4</b>				
Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	DOEL 3-6	6.000	3.136	2.864
<b>Overzichten, middelen en overhead</b>				
Egalisatiereserve afschrijvingslst.	DOEL 2-1	2.235	374	1.860
Egalisatiereserve afschrijvingslst.	DOEL 5-1	43.966	2.917	41.048
Alertheidsbudget	DOEL 1-6	0	573	-573
Alertheidsbudget	DOEL 3-3	0	237	-237
Alertheidsbudget	DOEL 5-1	5.000	1.490	3.510
Strategische investeringen	DOEL 1-1	0	513	-513
Strategische investeringen	DOEL 3-1	0	312	-312
Strategische investeringen	DOEL 3-2	0	400	-400
Strategische investeringen	DOEL 3-3	0	97	-97

Reservenaam (bedragen x € 1.000)	Doel	Toevoeging	Onttrekking	Saldo mutaties
Strategische investeringen	DOEL 3-5	0	38	-38
Strategische investeringen	DOEL 5-1	1.500	140	1.360
Reserve Nazorg stortplaatsen	DOEL 3-7	5.713	0	5.713
Reserve Vitaliteit	DOEL 6-1	261	29	233
Frictiekosten algemeen	DOEL 1-3	0	64	-64
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	DOEL 5-1	358	0	358
Kickstart	DOEL 6-1	80	350	-269
<b>Eindtotaal</b>		<b>246.295</b>	<b>172.607</b>	<b>73.688</b>

### Algemene reserve

De algemene reserve is in 2018 per saldo met € 12,3 mln toegenomen. Hieronder is verloop van de algemene reserve in 2018 weergegeven:

Verloop Algemene reserve (bedragen x € 1 mln)		
Saldo op 31-12-2018		68,5
Mutaties eerdere begrotingen		-13,5
Mutaties Voorjaarsnota 2018 afwikkeling jaarrekening 2017		
* Rekeningresultaat 2017	30,2	
* Beklemming rekeningresultaat 2016	-20,0	
		10,2
Mutaties Voorjaarsnota 2018		
* Exogene ontwikkelingen	10,7	
* Overige ontwikkelingen	-2,9	
Totaal bestemd bij Voorjaarsnota 2018		7,8
Mutaties Najaarsnota 2018		
* Exogene ontwikkelingen	2,3	
* Overige ontwikkelingen	5,5	
Totaal bestemd bij Najaarsnota 2017		7,8
Stand 31-12-2018		80,8
Beoogd weerstandsvermogen		-30,0
Vrij besteedbaar deel Algemene reserve		50,8

Per ultimo 2018 is de stand van de algemene reserve € 80,8 mln. Bij de vaststelling van de Beleidsnota Risicomanagement en weerstandsvermogen is de minimale omvang van de algemene reserve genormeerd op € 30 mln. Het deel van de algemene reserve dat het minimumbedrag te boven gaat, is voor Provinciale Staten vrij besteedbaar.

### Toelichting op de reserves

#### Algemene reserve

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Algemene reserve	68.563	73.514	61.296	80.780
Totaal	68.563	73.514	61.296	80.780

#### Overzicht beklemming algemene reserve

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 31-12-2018	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	Waarvan niet verplicht
Algemene reserve	80.780	0	30.000	50.780
Totaal	80.780	0	30.000	50.780

#### Toelichting algemene reserve

Onderwerp:	Algemene reserve
Inhoud en doel	Het opvangen van risico's en tegenvallers.
Functie	Buffer
Voeding	Risico reserveringen, historisch gerealiseerde rekeningresultaten
Besluitvorming/instellingsjaar	Niet van toepassing.
Looptijd	9999
Toelichting toevoegingen	Binnen de begroting, voorjaars- en najaarsnota zijn voorstellen ingediend ten bate of ten laste van de Algemene Reserve. Dit heeft in 2018 geleid tot een netto toename van € 12,2 mln.
Toelichting beklemdheid	Minimaal aan te houden weerstandsvermogen bedraagt € 30 mln en wordt gezien als bestuurlijk verplicht.

### Programmareserve 1

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Groene ambities	71.475	6.971	11.192	67.254
Sanering glastuinbouw	2.335	0	1.985	351
Luchtkwaliteit (NSL)	3.000	0	45	2.955
Beheerplannen Natura 2000 en PAS	10.976	0	0	10.976
Vlietland	424	0	90	334
Decentralisatieakkoord natuur	67.054	0	-89	67.143
Apparaatslasten DLG	613	3.250	3.398	465

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Natuurcompensatie	1.387	0	36	1.351
Ontw.persp.Grevelingen/Volkerak-Zoom	10.000	0	0	10.000
Milieuaspecten omgevingbeleid	1.469	0	491	978
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	9.840	1.639	990	10.490
Reserve Ontwikkelopgave natuur	53.896	33.774	5.269	82.401
Kosten/risico bestuursdwang OD's	421	0	0	421
Omgevingsveiligheid	5.987	10.185	10.378	5.795
IODS	6.742	0	1.352	5.390
Programmamanagement Kustontwikkeling	321	0	321	0
Zandmotor	1.429	321	164	1.586
Frictiekosten RUD	1.328	0	182	1.146
<b>Totaal</b>	<b>248.695</b>	<b>56.140</b>	<b>35.802</b>	<b>269.033</b>

*Overzicht beklemming programmareserve*

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 31-12-2018	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	Waarvan niet verplicht
Groene ambities	67.254	14.409	52.845	0
Sanering glastuinbouw	351	0	351	0
Luchtkwaliteit (NSL)	2.955	100	1.376	1.479
Beheerplannen Natura 2000 / PAS	10.976	307	10.669	0
Vlietland	334	30	0	304
Decentralisatieakkoord natuur	67.143	1.800	65.343	0
Apparaatslasten DLG	465	0	465	0
Natuurcompensatie	1.351	330	0	1.021
Ontwikkelingsperspectief Grevelingen en Volkerak-Zoom	10.000	0	10.000	0
Milieuaspecten omgevingbeleid	978	43	50	885
UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	10.490	1.051	9.439	0
Ontwikkelopgave Natuur	82.401	8.251	74.150	0
Kosten / risico bestuursdwang OD's	421	0	0	421
Omgevingsveiligheid	5.795	5.795	0	0
IODS	5.390	1.046	0	4.344
Programmamanagement Kustontwikkeling	0	0	0	0
Zandmotor	1.586	123	0	1.463
Frictiekosten RUD	1.146	0	1.146	0
<b>Totaal</b>	<b>269.036</b>	<b>33.285</b>	<b>225.834</b>	<b>9.917</b>



### Toelichting programmareserve

Onderwerp:	Groene ambities
Inhoud en doel	Het onderdeel Groene ambities binnen programmareserve 1 is bestemd voor het provinciale aandeel in het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget 50% en financiële ruimte 50%
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2007
Looptijd	2038
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 3,6 mln onttrokken voor de subsidieverstrekking aan de landschapstafels voor de realisatie van provinciale groendoelen. Voor de uitvoering van de SNL natuurbeheer subsidiemaatregelen is € 4,2 mln onttrokken. Voor de uitvoering van onder andere de recreatieve routenetwerken, de realisatie en ontwikkeling van recreatievoorzieningen en de realisatie en ontwikkeling van recreatiegebieden door derden, in het kader van het UPG, wordt in 2018 € 1 mln aan de reserve Groene Ambities onttrokken. In 2018 is voor € 1,8 mln onttrokken voor de afkoop van de financiële bijdrage aan het recreatieschap Zuid Westelijke Delta. Daarnaast is er € 1,1 mln onttrokken voor de afkoop van beheer bij overdracht PRG's. Voor maatregelen m.b.t. weide- en akkervogels is er € 0,6 mln uitgegeven uit de reserve Groene ambities. Voor de POP 3 uitvoeringskosten is er € 0,7 mln onttrokken en voor RVO uitvoeringskosten € 0,6 mln. Voor de Wet Natuur is er € 1,1 mln onttrokken uit de Groene ambities. Er is daarnaast € 5,1 mln teruggevloeid naar de reserve Groene ambities vanwege de looptijdverlenging van de projectsubsidie Veenweidepact Krimpenerwaard Watergebiedsplan naar 2019-2021. Tenslotte wordt € 2,1 mln aan de reserve Groene Ambities onttrokken ter dekking van lasten van diverse kleinere opgaven.
Toelichting toevoegingen	Conform begroting is € 5,1 mln gestort voor de projecten Gouwe Wiericke en Krimpenerwaard en ecologische verbindingzones in het kader van de realisatie van het NNN. Daarnaast is conform begroting € 0,8 mln gestort in de reserve Groene Ambities m.b.t. SKNL. Tevens is conform begroting € 0,8 mln van de middelen beheer terrein van derden gestort. Tenslotte is conform begroting € 0,2 mln gestort m.b.t. het faciliteren van kavelruilaanvragen.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Groene Ambities per 31-12-2018 is volledig beklemd. De middelen die in 2018 niet zijn onttrokken aan de reserve zullen in de komende jaren worden onttrokken; dit zal worden verwerkt bij de volgende begrotingswijziging. In de huidige meerjaren programmering daalt de omvang van de reserve Groene Ambities einde 2027 naar nihil. Vanaf 2027 zal de reserve weer toenemen.

Onderwerp:	Sanering glastuinbouw
Inhoud en doel	De programmareserve wordt aangewend voor planschades en saneringsactiviteiten verspreid liggende glastuinbouw.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte en programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2004
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	De vermindering betreft de glassanering in Westvoornde, opruimen verspreid glas, sanering glasopstallen en aanpassing kasritme glassanering ter grootte van € 2 mln.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen vermeerderingen voor deze reserve.

Onderwerp:	Luchtkwaliteit (NSL)
Inhoud en doel	De reserve wordt ingezet voor projecten ter verbetering van de luchtkwaliteit waardoor het mogelijk is te blijven voldoen aan de grenswaarden en daarmee ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken. Deze projecten maken onder andere onderdeel uit van het (nieuwe) provinciale actieprogramma Luchtkwaliteit en het programma Integrale Aanpak Binnenvaart, gericht op verduurzaming van de binnenvaartketen. Ook het provinciale aandeel van het project CLINSH wordt gedekt uit deze reserve.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2011
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	In 2018 heeft nog een aanbesteding plaatsgevonden en zijn voor dit project nog zeven binnenvaartschepen gegund die gemonitord kunnen worden. Dit is gedaan om de validiteit van de data te waarborgen. Vanwege de nieuwe aanbesteding is een gedeelte van de geraamde kosten voor 2018 verschoven waardoor de uitputting lager is dan geraamd.
Toelichting beklemdheid	Naast de € 0,1 mln cofinanciering voor CLINSH (juridisch beklemd) is er bestuurlijk € 1,4 mln toegezegd voor het project CLINSH. Het overige deel (€ 1,5 mln) is onbeklemd, echter de provincie heeft toegezegd te zullen meewerken aan het vervolgprogramma NSL dat door het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat wordt opgesteld. De financiële consequenties zijn nog niet bekend.

Onderwerp:	Beheerplannen Natura 2000 / PAS
Inhoud en doel	Doel is het bekostigen van activiteiten, namelijk in het kader van Natura 2000 de uitvoering van de (met elkaar samenhangende) beheersplannen en -maatregelen Programmatische Aanpak Stikstof. Conform de Decembercirculaire 2014 zijn er middelen vanuit het Rijk beschikbaar gesteld voor dit doel.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2012
Looptijd	2027
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Beheerplannen Natura 2000 en PAS per 31-12-2018 is voor € 1,5 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). In deze wet is opgenomen dat Gedeputeerde Staten verantwoordelijk zijn voor het treffen van (instandhoudings) maatregelen die zijn vastgelegd in de Natura 2000 beheerplannen. Op grond van die wettelijke taak zijn alle middelen bestuurlijk beklemd. Vanaf 2022 zullen voor de tweede PAS-periode nieuwe verplichtingen worden vastgelegd en verwerkt in de begroting. In de periode 2019-2024 zullen diverse tussenevaluaties plaatsvinden en zullen de Natura 2000 beheerplannen voor de tweede en derde beheerplanperiode worden vastgesteld.

Onderwerp:	Vlietland
Inhoud en doel	Deze programmareserve is bedoeld voor het financieren van de (proces)kosten van het project Vlietland / Meeslouwerplas.
Functie	Spaar
Voeding	Voormalige OVP Vlietland
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2012
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Ter dekking van procesmiddelen voor de herinrichting Meeuwslouwerplas is er € 0,09 mln onttrokken.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Vlietland per 31-12-2018 is voor € 0,2 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Na 2021 is nog geen concrete planning opgenomen.

Onderwerp:	Decentralisatieakkoord natuur
Inhoud en doel	In 2011 is een akkoord gesloten tussen Rijk en provincies over de decentralisatie van het natuurbeleid. Hierbij zijn afspraken gemaakt over de afwikkeling ILG, realisatie herijkte EHS en het natuurbeheer. Voor de uitvoering van dit akkoord ontvangt de provincie via het provinciefonds middelen (integratie-uitkering natuur). Via deze reserve worden deze middelen bestemd voor de uitvoering van het natuurakkoord en de aanvullend daarop gemaakte afspraken met het Rijk en in IPO-verband.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarstukken 2013
Looptijd	2027
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is er € 0,3 mln onttrokken voor Nationale Parken. Daarnaast is er € 0,1 mln onttrokken voor de projecten Balij / Bieslandse Bos en Bentwoud. Tenslotte is, door wijziging van looptijden van het project Oranjabonnen, € 0,5 mln aan onttrekkingen aan de reserve gecorrigeerd. Per saldo is er sprake van een negatieve onttrekking van € 0,1 mln.
Toelichting beklemdheid	In 2019 wordt er € 64,1 mln onttrokken aan de reserve Decentralisatieakkoord voor het creëren van de reserve Natuur Netwerk Nederland (NNN). In het Kaderbesluit Groen 2018 is besloten de middelen voor de business case NNN apart onder te brengen zodat de middelen voor het NNN programma geborgd zijn. Dit geld komt uit de reserve Groene ambities en de reserve Decentralisatieakkoord. De resterende middelen worden in de reserve Groene ambities geplaatst en de reserve Decentralisatieakkoord wordt daarmee opgeheven.

Onderwerp:	Apparaatslasten DLG
Inhoud en doel	Met de reserve Apparaatslasten DLG worden de financiële effecten voor de provincie Zuid-Holland gevolgd die ontstaan als gevolg van de overkomst van de medewerkers van Dienst Landelijk Gebied (DLG). Deze reserve wordt gebruikt om de apparaatslasten te dekken van deze DLG-medewerkers. De reserve wordt gevoed uit de voor dit doel extra ontvangen gelden via het provinciefonds. Deze gelden zijn in de periode tot 2021 onvoldoende zodat een tijdelijke overheveling uit de reserve Groene Ambities nodig is. In verband met de afnemende werkhoeveelheid wordt de formatie van deze voormalige DLG-medewerkers afgebouwd zodat de lasten gaan dalen. De daling vindt vooral plaats in de jaren 2021 en 2022. Naar verwachting is de bijdrage uit het provinciefonds vanaf 2021 voldoende. In 2022 zal het voorgefinancierde bedrag uit de reserve Apparaatslasten DLG worden 'terugbetaald' aan de reserve Groene Ambities.

Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte en deelreserve Groene ambities
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2015
Looptijd	2022
Toelichting beklemdheid	Deze reserve wordt gebruikt om de loonkosten te dekken van de medewerkers die vanuit Dienst Landelijk Gebied (DLG) zijn overgekomen. Er is geen formele beklemming, maar alternatieve inzet van deze middelen kan leiden tot onvoldoende dekking voor de loonkosten van deze groep medewerkers.

Onderwerp:	Natuurcompensatie
Inhoud en doel	Als door aanleg van onder meer infrastructuur natuurwaarden verloren gaan dan moeten deze worden gecompenseerd volgens Provinciaal beleid. Dat geldt zowel voor Gedeputeerde Staten als voor andere initiatiefnemers. Compensatiemaatregelen voor herstel van natuurwaarden geschiedt vaak in de vorm van aanleg natuur of natuurbeheer. Reserve Natuurcompensatie dient ter dekking van de op basis van de Subsidieregeling Natuurcompensatie Zuid-Holland vastgestelde compensatiemaatregelen. Veel van deze maatregelen moeten nog gepland worden.
Functie	Spaar
Voeding	Voormalig reserve NORAH / Voormalig reserve Zuidwestelijke Randweg Gouda-N207 / Natuurcompensatie Rijnlandroute vanuit de programmareserve 2 (Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI) / N210
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	2028
Toelichting onttrekkingen	Er is in 2018 € 0,04 mln onttrokken voor subsidie Natuurcompensatie voor de Rijnlandroute en de N210.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Natuurcompensatie per 31-12-2018 is voor € 0,3 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Voor de periode t/m 2027 is dit verwerkt voor de nu bekende compensatieverplichtingen. Eventuele toekomstige compensatieverplichtingen zijn nu nog niet bekend

Onderwerp:	Ontwikkelingsperspectief Grevelingen en Volkerak-Zoom
Inhoud en doel	De provincie is voornemens € 10 mln bij te dragen in het door het Rijk en de regio op te richten fonds waaruit het ontwikkelingsperspectief van de ontwerp-Rijksstructuurvisie Grevelingen / Volkerak-Zoommeer wordt gefinancierd. Het gaat daarbij om maatregelen voor herstel van het getij op de Grevelingen en verzilting van het Volkerak-Zoommeer. Dit komt ook de ecologie en economie in het gebied ten goede. Het bestuurlijke overleg hierover en de uitwerking (waaronder de financiering) is nog gaande.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	2019
Toelichting beklemdheid	De reserve Ontwikkelingsperspectief Grevelingen en Volkerak-Zoom is bestuurlijk volledig beklemd. Het Rijk heeft eind 2017 coalitiemiddelen beschikbaar gesteld om het tekort grotendeels te dekken. Aanvullend op deze € 10 mln heeft de provincie toegezegd een eventueel resterend tekort tot maximaal € 5 mln te willen dekken. Hiervoor wordt voorgesteld om bij Begroting 2019 de Risicoreservering Grevelingen in te stellen. Het project wordt nader uitgewerkt waarna deze in de (meerjaren)begroting kan worden verwerkt.

Onderwerp:	Milieuaspecten omgevingbeleid
Inhoud en doel	Specifiek worden hieruit de jaarlijkse metingen en inspecties gefinancierd die in het kader van de uitvoering van actieplannen Geluid voor provinciale wegen worden uitgevoerd om de mate van geluidreductie vast te stellen. Deze metingen hebben betrekking op de periode 2014-2018. Daarnaast worden middelen gereserveerd voor incidentele projecten op het gebied van (integraal) strategisch milieubeleid, die voortvloeien uit (tussentijds) evaluaties (zoals evaluatie RUD's en beleidsvisie) en herziening van beleid. In 2017 is hier de intensivering van VTH taken aan toegevoegd.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2016
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De volgende onttrekkingen hebben plaatsgevonden: - Intensivering VTH € 0,3 mln. - Overig geluid € 0,2 mln.
Toelichting beklemdheid	Er is voor € 43.000 juridisch beklemd omdat PZH conform landelijke afspraken heeft toegezegd de subsidieregeling opruiming drugsafval uit te voeren. PZH heeft hiervoor in een eerder stadium middelen vanuit het Rijk ontvangen. De kosten van het toevoegen van nieuwe data aan de BRZO viewer (emissies naar water) is bestuurlijk beklemd (motie 813 € 50.000). Daarnaast worden middelen gereserveerd voor incidentele projecten op het gebied van (integraal) strategisch milieubeleid en worden er middelen ingezet voor het (meerjarige) programma geluidsmanagement Haven Industrieel Complex. Deze middelen zijn niet juridisch of bestuurlijk beklemd.

Onderwerp:	UPG 40 Hoofdlijnenakkoord
Inhoud en doel	Met het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is € 40 mln extra toegekend aan het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG). De provinciale middelen zijn in de jaren 2016-2019 op de begroting beschikbaar gesteld voor het UPG. De UPG € 40 mln middelen die in een jaar niet worden besteed, wordt op jaareinde aan deze Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord toegevoegd. De middelen blijven daarmee ter beschikking voor het UPG voor de jaren daarna. De reserve maakt het mogelijk om de € 40 mln te kunnen monitoren. Deze middelen worden ingezet voor de Landschapstafels, Groenparticipatie en POP3.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte (€ 40 mln UPG Hoofdlijnenakkoord 2015-2019)
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	2023
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord per 31-12-2018 is voor € 7,8 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Met het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is € 40 mln extra toegekend aan het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG). Deze middelen worden ingezet voor de Landschapstafels (€ 20 mln) waarbij de provinciale bijdrage is vastgelegd in de Meerjarenprogrammering Groen 2016-2019. Daarnaast worden de middelen ingezet voor Groenparticipatie (€ 5 mln). Het resterende deel (€ 15 mln) dient voornamelijk te worden ingezet ter dekking van de uitgaven van POP3 waarbij de provincie zich samen met de andere provincies heeft gecommitteerd om EU-subsidies, beschikbaar gesteld voor de landbouw, middels verplichte cofinanciering aan te vullen.

Onderwerp:	Ontwikkelopgave Natuur
Inhoud en doel	De opbrengsten van de grondverkoop van de gronden die PZH heeft ontvangen van DLG/BBL worden gestort in de reserve Ontwikkelopgave Natuur. Met deze opbrengsten kunnen de aankoop en inrichting van NNN-gebieden worden gefinancierd. Door deze aparte reserve te maken kunnen de grondopbrengsten en de uitgaven ten laste van de grondopbrengsten gevolgd blijven worden. Voorheen zaten deze middelen in de OVP Ontwikkelopgave natuur, maar er is geen basis meer om de OVP te handhaven uit hoofde van het BBV (geen terugbetalingsverplichting). Daarom is het saldo van de OVP vrijgevallen bij Jaarrekening 2016 en gestort in de reserve Ontwikkelopgave Natuur.
Functie	Spaar
Voeding	Verkoopopbrengsten van Grond voor Grond gronden
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	2027
Toelichting onttrekkingen	De aankoop en inrichting van NNN-gebieden worden gedekt middels de onttrekking uit de reserve. In 2018 is er € 3,8 mln onttrokken voor het project Krimpenerwaard, € 0,3 mln voor project Deltanatuur en € 0,5 mln voor projecten onder overige NNN. Daarnaast is er € 0,7 mln onttrokken voor tijdelijk beheer van de nog niet doorgeleverde en/of verkochte gronden.
Toelichting toevoegingen	De opbrengsten van de grondverkoop (minus de bijbehorende kosten) van de gronden die PZH heeft ontvangen van DLG/BBL zijn gestort in de reserve Ontwikkelopgave Natuur. Voor 2018 bedraagt dat € 33,8 mln.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Ontwikkelopgave Natuur per 31-12-2018 is voor € 82,3 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). De volledige omvang van de reserve Ontwikkelopgave Natuur is beklemd als gevolg van afspraken uit het Decentralisatieakkoord Natuur. Daarin is bepaald dat de provincie de opbrengsten van de grondverkoop van de gronden die PZH heeft ontvangen van DLG/BBL dienen te worden behouden voor de realisatie van het NNN.

Onderwerp:	Kosten / risico bestuursdwang OD's
Inhoud en doel	Dekken van niet voorziene handhavingskosten, bijvoorbeeld voor het opleggen van dwangsommen dan wel het uitvoeren van bestuursdwang of het uitvoeren van incidentele onvoorziene toezicht- en handhavingsacties. Dit kan ook betrekking hebben op soortgelijke bedrijven. Bij het opleggen van dwangsommen dan wel bestuursdwang zijn veelal extra (juridische) kosten gemoeid. De looptijd is doorlopend, maar het veld is numeriek, daarom is gekozen voor 9999.
Functie	Egalisatie
Voeding	Baten opgelegde dwangsommen (of gedeelte daarvan)
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2013
Looptijd	9999
Toelichting beklemdheid	Er is juridisch/bestuurlijk niets toegezegd aangezien deze reserve voor onvoorziene kosten m.b.t. bestuursdwang wordt gebruikt.

Onderwerp:	Omgevingsveiligheid
Inhoud en doel	De provincie Zuid-Holland voert namens alle decentrale overheden in Nederland het secretariaat voor de Impuls Omgevingsveiligheid (IOV). Dit is het landelijk programma waarbij het structureel vergroten en verankeren van veiligheid centraal staat. De reserve heeft tot doel het borgen van middelen voor de uitvoering van het landelijk programma Impuls Omgevingsveiligheid. Op dit moment is het nog onzeker welk bedrag wordt ontvangen van het Rijk voor de uitgaven 2018. Zodra dit in één van de circulaire's naar voren komt wordt dit verwerkt in het eerstvolgende P&C product. De middelen blijven beschikbaar tot de invoering van de Omgevingswet van kracht is geworden. Daarom is voor de looptijd 9999 gekozen.
Functie	Spaar
Voeding	Rijksbijdrage
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2015
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	Voor de uitvoering van het landelijk programma Impuls Omgevingsveiligheid wordt € 10,3 mln aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Vanuit de Septembercirculaire is er € 10,2 mln in de reserve Omgevingsveiligheid gestort.
Toelichting beklemdheid	Het bedrag is volledig juridisch beklemd omdat PZH het secretariaat uitvoert voor de Impuls Omgevingsveiligheid waarbij de gelden naar de decentrale overheden wordt doorgesluisd.

Onderwerp:	IODS
Inhoud en doel	De integrale ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS) hangt samen met de verlenging van de Rijksweg A4 in deze regio. De provincie heeft een rol in de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit in dit gebied, als de A4 verlengd wordt. De IODS-partners hebben afgesproken dat alle werkzaamheden gelijktijdig zullen aanvangen, in 2011. In de programmareserve zitten middelen voor de uitvoering van de versterking van de ruimtelijke kwaliteit die uit de programmareserve onttrokken worden.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2004
Looptijd	2019
Toelichting beklemdheid	Er resteren nog subsidieverplichtingen. In 2019 zal worden bepaald welk bedrag nodig is om het project af te ronden. Daarmee ontstaat ook het inzicht de omvang van de reserve. Dit inzicht zal worden verwerkt in de begroting. Eventuele vrijval zal in de begroting van 2020 tot uitdrukking worden gebracht.

Onderwerp:	Programmamanagement Kustontwikkeling
Inhoud en doel	Ter dekking van uitvoeringskosten die op middellange en lange termijn worden voorzien voor de Kustprojecten.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2009
Looptijd	2020

Onderwerp:	Zandmotor
Inhoud en doel	Het kustprogramma van de provincie Zuid-Holland heeft tot doel om de kust veilig te maken voor huidige en komende generaties. Dit is in lijn met het advies van de commissie Veerman (Deltacommissie), waarin de Zandmotor is genoemd. Ter dekking van de provinciale bijdrage aan de aanleg van de Zandmotor is geld in de programmareserve opgenomen. Daarnaast is de provincie volgens de overeenkomsten die met Rijkswaterstaat zijn gesloten gehouden het natuurbeheer van de Zandmotor te regelen via opdrachtverlening aan Zuid-Hollands Landschap.
Functie	Spaar
Voeding	Deels door herschikking binnen het programma (Kust-onderdelen en reservering IRP's). Vanuit het innovatiebudget is € 1 mln beschikbaar gesteld. Daarnaast is € 1 mln uit de financiële ruimte beschikbaar gesteld (Najaarsnota 2010).
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2010
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Er is € 0,08 mln uit de reserve onttrokken voor met name het beheer van de Zandmotor. Daarnaast is er conform begroting € 0,08 mln onttrokken ter dekking van de loonkosten van de medewerker Zandmotor.
Toelichting toevoegingen	Conform begroting worden de middelen uit de reserve Zandmotor en de reserve Programmamanagement Kustontwikkeling samengevoegd in de reserve Zandmotor.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Zandmotor per 31-12-2018 is voor € 0,9 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Omdat de Zandmototr goed functioneert en langer intact blijft dan gepland, blijft ook de verplichting van de provincie (o.a. beheer en onderhoud, zwemveiligheid) doorlopen Het saldo na 2021 dient te worden beklemd voor de beheerverplichtingen die de provincie heeft en die nog verder moeten worden geprogrammeerd.

Onderwerp:	Frictiekosten RUD
Inhoud en doel	De gelden in deze programmareserve zijn bedoeld om de omgevingsdiensten in oprichting te bekostigen en, na oprichting, om de frictiekosten te betalen.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2011
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	Er is voor € 0,2 mln onttrokken voor frictiekosten van omgevingsdienst West-Holland.
Toelichting beklemdheid	Er is bestuurlijk toegezegd dat de frictiekosten van omgevingsdienst West Holland van 2018 tm 2020 tot € 1,3 mln wordt vergoed. Hiervan is inmiddels € 0,2 mln gerealiseerd.



## Programmareserve 2

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Milieueisen openbaar vervoer	1.260	0	1.260	0
1%-regeling Kunst	172	0	0	172
Egalisatiereserve expl proj PZI	27.890	0	8.618	19.272
Bereikbaarheid	15.357	16.107	10.047	21.417
HOV Net Zuid-Holland Noord	5.377	0	0	5.377
Mobiliteit	98.711	15.831	3.465	111.077
Risicoreserve Revolverend Verenfonds	2.600	1.200	0	3.800
Egalisatiereserve beheer & onderhoud	18.340	16.610	0	34.950
Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	5.883	0	3.167	2.716
<b>Totaal</b>	<b>175.590</b>	<b>49.748</b>	<b>26.557</b>	<b>198.780</b>

### Overzicht beklemming programmareserve

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 31-12-2018	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	Waarvan niet verplicht
Milieueisen openbaar vervoer	0	0	0	0
1%-regeling Kunst	172	0	0	172
Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI	19.272	0	0	19.272
Bereikbaarheid	21.417	0	13.138	8.279
HOV-Net Zuid-Holland Noord	5.377	5.377	0	0
Mobiliteit	111.077	111.077	0	0
Risicoreserve Revolverend Verenfonds	3.800	0	3.800	0
Egalisatiereserve beheer en onderhoud	34.950	0	34.950	0
Voormalig Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing 3 (ISV 3)	2.716	0	2.716	0
<b>Totaal</b>	<b>198.781</b>	<b>116.454</b>	<b>54.604</b>	<b>27.723</b>

### Toelichting programmareserve

Onderwerp:	Milieueisen openbaar vervoer
Inhoud en doel	In de Visie Ruimte en Mobiliteit is de ambitie opgenomen dat het openbaar vervoer binnen twee concessieperiodes (15-20 jaar) energieneutraal is. Ook is energietransitie een belangrijk speerpunt in het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019. In dit kader wordt het nog in de reserve aanwezige saldo ingezet als bijdrage in het project 3-Emotion voor de aanschaf van 4 brandstofcelbussen op waterstof. De bussen worden ingezet in de concessie Drechtsteden, Alblasserwaard en Vijfheerenlanden (DAV).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2008

Looptijd	2018
Toelichting onttrekkingen	Voor het project 3EMOTION is een subsidie van € 1,3 mln voor de aanschaf van 4 brandstofcellen op waterstof aan de reserve onttrokken.

Onderwerp:	1%-regeling Kunst
Inhoud en doel	De 1%-regeling Publieke kunstprojecten is beëindigd. Van de zes projecten loopt alleen Buytenland nog in programma 1.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2009
Looptijd	2022

Onderwerp:	Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI
Inhoud en doel	<p>WAS: De programmareserve was ingesteld om vertragingen en versnellingen bij projecten op te vangen, waarbij de projecten binnen het totale projectbudget blijven, maar verschillen ontstaan in de kasritmes. In verband met de invoering van het nieuwe BBV voor de Begroting 2017 zijn de exploitatieprojecten omgezet naar investeringsprojecten en bevat het nieuwbouwdeel van het PZI geen exploitatieprojecten meer. Na verwerking van het Kaderbesluiten Infra 2016 en 2017 en de financiële consequenties van de BBV-wijziging resteert vanaf 2023 een structurele storting van € 2,9 mln. Bij Kaderbesluit infrastructuur 2018 zal een voorstel worden voorgelegd over de inzet van deze middelen. WORDT: De programmareserve was ingesteld om vertragingen en versnellingen bij projecten op te vangen, waarbij de projecten binnen het totale projectbudget blijven, maar verschillen ontstaan in de kasritmes. In verband met de invoering van het nieuwe BBV voor de Begroting 2017 zijn de exploitatieprojecten omgezet naar investeringsprojecten en bevat het nieuwbouwdeel van het PZI geen exploitatieprojecten meer. Na verwerking van de Kaderbesluiten Infra 2016 en 2017 en de financiële consequenties van de BBV-wijziging resteert vanaf 2023 een structurele storting van € 2,9 mln. Deze middelen worden betrokken bij het opstellen van het Kaderbesluit 2020. De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.</p>
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2010
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	<p>In 2018 wordt € 8,6 mln aan de reserve onttrokken:  Voor flankerende maatregelen bij het project N207c kruising hefbrug Waddinxveen wordt € 0,4 mln aan de reserve onttrokken.  Daarnaast worden eenmalig bedragen aan de reserve onttrokken voor activiteiten die structureel met de storting in de reserve worden verrekend, maar waarvan de verrekening in 2018 niet kan plaatsvinden omdat de die storting al ingeleverd was. Het betreft de volgende activiteiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Exploitatieprojecten in de initiatieffase € 1,5 mln</li> <li>• Beheer en onderhoud € 4,9 mln</li> <li>• Kwaliteitsnet goederenvervoer (ruil met ISV middelen) € 1,1 mln</li> <li>• N215 Parallelweg € 0,2 mln</li> <li>• Uitvoering motie Démoed € 0,1 mln</li> <li>• Formatie uitbreiding € 0,4 mln</li> </ul>
Toelichting toevoegingen	De storting 2018 is bij Kaderbesluit 2014 ingeleverd ten behoeve van het meerjarige begrotingsevenwicht.

Onderwerp:	Bereikbaarheid
Inhoud en doel	Het doel van deze programmareserve is het kunnen opvangen van meevallers op de mobiliteitsprojecten en- programma's van Verkeer en Vervoer en DBI. De middelen kunnen dan tijdelijk als vrij besteedbaar deel worden gereserveerd voor nieuwe of andere bestaande bereikbaarheidsdoeleinden. Dit kunnen projecten zijn in het kader van Verkeer en vervoer (aanleg van nieuw) als in het kader van Beheer en onderhoud (instandhouding). De programmareserve is ingesteld als instrument om middelen voor mobiliteit te kunnen behouden voor mobiliteitsdoeleinden. Dit conform het Hoofdlijnenakkoord. De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2011
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	In totaal is € 10 mln aan de reserve onttrokken voor de volgende onderwerpen: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Vrijval kapitaallasten naar reserve kapitaallasten mobiliteit € 6,9 mln</li> <li>• Brandstofcellussen 3EMOTION HWGO € 2,1 mln</li> <li>• Overdracht N447 en N494 € 1 mln.</li> </ul>
Toelichting toevoegingen	Conform begroting is een totaalbedrag van € 16,1 mln in de reserve gestort voor de volgende onderwerpen: <ul style="list-style-type: none"> <li>• A577 cofinanciering Rijksmiddelen Investerings Fietsinfrastructuur € 4 mln</li> <li>• Storting rekeningsaldo 2017 (beklemd Kaderbesluit Infra 2018 ten behoeve van Overdracht N468) € 3,9 mln</li> <li>• Storting rekeningsaldo 2017 (vrij inzetbaar) € 0,8 mln</li> <li>• Verevening kapitaallasten (Kadernota 2015-2018) € 3,1 mln</li> <li>• Lagere bijdrage aan Connexxion voor vervoer over water € 0,3 mln</li> <li>• Beter benutten F583 BAR-route (Barendrecht-Ridderkerk-Albrandswaard) F 15 IJsselmonde € 0,5 mln</li> <li>• Beter benutten F263.5 SFR Rotterdam-Gouda (SFR20) € 0,5 mln</li> <li>• Beter benutten F508.1 Mariahoeve-Schipholboog (SFR) Verlengde Velostrada € 0,8 mln</li> <li>• Beter benutten F583 BAR-route (Barendrecht-Ridderkerk-Albrandswaard) F 15 IJsselmonde € 1,5 mln</li> <li>• Beter benutten F263.5 SFR Rotterdam-Gouda (SFR20) € 0,7 mln.</li> </ul>
Toelichting beklemdheid	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Opbrengst verkoop Gnephoek reserveren voor nieuwbouw steunpunten € 1,2 mln</li> <li>• A577 cofinanciering Rijksmiddelen Investerings Fietsinfrastructuur (voor uitvoering Fietsplan 2016-2025) € 4 mln</li> <li>• Storting rekeningsaldo 2017 Beklemd Kaderbesluit Infra 2018 tbv Overdracht N468 € 3,9 mln</li> <li>• Beter benutten F583 BAR-route (Barendrecht-Ridderkerk-Albrandswaard) F 15 IJsselmonde - (SFR15) € 2 mln</li> <li>• Beter benutten F263.5 SFR Rotterdam-Gouda (SFR20) € 1,25 mln</li> <li>• Beter benutten F508.1 Mariahoeve-Schipholboog (SFR) Verlengde Velostrada € 0,788 mln.</li> </ul>

Onderwerp:	HOV-Net Zuid-Holland Noord
Inhoud en doel	Het HOV-Net Zuid-Holland Noord geeft invulling aan R-net en strekt zich uit van Utrecht tot de kust, met aftakkingen richting Noordvleugel en Haaglanden. Het resultaat is een duurzaam, hoogwaardig, frequent en herkenbaar openbaar vervoernetwerk, met diverse knooppunten, waar de verbindingen naadloos op elkaar aansluiten. De middelen in de reserve zijn toegezegd voor no regret- maatregelen voor korte termijnoplossingen voor de corridor Leiden-Centraal-Leiden Lammenschans (PS 6549 januari 2013).

Functie	Spaar
Voeding	Vanuit de vrijvallende gelden voor OV (€ 5 mln in 2012)
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012
Looptijd	2019
Toelichting beklemde	De middelen in de reserve zijn toegezegd in een overeenkomst voor no regret-maatregelen voor korte termijnoplossingen voor de corridor Leiden-Centraal-Leiden Lammenschans (PS 6549 januari 2013).

Onderwerp:	Mobiliteit
Inhoud en doel	<p>WAS: Vanuit de impuls gelden is structureel € 1,5 mln beschikbaar gesteld voor het behoud, aanbod en verbetering van het Openbaar Vervoer, zowel over land als over water. De komende periode zullen twee langjarige concessies moeten worden verleend. Dit extra budget geeft de mogelijkheid om, met behoud van lage tarieven, het aanbod van het OV (in tijdstip of frequentie) te behouden of te verbeteren. Op dit moment worden plannen ontwikkeld voor de inzet van deze middelen. In afwachting daarvan worden de middelen in de reserve Mobiliteit gestort. Via de provinciefondsuitkering is € 1,9 mln ontvangen specifiek voor het Actieprogramma regionaal OV. Dit bedrag wordt ook gestort in de reserve. Ook het saldo tussen de ontvangen middelen mobiliteit via het provinciefonds en de uitgaven in het bestedingsplan mobiliteit ad € 5,1 mln wordt in de reserve gestort als buffer voor het mogelijke risico als gevolg van in de concessies opgenomen indexatie OV en voor de dekking van de uitgaven voor Gedragsbeïnvloeding. WORDT: De provincie ontvangt jaarlijks via de provinciefondsuitkering middelen voor mobiliteit. Deze middelen worden voornamelijk ingezet voor de OV-concessies, de stimulering en verduurzaming van mobiliteit en regionale infrastructurele projecten. Het jaarlijkse resultaat van de ontvangen bijdrage en de verantwoorde lasten wordt verrekend met de reserve.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Decentralisatie provinciefonds
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2016
Looptijd	2099
Toelichting toevoegingen	Het resultaat van de ontvangen bijdrage en de verantwoorde lasten is positiever dan begroot. Dit komt onder andere doordat de geraamde onttrekkingen voor amendement 578 Verlaging tarieven OV in andere jaren plaats zullen vinden (2019-2023) door de nu besloten aanpak.
Toelichting beklemde	De beklemde middelen uit de OVP BDU zijn conform aanwijzingen van het ministerie van I&W overgegaan naar de beklemde middelen reserve Mobiliteit. Ze worden ingezet voor infrastructurele projecten die in Mhet verleden in bestedingsplannen zijn toegekend en nieuwe regionale mobiliteitsprojecten, toegekend onder de SRM. Hiernaast is een deel beklemd voor verduurzaming OV, impuls kwaliteit OV, tarievenverlaging en aan de indexatieafspraken die gemaakt zijn in het Heerenveenakkoord.

Onderwerp:	Risicoreserve Revolverend Verenfonds
Inhoud en doel	<p>WAS: Doelstelling van het fonds is om in de provincie veerverbindingen voor forensen en scholieren in stand te houden die voldoen aan de maatschappelijk gewenste kwaliteitsniveau. Beoogd wordt onder meer om de verduurzaming van de veerponten te stimuleren via vernieuwing en renovatie. Via het fonds kunnen veerexploitanten hiervoor een lening krijgen van de provincie. De reserve heeft de functie van risicoreserve. WORDT: Doelstelling van het fonds is om in de provincie veerverbindingen voor forensen en scholieren in stand te houden die voldoen aan het maatschappelijk gewenste kwaliteitsniveau. Beoogd wordt onder meer om de verduurzaming van de veerponten te stimuleren via vernieuwing en renovatie. Daarvoor is, conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019, een revolverend verenfonds opgezet voor vernieuwing en groot onderhoud ter grootte van € 12 mln (waarvoor een risicoreserve van € 5 mln wordt opgebouwd). Via het fonds kunnen veerexploitanten hiervoor een lening krijgen van de provincie. De reserve heeft de functie van risicoreserve.</p>
Functie	Buffer
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2016
Looptijd	2099
Toelichting toevoegingen	Conform het besluit in het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 wordt de 3e tranche van € 1,2 mln in de reserve gestort. In 2019 zal de laatste storting van € 1,2 mln worden uitgevoerd, waarmee de beoogde omvang van € 5 mln voor de reserve is bereikt.
Toelichting beklemdheid	De reserve wordt aangehouden ter dekking van het risico dat aan derden verstrekte leningen niet worden afgelost.

Onderwerp:	Egalisatiereserve beheer en onderhoud
Inhoud en doel	<p>De door PS vastgestelde Nota budgetbehoefte geeft een gemiddeld jaarbudget voor beheer en onderhoud. Door de toestandsafhankelijke aanpak van het onderhoud, waarbij het areaal op het economisch meest rendabele moment wordt onderhouden, ontstaan pieken en dalen in de jaarlijkse uitgaven. Bij het Kaderbesluit infrastructuur 2016 is besloten een egalisatiereserve te vormen om deze schommelingen op te vangen en voor de provinciale begroting een gelijkmatige lastenontwikkeling te presenteren. De egalisatiereserve beheer en onderhoud DBI is per 2016 ingesteld. Eens in de 4 jaar wordt de budgetbehoefte voor het dagelijks en planmatig beheer en onderhoud berekend. Dit zal in 2020 weer herijkt worden. De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.</p>
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmaresultaat / programmabegroting
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2017
Looptijd	9999
Toelichting toevoegingen	Conform de Begroting 2018 zou voor het planmatig onderhoud € 18 mln in de reserve worden gestort. Als gevolg van de overbesteding op het planmatig onderhoud in 2018 is de storting verlaagd naar € 13,9 mln. Daarnaast is bij Voorjaarsnota 2018 een storting van € 2,7 mln geraamd vanuit het beklemdde jaarrekeningresultaat 2017.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk verplicht om het door PS vastgestelde kwaliteitsniveau voor het beheer en onderhoud te kunnen handhaven zoals is vastgesteld bij de Nota Kapitaalgoederen (2016). In 2020 zal een geactualiseerde Nota Kapitaalgoederen bestuurlijk ter besluitvorming aan PS worden voorgelegd waarbij deze egalisatiereserve tevens zal worden betrokken.

Onderwerp:	Voormalig Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing 3 (ISV 3)
Inhoud en doel	In 2015 is door PS besloten om het restant van de beschikbare ISV 3 middelen, die niet meer als beklemd hoeven te worden aangemerkt, in te zetten voor doelen waarvoor het budget van het Rijk was bestemd. De middelen zijn beschikbaar gesteld voor de volgende onderwerpen uit het Hoofdlijnenakkoord: Uitvoeringsprogramma Groen (Doel 1-3), Kwaliteitsnet Goederenvervoer (Doel 2-1) en Beschermd, bekend en beleefbaar erfgoed (Doel 3-6). Jaarlijks zullen voor deze onderwerpen middelen aan de reserve worden onttrokken.
Functie	Spaar
Voeding	Overlopende passiva
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is in totaal € 3,2 mln aan de reserve onttrokken voor de volgende activiteiten: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Uitvoeringsprogramma Groen, Landschapstafel Leidse Ommelanden € 0,8 mln</li> <li>• Kwaliteitsnet Goederenvervoer, Beter benutten goederenvervoer € 1,9 mln</li> <li>• Beschermd, bekend en beleefbaar erfgoed, Opdrachten erfgoed &amp; ruimte € 0,5 mln.</li> </ul>
Toelichting beklemdheid	In 2015 hebben PS besloten om het restant van de beschikbare ISV3 middelen, die niet meer als beklemd hoeven te worden aangemerkt, in te zetten voor doelen waarvoor het budget van het Rijk was bestemd.

### Programmareserve 3

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Meerjarenplan Bodemsanering	40.598	3.933	5.767	38.764
Bedrijventerreinen	3.355	1.860	-349	5.564
Alt.locatie Hoeksche Waard	9.000	0	6.570	2.430
Mitigatie/Energie	1.817	270	723	1.364
Overcommitting OP-West	3.485	1.220	0	4.705
Interreg-cofinanciering EFRO	14.226	0	2.523	11.703
Greendeal Zonnepanelen-asbest	871	0	467	404
InnovationQuarter	4.700	0	0	4.700
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	13.585	0	335	13.250
Regionale netwerken topsectoren	2.215	750	840	2.125
Duurz.expl.energiepotent.Zuidplasp.	113	0	0	113
Risicoreserve Energiefonds	9.000	9.125	610	17.515
Versterking economie	26.651	3.400	10.575	19.475
MIT MKB Innovatiestimulering topsect	8.049	6.400	4.120	10.328
Implementatie Omgevingswet	4.598	0	1.292	3.306
Opstellen integrale onderzoeksagenda	358	300	207	451
Regionale gebiedsgerichte projecten	7.000	0	2.839	4.161
Zuidelijke Randstad	180	89	11	258
Energietrans.gebouwde omg.&glastuinb	0	422	0	422

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Risicoreserve RegMed XB	0	1.200	0	1.200
Risicoreserve Waste to Chemistry	0	3.000	0	3.000
Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	3.438	0	1.500	1.938
IRP Goeree-Overflakkee	525	0	251	274
<b>Totaal</b>	<b>153.763</b>	<b>31.968</b>	<b>38.281</b>	<b>147.451</b>

*Overzicht beklemming programmareserve*

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 31-12-2018	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	Waarvan niet verplicht
Meerjarenplan Bodemsanering	38.764	0	38.764	0
Bedrijventerreinen	5.564	5.564	0	0
Alternatieve locatie Hoeksche Waard	2.430	2.430	0	0
Coolport-middelen	0	0	0	0
Mitigatie / Energie	1.364	0	1.264	100
Overcommitting OP-West	4.705	0	0	4.705
Interreg-cofinanciering EFRO	11.703	5.307	6.396	0
Greendeal Zonnepanelen-asbest	404	0	404	0
InnovationQuarter	4.700	0	4.700	0
Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder	13.250	0	13.250	0
Regionale netwerken topsectoren	2.125	1.133	992	0
Duurzame exploitatie energiepotentieel in de Zuidplaspolder	113	0	113	0
Risicoreserve Energiefonds	17.515	0	17.515	0
Versterking economie	19.475	2.919	16.556	0
MIT MKB Innovatieregeling Topsectoren	10.328	10.328	0	0
Implementatie Omgevingswet	3.306	0	3.306	0
Opstellen integrale onderzoeksagenda	451	0	451	0
Regionale gebiedsgerichte economische projecten	4.161	3.054	1.107	0
Zuidelijke Randstad	258	0	258	0
Energietransitie gebouwde omgeving en glastuinbouw	422	0	422	0
Risicoreserve RegMed XB	1.200	0	1.200	0
Risicoreserve Waste to Chemistry	3.000	0	3.000	0
Bedrijventerreinen: IRP Oude Rijnzone	1.938	1.938	0	0
IRP Goeree-Overflakkee	274	0	200	74
<b>Totaal</b>	<b>147.450</b>	<b>32.673</b>	<b>109.898</b>	<b>4.879</b>

### Toelichting programmareserve

Onderwerp:	Meerjarenplan Bodemsanering
Inhoud en doel	Via het provinciefonds ontvangt de provincie een decentralisatieuitkering voor de uitvoering van het meerjaren werkprogramma bodem 2010-2014. Het werkprogramma is een uitwerking van het Bodemconvenant dat met Rijk en gemeenten is overeengekomen. Met ingang van 2015 (tot en met 2020) ontvangt de provincie, als decentralisatieuitkering via het provinciefonds, middelen voor uitvoering van het convenant "Bodem en ondergrond" (op 17 maart 2015 door Rijk, VNG, IPO en UvW vastgesteld). Op landelijk niveau participeert de provincie in de voorbereiding van een nieuw bodemconvenant 2016-2020. Of hierna nog continuering van de decentralisatieuitkering zal plaatsvinden is niet zeker. Met de programmareserve (Egalisatiereserve) kunnen verschillen in het kasritme over de looptijd van het werkprogramma worden opgevangen. Kasritmeverschillen kunnen ontstaan door versnellingen of vertragingen in de uitvoering van projecten en door verschillen in de uitgaven voor het werkprogramma en het vaste kasritme van inkomsten uit de decentralisatieuitkering. Looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2011
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	De verminderingen betreffen de reguliere bestaande onttrekkingen ter grootte van € 5,8 mln. Onderstaand worden de grootste onttrekkingen toegelicht: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Uitvoering sanering spoed- en nazorglocaties: € 4,3 mln;</li> <li>• Project sanering Rhoonse Stort: € 0,2 mln;</li> <li>• Uitvoeringsprogramma Bodem: € 0,3 mln;</li> <li>• Meerjarig subsidie voor Nieuwerkerk Zelling-De onderneming: € 0,6 mln;</li> <li>• Sanering Hollandsche IJssel: € 0,2 mln;</li> <li>• Overige uitgaven: € 0,2 mln.</li> </ul>
Toelichting toevoegingen	De vermeerdering betreft de doeluitkering uit het provinciefonds ter grootte van € 3,9 mln.

Onderwerp:	Bedrijventerreinen
Inhoud en doel	Het leveren van een bijdrage aan de groei van de werkgelegenheid via het stimuleren van investeringen in de noodzakelijke ruimtelijke voorwaarden. De middelen in de programmareserve zijn bestemd voor de ontwikkeling van bedrijventerreinen door middel van uitgifte van meerjarige projectsubsidies met een looptijd van maximaal zeven jaar (met de mogelijkheid om met drie jaar extra te verlengen).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voordracht GS, nr. 4408 van 5 september 1995. In 1996 is de verordening ontwikkelingsfonds bedrijventerreinen vastgesteld. In 1997 is de eerste beschikking / subsidie verstrekt.
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is sprake van een lagere onttrekking aan de reserve Bedrijventerreinen vanwege fasering naar 2019.
Toelichting toevoegingen	De storting voor bedrijventerreinen is lager dan geraamd als gevolg van verlaagde subsidie-vestigingen en uitstel van projecten. Dit leidt in 2018 tot een vrijval van circa € 1,5 mln ten gunste van de algemene middelen.



Toelichting beklemndheid	De omvang van de reserve per eind 2018 komt, gecombineerd met de exploitatiebudgetten die aanwezig zijn, overeen met de maximale subsidie last die voortvloeit uit de nog onderhanden bedrijventerreinendossiers. Er wordt permanent gemonitord of dossiers uiteindelijk lager dan maximaal worden afgesloten en de daarmee vrijvallende middelen worden uit de reserve verwijderd ten gunste van de algemene ruimte van de provincie.
--------------------------	--

Onderwerp:	Alternatieve locatie Hoeksche Waard
Inhoud en doel	De programmareserve is ingesteld voor het realiseren van 120 ha haven gerelateerd bedrijventerrein ten behoeve van de Rotterdamse regio en voor de versterking van de Rotterdamse haven. De groene inpassing van het bedrijventerrein wordt door de Gemeenschappelijke Regeling Nieuw Reijerwaard nader uitgewerkt in samenspraak met de omgeving. Verwacht werd realisatie in 2017. Het inpassingsplan heeft inmiddels de Raad van State-procedure doorlopen en is eind 2015 onherroepelijk geworden. Uit overleg tussen de provincie, de Gemeenschappelijke regeling Nieuw Reijerwaard en de gemeente Rotterdam is naar voren gekomen dat een afgeronde subsidieaanvraag in 2018 aan de voorwaarden voldoet (het subsidiekader voor de groene inpassing van Nieuw-Reijerwaard). In 2018 is besloten een begrotingssubsidie van € 9 mln toe te kennen. Deze wordt gefaseerd toegekend in de periode 2018-2023.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget en financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2010
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	Begroot werd een onttrekking van € 9 mln. Vanwege gedeeltelijke fasering naar 2019-2023 is feitelijk € 6,6 mln onttrokken. Het restant volgt vanaf 2019.
Toelichting toevoegingen	Niet van toepassing.
Toelichting beklemndheid	De groene inpassing van het bedrijventerrein is door de Gemeenschappelijke Regeling Nieuw Reijerwaard nader uitgewerkt in samenspraak met de omgeving. Realisatie vindt plaats in de periode 2018-2023. Het volledige bedrag is in 2018 door PS toegekend als begrotingssubsidie. De fasering 2019-2023 behelst € 2.430.000.

Onderwerp:	Coolport-middelen
Inhoud en doel	De via het provinciefonds ontvangen middelen worden gereserveerd voor de uitvoering van het project Coolport. Doel van dit project is om de Greenportbedrijven meer gebruik te laten maken van, in eerste instantie, de binnenvaartfaciliteiten van de Rotterdamse haven. Volgens de Havenvisie 2030 wordt de Coolport daarmee het verscentrum van Europa.
Functie	Spaar
Voeding	Decentralisatie € 3,2 mln in 2012, € 1,8 mln in 2013, € 1,7 mln in 2014, € 2,3 mln in 2015 en € 1 mln in 2016.
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012
Looptijd	2017

Onderwerp:	Mitigatie / Energie
Inhoud en doel	Ter uitvoering van een aantal specifieke projecten op energiegebied is de programmareserve bestemd voor aanvragen in het kader van de subsidieregeling warmte. Bij Voorjaarsnota 2012 werd een deel van programmareserve in programma 1 overgebracht naar programma 3, dit vanwege de nieuwe programmastructuur.

Functie	Egalisatie
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2007 / Voorjaarsnota 2012
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 0,6 mln onttrokken aan de reserve wegens uitkeringen in het kader van subsidiedossiers Lokale Initiatieven. Tevens is het rekeningresultaat 2017 van € 0,2 mln onttrokken ter dekking van programmauitgaven van energietransitie.
Toelichting toevoegingen	In 2018 is € 0,1 mln gestort vanuit structurele programmamiddelen van het programma energietransitie wegens terugbetaling van meerkosten in de beginfase. Daarnaast is € 0,2 mln vanuit de algemene reserve gestort in deze bestemmingsreserve. Dit betreft het rekeningresultaat 2017 van het programma Energietransitie.
Toelichting beklemdheid	De reserve is ingesteld ter uitvoering van de Nota Intensivering Energiebeleid en voor uitgestelde uitgaven door de markt voor subsidie aan kleinschalige lokale energieprojecten. Het saldo ultimo 2018 is vrijwel geheel ter financiering van de subsidieregeling lokale initiatieven. De overige middelen van € 0,1 mln zijn ter uitvoering van de energieagenda. Er zijn duidelijke bestuurlijke intenties, maar een nadere invulling is nog niet bekend bij FJZ. Dit deel wordt daarom gekenschetst als onbeklemd.

Onderwerp:	Overcommittering OP-West
Inhoud en doel	Deze reserve dient ter dekking van risico's door overcommittering en de dekking van de bevoorschotting van de management autoriteit van het Landsdeel West voor overcommitteringsprojecten OP West.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2012
Looptijd	2025
Toelichting toevoegingen	Voor het onderwerp Overcommittering OP west is 2018 € 1,2 mln toegevoegd vanwege de afrekening met de EU.
Toelichting beklemdheid	De definitieve eindafrekening vanuit de EU is ontvangen, de volledige eindstand 2018 valt aan de provincie Zuid-Holland. Er wordt niets teruggevorderd door de EU. De middelen in de reserve zijn gekenschetst als niet beklemd. De betrokken vakafdeling Samenleving en Economie maakt momenteel plannen om het onderwerp waar de Overcommittering betrekking op had, te verlengen. Afhankelijk van de voortgang en de goedkeuring van die plannen zullen de huidige middelen opnieuw voor dit onderwerp heringezet kunnen worden. Bij afwijzing van bedoelde plannen of bij tussentijdse urgente zaken kunnen de middelen heringezet worden voor andere onderwerpen binnen of buiten Samenleving en Economie.

Onderwerp:	Interreg-cofinanciering EFRO
Inhoud en doel	De voor de Beleidsvisie en het Uitvoeringsprogramma Regionale Economie en Energie beschikbare middelen worden voor dit doel gereserveerd. Het betreft de provinciale cofinanciering van EFRO-projecten. Deze programmareserve zal voorzien in het kasritme van deze projecten.
Functie	Spaar
Voeding	Programma 3
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012

Looptijd	2022
Toelichting onttrekkingen	Voor het onderwerp EFRO Interreg zijn in 2018 uitgaven gedaan ad € 2,5 mln. De uitgaven 2018 zijn lager dan geraamd. Het betreft hier een meerjarig programma, waardoor een deel wordt gefaseerd naar 2019.
Toelichting toevoegingen	Voor het onderwerp EFRO Interreg zijn tot en met 2017 middelen in de reserve gestort. In 2017 is een laatste storting in de reserve EFRO Interreg gedaan van € 2,5 mln. Vanaf 2018 is geen sprake meer van stortingen.
Toelichting beklemdheid	De stand van de reserve per 31-12-2018 is voor het overgrote deel noodzakelijk om het maximaal te besteden budget voor de onderwerpen EFRO en Interreg te kunnen uitgeven. Hiervan is op het moment van schrijven al € 5,3 mln daadwerkelijk aan verleende subsidies besteed en daarom juridisch verplicht. Er is daarnaast, passend binnen beleidsafspraken, begroot dat er nog voor € 6,4 mln aan gesubsidieerde activiteiten door de markt zal worden uitgevoerd in 2019 en verder.

Onderwerp:	Greendeal Zonnepanelen-asbest
Inhoud en doel	Met het ministerie van Infrastructuur en Milieu is het convenant 'asbestdak eraf, zonnepanelen erop' aangegaan, waarin de provincie met behulp van rijksgeld zorg draagt voor de uitvoeringsregeling om asbestdaken bij agrarische ondernemers te saneren, in die gevallen waarin zonnepanelen op de betreffende daken wordt geplaatst. Subsidieregeling Zonnepanelen. Het budget voor de nieuwe subsidieregeling zonnepanelen ad € 0,9 mln is in de Najaarsnota 2017 en de Begroting 2018 verdeeld over de periode 2017–2023. Het deel voor 2018-2023 wordt onttrokken aan de reserve Greendeal zonnepanelen.
Functie	Spaar
Voeding	Rijksbijdrage
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2012
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 0,5 mln onttrokken aan de reserve wegens uitkeringen in het kader van subsidiedossiers 'asbest eraf, zonnepanelen erop'.
Toelichting beklemdheid	Deze middelen zijn bestuurlijk beklemd omdat zij het gevolg zijn van het convenant 'asbest eraf, zonnepanelen erop' waarin de provincie met behulp van rijksgeld zorg draagt voor de uitvoeringsregeling om asbestdaken bij agrarische ondernemers te saneren, in die gevallen waarin zonnepanelen op de betreffende daken worden geplaatst.

Onderwerp:	InnovationQuarter
Inhoud en doel	Programmabudget; herallocatie middelen Economie van in totaal € 4,7 mln; 2013 tot en met 2016. Looptijd: De einddatum wordt definitief bepaald na de volstorting van het Participatiefonds, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Buffer
Voeding	Programmabudget (herallocatie middelen Economie van in totaal € 4,7 mln (2013 tot en met 2016).
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2013
Looptijd	9999
Toelichting beklemdheid	Het risico voor PZH dat samenhangt met een mogelijke waardedaling van het aandelenbezit in IQ wordt tot nu toe ingeschat op € 4,7 mln. Hierop is de reservestand gebaseerd (ook € 4,7 mln). Gezien de aard van de reserve is de stand te schetsen als bestuurlijk beklemd.

Onderwerp:	Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder
Inhoud en doel	Betreft de inzet van de Nota Ruimte middelen ten behoeve van het Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder. Op basis van de geactualiseerde planning voor de uitvoering van het project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder worden in 2024 de laatste middelen uit de reserve ingezet.
Functie	Spaar
Voeding	De bestemmingsreserve wordt gevoed door het restant van de aan het ROZ toegekende Nota Ruimte middelen en de aan de provincie gedecentraliseerde middelen naar aanleiding van de Nota Ruimte.
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2014
Looptijd	2024
Toelichting onttrekkingen	Voor de Groene Waterparel, Restveengebied en Zuidplaspolder is € 0,3 mln onttrokken.
Toelichting beklemdheid	Het restant van de door het Rijk definitief vastgestelde bijdrage op basis van de business case voor de duurzame ontwikkeling van de Zuidplaspolder en de restantmiddelen na opheffing van de GR ROZ zijn in 2014 aan de provincie overgedragen. De middelen in deze reserve moeten worden ingezet ten behoeve van de verdere ontwikkeling van de Zuidplaspolder in de vorm van diverse projecten.

Onderwerp:	Regionale netwerken topsectoren
Inhoud en doel	Doel is om samenwerkingsverbanden te ondersteunen tussen de publieke en private partijen met groeipotentie, in specifieke sectoren van de economie.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	2015
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking betreft uitloop vanuit het verleden.
Toelichting toevoegingen	De toevoeging bedraagt € 0,8 mln voor fasering naar 2019 van verleningen.
Toelichting beklemdheid	De subsidieregeling voor RNT (Regionale Netwerken Topsectoren) is in 2018 gewijzigd in de Subsidieregeling regionale netwerken voor innovatie Zuid-Holland (RNIZ). Bij de overgang is besloten de middelen in de reserve beschikbaar te stellen voor de nieuwe regeling. De stand per eind 2018 is deels juridisch beklemd op grond van reeds verleende subsidies op dossierniveau (€ 1,1 mln). Het resterende deel is in februari 2019 door PS toegekend aan het plafond 2019 en daarmee bestuurlijk verplicht.

Onderwerp:	Duurzame exploitatie energiepotentieel in de Zuidplaspolder
Inhoud en doel	Betreft middelen voor verdere uitwerking convenant 'Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder-Noord'. Deze taak is overgedragen aan de provincie na opheffing van de Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplaspolder (ROZ). De reserve zal gedurende de looptijd van het project Duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder ingezet worden. Specifieke planning is nu nog niet bekend.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	9999
Toelichting beklemdheid	Bij de opheffing van de Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplaspolder (ROZ) zijn deze middelen overgedragen aan de provincie ten behoeve van de verdere uitwerking van het convenant "Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder-Noord".

Onderwerp:	Risicoreserve Energiefonds
Inhoud en doel	In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is de oprichting van een risicoreserve Energiefonds verwoord. Voor nieuwe ambities en technieken die nodig zijn voor de energietransitie is een Energiefonds in het leven geroepen ter grootte van € 100 mln. Daarbij worden deelnemingen en participaties geselecteerd op rendement. Voor dit fonds wordt tevens een risicoreserve aangelegd van € 25 mln, ter afdekking van het financieel risico dat de provincie loopt in de deelnemingen en participaties. De middelen voor dit laatste aspect worden vrijgemaakt en worden gestort in een aparte reserve. Looptijd is onbepaald, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Buffer
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	2016
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 0,6 mln onttrokken voor de voorziening houdstermaatschappij Zuid-Holland BV
Toelichting toevoegingen	In 2018 is € 9,125 mln gestort conform Begroting 2018.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk beklemd omdat zij het gevolg zijn van de provinciale deelname in het Warmteparticipatiefonds. Onder voorbehoud van een positief besluit over de aanleg van het tracé naar Leiden wordt de deelname in het Warmteparticipatiefonds opgehoogd met € 25 mln naar totaal € 90 mln. De risicoreservering van 25% op holding niveau bij de Houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V. neemt hierdoor toe met € 6,25 mln naar een totaal van € 31,25 mln (ultimo 2020).

Onderwerp:	Versterking economie
Inhoud en doel	In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is afgesproken dat er extra geïnvesteerd wordt in het domein Economie. In de nadere uitwerkingsfase hiervan is een aantal afzonderlijke grote onderwerpen gedefinieerd, en daarnaast een cluster initiatieven waarvan de uitwerking pas in een tweede fase aan de orde is. Om de middelen die voor dit laatste onderdeel worden vrijgemaakt goed te kunnen monitoren is een extra reserve noodzakelijk. Voorzien wordt dat deze middelen worden ingezet voor subsidieverstrekking aan derden, waarbij die derden meer dan één jaar (het verleningsjaar) nodig zullen hebben voor uitvoering. Dat betekent dat de middelen die beschikbaar moeten zijn in het verleningsjaar, gedeeltelijk aan het einde van dat jaar opgespaard moeten worden in een reserve, om in de latere jaren onttrokken te worden zodra de activiteiten zijn uitgevoerd. In de Voorjaarsnota 2017 zijn de investeringsimpulsen verwerkt en toegelicht. In totaal is in 2017 € 22,5 mln in de reserve Versterking economie gestort. Het betreft de volgende onderdelen: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Transitiecampus: € 5 mln</li> <li>• Investeren in vernieuwing € 5 mln</li> <li>• Extra bijdrage MIT-MKB € 1 mln</li> <li>• Glastuinbouw Westland € 4 mln</li> </ul> Waste2chemicals (Chemiecluster Rotterdamse Haven): € 7,5 mln. De uitvoering vindt grotendeels in 2018 plaats: in dat jaar wordt € 10,5 mln aan de reserve onttrokken en aan de lasten toegevoegd. Voor Waste2chemicals worden nadere voorstellen uitgewerkt. Voor Glastuinbouw Westland ligt de nadruk van de uitvoering in 2019 (€ 3,3 mln). De extra bijdrage voor MIT (€ 1 mln) is in 2017 verwerkt. Looptijd is onbepaald, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget

Besluitvorming/instellingsjaar	2016
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 6 mln minder onttrokken dan geraamd. De intensiveringen uit de Impuls ten tijde van de Voorjaarsnota 2017 (van provinciebreed € 48 mln) vergen namelijk voor een deel ook fasering naar 2019 en volgende jaren. Het betreft onder meer Fieldlabs, SRON, SMITZH en campusregeling.
Toelichting toevoegingen	In totaal is in 2018 € 3,4 mln in de reserve Versterking economie gestort voor fasering campusregeling en fieldlabs.
Toelichting beklemdheid	<p>De stand per ultimo 2018 ad € 19 mln is volledig bestemd voor uitgaven in 2019 en verder. Dit komt vrijwel volledig voort uit de Impuls ten tijde van de Voorjaarsnota 2017 van provinciebreed € 48 mln. Deze middelen zijn bedoeld voor geadresseerde werkvelden waar bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt, zoals Transitiecampus (Accez), Modernisering Glastuinbouw Westland en Fieldlabs. De middelen zijn voor € 3 mln reeds juridisch verplicht (Glastuinbouw en Garantstelling EU project Track) en voor € 16,6 mln bestuurlijk verplicht. Ze zouden, voor zover de onderliggende plannen momenteel nog niet concreet genoeg zijn, kunnen worden heringezet elders bij de provincie. Echter, dit ligt gezien de reeds gemaakte bestuurlijke keuzes niet voor de hand.</p> <p>Een klein deel van de eindstand ad € 0,4 mln is bestemd voor financiering van Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving op het terrein van Energie in 2020 en 2021. De financiering uit deze reserve is gebaseerd op interne afspraken in de provinciale organisatie. De middelen zijn hier vooralsnog gekenschetst als bestuurlijk verplicht.</p> <p>De stand van de reserve ultimo 2018 is hoger dan geraamd bij Najaarsnota 2018 en Begroting 2019. In 2018 is fors minder onttrokken voor realisatie van de intensiveringen. De intensiveringen vergen namelijk voor een deel ook fasering naar 2019 en volgende jaren. Het betreft onder meer Fieldlabs, SRON, SMITZH en campusregeling.</p>

Onderwerp:	MIT MKB Innovatieregeling Topsectoren
Inhoud en doel	In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is afgesproken dat er extra geïnvesteerd wordt in het domein Economie. Een van de onderdelen die in de nadere uitwerkingsfase hiervan naar voren zijn gekomen is innovatiestimulering van het MKB. Om dit geïdentificeerde onderdeel goed te kunnen aansturen, is een extra reserve noodzakelijk gebleken. Deze middelen worden ingezet voor subsidieverstrekking aan derden, waarbij die derden meer dan één jaar (het verleningsjaar) nodig zullen hebben voor uitvoering. Dat betekent dat de middelen die beschikbaar moeten zijn in het verleningsjaar, gedeeltelijk aan het einde van dat jaar opgespaard moeten worden in een reserve, om in de latere jaren onttrokken te worden zodra de activiteiten zijn uitgevoerd.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	2016
Looptijd	2025
Toelichting onttrekkingen	Vanwege de grote belangstelling is in 2018 extra budget beschikbaar gesteld en zijn de lasten gestegen. Hiertoe is in totaal € 4,2 mln onttrokken.
Toelichting toevoegingen	In 2018 is € 6,4 mln gestort in verband met fasering van bestedingen in 2019 van eerder verleende subsidies.
Toelichting beklemdheid	Het volledige saldo per eind 2018 ad € 10,3 mln wordt hier aangemerkt als juridisch verplicht. Het betreft de begrote middelen die nodig zullen zijn om gesubsidieerde activiteiten die de markt pas na 2018 te bekostigen.

Onderwerp:	Implementatie Omgevingswet
Inhoud en doel	Op 22 maart 2016 heeft de Eerste kamer ingestemd met het wetsvoorstel Omgevingswet. De Omgevingswet vervangt 26 wetten geheel of gedeeltelijk (zoals de Wro, Wabo en Tracéwet). Invoering van deze wet zal zowel incidenteel als structureel financiële consequenties hebben voor decentrale overheden. De transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland worden geschat op € 6 mln in de periode 2016 -2020.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2016
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Voor de implementatie van de Omgevingswet is € 1,3 mln aan reservemiddelen ingezet.
Toelichting beklemndheid	De gereserveerde middelen dienen ter dekking van de transitiekosten die, conform het bestuursakkoord voor Zuid-Holland, worden gemaakt voor de implementatie van de wet. De implementatieperiode loopt vooralsnog t/m juni 2019.

Onderwerp:	Opstellen integrale onderzoeksagenda
Inhoud en doel	Om maatschappelijke opgaven op te kunnen lossen wordt een integrale onderzoeks- en verkenningenagenda opgesteld. Hiervoor zullen in de komende jaren nieuwe sector doorsnijdende lange termijn onderzoeken worden opgestart. De benodigde middelen worden beschikbaar gesteld door de 5 beleidsafdelingen en kunnen door de inzet van deze reserve flexibel worden ingezet. Wanneer er duidelijkheid is over de inhoud van de agenda en op te starten onderzoeken zullen de benodigde middelen aan deze reserve worden onttrokken. Op basis van de geactualiseerde agenda wordt de looptijd verlengd van 2019 naar 2020.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2016
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking voor de Toekomstagenda in 2018 is € 0,2 mln.
Toelichting toevoegingen	De vermeerdering betreft een tranche van € 0,3 mln die door vijf deelnemende beleidsafdelingen wordt ingezet.
Toelichting beklemndheid	Ten behoeve van het opstellen van een integrale onderzoeks- en verkenningenagenda is een programmareserve gevormd ten laste van bestaande materiële budgetten. In 2016-2018 zijn en worden onderzoeken gestart die ten laste komen van deze reserve. Bij de actualisering van de agenda in 2017-2018 is vastgesteld dat de laatste onderzoeken van het programma gaan starten in 2019 en (deels) worden opgeleverd in 2020. In de Voorjaarsnota's van 2017-2018 is dit aangegeven door de ramingen voor deze reserve te laten lopen tot en met 2020.

Onderwerp:	Regionale gebiedsgerichte economische projecten
Inhoud en doel	Deze reserve bevat middelen die apart worden gehouden voor regionale gebiedsgerichte projecten. Omdat de projecten elk vakgebied van PZH moeten kunnen omvatten, is het karakter algemeen. In de loop van 2017 is een totaalbedrag van € 7 mln hiervoor vrijgemaakt en in deze reserve gestort. Eveneens in de loop van 2017 zijn plannen geconcretiseerd, voor € 6,1 mln. De cijfermatige gevolgen ervan zijn verwerkt en leiden tot een onttrekking uit de reserve in de jaren 2017-2019. Het initiatief voor dit onderwerp hangt sterk samen met de Impulslijst van € 48 mln - initiatief nummer 8; € 5 mln van de € 7 mln is hieruit afkomstig; € 2 mln was al eerder geadresseerd.

Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2016 (amendement 524)
Looptijd	2032
Toelichting onttrekkingen	De onttrekkingen in de jaren tot en met 2030 volgen het uitgavenpatroon van de onderliggende projecten.
Toelichting beklemdheid	Van de eindstand 2018 wordt vanwege aangegane verplichtingen € 3,1 mln gekenschetst als juridisch verplicht. Daarnaast zijn uitgaven en dus onttrekkingen voorzien tot en met het jaar 2030 voor € 1,1 mln.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Zuidelijke Randstad</b>
Inhoud en doel	Het restant van de middelen die door deelnemende partijen in de loop der jaren ter beschikking zijn gesteld ten behoeve van de uitgaven van het netwerk Zuidelijke Randstad blijft beschikbaar voor materiële uitgaven namens de netwerkpartners ten behoeve van het netwerk. De terugbetalingsverplichting die hier in het verleden op rustte is vervallen. Door een gewijzigde planning van de activiteiten worden in 2021 de laatste gereserveerde middelen ingezet.
Functie	Egalisatie
Voeding	De bestemmingsreserve is ontstaan uit de resterende middelen OVP Zuidvleugel
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Voor alliantiegesprekken, beleidsondersteuning en een herverdeling BTW met de partners van de voormalige eenheid Zuidvleugel wordt € 11.000 aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Het bedrag van de vermeerdering bedraagt € 0,1 mln inzake herverdeling BTW.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Energietransitie gebouwde omgeving en glastuinbouw</b>
Inhoud en doel	In de Begroting 2018 is € 8 mln gereserveerd voor Energietransitie Glastuinbouw en gebouwde omgeving. Gezien de spreiding van de activiteiten over de komende jaren, is een reserve nodig om de middelen die in de toekomst nodig zijn tijdelijk veilig te stellen en te bewaren.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2021
Toelichting toevoegingen	Wegens wijziging van de looptijd van de regeling lokale initiatieven is € 0,4 mln gestort in de reserve ter dekking van lasten in latere jaren.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk beklemd omdat deze in de Begroting 2018 door Provinciale Staten zijn toegekend voor Energietransitie Glastuinbouw en gebouwde omgeving. Hiervan is € 2,5 mln bestemd voor de subsidieregeling Lokale Initiatieven. Wegens wijziging van de looptijd zijn middelen gestort in de reserve ter dekking van lasten in latere jaren.



Onderwerp:	Risicoreserve RegMed XB
Inhoud en doel	Bij de behandeling van de PZH-Begroting 2018 in Provinciale Staten op 8 november 2017 is amendement 582 aangenomen. Daarin is sprake van het aanmaken van een risicoreserve voor het onderwerp RegMed XB (Economie) waarin € 1,2 mln gestort wordt in 2018. De risicoreserve is bedoeld voor het opbouwen van een risicobuffer voor een nog nader te concretiseren investeringsbeslissing. Looptijd is onbekend, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	9999
Toelichting toevoegingen	Bij Kadernota 2019-2022 is besloten om in 2018 € 1,2 mln te storten.
Toelichting beklemdheid	Bij de behandeling van de Begroting 2018 in Provinciale Staten op 8 november 2017 is amendement 582 aangenomen. Daarin is sprake van het aanmaken van een risicoreserve voor het onderwerp RegMed XB (Economie) waarin € 1,2 mln gestort wordt in 2018. De risicoreserve is bedoeld voor het opbouwen van een risicobuffer voor een nog nader te concretiseren investeringsbeslissing. Gezien het karakter van risicoreserve is er voor gekozen om de eindstand 2018 te kenschetsen als bestuurlijk verplicht.

Onderwerp:	Risicoreserve Waste to Chemistry
Inhoud en doel	Een van de punten uit het versterken van de Economie in Zuid-Holland (onderdeel van het Hoofdlijnenakkoord 2016-2019) is extra aandacht voor het chemiecluster in de haven van Rotterdam. Om de risico's van de lening van circa € 7,5 mln die aan dit cluster wordt verstrekt goed in te dekken, is het noodzakelijk om een separate risicoreserve voor dit chemiecluster te maken.
Functie	Buffer
Voeding	Algemene middelen
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2018
Looptijd	9999
Toelichting toevoegingen	Om de risico's van de lening van circa € 7,5 mln die aan dit cluster wordt verstrekt goed in te dekken, is in 2018 € 3 mln in een separate risicoreserve voor dit chemiecluster gestort.
Toelichting beklemdheid	Een van de punten uit het versterken van de Economie in Zuid-Holland (onderdeel van het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019) is extra aandacht voor het chemiecluster in de haven van Rotterdam. Om de risico's van de lening van circa € 7,5 mln die aan dit cluster wordt verstrekt goed in te dekken, is het noodzakelijk om een separate risicoreserve voor dit chemiecluster te maken. De volledige stand ad € 3 mln heeft het karakter van afdekken van de financiële risico's van deze lening.

Onderwerp:	Bedrijventerreinen: IRP Oude Rijnzone
Inhoud en doel	Doel van het project Oude Rijnzone is het realiseren van een samenhangende ontwikkeling en integrale uitvoering van werken, wonen, infrastructuur, recreatieve en groen-blauwe structuur, gericht op duurzame ruimtelijke ontwikkeling van het gebied de Oude Rijnzone als onderdeel van het Groene Hart. De middelen in de reserve zijn specifiek ter dekking van de Uitvoeringssubsidies Herstructurering Bedrijventerreinen in de Oude Rijnzone (momenteel enkel nog gebied Hoogewaard).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget

Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2010
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	De vermindering komt rechtstreeks voort uit het subsidiedossier Hoogewaard waarvoor deze reserve is bestemd. De vermindering volgt het door de subsidieontvanger aangegeven activiteitenpatroon over de looptijd. Het gedeelte voor 2018 wordt als last getoond in de Jaarrekening 2018 van de provincie en gedekt uit deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Niet van toepassing.
Toelichting beklemdheid	De totale omvang van de reserve is juridisch beklemd. Het subsidiedossier Oude RijnZone (bedrijventerrein Hoogewaard) vormt de volledige onderbouwing bij deze reserve.

Onderwerp:	IRP Goeree-Overflakkee
Inhoud en doel	Het doel van deze reserve betreft het realiseren van projecten die een rechtstreeks verband hebben met het gebied Goeree-Overflakkee.
Functie	Spaar
Voeding	Enmalig, uit reserve IRP Delflandse kust
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2013
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	Zoals voorzien en geaccordeerd in het budget voor 2018 zijn er uitgaven voor het gebied Goeree-Overflakkee ten laste gebracht van deze reserve. Het betreft voor het overgrote deel kosten voor het project rondom de Getijdecentrale. De onttrekking is beperkt en bedraagt € 0,25 mln.
Toelichting beklemdheid	Van de eindstand ad € 274.000 is voorzien dat er in 2019 en verder nog € 0,2 mln wordt onttrokken. Het beperkte restant a € 74.000 is nog niet ingezet. Dit gedeelte zou elders bij de provincie heringezet kunnen worden.

#### Programmareserve 4

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	7.507	6.000	3.136	10.371
Totaal	7.507	6.000	3.136	10.371

#### Overzicht beklemming programmareserve

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 31-12-2018	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	Waarvan niet verplicht
Restauratie rijksmonumenten en erfgoedlijnen	10.371	7.371	3.000	0
Totaal	10.371	7.371	3.000	0

### Toelichting programmareserve

Onderwerp:	Restauratie rijksmonumenten en erfgoedlijnen
Inhoud en doel	De programmareserve is bedoeld voor de uitvoering door de provincie van het gedecentraliseerde restauratiebeleid van rijksmonumenten. De middelen worden ingezet voor subsidieverlening en de matchingsafspraken met betrekking tot het ruimtelijk beleid voor het erfgoed. Wegens het meerjarige karakter van de subsidies loopt het uitgavenpatroon niet synchroon met het vaste kasritme van de decentralisatieuitkering. Looptijd is onbepaald, daarom is 9999 ingevuld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2012
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	Er wordt € 3,2 mln aan de reserve onttrokken wegens de uitvoering in 2018 van uitgestelde activiteiten die horen bij subsidieverleningen 2017 en eerder.
Toelichting toevoegingen	Er wordt € 6 mln aan de reserve toegevoegd wegens gesubsidieerde activiteiten die horen bij subsidieverleningen 2018 maar pas in 2019 of later zullen worden uitgevoerd. De middelen worden zolang bewaard in de reserve.
Toelichting beklemdeheid	De stand van de reserve wordt vrijwel volledig onderbouwd door de optelling van uitgestelde activiteiten bij subsidieontvangers. De activiteiten vinden plaats in 2019 of later. De stand van de reserve is voor € 7 mln juridisch verplicht. Daarnaast is er een bestuurlijke verplichting van € 3 mln voor de Kanjerregeling. Dit is door PS in 2018 geaccordeerd.

### Reserves Overzichten, Middelen en Overhead

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12- 2017	Toevoegingen	Onttrekkingen	Saldo per 31-12- 2018
Groot onderhoud MJOP gebouwen	2.473	0	0	2.473
Egalisatiereserve afschrijvingslst.	33.673	46.200	3.291	76.582
Alertheidsbudget	0	5.000	2.300	2.700
Strategische investeringen	0	1.500	1.500	0
Reserve Nazorg stortplaatsen	0	5.713	0	5.713
Reserve Vitaliteit	0	261	29	233
Frictiekosten algemeen	420	0	64	356
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	1.234	358	0	1.592
Jonge ambtenaren	285	0	0	285
Kickstart	361	80	350	92
<b>Totaal</b>	<b>38.447</b>	<b>59.113</b>	<b>7.534</b>	<b>90.026</b>

*Overzicht beklemming programmareserve*

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo reserve 31-12-2018	Waarvan juridisch verplicht	Waarvan bestuurlijk verplicht	Waarvan niet verplicht
Groot onderhoud MJOP gebouwen	2.473	0	2.473	0
Egalisatiereserve afschrijvingslasten	76.582	0	75.687	895
Alertheidsbudget	2.700	0	2.700	0
Reserve Strategische investeringen	0	0	0	0
Reserve Nazorg stortplaatsen	5.713	0	5.713	0
Reserve Vitaliteit	233	0	233	0
Frictiekosten Algemeen	356	21	209	126
Egalisatiereserve kapitaallasten nota IWA Bedrijfsvoering	1.592	0	0	1.592
Jonge ambtenaren	285	0	285	0
Kickstart	92	0	92	0
<b>Totaal</b>	<b>90.026</b>	<b>21</b>	<b>87.392</b>	<b>2.613</b>

*Toelichting programmareserve*

<b>Onderwerp:</b>	<b>Groot onderhoud MJOP gebouwen</b>
Inhoud en doel	Bij Begroting 2016 zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor de vorming van de voorziening groot onderhoud op basis van het Meerjarenonderhoudsplan gebouwen 2015-2030. Looptijd: Bepaald. In de meerjarenbegroting is het MJOP voor 15 jaar vastgesteld. Wegens vertraging o.a. door extra onderzoek voor duurzaamheid zullen de verwachte uitgaven later plaatsvinden dan verwacht. Omdat de geplande maximale storting in de voorziening wegens het spreidingsprincipe niet zomaar meer mag plaatsvinden is in 2016 een reserve Onderhoud gebouwen ingesteld, waarmee de beschikbaar gestelde middelen beschikbaar blijven voor het meerjarige onderhoud.
Functie	Spaar
Voeding	Exploatiemiddelen Begroting 2016
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	9999
Toelichting beklemmdheid	De gehele reserve ad € 2,5 mln Groot onderhoud gebouwen is bestuurlijk verplicht, aangezien dit bedrag is bestemd voor de aanstaande verbouwing van het C gebouw en groot onderhoud overige gebouwen. Tevens heeft deze reserve een koppeling met de voorziening Groot onderhoud gebouwen MJOP.
<b>Onderwerp:</b>	<b>Egalisatiereserve afschrijvingslasten</b>
Inhoud en doel	Omdat investeringsprojecten soms op een ander moment worden uitgevoerd (en geactiveerd) dan oorspronkelijk begroot, verschuift een deel van de afschrijvingslasten in de tijd. Als dit zich voordoet, dan worden de bijbehorende dekkingsmiddelen met de egalisatiereserve afschrijvingslasten verrekend. Ook de effecten van verschuivingen tussen exploitatie- en investeringsmiddelen worden met deze reserve verrekend. Hierdoor worden afwijkingen in de langetermijnontwikkeling van de afschrijvingslasten zoveel mogelijk 'afgevlakt', wat ten goede komt aan de stabiliteit van de begroting.
Functie	Egalisatie

Voeding	Uit de vrijvallende kapitaallasten
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2010 (wijziging Voorjaarsnota 2017/Kadernota 2018-2021)
Looptijd	2044
Toelichting onttrekkingen	Ter verevening van de afschrijvingslasten is € 3,3 mln aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	De berekende vrijval van de afschrijvingslasten ad. € 46,2 mln als gevolg van doorgeschoven investeringen in voorgaande jaren is in de reserve gestort.
Toelichting beklemdheid	Voor de egalisatiereserve kapitaallasten is bij het opstellen van de begroting 2019 (besluit genomen in 2018) besloten dat deze opgeheven gaat worden. Om die reden is in de begroting 2019 rekening gehouden met meevallers, optellend tot € 75,6 mln. Bij Jaarrekening 2018 blijkt dat een extra € 0,9 mln boven op de begrote dotatie geboekt is, wat vrijvalt in 2019 en waar nog geen bestemming aan gegeven is anders dan vrijval aan de algemene reserve.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Alertheidsbudget</b>
Inhoud en doel	Instellen van een alertheidsbudget voor € 5 mln in zowel 2018 als 2019. Daarmee creëren we slagkracht en budgettaire ruimte voor opgaven die wij niet nu voorzien maar ongetwijfeld met urgentie op ons af zullen komen. Voorstellen die in het kader van het alertheidsbudget gedaan worden, zullen uiteraard voor besluitvorming aan uw Staten worden voorgelegd.
Functie	Spaar
Voeding	Algemene reserve
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	Bij Begroting 2019 is deze reserve opgeheven en is het begrote saldo per einde 2018 vrijgevallen. Bij Najaarsnota 2018 werd dit eindsaldo van de reserve begroot op € 2,7 mln. Van de bij najaarsnota geplande onttrekkingen ad € 2,3 mln zijn o.a. de onttrekkingen voor CLINSH (€ 0,5 mln), Uitvoering verstedelijking (€ 0,1 mln) en Gebiedsontwikkeling Krimpenerwaard (€ 0,1 mln) uitgevoerd. Aangezien deze daadwerkelijke onttrekkingen in 2018 lager zijn geweest dan bij Najaarsnota 2018 begroot is het restant van deze reserve in 2018 (€ 1,4 mln) is vrijgevallen.
Toelichting toevoegingen	Conform Najaarsnota 2018 is € 5 mln toegevoegd aan de reserve Alertheidsbudget.
Toelichting beklemdheid	Bij Begroting 2019 is besloten deze reserve per 1-1-2019 op te heffen. Het geplande saldo per 31-12-2018 valt in 2019 vrij in de algemene reserve.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Reserve Strategische investeringen</b>
Inhoud en doel	Proceskosten en verkenningen diepte-investeringen: voor proceskosten en verkenningen diepte-investeringen in 2018 € 1,5 mln beschikbaar te stellen. Gezien de financiële ruimte die de komende 6 jaar verwacht wordt, wil dit college enkele strategische verkenningen starten naar diepte-investeringen. Het college beseft dat dit een strategisch debat is dat de huidige collegeperiode overstijgt.
Functie	Spaar
Voeding	Algemene reserve
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018 A582
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	Conform Voorjaars- en Najaarsnota 2018 is € 1,4 mln aan de reserve Strategische investeringen onttrokken, merendeels voor energieagenda (€ 0,4 mln), circulaire economie (€ 0,3 mln) en klimaatadaptatie (€ 0,5 mln). Het restant van deze reserve ad. € 0,1 mln is vrijgevallen.

Toelichting toevoegingen	Conform Voorjaarsnota 2018 is € 1,5 mln aan de reserve Strategische investeringen toegevoegd.
--------------------------	---

Onderwerp:	Reserve Nazorg stortplaatsen
Inhoud en doel	Deze reserve heeft een relatie met de voorziening nazorg stortplaatsen. In de recent uitgevoerde ALM-studie (begin 2018) worden verschillende beleggingsmixen in verschillende scenario's doorgerekend. Mede aan de hand van deze studie worden in de nabije toekomst besluiten genomen omtrent de te volgen beleggingsmix. Daaropvolgend wordt mogelijk het beleggingsstatuut aangepast om vervolgens de gekozen mix ten uitvoering te leggen. Dit resulteert mogelijk in een besluit tot aanpassing van de rekenrente dat tot uiting komt in de tarieventabel bij de Verordening nazorgheffing eind 2018. De verwachting op basis van de ALM studie is dat de rekenrente gaat stijgen en deze verwachting dient nu bij de Jaarrekening 2017 te worden meegenomen. Op basis hiervan wordt de voorziening Nazorg Stortplaatsen verlaagd met € 5,7 mln. Aangezien er nog geen besluit is genomen en nog diverse onzekerheden spelen wordt voorgesteld de middelen ad € 5,7 mln nog wel beschikbaar te houden voor dit doel en deze onder te brengen in een bestemmingsreserve 'Egalisatiereserve fonds nazorg'.
Functie	Egalisatie
Voeding	Voorziening nazorg stortplaatsen
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2017
Looptijd	2023
Toelichting toevoegingen	De vermeerdering betreft het beklemde vrijval vanuit de voorziening Nazorg stortplaatsen bij de Jaarrekening 2017. De vrijval is gestort in de reserve Nazorg.
Toelichting beklemdheid	In afwachting van besluitvorming over de rekenrente wordt deze reserve aangehouden. Omdat er geen juridische of bestuurlijke afspraken zijn over inzet van deze reserve rust er geen verplichting op het saldo van deze reserve.

Onderwerp:	Reserve Vitaliteit
Inhoud en doel	De reserve Vitaliteit zal worden gebruikt om de vitaliteit van de ambtenaren te vergroten.
Functie	Buffer
Voeding	Eenmalig uit de reserve Kickstart
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2018
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 0,03 mln onttrokken aan de reserve Vitaliteit om de vitaliteit van de ambtenaren te vergroten.
Toelichting toevoegingen	De reserve Vitaliteit is in 2018 ingesteld uit de reserve Kickstart voor een bedrag van € 0,3 mln.
Toelichting beklemdheid	In 2017 is in een bestuurlijk overleg met de gedeputeerde personeel/middelen en de bonden besloten een bedrag van € 0,2 mln te bestemmen voor het vergroten van de vitaliteit van de ambtenaren.

Onderwerp:	Frictiekosten Algemeen
Inhoud en doel	Om aan de benodigde frictiekosten bij de taakstelling Focus met Ambitie (FmA) en het eerdere Organisatie van de Toekomst (OvT)-traject te kunnen voldoen is bij Najaarsnota 2012 de reserve Frictie Algemeen gevormd. De middelen voor OvT-traject zijn in ieder geval beschikbaar t/m 2019, voor het deel FmA gereserveerd is de looptijd nog niet bekend. Door middel van deze reserve kunnen fricties integraal worden opgelost. De beschikbare middelen kunnen binnen de kaders flexibel worden ingezet.

Functie	Spaar
Voeding	Overzichten, Middelen en Overhead
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	Om aan de taakstelling Focus met Ambitie (FmA) en het eerdere Organisatie van de Toekomst (OvT)-traject te kunnen voldoen aangaande de afbouw van de G.Z-H naar Staatsbosbeheer is in 2018 € 0,06 mln onttrokken aan de reserve Frictiekosten algemeen.
Toelichting beklemdheid	In 2019 zal naar verwachting nog € 0,02 mln nodig zijn voor de afbouw van de G.Z-H naar Staatsbosbeheer. De overige € 0,01 mln wordt gebruikt voor het afronden van het OvT-traject.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Egalisatiereserve kapitaallasten nota IWA Bedrijfsvoering</b>
Inhoud en doel	Opvangen van de effecten van het verschuiven van kasritmes van de investeringen op de berekende kapitaallasten. Deze reserve is ingesteld voor afwijkingen op gebied van bedrijfsvoering op basis van de nota IWA (2013).
Functie	Egalisatie
Voeding	Vrijval kapitaallasten
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2015
Looptijd	2044
Toelichting toevoegingen	Conform Begroting 2018 is € 0,3 mln toegevoegd aan de egalisatiereserve Kapitaallasten nota IWA bedrijfsvoering.
Toelichting beklemdheid	Er zijn nog geen verplichtingen voor deze reserve.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Jonge ambtenaren</b>
Inhoud en doel	Eind 2014 is in het Georganiseerd Overleg een besluit genomen dat 50% van het budget gedifferentieerd belonen 2014, te weten € 0,6 mln, beschikbaar wordt gesteld voor het aantrekken van jonge ambtenaren. Dit is daarmee bestuurlijk beklemd. Deze middelen zijn in de Voorjaarsnota 2015 beschikbaar gekomen en dienen de komende jaren beschikbaar te blijven voor het aantrekken van Jonge Ambtenaren. In de Najaarsnota 2015 is deze reserve ingesteld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	2020
Toelichting beklemdheid	Eind 2014 is in het Georganiseerd Overleg een besluit genomen dat 50% van het budget gedifferentieerd belonen 2014, te weten € 0,6 mln, beschikbaar wordt gesteld voor het aantrekken van jonge ambtenaren. Dit is daarmee bestuurlijk beklemd. Het restant van deze middelen ad € 0,28 mln is beschikbaar voor 2019 en volgende jaren.

<b>Onderwerp:</b>	<b>Kickstart</b>
Inhoud en doel	De reserve Kickstart is ingesteld voor de (loon)kosten van jonge ambtenaren (kickstarters). Het saldo is aangevuld met het restant aan gedifferentieerd belonen wat zodoende voor provinciale medewerkers beschikbaar blijft.
Functie	Egalisatie
Voeding	Overschot voorgaande jaren en 2017
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018

Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De (loon)kosten voor jonge ambtenaren (kickstarters) ad € 0,35 mln zijn onttrokken uit de reserve.
Toelichting toevoegingen	In 2018 is € 0,08 mln gestort in de reserve Kickstart. Dit betreft het restant aan gedifferentieerd belonen wat voor het provinciaal personeel beschikbaar blijft.
Toelichting beklemdeheid	In 2017 is in een bestuurlijk overleg met de gedeputeerde personeel/middelen en de bonden besloten de reserve beschikbaar te houden voor het aantrekken van jonge ambtenaren (zgn. kickstart).

## 8.5 Staat van voorzieningen

Voorzieningen (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoegingen	Onttrekkingen		Saldo per 31-12-2018
			Vrijval t.g.v. de exploitatie	Aanwending	
Voorziening Grondwaterheffing	3.219	0	0	200	3.019
Voorziening Premieleningen	71	0	0	0	71
Voorziening Pensioenen GS	11.102	916	0	492	11.527
Voorziening Grondbank RZG Zuidplas	9.600	0	0	0	9.600
Voorziening Nazorg stortplaatsen	2.553	0	0	0	2.553
Voorz.Groot onderhoud MJOP gebouwen	602	1.000	0	768	834
Voorziening Bentwoud	0	0	0	0	0
Voorziening Personeelsopleidingsbudg	0	1.435	0	571	864
Voorziening PMR 750 HA	0	5.753	0	0	5.753
<b>Totaal Voorzieningen</b>	<b>27.147</b>	<b>9.104</b>	<b>0</b>	<b>2.031</b>	<b>34.220</b>

In bovenstaand overzicht zijn de voorzieningen opgenomen zoals weergegeven onder de post voorzieningen op de balans. Naast deze voorzieningen zijn er een aantal voorzieningen die rechtstreeks in mindering gebracht moeten worden op de bijbehorende balansposten. Dit betreft de voorziening dubieuze debiteuren die rechtstreeks in mindering gebracht is op de debiteuren. Zie hiervoor de toelichting op de vlottende activa. Daarnaast zijn de voorzieningen voor deelnemingen rechtstreeks in mindering gebracht op de deelnemingen. Zie hiervoor de paragraaf verbonden partijen voor een overzicht en de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing voor een toelichting.

### Toelichting op de voorzieningen

Onderwerp	Grondwaterheffing
Inhoud en doel	De voorziening is bij de Jaarrekening 2004 gevormd voor het saldo van ontvangen heffingen en gemaakte kosten. Deze voorziening heeft zowel een egalisatiefunctie als een functie om mogelijke toekomstige schadeclaims te kunnen dekken.
Toelichting onttrekkingen	Er is € 0,2 mln onttrokken uit de voorziening voor met name de beheerplannen Natura 2000 gebieden (verdroging) en voor de provinciale bijdrage in de rente en aflossing lening van de GR Delft Noord voor boostergemaal.



Onderwerp	Nazorg stortplaatsen
Inhoud en doel	Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten. Met ingang van 1 april 1998 zijn provincies verantwoordelijk voor de eeuwigdurende nazorg van provinciale stortplaatsen. Daartoe is het provinciaal Fonds Nazorg gesloten Stortplaatsen Zuid-Holland ingesteld. Zij beheert het vermogen dat beschikbaar dient te zijn om de kosten van eeuwigdurende nazorg te dekken. Dit vermogen wordt in eerste instantie bijeengebracht door de stortplaats-exploitanten via heffingen. De rendementen uit dit vermogen dienen toereikend te zijn om de eeuwigdurende nazorg te kunnen dekken. Om deze risico's van een mogelijk dekkingstekort voor de gesloten stortplaatsen, waarvoor voor de provincie een zorgplicht geldt, af te dekken, laat de provincie periodiek (iedere vijf jaar) een studie uitvoeren naar de verwachten toekomstige rendementen. Vanwege de lagere rekenrente heeft de provincie bij Jaarrekening 2012 een voorziening Nazorg gesloten stortplaatsen gecreëerd.

Onderwerp	Pensioenen GS
Inhoud en doel	Deze voorziening is ingesteld om aan de pensioenverplichtingen van de GS-leden te kunnen voldoen. Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten.
Toelichting toevoegingen	Om de voorziening pensioenen GS toereikend te laten zijn, is een berekening gemaakt voor alle rechten van de huidige GS-leden en gewezen GS-leden voor en na pensioendatum. Als grondslag is een contante waarde uitgevoerd door APG. De berekening heeft ertoe geleid dat de voorziening ultimo 31 december 2018 met € 0,9 mln verhoogd wordt om aan de verplichtingen te kunnen blijven voldoen.

Onderwerp	Grondbank RZG Zuidplas
Inhoud en doel	De voorziening dient ter dekking van verplichtingen en verliezen waarvan de omvang op de balansdatum onzeker is, doch redelijkerwijs te schatten. De provincie is voor 40% deelnemer in de GR Grondbank RZG. Per 31 december 2011 zijn de gronden in het bezit van de Grondbank met € 30 mln afgewaardeerd waardoor een tijdelijk negatief eigen vermogen bij de GR is ontstaan. BZK (toetsbrief begroting Grondbank 2015) gaat er vanuit dat er in 2018 voldoende zicht is op ontwikkeling en zo het tijdelijk negatief eigen vermogen weer positief en toereikend zal zijn om de in de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing geïventariseerde risico's te kunnen opvangen. Voor het tijdelijk negatief eigen vermogen heeft de provincie bij Jaarrekening 2011 een voorziening getroffen die in 2015 is aangepast tot € 9,6 mln. In 2018 is geen bijstelling (nodig) geweest van de voorziening. In 2018 is geen bijstelling (nodig) geweest van de voorziening.

Onderwerp	Premieleningen
Inhoud en doel	Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten. De voorziening heeft als doel het uitbetalen van obligaties en het verzilveren van coupons van de uitgelote premieleningen 1957 en 1959
Toelichting onttrekkingen	Voor het uitbetalen van coupons van de voormalige obligatieleningen heeft een marginale onttrekking uit de voorziening plaatsgevonden.

Onderwerp	Groot onderhoud MJOP gebouwen
Inhoud en doel	Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor kosten die in een volgend begrotingsjaar gemaakt zullen worden, waarbij die kosten zijn oorsprong mede vinden in het begrotingsjaar of in een voorafgaand begrotingsjaar en de voorziening strekt tot gelijkmatige verdeling van lasten over een aantal begrotingsjaren. De kosten van groot onderhoud op de gebouwen werden voorheen als investeringen aangemerkt en dan ook geactiveerd. Als gevolg van wijziging van het BBV en de Nota Investerings, Waardering en Afschrijvingen (IWA) is in 2015 een gedeelte van deze lasten die betrekking hebben op groot en klein onderhoud in exploitatie genomen. Deze exploitatielasten fluctueren jaarlijks. Gedeputeerde Staten hebben op 7 juli 2015 de nota beheer en kapitaallasten MJOP vastgesteld. Hiermee is een voorziening Groot onderhoud MJOP gebouwen ingesteld om de exploitatielasten over de periode 2016 - 2030 te egaliseren. Periodiek wordt het MJOP voor provinciale gebouwen geactualiseerd waarbij aspecten duurzaamheid worden meegewogen. Deze aanpassing kan tot hogere onderhoudskosten leiden.
Toelichting onttrekkingen	Aan deze voorziening is € 0,8 mln onttrokken ten behoeve van het uitvoeren van regulier onderhoud aan het Provinciehuis.
Toelichting toevoegingen	Voor het uitvoeren van het regulier onderhoud aan gebouwen wordt jaarlijks € 1 mln voor de periode 2016-2030 gedoteerd.

Onderwerp	Personeelsopleidingsbudget (POB)
Inhoud en doel	De geschatte verplichting POB uit de voorziening kunnen betalen. Deze voorziening wordt vanaf 2018 ingesteld. Elke vaste of tijdelijke medewerker met een dienstverband van 6 maanden of langer beschikt vanaf 1-1-2018 over een Persoonlijk OntwikkelingsBudget (POB). Dit POB kan gebruikt worden voor opleiding en ontwikkeling over een periode van 5 jaar. Voor de bekostiging van het POB wordt een jaarlijkse voorziening getroffen van € 1.000 per medewerker per jaar. Dit is ongeveer € 1,5 miljoen per jaar.
Toelichting onttrekkingen	In 2018 is € 0,6 mln onttrokken uit de voorziening POB aangaande opleiding en ontwikkeling van vaste medewerkers of tijdelijke medewerkers met een dienstverband van 6 maanden of langer.
Toelichting toevoegingen	In 2018 is € 1,4 mln gestort in de nieuw ingestelde voorziening POB.

Onderwerp	PMR 750 HA
Inhoud en doel	In het jaarrekeningproces 2018 is uit onderzoek gebleken dat op de provinciale bijdrage geen terugbetalingsverplichting rust. De in 2006 opgenomen OVP 750 HA PMR is daarom ge(her)classificeerd als voorziening.

## 8.6 Langlopende schulden

Overlopende activa (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Binnenlandse banken	401.553	-34.158	367.395
Totaal	401.553	-34.158	367.395

*Onderhandse leningen van binnenlandse banken.*

Het leningsaldo is door reguliere aflossingen afgenomen. Er zijn in 2018 geen nieuwe leningen aangetrokken. De rentelasten uit hoofde van de vaste leningen bedragen € 18,1 mln.

## 8.7 Vlottende passiva

*Staat van overlopende passiva (exclusief activa die nog niet in gebruik zijn genomen)*

Overlopende activa (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Overige schulden	33.130	16.412	49.542
Totaal	33.130	16.412	49.542

Overlopende activa (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Mutaties 2018	Balans per 31-12-2018
Nog te betalen kosten	209.414	-29.635	179.780
Uitkeringen van overheden met specifiek bestedingsdoel	147.088	-12.167	134.921
Overige vooruit ontvangen bedragen	339	577	916
Totaal	356.842	-41.225	315.617

### *Nog te betalen kosten*

Het saldo van de nog te betalen kosten is met € 32,6 mln afgenomen als gevolg van een toename van de per 31 december 2018 opgevoerde balansverplichtingen en overige transitorische schulden ad € 39,7 mln en de afname van de betaalde kosten ad € 72,3 mln.

Het totaalsaldo bestaat grotendeels uit de per balansdatum verschuldigde bedragen voor nog af te rekenen subsidies tot en met 2018, de rekening-courant-verhoudingen met het Provinciaal Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen en de Houdstermaatschappij Zuid-Holland en de in 2018 geleverde prestaties ad € 169,4 mln en loonheffing en sociale verzekeringspremies over december 2018 ad € 7,2 mln.

### *Uitkeringen van overheden met specifiek bestedingsdoel*

Deze uitkeringen worden nader gespecificeerd in de staat van overlopende passiva.

### *Overige vooruit ontvangen bedragen*

Het saldo van de overige vooruit ontvangen bedragen is met € 0,6 mln toegenomen tot € 0,9 mln. Dit betreft hoofdzakelijk vooruit ontvangen bijdragen voor MIRT-onderzoek Vijfheerenlanden ad € 0,1 mln en bijdrage van Metropoolregio Rotterdam-Den Haag ad € 0,3 mln en vooruit gefactureerde huur 2019 ad € 0,4 mln.

Overlopende passiva (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Vermeerderingen		Verminderingen		Saldo per 31-12-2018
		Storting verplichte rente	Overige toevoegingen	Aanwending	Terugbetalingen	
<b>Overlopende passiva rentedragend</b>						
OVP Jeugdhulpverlening	50	0	0	0	0	50
OVP Health Ties	88	0	0	88	0	0
<b>Overlopende passiva niet rentedragend</b>						
OVP BDU	47.000	0	0	3.209	0	43.791
OVP ROV (voorheen POV)	0	0	0	0	0	0
OVP Leren duurzame ontwikkeling	150	0	0	0	0	150
OVP 750 HA PMR	97.149	0	7.687	15.992	0	88.844
OVP LVDO Pijler 2 (2008-2011)	0	0	0	0	0	0

Overlopende passiva (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Vermeerderingen		Verminderen		Saldo per 31-12-2018
		Storting verplichte rente	Overige toevoegingen	Aanwending	Terugbetalingen	
OVP Clusterregeling PZH	0	0	0	0	0	0
OVP Boeren voor natuur	655	0	0	109	0	546
OVP EU Luchtkwaliteit EFRO	0	0	0	0	0	0
OVP Externe veiligheid (IPO)	0	0	0	0	0	0
OVP Zandmotor	1.335	0	0	262	0	1.072
OVP Natuurcompensatie HSL zuid	95	0	0	0	0	95
OVP Bochtafsn.Delftse Schie	0	0	0	0	0	0
OVP Deltanatuur	8	0	0	0	0	8
OVP Clean Inland Shipping	559	0	0	193	0	365
<b>Totaal</b>	<b>147.088</b>	<b>0</b>	<b>7.687</b>	<b>19.854</b>	<b>0</b>	<b>134.921</b>

Overlopende passiva	Financieringsbron		
	Rijk	Mede overheden	EU
<b>Overlopende passiva rentedragend</b>			
OVP Jeugdhulpverlening	X		
OVP Health Ties			X
<b>Overlopende passiva niet rentedragend</b>			
OVP BDU	X		
OVP ROV (voorheen POV)		X	
OVP Leren duurzame ontwikkeling	X		
OVP 750 HA PMR	X		
OVP LVDO Pijler 2 (2008-2011)			
OVP Clusterregeling PZH			X
OVP Boeren voor natuur	X		
OVP EU Luchtkwaliteit EFRO			X
OVP Externe veiligheid (IPO)			
OVP Zandmotor	X		
OVP Natuurcompensatie HSL zuid	X		
OVP Bochtafsn.Delftse Schie			
OVP Deltanatuur	X	X	
OVP Clean Inland Shipping			X

## 9. Niet uit de balans blijvende verplichtingen (NUBBV)- en rechten (NUBBR)

De provincie is verplicht om inzicht te geven over de belangrijkste verplichtingen na het jaar 2018, die niet zijn opgenomen op de balans. De belangrijkste verplichtingen zijn doorgaans > € 1 mln.

De NUBBV behandelt de volgende onderwerpen:

- A. Borgstellingen
- B. Arbeidsgerelateerde verplichtingen
- C. Inkoop en subsidieverplichtingen
- D. NUBBR

### A. Borgstellingen

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de per 31 december 2018 gewaarborgde geldleningen van zorginstellingen en overige garantstellingen. Dit betreft oude garantstellingen, in 2018 zijn geen nieuwe garanties verstrekt door de provincie.

Naam instelling (bedragen x € 1.000)	Oorspronkelijk bedrag	Stand 31-12-2017	Stand 31-12-2018	Percentage garantstellingen
<i>Garantstelling zorginstellingen</i>				
St. Verpleeghuis Alblasserwaard W. Sliedrecht	8.359	2.090	1.791	100%
<b>Subtotaal zorginstellingen</b>	<b>8.359</b>	<b>2.090</b>	<b>1.791</b>	
<i>Garantstelling overige</i>				
Waterbus (Aquabus b.v.)	8.869	5.010	4.490	100%
Groenfonds	5.340	4.260	3.738	
Subtotaal overige	14.209	9.270	8.228	
<b>Totaal gewaarborgd</b>	<b>22.568</b>	<b>11.360</b>	<b>10.019</b>	

Naast bovenstaande directe garantstellingen staat de provincie als deelnemer van gemeenschappelijke regelingen indirect garant voor eventuele schulden van deze GR's (dit op grond van bepalingen in de Provinciewet en Wet Gemeenschappelijke Regelingen).

### B. Arbeidsgerelateerde verplichtingen

#### *Vakantiedagen*

Het totaal aan niet opgenomen verlofuren is 138.500. Dat afgezet tegen een gemiddeld uurloon van € 28 geeft een totale waarde van circa € 3,9 mln.

#### *Wachtgeldregeling GS-leden*

De verplichtingen met betrekking tot de wachtgeldregeling GS bedroegen in 2018 minder dan € 0,1 mln.

## C. Inkoop en subsidieverplichtingen

Programma 1 (bedragen x 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
NUBBV totaal	119.212	31.496	26.867	9.773	5.894	5.790	5.789	5.785	210.604
Waarvan:									
* Verstrekte subsidies	24.053	6.633	3.913	911	36	36	36	36	35.655
* Gedekt uit reserve	10.473	5.528	3.627	191	41	41	41	41	19.984
* Groter dan € 1 mln	102.945	31.929	30.216	8.708	5.697	5.697	5.697	5.697	196.587
<b>Verklaring groter dan € 1 mln</b>									
Algemene bijdragen omgevingsdiensten	44.858	-	-	-	-	-	-	-	44.858
Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer	11.258	7.885	7.824	7.752	5.017	5.017	5.017	5.017	54.785
Agrarisch Natuurbeheer	6.558	6.558	6.558	-	-	-	-	-	19.675
POP3 Watermaatregelen	1.903	1.304	-	-	-	-	-	-	3.207
Afwikkeling overgang GZH naar SBB	2.900	-	-	-	-	-	-	-	2.900
<i>Overige</i>	35.468	16.182	15.834	956	681	681	681	681	71.163
<b>Totaal</b>	<b>102.945</b>	<b>31.929</b>	<b>30.216</b>	<b>8.708</b>	<b>5.697</b>	<b>5.697</b>	<b>5.697</b>	<b>5.697</b>	<b>196.587</b>

Programma 2 (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
NUBBV totaal	323.498	136.440	71.763	22.978	7.778	5.291	4.174	4.683	576.605
Waarvan:									
* Verstrekte subsidies	88.060	2.721	2.584	443	45	-	-	-	93.853
* Gedekt uit reserve	1.037	611	611	105	-	-	-	-	2.364
* Groter dan € 1 mln	296.002	127.429	66.423	20.251	6.924	4.120	3.580	4.250	528.978
<b>Verklaring groter dan € 1 mln</b>									

Programma 2 (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
Rijnlandroute	142.639	112.785	61.609	17.456	2.804	-	-	-	337.293
Consessies	80.097	396	396	-	-	-	-	-	80.889
Groot Onderhoud N470GeeftEnergie	16.177	-	-	-	-	-	-	-	16.177
Intergraal trajectonderhoud en verbreding N213	14.400	1.962	-	-	-	-	-	-	16.362
Vaste kosten DBO	1.818	1.842	1.842	1.842	1.842	1.842	-	1.842	12.871
Beter benutten goederenvervoer	14.521	1.983							
<i>Overige</i>	26.350	8.460	2.576	952	2.278	2.277	3.580	2.408	65.386
<b>Totaal</b>	<b>296.002</b>	<b>127.429</b>	<b>66.423</b>	<b>20.251</b>	<b>6.924</b>	<b>4.120</b>	<b>3.580</b>	<b>4.250</b>	<b>528.978</b>

Programma 3 (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
NUBBV totaal	43.974	14.457	4.616	1.674	651	414	-	-	65.787
Waarvan:							-	-	
* Verstrekte subsidies	33.572	13.139	4.563	1.656	651	414	-	-	53.995
* Gedekt uit reserve	23.116	8.842	2.326	1.251	233	-	-	-	35.768
* Groter dan € 1 mln	19.224	8.031	3.472	1.227	427	194	-	-	32.576
<b>Verklaring groter dan € 1 mln</b>									
Herstr.bedrijventerr.waar beschikkingen zijn afgegeven	850	950	884	250	188	-	-	-	3.122
Beleid(proces) Regionale economie	736	736	736	738	-	-	-	-	2.946
Jaarlijks aantal gesaneerde spoedlocaties	950	950	950	-	-	-	-	-	2.850
Werkplannen bodem 2018	1.260	720	360	45	45	-	-	-	2.430
Nazorg werkplan	694	347	347	-	-	-	-	-	1.387
<i>Overige</i>	14.735	4.328	194	194	194	194	-	-	19.839
<b>Totaal</b>	<b>19.224</b>	<b>8.031</b>	<b>3.472</b>	<b>1.227</b>	<b>427</b>	<b>194</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>33.270</b>

Programma 4 (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
NUBBV totaal	9.750	930	333	154	103	-	-	-	11.271
Waarvan:									
* Verstrekte subsidies	9.161	778	180	-	-	-	-	-	10.119
* Gedekt uit reserve	731	100	180	-	-	-	-	-	1.011
* Groter dan € 1 mln	7.545	425	-	-	-	-	-	-	7.970
<b>Verklaring groter dan € 1 mln</b>									
Boekjaarsubsidie 2019 ProBiblio	5.008	-	-	-	-	-	-	-	5.008
Gebiedspr. Goeree-Overflakkee	1.315	425	-	-	-	-	-	-	1.740
Boekjaarsubsidie 2019 Kunstgebouw	1.222	-	-	-	-	-	-	-	1.222
<i>Overige</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<b>Totaal</b>	<b>7.545</b>	<b>425</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>7.970</b>

Overzichten en Middelen (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
NUBBV totaal	512	500	-	-	-	-	-	-	1.012
Waarvan:	-	-	-	-	-	-	-	-	-
* Verstrekte subsidies	-	-	-	-	-	-	-	-	-
* Gedekt uit reserve	-	-	-	-	-	-	-	-	-
* Groter dan € 1 mln	-	-	-	-	-	-	-	-	-



Overhead (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2.026	Totaal
NUBBV totaal	14.131	3.266	434	233	-	-	-	-	18.065
Waarvan:									
* Verstrekte subsidies	-	-	-	-	-	-	-	-	-
* Gedekt uit reserve	13	-	-	-	-	-	-	-	13
* Groter dan € 1 mln	4.277	1.894	-	-	-	-	-	-	6.171
<b>Verklaring groter dan € 1 mln</b>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Support en licenties	1.362	1.330	-	-	-	-	-	-	2.691
Portfolio continuïteit 2019	1.801	-	-	-	-	-	-	-	1.801
Schoonmaak	1.115	564	-	-	-	-	-	-	1.679
<i>Overige</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<b>Totaal</b>	<b>4.277</b>	<b>1.894</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>6.171</b>

**D. NUBBR**

De provincie verhuurt delen van het provinciehuis aan het advocatenkantoor Bird & Bird en de Omgevingsdienst Haaglanden. De totale contante waarde van de lopende contracten voor de verhuur bedraagt meer dan € 5 mln.

## 10. Stille reserves

Stille reserves van niet-bedrijfsgebonden activa worden in het BBV gedefinieerd als het verschil tussen de actuele waarde en de boekwaarde, waarbij de eerste materieel hoger uitvalt dan de tweede. De actuele waarde is gedefinieerd als de marktwaarde van het actief.

Stille Reserves (bedragen x € 1 mln)	Startsituatie 31-12-2017	Mutaties 2018	Saldo 31-12-2018
Gebouwd onroerend goed	0,9	-	0,9
Onbebouwd onroerend goed	5,6	-	5,6
Kunst	0,4	-	0,4
Deelnemingen	44,2	4	48,2
Verbonden partijen	-0,2	0	-0,2
Totaal	50,9	4	54,9

### Gebouwd onroerend goed

#### *Voormalige dienstwoningen.*

De provincie heeft nog 2 dienstwoningen in eigendom, die verkocht zouden kunnen worden tegen een boekwinst op het moment dat de woning vrij van huur komt. Het beleid is om zo snel mogelijk tot verkoop over te gaan. Verkopen in verhuurde staat is niet aantrekkelijk. Er is wel sprake van enig achterstallig onderhoud. Het niet uitvoeren van dit achterstallig onderhoud is onbehoorlijk ten aanzien van onze huurders en leidt tot waardeverlies van de woningen (dus minder opbrengsten bij verkoop). Het is van belang dat onderhoud plaats vindt. Het realiseren van de opbrengst is afhankelijk van de vrijval van de huur. Rekening houdend met te maken kosten en behoedzaamheidsaspect, wordt de stille reserve-omvang becijferd op 80% van de WOZ-waarde per 1 januari 2018 € 0,6 mln.

#### *Voormalige steunpunten.*

Op dit moment is er één voormalig steunpunt dat onder de categorie stille reserves valt.

Op basis van een behoedzame waardebeoordeling wordt uitgegaan voor de stille reserve-omvang van 80% van de WOZ-waarde per 1 januari 2018 € 0,3 mln.

### Onbebouwd onroerend goed

#### *Verspreide provinciale eigendommen.*

Met "Verspreide Eigendommen" worden al de onroerende zaken in eigendom van de rechtspersoon provincie Zuid-Holland bedoeld, voor zover deze niet behoren tot de provinciale wegen, een project of een opgave. Deze gronden zijn in het verleden aangekocht voor een provinciaal doel maar zijn door splitsing vaak als "restgrond" in bezit van de provincie gebleven.

Verspreide eigendommen zonder functie voor de provinciale bedrijfsvoering of zonder provinciaal strategisch belang worden door de provincie verkocht. In de tussentijd wordt de grond beheerd door middel van o.a. huur of pacht.

De stille reserve-omvang wordt vanaf 2015 berekend op basis van de daadwerkelijk gerealiseerde m<sup>2</sup> prijs. De opbrengst van verkochte gronden zijn in de Jaarrekening 2018 in aansluiting op eerdere boekjaren opgenomen op basis van een geschat oppervlak van 223 ha en een geschatte m<sup>2</sup> prijs van € 2,50. Door deze berekeningsmethode komt de omvang in de Jaarrekening 2018 uit op ongeveer € 5,6 mln. In 2018 is circa 0,77 ha aan verspreid bezit verkocht voor een totaalbedrag van € 0,3 mln.

In 2017 is gestart met een analyse van alle verspreide provinciale eigendommen. Dit is een technisch complexe opgave met veel uitzoekwerk. Het gaat om snippers van enkele vierkante meters tot ruim 10 ha. Omdat er ook

veel juridische aspecten zitten aan deze opgave is het zaak om dit zeer zorgvuldig uit te voeren en is eind 2018 deze analyse derhalve nog niet afgerond.

Het resultaat van de analyse moet een beter zicht bieden op de precieze kadastrale oppervlaktes verspreide provinciale eigendommen, huidig gebruik en de mogelijk bestemming (verkoop of blijvende bezit te beheren via bijv. verhuur). Tevens is het voornemen om in 2019 het (verkoop)beleid ten aanzien van het verspreid bezit te herijken door middel van een nog op te stellen Handelingskader. Op grond van de resultaten van de analyse van het eigendom kan een meer accurate bepaling plaatsvinden van de hiermee verband houdende stille reserve. In afwachting van de resultaten van deze analyse en de geringe afname in oppervlak door verkoop in 2018 wordt voor de Jaarrekening 2018 de omvang van de stille reserve gehandhaafd op € 5,6 mln

Op dit moment wordt er een passief verkoopbeleid gevoerd ten aanzien van de verspreide provinciale eigendommen. In de toekomst is een meer planmatige aanpak van verkoop voorzien.

## Kunst

De marktwaarde van de kunstcollectie in eigendom van de provincie is circa € 0,4 mln.

## Deelnemingen

De stille reserves in de deelnemingen zijn berekend op basis van de intrinsieke waarde per 31 december 2017 van de in bezit zijnde aandelen. De specificatie van de deelnemingen is als volgt.

Deelnemingen (bedragen x € 1.000)	Intrinsieke waarde per 31-12-2017	Balans 31-12-2017 (excl. voorzieningen)	Stille Reserve	Uitgekeerd dividend
NV Bank Nederlandse Gemeenten	46.258	142	46.116	1.544
NV Nederlandse Waterschapsbank	2.047	5	2.042	-
NV Provinciaal Afvalverwijderingsbedrijf	3.265	*	3.265	-
Houdstermaatschappij Zuid-Holland BV	856	1.041	-185	
InnovationQuater BV	22.881	25.000	-2.119	-
R.O.M. Drechtsteden Holding NV	3	4	-1	-
R.O.M. Drechtsteden Beheer BV	2	2	-	-
R.O.M. Drechtsteden Capital BV	8.946	10.000	-1.054	-
PZEM NV (v/h Delta NV)	720	*	720	-
Warmtebedrijf Holding BV	1.223	1.800	-577	-
<b>Totaal</b>	<b>86.201</b>	<b>37.994</b>	<b>48.207</b>	<b>1.544</b>

\*Aandelen om niet gekregen / nihil waardering

Overige verbonden partijen (bedragen x € 1.000)	Intrinsieke waarde per 31-12-2017	Balans PZH	Stille Reserve	Uitgekeerd dividend
Ontwikk.mij Het Nieuwe Westland CV	1.265	1.355	-90	-
R.O.M. Drechtsteden Kil III CV	497	561	-64	-
<b>Totaal</b>	<b>1.762</b>	<b>1.916</b>	<b>-154</b>	<b>-</b>

## 11. Rechtmatigheid

### Inleiding

De accountant voert ten behoeve van Provinciale Staten een controle uit op de provinciale Jaarrekening. De accountantscontrole gaat naast de getrouwheid (juiste weergave van de cijfers) in op de rechtmatigheid (zijn de baten, lasten en balansmutaties volgens de geldende regels tot stand gekomen). De rechtmatigheid wordt getoetst aan de hand van het Normenkader Rechtmatigheid. Een aanvullend toetsingscriterium in het kader van de rechtmatigheid betreft de begrotingsrechtmatigheid. Bovengenoemde onderwerpen zullen hierna verder worden toegelicht.

### Normenkader Rechtmatigheid

Er zijn binnen de provincie diverse kaders aanwezig die (kwaliteits)eisen stellen aan de interne controle. Naast de provinciale kaders is de wet- en regelgeving in de Provinciewet, artikel 216 en 217, van belang. Hierin is geregeld dat Provinciale Staten bij verordening regels vaststellen voor de controle op het financiële beheer en op de inrichting van de financiële organisatie. Deze verordening waarborgt dat de rechtmatigheid van het financiële beheer en de inrichting van de financiële organisatie wordt getoetst. Het begrip rechtmatigheid in het kader van de accountantscontrole richt zich vooral op financiële rechtmatigheid: de mate waarin de belangrijkste door het bestuur uitgevoerde financiële beheershandelingen in overeenstemming zijn met de hiervoor geldende regels. De jaarlijkse rechtmatigheidscontrole door de accountant moet Provinciale Staten in staat stellen om het gevoerde financieel beheer te beoordelen.

Het Normenkader omvat de relevante wet- en regelgeving (zowel Europees, nationaal als provinciaal) voor de belangrijkste processen met financiële consequenties. Deze processen zijn: Verwerven en aannemen (inkopen, aanbesteden, prestatielevering en factuurbetaling), Verstrekken en vaststellen subsidies, Genereren van inkomsten (onderdeel subsidiebaten en overige opbrengsten), In standhouden Bedrijfskapitaal (onderdeel salarissen en betalingsverkeer), Planning en Control (onderdeel begrotingsuitvoering). Provinciale Staten hebben Gedeputeerde Staten opgedragen het Normenkader Rechtmatigheid periodiek te actualiseren. Op 3 december 2018 hebben Gedeputeerde Staten de meest recente versie van het Normenkader Rechtmatigheid vastgesteld.

### Interne controle 2018

#### Reguliere interne controles

De interne controles over 2018 zijn door het cluster Administratieve Organisatie en Interne Controle (AO/IC) uitgevoerd conform het door Gedeputeerde Staten in december 2017 vastgestelde Concern Interne Controle Plan 2018. Met dit plan geven Gedeputeerde Staten uitvoering aan de toetsing van artikel 10 van de verordening 'Financieel beleid, financieel beheer en financiële organisatie'. Hierin is opgenomen dat Gedeputeerde Staten jaarlijks zorg dragen voor de interne controle op de getrouwheid van de informatieverstrekking en de (financiële) rechtmatigheid van de beheershandelingen.

De volgende interne controles zijn in 2018 uitgevoerd:

- a. Verwerven en aannemen (Inkopen, aanbesteden, prestatielevering en factuurbetaling, grondadministratie);
- b. Verstrekken en vaststellen subsidies;
- c. Genereren van inkomsten (onderdeel Overige opbrengsten);
- d. Instandhouden bedrijfskapitaal (onderdeel Betalingsverkeer);
- e. Instandhouden bedrijfskapitaal (onderdeel Salarissen);
- f. Planning en Control (onderdeel Begrotingsuitvoering).

Naast de hiervoor genoemde interne controles is in 2018 ook een zogeheten EDP-audit (Electronic Data Processing) uitgevoerd. Hierbij worden gedurende het jaar diverse controlewerkzaamheden uitgevoerd om een oordeel te vormen over de betrouwbaarheid en de integriteit van de geautomatiseerde omgeving van de organisatie.

Naar aanleiding van de in 2018 uitgevoerde interne controles zijn met de proceseigenaren en het management afspraken gemaakt om de opzet, bestaan en werking van de processen en beheersmaatregelen, waar nodig, verder te verbeteren.

#### Aanvullende interne controles

Naast de reguliere interne controles is in 2018 ook een aantal aanvullende interne controles uitgevoerd. De aanleiding om deze controles uit te voeren kan divers zijn. Zo kunnen bestuur en management een verzoek doen voor de uitvoering van een bijzonder onderzoek; kan de accountant adviseren om bepaalde onderwerpen nader te onderzoeken of geven ontwikkelingen in de externe omgeving aanleiding om dergelijke controles te initiëren. De in 2018 uitgevoerde aanvullende interne controles hebben vooral betrekking op de verdere verbetering/uitbreiding van de bestaande interne controles en het reageren op externe ontwikkelingen. De belangrijkste aanvullende interne controles die in 2018 zijn uitgevoerd zijn:

#### EDP-audit e-HRM systeem

Per 1 januari 2017 is de provincie overgegaan op een nieuw personeels- en salarissysteem van RAET (Youforce). De onderliggende processen binnen de afdeling P&O zijn voor een belangrijk deel hierop aangepast. Hierbij is nadrukkelijk rekening gehouden met het opnemen van afdoende beheersmaatregelen die het zich voordoen van (financiële) risico's binnen deze processen zoveel als mogelijk moeten voorkomen. Kenmerk van deze proceswijzigingen is dat veel handmatige mutaties en controles vervangen zijn door geautomatiseerde handelingen. Dit zorgt ervoor dat er meer aandacht moet komen voor de betrouwbaarheid van de applicatie(s) die hiervoor worden gebruikt. Het vaststellen van deze betrouwbaarheid gebeurt doormiddel van het uitvoeren van een EDP-audit. Uitvoering hiervan heeft plaatsgevonden in november 2018 en heeft niet geleid tot bevindingen.

#### Gevolgen vervallen verplichte consultatielijst

In 2017 is de verplichte consultatielijst afgeschaft. Dit heeft tot gevolg dat de integraal manager binnen de provincie, samen met de behandelend ambtenaar, (nog) meer aan de voorkant moet aansturen op het zichtbaar en toetsbaar juist, volledig en tijdig toepassen en naleven van relevante wet- en regelgeving, besluiten en interne richtlijnen bij de te nemen besluiten. Hierbij zullen keuzes gemaakt moeten worden wanneer welke adviseurs moeten worden ingezet om dit te realiseren. In het geval dit niet of niet consequent gedaan wordt is het risico op onrechtmatige besluitvorming nadrukkelijk aanwezig. Het cluster AO/IC heeft in 2018, net als in 2017, aanvullende controles uitgevoerd op de in 2018 genomen materiele besluiten waarbij, ogenschijnlijk, geen juridisch- en financieel adviseur zijn betrokken. Doel van deze controle was om te toetsen of zowel de integraal manager als de behandelend ambtenaar ook daadwerkelijk hun verantwoordelijkheid op dit gebied nemen en onrechtmatige besluitvorming als gevolg van het afschaffen van de verplichte consultatielijst zich niet heeft voorgedaan. De uitgevoerde controle heeft niet geleid tot bevindingen.

#### Aanvullende controles naar aanleiding van aanbevelingen van Deloitte

De accountant heeft in september 2017 het eerste deel van zijn interim-controle 2017 uitgevoerd. Hierbij heeft hij voornamelijk gekeken naar de opzet van de huidige processen binnen de provincie. De resultaten van deze analyse zijn weergegeven in de managementletter 2017 die door Deloitte is opgesteld en hebben geleid tot een tweetal aanbevelingen waarmee in 2018 rekening gehouden zou moeten worden voor wat betreft de uitvoering van de interne controles.

##### a. Subsidieverstrekingen

Met betrekking tot het proces Subsidieverstrekingen heeft Deloitte aandacht gevraagd voor de volledigheid van het inzicht in de nog niet afgewikkelde subsidies; een strengere bewaking van de afgesproken subsidietermijnen en het doen van onderzoek naar de rechtmatigheid van subsidies die zijn verstrekt zonder betrokkenheid van Bureau Subsidies. Eind 2017 zijn door de afdeling Financieel Juridische Zaken (cluster AO/IC), in samenwerking met bureau Subsidies, een aantal acties in gang gezet om de volledigheid van het huidige inzicht in de nog niet

afgewikkelde subsidies verder te verbeteren en te borgen. Eén van deze acties betreft het analyseren van de 'hardheid' van subsidieverplichtingen die zijn ontstaan in 2012 en in de jaren daarvoor. Deze verplichtingen zijn niet in alle gevallen vastgelegd in het subsidievolgsysteem dat in 2013 in gebruik is genomen (BPMOne). Voorlopige conclusie van deze analyse is dat een deel van deze subsidieverplichtingen kan vrijvallen. Deze vrijval is verwerkt in de jaarrekening 2018.

De tweede actie heeft betrekking op het, bij voorkeur, volledig zicht houden op de nog niet-afgewikkelde subsidies, inclusief de verantwoordingstermijnen en de aansluiting hiervan op de financiële administratie. Het huidige subsidievolgsysteem kent te veel beperkingen om aan de hiervoor genoemde voorwaarden te kunnen voldoen. Dat is de reden waarom dat in de loop van 2018 gestart is met het traject om een nieuw subsidievolgsysteem aan te schaffen cq. te ontwikkelen dat wel voldoet. De verwachting is dat deze nieuwe applicatie in de loop van 2019 in gebruik kan worden genomen.

#### b. Prestatieontvangstmelding

Zowel het cluster AO/IC als de accountant hebben in 2017 naar aanleiding van de door hen uitgevoerde interne controles geconstateerd dat de praktische uitwerking van de prestatieontvangstmelding (POM) op onderdelen voor verbetering vatbaar is. Hierbij zijn twee aspecten specifiek van belang. In de eerste plaats het toets- en zichtbaar vastleggen van documenten die gebruikt worden om de levering van een prestatie te onderbouwen. In de tweede plaats de inhoudelijke kwaliteit van de prestatieontvangstmelding zelf. Bij de uitvoering van interne controles in voorgaande jaren is gebleken dat regelmatig bewijsdocumentatie met betrekking tot geleverde prestaties niet of niet voldoende beschikbaar is. Op dit moment is de provinciale organisatie bezig met het aanbestedingstraject voor de aanschaf van een nieuw inkoopstelsel. Implementatie van dit nieuwe stelsel staat gepland voor 2019. Als onderdeel van deze implementatie zal uitgebreid aandacht worden geschonken aan de (kwaliteits)vereisten van een prestatieontvangstmelding.

### **Ontwikkelingen voor 2019**

Naast de reguliere interne controles zal ook in 2019 door AO/IC een aantal aanvullende interne controles worden uitgevoerd. De belangrijkste hiervan zijn:

#### Beheersing investeringsprojecten

Naast de jaarlijkse controle van de provinciale jaarrekening controleert de accountant ook een aantal financiële verantwoordingen met betrekking tot 'van derden verkregen financiële middelen'. Deze verantwoordingen hebben vaak betrekking op materiele investeringsprojecten binnen de provincie. Met behulp van een dergelijke verantwoording voldoet de provincie aan de informatieplicht die de geldverstrekker heeft verbonden aan het beschikbaar stellen van de financiële middelen. In een financiële verantwoording moet worden onderbouwd wat de provincie wanneer gedaan heeft met de ter beschikking gestelde financiële middelen. Deze verantwoording moet vergezeld gaan van een controleverklaring van de accountant. Deze moet garanderen dat genoemde financiële verantwoording juist en volledig is. Bij het uitvoeren van de controle van een aantal van deze verantwoordingen heeft de accountant geconstateerd dat in sommige gevallen noodzakelijke correcties op een laat moment door de provinciale organisatie worden geconstateerd én gecorrigeerd. Dit komt de betrouwbaarheid van relevante financiële informatie met betrekking tot omvangrijke investeringsprojecten niet ten goede. Tegelijkertijd is het ook in het belang van het opstellen van de provinciale jaarrekening om tijdig over de juiste financiële gegevens van projecten te kunnen beschikken. Naar aanleiding hiervan heeft de accountant in zijn managementletter 2018 de aanbeveling gedaan om (tussentijdse) projectcontroles te laten uitvoeren door het cluster AO/IC. In 2019 zal door het cluster AO/IC, in overleg met betrokkenen, onderzocht worden op welke wijze invulling kan worden gegeven aan deze aanbeveling.

#### Integraal management

Naar aanleiding van de controle van de provinciale jaarrekening 2017 heeft Deloitte een accountantsverslag opgesteld. In dit verslag beschrijft de accountant, onder andere, de belangrijkste bevindingen die bij de uitvoering

van deze controle naar voren zijn gekomen. Eén van deze bevindingen heeft betrekking op 'integraal management'. Geconstateerd is dat binnen de provinciale organisatie integraal management wordt toegepast als managementvisie. Deloitte vraagt aandacht voor het feit dat de keuze voor het toepassen van integraal management binnen de PZH gevolgen heeft voor de inrichting van diverse belangrijke beheersmaatregelen met betrekking tot financiële risico's. Als gevolg hiervan worden preventieve controles belangrijker. Deze controles zouden niet alleen aan het einde van een proces, maar ook tijdens de uitvoering van de werkzaamheden van een proces moeten worden uitgevoerd. Het aspect 'gedrag' maakt een belangrijk onderdeel uit van deze controles, waarbij getoetst moet worden op naleving van afspraken en regelgeving in de processen. Het cluster AO/IC zal bij het vormgeven van de interne controles met betrekking tot 2019 deze aanbeveling van de accountant betrekken en zal, in samenspraak met de accountant, bepalen op welke wijze een 'behavioural audit' geïmplementeerd kan worden als onderdeel van de uit te voeren interne controles.

### **Begrotingsrechtmatigheid**

Bij rechtmatigheidscontrole vormt het begrotingscriterium een belangrijk aanvullend toetsingscriterium. Financiële beheerhandelingen die ten grondslag liggen aan de baten en lasten, alsmede de balansposten, dienen tot stand te zijn gekomen binnen de grenzen van de geautoriseerde begroting en de hiermee samenhangende programma's. Volgens het BBV dienen de afwijkingen tussen begroting en de jaarrekening goed herkenbaar in de jaarrekening te worden opgenomen en te worden toegelicht. Door het vaststellen van de jaarrekening door Provinciale Staten worden de desbetreffende uitgaven alsnog geautoriseerd. Het gaat hier om overschrijdingen waarbij Gedeputeerde Staten bij het doen van de uitgaven binnen het door Provinciale Staten uitgezette beleid zijn gebleven. Het is in zijn algemeenheid niet de bedoeling dat de onafhankelijke accountant deze overschrijdingen betreft bij de beslissing of al dan niet een goedkeurende accountantsverklaring kan worden gegeven.

De afwijkingen die gedurende het jaar 2018 al bekend waren, zijn door Gedeputeerde Staten tijdens het jaar in de vorm van begrotingswijzigingen aan Provinciale Staten voorgelegd. Afwijkingen waarvoor dit niet meer mogelijk was, zijn conform het BBV in de jaarrekening per programma toegelicht.



## 12. Verantwoordingsinformatie over specifieke uitkeringen (SISA)

SiSa bijlage verantwoordingsinformatie 2018 op grond van artikel 3 van de Regeling informatieverstrekking sisa - d.d. 10 januari 2019								
BZK	C25	Beleidsregeling subsidies Budget Investerings Ruimtelijke Kwaliteit (BIRK)	Besteding (jaar T) exclusief bestedingen uit baten exploitatie	Eindverantwoording Ja/Nee	Cumulatieve bestedingen tot en met (jaar T) exclusief bestedingen uit baten exploitatie	Berekende bate boven drempelwaarde ten behoeve van benefit sharing	Aantal gerealiseerde kwaliteitsdragers	Aantal gerealiseerde kwaliteitsdragers
		Beleidsregeling subsidies budget investeringen ruimtelijke kwaliteit (BIRK)						
		Provincies en gemeenten						
		Aard controle R	Aard controle n.v.t.	Aard controle n.v.t.	Aard controle R	Aard controle R	Aard controle R	
		Indicatornummer: C25 / 01	Indicatornummer: C25 / 02	Indicatornummer: C25 / 03	Indicatornummer: C25 / 04	Indicatornummer: C25 / 05	Indicatornummer: C25 / 06	
		€ 193.548	Nee	€ 3.178.128				
IenW	E27	Brede doeluitkering verkeer en vervoer	Eindsaldo/-reservering (jaar T-1)	Terugbetaling door derden vanuit BDU-bijdrage verstrekte middelen in (jaar T)	Besteding (jaar T)	Correctie over besteding (T-1)	Eindsaldo/-reservering (jaar T)	
		Wet BDU Verkeer en Vervoer (art. 10)						
		Provincies						
		Aard controle R	Aard controle R	Aard controle R	Aard controle R	Aard controle R		
		Indicatornummer: E27 / 01	Indicatornummer: E27 / 02	Indicatornummer: E27 / 03	Indicatornummer: E27 / 04	Indicatornummer: E27 / 05		
		€ 47.000.244	€ 10.489	€ 3.219.462	€ 0	€ 43.791.271		
EZK	F4	Deelproject 750 hectare natuur- en recreatiegebied (Project Mainportontwikkeling Rotterdam)	Besteding (jaar T)	Eindverantwoording Ja/Nee				
		Uitwerkingsovereenkomst tussen het rijk en de provincie Zuid-Holland, de gemeente Rotterdam en de stadsregio Rotterdam						
		Provincie Zuid-Holland						
		Aard controle R	Aard controle n.v.t.					
		Indicatornummer: F4 / 01	Indicatornummer: F4 / 02					
		€ 10.239.257	Nee					

In 2018 is bij de bepaling van de omvang van indicator E27/03 een bedrag van € 3.460.462 in mindering gebracht. Dit bedrag heeft betrekking op de administratieve verwerking van looptijdverlengingen van uitgaande subsidies. Zie hiervoor ook de waarderingsgrondslag met betrekking tot de subsidieverplichtingen zoals opgenomen in de Jaarrekening 2018.



### 13. Overzicht van lasten en baten per taakveld / uitvoeringsinformatie

Taakvelden (bedragen x 1.000)	Primaire begroting			Begroting na wijziging			Realisatie			Verschil begroting na wijziging met realisatie		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
<b>0 Algemene dekkingsmiddelen</b>												
0.1 Uitkering provinciefonds	0	255.967	-255.967	0	270.134	-270.134	0	270.768	-270.768	0	-634	634
0.2 Opbrengst provinciale belastingen	0	331.550	-331.550	0	338.050	-338.050	0	339.285	-339.285	0	-1.235	1.235
0.3 Geldleningen en uitzettingen	0	0	0	81	0	81	-359	155	-515	441	-155	596
0.4 Deelnemingen	906	700	206	936	1.500	-564	869	3.174	-2.305	67	-1.674	1.741
0.5 Algemene dekkingsmiddelen, overige baten en lasten	29.235	32.724	-3.489	40.139	36.992	3.147	6.724	4.560	2.164	33.414	32.432	982
0.6 Overhead	86.615	2.204	84.411	87.794	2.893	84.901	92.531	5.720	86.811	-4.737	-2.827	-1.910
0.8 Mutaties reserves	84.178	37.796	46.382	101.388	51.321	50.067	124.503	82.686	41.817	-23.115	-31.365	8.250
Saldo Algemene dekkingsmiddelen	200.934	660.941	-460.007	230.338	700.889	-470.551	224.268	706.349	-482.080	6.069	-5.460	11.529
<b>1 Bestuur</b>												
1.1 Provinciale staten	3.416	0	3.416	3.432	0	3.432	3.242	0	3.242	190	0	190
1.2 Gedeputeerde staten	1.536	0	1.536	1.526	0	1.526	1.015	36	979	511	-36	547
1.3 Kabinetszaken	2.374	0	2.374	2.255	0	2.255	2.237	22	2.215	18	-22	40
1.4 Bestuurlijke organisatie	5.668	2.700	2.968	7.197	3.460	3.737	7.447	2.839	4.608	-250	621	-871
1.5 Interbestuurlijk toezicht op de regio	1.456	0	1.456	1.442	0	1.442	1.318	0	1.318	125	0	125
1.6 Openbare orde en veiligheid	1.447	0	1.447	1.463	0	1.463	1.279	0	1.279	184	0	184
1.9 Bestuur, overige baten en lasten	2.926	221	2.705	3.227	221	3.006	3.027	229	2.799	200	-8	207
Saldo Bestuur	18.823	2.921	15.902	20.541	3.681	16.860	19.565	3.126	16.439	976	555	421

Taakvelden (bedragen x 1.000)	Primaire begroting			Begroting na wijziging			Realisatie			Verschil begroting na wijziging met realisatie		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
<b>2 Verkeer en vervoer</b>												
2.1 Landwegen	103.178	6.431	96.747	107.639	12.127	95.512	104.081	3.900	100.181	3.559	8.227	-4.669
2.2 Waterwegen	34.331	4.857	29.474	35.330	6.726	28.604	38.018	4.918	33.100	-2.688	1.808	-4.496
2.3 Openbaar vervoer	100.993	4.070	96.923	100.107	4.070	96.037	102.261	4.227	98.034	-2.154	-157	-1.997
2.9 Verkeer en vervoer, overige baten en lasten	30.596	13.583	17.013	25.483	7.055	18.428	19.617	7.767	11.851	5.866	-711	6.578
Saldo Verkeer en vervoer	269.098	28.941	240.157	268.560	29.979	238.581	263.976	20.811	243.165	4.583	9.167	-4.584
<b>3 Water</b>												
3.1 Waterkeringen	2.843	834	2.009	3.122	1.154	1.968	2.435	917	1.519	687	238	449
3.2 Kwantiteit oppervlaktewater	962	192	770	1.067	252	815	1.317	430	887	-250	-178	-72
3.3 Kwantiteit grondwater	1.645	490	1.155	1.662	490	1.172	1.611	451	1.159	51	39	12
3.4 Kwaliteit oppervlaktewater	0	0	0	150	150	0	191	151	40	-41	-1	-40
3.5 Kwaliteit grondwater	1.598	300	1.298	1.702	350	1.352	7.184	489	6.695	-5.481	-139	-5.343
3.9 Water, overige baten en lasten	3.859	3.059	801	5.716	4.915	801	5.212	4.378	835	503	537	-34
Saldo Water	10.907	4.875	6.033	13.419	7.312	6.107	17.950	6.816	11.134	-4.531	496	-5.027
<b>4 Milieu</b>												
4.1 Bodembescherming	11.302	6.287	5.015	11.686	6.266	5.420	11.584	6.230	5.354	101	36	66
4.2 Luchtverontreiniging	3.155	1.173	1.982	3.863	1.763	2.100	2.679	879	1.800	1.184	884	300
4.3 Geluidhinder	553	500	53	553	500	53	390	234	156	164	266	-103
4.4 Vergunningverlening en handhaving	41.361	4.150	37.211	44.782	4.031	40.751	43.121	4.811	38.309	1.661	-780	2.441
4.6 Duurzaamheid	63.511	22.901	40.610	71.151	29.284	41.867	64.597	22.760	41.837	6.554	6.524	30
Saldo Milieu	119.882	35.011	84.871	132.035	41.845	90.190	122.371	34.915	87.456	9.664	6.930	2.734

Taakvelden (bedragen x 1.000)	Primaire begroting			Begroting na wijziging			Realisatie			Verschil begroting na wijziging met realisatie		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
<b>5 Natuur</b>												
5.1 Natuurontwikkeling	85.017	46.136	38.881	103.845	64.548	39.298	96.025	59.278	36.747	7.821	5.270	2.550
5.2 Beheer natuurgebieden	3.400	101	3.299	3.400	101	3.299	3.400	101	3.299	0	0	0
5.9 Natuur, overige baten en lasten	5.408	1.896	3.511	5.174	1.807	3.367	5.828	2.351	3.477	-654	-545	-110
Saldo Natuur	93.824	48.133	45.691	112.420	66.456	45.964	105.253	61.730	43.523	7.167	4.726	2.441
<b>6 Regionale economie</b>												
6.1 Agrarische aangelegenheden	5.067	3.651	1.416	5.241	4.087	1.154	-2.021	-2.243	222	7.262	6.329	932
6.3 Kennis en innovatie	21.834	8.969	12.865	31.593	16.089	15.504	26.048	11.571	14.477	5.545	4.518	1.027
6.4 Recreatie en toerisme	61.280	47.068	14.212	41.860	27.661	14.199	40.333	27.304	13.029	1.527	357	1.170
6.9 Regionale economie, overige baten en lasten	5.548	1.083	4.465	5.096	840	4.256	5.176	840	4.336	-79	0	-79
Saldo Regionale economie	93.729	60.771	32.958	83.791	48.677	35.114	69.537	37.473	32.064	14.254	11.204	3.050
<b>7 Cultuur en maatschappij</b>												
7.1 Cultuur	20.209	6.304	13.905	25.252	6.704	18.547	21.216	3.650	17.566	4.036	3.054	982
7.2 Maatschappij	7.395	57	7.338	6.348	57	6.292	6.244	54	6.190	104	3	102
7.9 Cultuur en maatschappij, overige baten en lasten	0	0	0	50	50	0	14	0	14	37	50	-14
Saldo Cultuur en maatschappij	27.604	6.361	21.243	31.650	6.811	24.839	27.473	3.704	23.769	4.177	3.107	1.070
<b>8 Ruimte</b>												
8.1 Ruimtelijke ordening	9.697	1.029	8.668	12.619	3.432	9.187	10.568	2.446	8.122	2.050	986	1.064
8.9 Ruimte, overige baten en lasten	8.074	3.591	4.483	4.328	618	3.710	3.936	465	3.471	392	153	239
Saldo Ruimte	17.771	4.620	13.152	16.946	4.050	12.896	14.504	2.911	11.593	2.442	1.139	1.304
<b>Totaal taakvelden</b>	<b>852.573</b>	<b>852.573</b>	<b>0</b>	<b>909.699</b>	<b>909.699</b>	<b>0</b>	<b>864.897</b>	<b>877.835</b>	<b>-12.937</b>	<b>44.802</b>	<b>31.864</b>	<b>12.937</b>



## Kijklijnen





## Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

In de bestuurlijke inleiding van de Begroting 2017 is aangegeven dat de provincie ruimte en vertrouwen heeft om de ambities verder te versnellen, te verdiepen en te versterken door middel van incidentele en structurele inzet van middelen. Hierbij is welbewust naar kansen gekeken die nog in de resterende collegeperiode kunnen worden uitgevoerd (of verplicht). In de Begroting 2017 zijn 12 voorstellen benoemd, waarover bij de Voorjaarsnota 2017 een afweging is gemaakt. In deze kijklijn wordt de stand van zaken van de 12 voorstellen weergegeven.

### Totaaloverzicht extra investeringen in slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

Nr.	Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Besluit Voorjaarsnota 2017	I/S	R/B	Doel	Actualisatie t.o.v. de Najaarsnota 2018
<b>Versnellen transitie naar innovatieve en duurzame toekomst</b>						
1	Fonds ter financiering kleinschalige, maatschappelijke energieprojectenwarmte	2.000	I	R	3.2	Ja
2	Bijdrage aan de transitie van het chemiecluster in de Rotterdamse haven	7.500	I	R	3.1	Ja
3	Nieuwe impuls voor verduurzaming mobiliteit	6.000	I	B	2.1	Ja
		4.000	I	B	2.2	Ja
4	Accez	5.000	I	B	3.1	Ja
<b>Versterken Zuid-Hollandse economie</b>						
5	Reservering voor de uitvoering van 'Investeren in vernieuwing'	5.000	I	R	3.1	Ja
6	Bijdrage aan de modernisering van het glastuinbouwcluster in het Westland	4.000	I	R	3.1	Ja
7	Extra bijdrage t.b.v. cofinanciering van de innovatiestimulering MKB	1.000	I	R	3.1	Afgerond
8	Ophoging budget voor regionale gebiedsgerichte werken	5.000	I	R	3.1	Ja
<b>Verdiepen van bestaande ambities</b>						
9	Behoud aanbod en verbetering van het openbaar vervoer (m.i.v. 2018 € 1,5 mln)	3.000	S	B	2.2	Ja
10	Oplossen knelpunten openbaar vervoer	1.500	I	B	2.2	Nee
11	Beperkte verlaging opcenten op de MRB (m.i.v. 2017 € 1 mln)	3.000	S		5	Afgerond
12	Extra impuls om Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving versneld te versterken	500	I	R	1.6	Afgerond
		500	I	B	1.6	Afgerond
<b>Totaal</b>		<b>48.000</b>				

I/S = Incidenteel / Structureel

R/B = toevoeging aan Reserve of Budget

### Toelichting

Onderstaand wordt de stand van zaken per 31-12-2018 van de 12 impulsen gegeven.

#### 1. Fonds ter financiering van kleinschalige, maatschappelijke energieprojecten

In 2018 is voor bijna € 2 mln subsidie verstrekt aan kleinschalige, lokale energie-initiatieven. Het ging om projecten m.b.t. lokale opwekking van energie uit zon, wind, warmte, maar ook steeds vaker om isolatie. Daarnaast ondersteunt de provincie een lerend netwerk ("community of practice") waarin lokale energie-initiatieven elkaar helpen rondom inhoudelijke casussen. De belangstelling voor de regeling is groot. De scope

van de regeling is in 2018 verruimd. Door de verruiming van de regeling heeft de provincie ook een aantal kleine VvE's, scholen en sportverenigingen kunnen steunen.

## 2. *Bijdrage aan de transitie van het chemiecluster in de Rotterdamse haven*

Bij Voorjaarsnota 2017 is een bedrag van € 7,5 mln vanuit de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland beschikbaar gesteld en toegevoegd aan de reserve Versterking economie. In 2018 hebben PS de project-randvoorwaarden vastgesteld, waaronder de subsidie kan worden verleend. Ook is de begrotingssubsidie, in de vorm van een lening, in de Voorjaarsnota 2018 opgenomen. Hier zijn de subsidieontvanger en het maximale leningbedrag vastgesteld. Omdat het private consortium heeft aangegeven de lening niet meer in 2018 te zullen aanvragen, is de subsidie van € 7,5 mln opgenomen in de Begroting 2019.

## 3. *Nieuwe impuls voor verduurzaming mobiliteit*

Met de investeringsimpuls "Nieuwe Impuls Verduurzaming Mobiliteit" is het volgende gedaan:

- Versterking en uitbreiding van het concept "weg van de energietransitie" (N211 en N470). De werkzaamheden aan de [N211](#) tussen Poeldijk en Den Haag zijn in maart 2018 gestart en in november afgerond. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in een zeer geslaagd project waarin de eerste CO<sub>2</sub> negatieve weg van Nederland is gerealiseerd en de verbinding met lokale bedrijven en bewoners is gezocht.
- De werkzaamheden aan de volgende weg ([N470](#)) zijn gegund. De uitvoering start in 2019 en zal twee jaar duren. Er zal een mix van maatregelen worden uitgevoerd die energie besparen en opwekken. Voor de pilot SolaRoad in combinatie met zwaar verkeer (zonnepanelen in wegdek busbaan langs N218 in Spijkenisse) is de industriële productie in 2018 gestart.
- De provincie Zuid-Holland en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat hebben samen een SBIR (Small Business Innovation Research)-competitie in gang gezet. Het SBIR-traject wordt een proeftuin van de natte infrastructuur. Het doel van deze competitie is het stimuleren van innovatieve bedrijven voor het vinden van haalbare oplossingen voor het opwekken van duurzame energie langs de provinciale oevers/kades. In december 2018 zijn aan acht bedrijven certificaten uitgereikt om te bevestigen dat zij een haalbaarheidsstudie uit mogen voeren voor de energietransitie vaarwegen. Voor twee prototypes zal in 2019 een stuk oever van 50 meter worden aangewezen. Het prototype zal naar verwachting in november 2020 in gebruik worden genomen.
- Opschaling van het duurzame openbaar vervoer met waterstofbussen. De volgende stap is gezet in het Europese project FCH-JU waarbij een opschaling naar 50 bussen voor Nederland in vier regio's (Groningen, Drenthe, Flevoland en Zuid-Holland) is voorzien. Cofinanciering van de EU en ministerie I&W is beschikbaar. Er is een marktconsultatie gehouden. Momenteel wordt gewerkt aan een samenwerkingsovereenkomst met de betrokken provincies, ter voorbereiding van de aanbesteding. De aanbesteding is voorzien in het voorjaar van 2019.

## 4. *ACCEZ*

ACCEZ versnelt de ontwikkeling van een circulaire economie in de provincie Zuid-Holland met concrete antwoorden op kennisintensieve vraagstukken door het verbinden van denk-, beleids-, en ondernemerskracht. Bij Begroting 2018 is € 5 mln gereserveerd voor het programma ACCEZ (accelerating circular economy Zuid-Holland). De € 5 mln is als volgt over de jaren verdeeld: € 1 mln voor 2018 en € 1,3 mln jaarlijks voor 2019 t/m 2021.

In 2018 is het samenwerkingsverband ACCEZ bestendigd door de samenwerkende partijen provincie Zuid-Holland, VNO-NCW west, Universiteit Leiden, TU Delft, Erasmus universiteit en Wageningen university and Research. De transitieopgaven in het Groene Hart en de Binckhorst Noordwest zijn gestart. Er is samenwerking ontstaan tussen overheden, onderzoek en bedrijfsleven. Gezamenlijk zijn deze partijen in staat de circulaire economie te versnellen.

#### *5. Reservering voor de uitvoering van 'Investeren in vernieuwing'*

Bij de Voorjaarsnota 2017 is € 1,5 mln beschikbaar gesteld voor campusontwikkeling in Zuid-Holland. Voor de besteding van deze middelen is in 2018 de Subsidieregeling campussen Zuid-Holland vastgesteld. Via deze regeling kunnen diverse initiatieven worden ondersteund die een stimulans zijn voor de verdere ontwikkeling van het Leiden Bio Science Park, TU Delft Campus en Space Campus Noordwijk. De uitvoering vindt plaats in 2019 en 2020.

Op 11 december 2018 is door GS vastgesteld het programma SMITZH-3; Derde fase innovatieprogramma om de Zuid-Hollandse maakindustrie te ondersteunen bij de toepassing van slimme maaktechnologie'. Dit programma moet een bijdrage leveren aan nieuwe bedrijvigheid en werkgelegenheid door nieuwe productie. SMITZH-3 zal per medio 2019 van start gaan en loopt door tot en met 2022. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

#### *6. Bijdrage aan de modernisering van het glastuinbouwcluster in het Westland*

De provincie stuurt op moderne teeltlocaties voor de Greenports in Zuid-Holland, zodat de Greenports een toonaangevend wereldcluster in Zuid-Holland kunnen blijven. Dit doet de provincie door voor de Greenport Westland-Holland een brede bestemming glastuinbouw te hanteren. Daarnaast heeft de provincie met de gemeente Westland afspraken gemaakt over inzet van middelen ten behoeve van het actief verminderen van herstructurering in de weg liggende obstakels. Met de gemeenten in het gebied Oostland is de provincie een verkenning naar de ruimtelijk-economische structuur voor het gebied Oostland gestart. De provincie heeft samen met partners zitting in de Coalitie HOT (Herstructurering Ontwikkeling Teeltareaal) dat zich op modernisering van glastuinbouwgebieden richt. Voor de Greenport Boskoop faciliteert de provincie planologisch de ontwikkeling van het teeltareaal. In de Greenport Bollenstreek faciliteert de provincie door middel van ruimtelijke regelgeving de werking van de Greenport Ontwikkelingsmaatschappij (GOM). In de Greenport Aalsmeer, deels op Zuid-Hollands grondgebied, participeert de provincie samen met partners in de ontwikkeling van ruimtelijke planvorming.

#### *7. Extra bijdrage t.b.v. cofinanciering van de innovatiestimulering MKB*

Via deze impuls van € 1 mln is al eerder, in 2017, extra geïnvesteerd in het subsidieplafond van de regeling MKB Innovatiestimulering Topsectoren Zuid-Holland (MIT ZH). Er zijn met deze middelen meer MIT R&D samenwerkingsprojecten gefinancierd in 2017 en daarmee is deze impuls afgerond.

#### *8. Ophoging budget voor regionale gebiedsgerichte economische werken*

Bij Voorjaarsnota 2017 is voor regionale gebiedsgerichte werken € 5 mln toegevoegd aan het al bestaande budget van € 2 mln. Tot en met 2018 is circa € 6 mln toegewezen aan projecten, voor bijvoorbeeld de Hoeksche Waard en de regio Alphen-Gouda-Woerden.

#### *9. Behoud aanbod en verbetering van het openbaar vervoer (m.i.v. 2018 € 1,5 mln)*

De structurele middelen voor behoud aanbod en verbetering van het openbaar vervoer worden deels ingezet voor de exploitatiesubsidie van het veer Maassluis - Rozenburg. Het restantbedrag is gereserveerd voor versterking van het personenvervoer over water.

#### *10. Oplossen knelpunten openbaar vervoer*

Middelen van de investeringsimpuls voor "Oplossen knelpunten openbaar vervoer" zijn ingezet voor projecten om een aantal buslijnen langer door te laten rijden in de avonduren en om een aantal rustigere buslijnen te behouden die anders zouden zijn opgeheven. Hiermee is de leefbaarheid en bereikbaarheid van met name het landelijk gebied verbeterd.

*11. Beperkte verlaging opcenten op de MRB (m.i.v. 2017 € 1 mln)*

De inkomsten uit opcenten zijn opgebouwd uit de omvang van het wagenpark en het door de provincie vastgestelde tarief. Het tarief is in de collegeperiode als volgt ontwikkeld:

- In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is vastgelegd dat het opcententarief is verlaagd van 95 naar 92 opcenten.
- De intensiveringsimpuls voor een "Slimmer, schoner, sterker Zuid Holland' in 2016 bevat een kleine verlaging naar 91,7 in 2017.
- In de Kadernota 2016, naar aanleiding van het amendement 'Tijdelijke verlaging opcenten', is het tarief verder verlaagd naar 91,4 opcenten.
- Tot slot is in de Begroting 2018 het tarief voor twee jaar (2018 en 2019) vastgesteld op 90,4.

*12. Extra impuls om vergunningverlening, Toezicht en Handhaving versneld te versterken*

De Impuls heeft op verschillende opgaven een lerend effect gehad en een bijdrage geleverd aan het ontwikkelen van de kennis en expertise bij zowel de provincie als de omgevingsdiensten. Dit wordt geborgd en doorgezet in de trajecten die buiten de Impuls verder gebracht worden zoals de (programmatische) aanpak van Zeer Zorgwekkende Stoffen, de sturing op de omgevingsdiensten en het risicogericht toezicht. De resultaten van het programma Impuls VTH zijn beschreven in de [eindrapportage](#).

## Voortgang m.b.t. de extra ambities in de Begroting 2018

Bij de behandeling van de Begroting 2018 zijn een aantal moties en amendementen aangenomen, waarmee extra ambities aan de begroting zijn toegevoegd.

In deze kijklijn wordt een totaaloverzicht gegeven van deze extra ambities, gevolgd door een nadere toelichting op de huidige stand van zaken.

Nr	Onderwerp	Doel
1	(Motie 724) Investeren in economische innovatie	3.1
2	(Motie 729) Gelijktrekken OV-tarieven provinciale concessies	2.2
3	Klimaatinstituut	3.1
4	Detailhandel	3.1
5	(Motie 761) Verhogen budget erfgoed	3.6
6	(Motie 755) Restauratie rijksmonumenten	3.6
7	Risicoreservering Warmte Participatiefonds	
8	(Amendement 582) Verlaging opcenten	
9	(Amendement 578) Verlaging tarieven OV	2.2
10	(Amendement 582) RegMed XB	3.1
11	(Amendement 582) Campusregeling	3.1
12	(Amendement 582) Proceskosten verkenningen diepte-investeringen	
13	(Amendement 582) Alertheidsbudget	
14	(Amendement 577) Cofinancieren Rijksmiddelen investeren fietsinfrastructuur	2.1
15	Energietransitie gebouwde omgeving en glastuinbouw	3.2

### Toelichting

Onderstaand wordt een toelichting gegeven op de voorstellen.

#### 1. *Investeren in economische innovatie*

- Bij de vaststelling van de Kadernota 2018 hebben PS motie 724 Investeren in economische innovatie aangenomen. De verwerking in de begroting richt zich op extra middelen voor het MKB via de subsidieregeling MKB Innovatiestimulering Topsectoren (MIT) en voor Fieldlabs. Voor MKB-MIT is € 12 mln extra beschikbaar gesteld, waarvan € 6 mln in 2018 en € 6 mln in 2019. Bij Najaarsnota 2018 is aangegeven dat er van de € 6 mln voor 2018 € 2,5 mln minder nodig is omdat het ministerie van EZK haar cofinanciering heeft verhoogd. Deze extra investering is in 2018 ingezet voor de MIT haalbaarheidsprojecten en R&D samenwerkingsprojecten.
- Met motie 724 bij Kadernota 2018 is naast de eerdere € 3,5 mln nog eens € 2 mln extra beschikbaar gesteld voor de doorontwikkeling van het programma Smart Manufacturing Industriële Toepassing in Zuid-Holland (afgekort SMITZH). Het gaat in totaal om € 5,5 mln. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

#### 2. *Gelijktrekken OV-tarieven provinciale concessies*

Op 1 januari 2018 zijn de kilometertarieven voor het OV in de concessie ZHN verlaagd naar het niveau in de concessies Drechtsteden, Alblasserwaard Vijfheerenlanden (DAV) en HWGO. Met behulp van een extern bureau is de opbrengstderving bepaald en is er overeenstemming met Arriva over de vergoeding die de provincie hiervoor betaalt.

### 3. *Klimaatinstituut*

Voor huisvesting van het VN Expertisecentrum voor klimaatadaptatie GCA is aan de gemeente Rotterdam in 2018 een subsidie verleend van € 250.000. De verdere toelichting is opgenomen onder 'Wat hebben we bereikt'.

### 4. *Detailhandel*

In 2018 is de ruimtelijke vertaling van de Discussienota Detailhandel in de Visie ruimte en mobiliteit afgerond. Daarnaast is uitvoering gegeven aan het Actieplan Detailhandel. Er is een subsidieregeling planvorming detailhandel opgesteld. Er zijn circa 30 aanvragen gehonoreerd. Er zijn plannen van aanpak gemaakt voor de onderwerpen 'Stimuleren regionale samenwerking en programmering' en 'Kennis en Informatie'. Ook heeft een evaluatie van de Adviescommissie Detailhandel plaats gevonden. Tenslotte hebben veel acties plaats gevonden op locatieniveau om de winkelleegstand in centra aan te pakken, zoals in Bodegraven en Oud Beijerland.

In het kader van het traject 'Versnellen, Voorspellen, Vertellen' heeft een onderzoek plaats gevonden naar het functioneren van de Perifere Detailhandelsvestigingen (PDV: 'woonboulevards'). In 2019 worden de aanbevelingen uit het onderzoek nader uitgewerkt. Vooruitlopend hierop is via een amendement al € 3 mln beschikbaar gesteld voor de aanpak van Verstedelijking en PDV-locaties op locatieniveau. Het Koopstromenonderzoek 2018 is uitgevoerd waarvan de resultaten begin 2019 worden gepubliceerd.

### 5. *Verhogen budget erfgoed*

In 2018 zijn via de voorjaarsnota structurele middelen toegevoegd voor inzet van de Monumentenwacht Zuid-Holland (€ 0,1 mln) voor de technische monitoring van de restauraties van rijksmonumenten waar de provincie subsidie aan verstrekt. Verder is het structurele budget voor het archeologisch depot verhoogd in verband met toegenomen kosten voor opslag, conservering en digitalisering.

Ook is in 2018 verzocht om compensatie van de verlaagde rijksbijdrage voor de restauratie van rijksmonumenten (wegens een nieuwe verdeelsleutel over de provincies) en is gevraagd om ophoging en het structureel maken van de middelen voor cultureel erfgoed. Dit is verwerkt in de Begroting 2019.

### 6. *Restauratie rijksmonumenten*

Bij de behandeling van de provinciale Begroting 2018 is de motie 'Aanbod aan het Rijk inzake restauratie Rijksmonumenten (Motienummer 755)' aangenomen.

In het Regeerakkoord is € 95 mln extra vrijgemaakt voor de restauraties en verduurzaming van rijksmonumenten in Nederland voor de jaren 2018-2021. GS hebben daartoe een brief aan de minister gestuurd om vroegtijdig enkele grote Zuid-Hollandse rijksmonumenten die behoefte hebben aan restauratie en herbestemming onder de aandacht brengen (op basis van de Erfgoedmonitor en contact met de monumenteigenaren). GS hebben met de begroting

€ 3 mln aan provinciale middelen vrijgesteld, die ingezet kunnen worden voor deze restauratieprojecten. Daarnaast zijn de provincies in IPO-verband betrokken bij de invulling van de verdere inzet van deze restauratiemiddelen.

Wegens tijdgebrek heeft het ministerie in juni zijn eigen keuze gemaakt in de te subsidiëren restauratieprojecten in 2018. Er is € 34 mln uitgetrokken voor 27 projecten in Nederland die onmiddellijk uitgevoerd kunnen worden. Van de 27 projecten vinden er 3 in Zuid-Holland plaats, te weten de Nieuwe kerk in Den Haag, Parochiekerk OLV in Oude Tonge en Schiekade 77 in Rotterdam.

In 2019 volgt een open regeling voor de resterende € 65 mln (voor 2019-2021). Wij zullen de eigenaren helpen bij het indienen van een aanvraag, waarbij de vrijgestelde € 3 mln ingezet kan worden als cofinanciering. De lijst met grote restauratieprojecten in Zuid-Holland is actueel gehouden, waarin de eerdere voorgestelde projecten in de Ministerbrief zijn opgenomen.

7. *Risicoreservering Warmteparticipatiefonds*

De verhoging van de storting in de risicoreserve Energiefonds met € 3,1 mln naar een totaal storting in 2018 van € 9,1 mln heeft conform begroting 2018 plaatsgevonden.

8. *Verlaging opcenten*

Zie de toelichting bij de extra investering in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland *Beperkte verlaging opcenten op de Motorrijtuigenbelasting*.

9. *Verlaging tarieven OV*

Na de zomer van 2018 zijn op basis van amendement 578 de kilometertarieven in de concessie Hoeksche Waard/Goeree Overflakkee (HWGO) en Zuid-Holland Noord (ZHN) en bij de Waterbus verlaagd naar prijspeil 2015. Provinciale Staten zijn hierover op 16 oktober per GS-brief geïnformeerd. Er is overeenstemming bereikt over de vergoeding die de provincie betaalt aan de betrokken vervoerbedrijven Connexxion, Arriva en Aquabus. Op 9 december is de tariefverlaging doorgevoerd in de concessie Drechtsteden, Molenlanden, Gorinchem (DMG). Voor deze concessie dient de dervingsvergoeding nog te worden bepaald.

10. *Versterking Life Sciences & Health – Regeneratieve Geneeskunde*

In de Begroting 2018 is een reservering van € 1,2 mln opgenomen voor een nader te concretiseren investeringsbeslissing op het gebied van regeneratieve geneeskunde, gericht op het herstellen van zieke weefsels en organen. Dit zou mogelijk kunnen worden ingezet voor een investering in de hoogwaardige en unieke celontwikkel- en productiefaciliteit bij het LUMC, tevens partner in RegMed XB. In de Voorjaarsnota 2018 hebben wij aangegeven dat de ontwikkeling van deze faciliteit langer duurt dan verwacht. De business case wordt momenteel nog uitgewerkt. De € 1,2 mln blijft daarom voorlopig in de reserve. Gedeputeerde Staten zullen de investeringsbeslissing te zijner tijd aan Provinciale Staten voorleggen.

11. *Campusregeling*

Via Amendement 582 is naast de eerdere € 1,5 mln nog eens € 1,5 mln beschikbaar gesteld voor campusontwikkeling in Zuid-Holland. Voor de besteding van deze middelen is in 2018 de Subsidieregeling campussen Zuid-Holland vastgesteld. Zie verder de toelichting bij 'Extra investeringen in een schoner, schoner en sterker Zuid-Holland'.

12. *Proceskosten verkenningen diepte-investeringen*

Is conform verwerkt in de begroting

13. *Alertheidsbudget*

Zie kijklijn alertheidsbudget

14. *Co-financieren Rijksmiddelen investeren fietsinfrastructuur*

In november 2018 heeft de minister van I&W tijdens het MIRT-overleg bekend gemaakt dat 13 van de 14 door Zuid-Holland aangevraagde stations in aanmerking komen voor een bijdrage. Voor de stations Leiden en Dordrecht betreft het een bijdrage in de planontwikkeling. Daarmee zijn de middelen beschikbaar om de uitvoering verder voor te bereiden.

15. *Energietransitie gebouwde omgeving en glastuinbouw*

De provincie zet in de gebouwde omgeving van Zuid-Holland capaciteit in om het proces om in gemeenten te komen tot Transitie Visies Warmte waarin de kaders uit de Regionale Energie Strategieën worden vertaald naar alle individuele gemeenten. De procesadviseurs ondersteunen bij het inrichten van processen, kennisuitwisseling en het delen van best practices.

## Strategische Verkenningen diepte-investeringen

### Inleiding

Bij Begroting 2018 is besloten om voor 2018 € 1,5 mln vrij te maken voor strategische verkenningen. Deze zijn gestort in een nieuwe reserve 'Proceskosten en verkenningen diepte-investeringen' in afwachting van concrete voorstellen. Deze voorstellen zijn met PS in technische sessies voorbereid (zie documentatie toegezonden bij Lid GS-brief Baljeu d.d. 20 en 29 maart 2018) en verwerkt bij de Voorjaarsnota 2018.

Doel	(bedragen x € 1.000)	Primaire Begroting 2018	Bijgestelde Begroting 2018 t/m VJN	Bijgestelde Begroting 2018 t/m NJN	Realisatie 2018
	<i>Strategische Verkenningen diepte-investeringen</i>	1.500	1.500	1.500	1.500
1.1	Klimaatadaptatie	0	-480	-480	-513
1.5	Duurzame landbouw *	0	0	0	0
3.1	Circulaire economie	0	-300	-250	-250
3.1	Onderwijs en Arbeidsmarkt	0	-200	-200	-38
3.2	Energietransitie	0	-300	-400	-400
3.5 en 3.3	Verstedelijking en Transformatie	0	-220	-220	-159
5.1	Vrijval naar algemene reserve	0	0	0	-140
	Restant reserve	1.500	0	-50	0

### 1. Verkenning verstedelijking en transformatie

De verkenning bestaat uit drie delen:

#### 1.1 Complexe stedelijke transformatiegebieden (CST)

In 2018 is door onderzoeksbureau Rebel geïnventariseerd welk provinciaal instrumentarium kan bijdragen aan het versnellen en versterken van 15 complexe binnenstedelijke transformatiegebieden. Dit zijn onder andere Stadshaven in Rotterdam, Binckhorst in Den Haag, de spoorzone in Dordrecht, Plaspoelpolder in Rijswijk, Rijnhaven in Alphen aan den Rijn en Spoorzone in Gouda. Immers om op middellange termijn voldoende woningen op te leveren conform de uitgangspunten van de provincie en om de verstedelijkingsopgave te versnellen, is het van belang om locaties in stedelijke gebieden nu al te gaan voorbereiden voor transformatie naar wonen en werken. Mede op basis van dit onderzoek is het actieprogramma voor de verstedelijkingsagenda opgesteld. Dit actieprogramma kent drie maatregelen om de woningbouw te versnellen:

4. vliegende brigade: tijdelijk extra capaciteit en expertise binnen het gemeentelijk apparaat gericht op woningbouw; van planeconomen tot energiedeskundigen.
5. Financieel : extra geld voor het versnellen van de woningbouw om het laatste financiële zetje te geven.
6. Vereenvoudiging van de woningbouwprogrammering: Nieuwe woningbouw binnen bestaande steden en dorpen en in de buurt van een interciti- of lightrailstation mag altijd.

#### 1.2 Verstedelijking en Transformatie: onderzoek perifere detailhandelsvestigingen (PDV)

In 2018 is door BRO een onderzoek uitgevoerd naar het functioneren van de 32 PDV-locaties ('woonboulevards') in Zuid-Holland. Het onderzoek geeft een beeld van het algemeen functioneren van de locaties en opgaven en kansen om te komen tot herontwikkeling, transformatie of optimalisering van (een aantal van) de locaties. Vier locaties worden door onderzoeksbureau BRO als 'slecht functionerend' beoordeeld. Daarnaast ziet BRO bij 17 van de in totaal 32 locaties kansen voor verbetering door herontwikkeling, transformatie of optimalisatie. Ook zijn aanbevelingen gedaan voor een mogelijke vervolgaanpak en rol voor de provincie. Mede op basis van dit onderzoek hebben Provinciale Staten via een amendement 3 miljoen beschikbaar gesteld t.b.v. de aanpak van "knelpunten transformatie binnenstedelijke locaties en Perifere detailhandel Vestigingen (PDV)".



### 1.3 Verstedelijking en Transformatie: vitaliteit kleine kernen (VKK)

Van de beschikbaar gestelde middelen voor de strategische verkenning Vitale Kernen zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd. Er is gekeken naar trends op het gebied van vitaliteit, de bestaande inzet van betrokken partners, naar beschikbare data over de kernen (zelfstandigheid, verbondenheid en leefbaarheid in kernen) en tot slot is er ingezoomd op mogelijke ruimtelijke ingrepen voor versterking van vitaliteit in de kleine kernen zelf. Uit de onderzoeken blijkt dat de situatie van Zuid-Hollandse kleine kernen relatief gunstig is ten opzichte van landelijke gebieden buiten de Randstad, maar dat het inspanning vraagt om dit ook in de toekomst zo te houden en een neerwaartse spiraal te voorkomen. De uitkomsten van de onderzoeken worden met belangrijke partners in de regio gedeeld, en vormen input in de gesprekken over bijvoorbeeld voor woningbouw en bereikbaarheid met de regio's.

## 2. Klimaatadaptatie

De verkenning bestaat uit drie delen:

- Onderzoeksprogramma Klimaat Adaptatie
- Klimaatakkoord Bouw
- Onderzoeksprogramma Bodemdaling

In het kader van concernopgave Adaptieve Delta, is in het afgelopen jaar verkend waar klimaatadaptatie en bodemdaling ons raken in onze eigen provinciale verantwoordelijkheden en taken. En via welke stappen, in welke rollen en met welke partners wij kunnen komen tot samenwerking, oplossingen en versnelling. Het resultaat van deze verkenning is eind 2018 in de vorm van de klimaatadaptatiestrategie "Weerkrachtig Zuid-Holland" ter bespreking aan de Staten aangeboden. Deze strategie biedt de basis voor concrete maatregelen, beleidsontwikkeling en investeringen.

De verkenning is uitgevoerd in dialoog met een diversiteit aan (gebieds-)partners: gemeenten en waterschappen (onder andere via de bestuurlijke tafels Ruimte, Wonen en Economie), Kennisinstellingen als Deltares en TU-Delft, Natuur- en beheerorganisaties, drinkwaterbedrijven, veiligheidsregio's, bouwers, ontwikkelaars etc. Inmiddels zijn rond het thema klimaatadaptatie stevige samenwerkings- en overlegstructuren gerealiseerd met deze partners.

Een aantal in het oog springende (tussen-)resultaten in het afgelopen jaar betreft:

- Samen met onze waterschappen hebben we voor heel Zuid-Holland de kwetsbaarheden van de bebouwde omgeving voor wateroverlast, hittestress en overstroming in beeld gebracht. Deze informatie is samengebracht in de klimaatatlas [www.zuid-holland.klimaatatlas.net](http://www.zuid-holland.klimaatatlas.net). Op basis van deze atlas kunnen de gemeenten de gevolgen van klimaatverandering in kaart brengen.
- Voor een aantal provinciale taken en assets hebben we de gevolgen van klimaatverandering met behulp van een stresstest in kaart gebracht. Zo zijn er stresstesten uitgevoerd voor natuur- en groengebieden in Zuid-Holland en voor onze provinciale vaarweg- en weginfrastructuur.
- Op initiatief van de provincie is met 40 publieke en private partijen in Zuid-Holland het 'Convenant klimaatadaptief bouwen' ondertekend. Dit convenant moet leiden tot afspraken over bouwprincipes en een instrumentarium voor klimaatadaptieve gebiedsontwikkeling.
- Er is een Challenge Klimaatadaptatie gehouden in het kader van het Festival van de Toekomst. Door middel van deze challenge werden innovatieve start-ups uitgedaagd te komen met 'het beste klimaatadaptatieontwerp van Zuid-Holland'.

Een uitgebreide rapportage over de gerealiseerde (tussen-)resultaten in het afgelopen jaar is tegelijk met "Weerkrachtig Zuid-Holland" aangeboden aan de Staten.

### **3. Circulaire economie**

De provincie heeft het Grondstoffenakkoord mede ondertekend en wil een structurele bijdrage leveren aan een 100% circulair Zuid-Holland in 2050. Daarom onderzoeken we hoe we dat op een passende manier kunnen doen, zodat we aansluiten bij wat nodig is, waar kansen liggen en wat past bij onze rol. Dat doen we samen met stakeholders als bedrijven, gemeenten en wetenschappers. We hebben onderzoek gedaan naar de uitgangspositie voor Zuid-Hollandse grondstofketens in de bouw, voor plastics en chemie en voor land- en tuinbouw. De eerste mogelijkheden voor de provinciale rollen zijn daarbij in beeld gebracht. In 2018 zijn hiervoor de volgende bouwstenen opgeleverd aan Provinciale Staten: een strategische verkenning, bestaande initiatieven zijn in kaart gebracht en samenwerking met partners is geïntensiveerd met onder meer participatiebijekomsten.

### **4. Duurzame landbouw**

In het traject van Verkenningen is door Provinciale Staten aangegeven dat in feite de strategische verkenning voor duurzame landbouw met de vaststelling van het Ambitiedocument is afgerond. Dat was de derde stap in de strategische verkenning, Wij beschouwen dit Ambitiedocument als het kader voor de uitvoering. Op basis daarvan is de uitvoering gestart met de Uitvoeringsagenda Innovatie Duurzame Landbouw (GS-4-10-2016) die wij aan PS hebben toegestuurd. In het Kaderbesluit Groen (gewijzigd Statenvoorstel nr. 7100; PS vergadering van 27 juni 2018) is een vooruitblik gegeven op wat er nodig is voor het vervolg in de volgende coalitieperiode en een indicatie gegeven voor de financiële middelen. Wij beschouwen dat als de uitkomst van de Verkenningfase. Na de fase van experimenteren en innoveren die in 2016 is begonnen en zich nog veel verder zal moeten ontwikkelen, volgt de fase van verbreden en versnellen.

### **5. Energietransitie**

In 2018 hebben PS aanvullende middelen (€ 0,4 mln) ter beschikking gesteld voor strategische verkenningen en energietransitie. Hiermee is een drietal thema's opgepakt waarvoor verdieping en versnelling van de aanpak van strategisch belang is. Onderzoek is gefinancierd voor de versnelling van de energietransitie bij de Industrie, voor de voorbereiding van een routekaart Waterstof en voor het verkennen van de kansen voor realisatie van een Smart Multi Commodity Grid (SMCG). Hiermee is de basis gelegd voor de doorvertaling naar actieprogramma's voor deze thema's.

### **6. Onderwijs en Arbeidsmarkt**

De zorg over de mismatch tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, tegen een achtergrond van een hoog werkloosheidspercentage in Zuid-Holland, is voor de provincie aanleiding geweest om in 2018 een strategische verkenning te starten op dit thema. Centraal staat daarin de vraag wat nodig is voor een betere aansluiting en waaruit de bijdrage van de provincie Zuid-Holland zou moeten bestaan. De verkenning heeft geleid tot een samen met de Economic Board Zuid-Holland opgestelde Human Capital Agenda. Die is opmaat naar een breed gedragen Zuid-Hollands Arbeidsmarktakkoord. Parallel daaraan wordt een aantal pilots uitgevoerd, die helpen om de contouren van een meer structurele oplossing te bepalen.

### **Vrijval naar de algemene reserve**

Het bedrag voor strategische investeringen van € 1,5 mln is met amendement 582 beschikbaar gesteld voor het jaar 2018. Het in 2018 niet gebruikte deel van € 0,1 mln valt daarom vrij.

## Alertheidsbudget

De kijklijn Alertheidsbudget geeft inzicht in de mutaties en uitputting van het alertheidsbudget. Bij Begroting 2018 is voor 2018 en 2019 € 5 mln vrijgemaakt (€ 10 mln totaal) en gestort in de reserve Alertheidsbudget, in afwachting van concrete voorstellen.

Het afwegingskader waaraan de voorstellen getoetst worden, bestaat uit een aantal criteria (zie voor uitgebreidere toelichting de GS-brief d.d. 13-2-2018, PZH-2018-637853761):

- aansluiting op het coalitieakkoord,
- urgentie,
- regionaal draagvlak,
- financiële dekking is niet mogelijk vanuit bestaande programma's,
- meerwaarde van en voor PZH,
- indien mogelijk: maatschappelijk effect tijdens deze coalitieperiode.

Hier volgt een toelichting op de inzet van het Alertheidsbudget

Doel	(bedragen x € 1.000)	Primaire Begroting 2018	Bijgestelde Begroting 2018 t/m VJN	Bijgestelde Begroting 2018 t/m NJN	Realisatie 2018
	<i>Reserve alertheidsbudget</i>	5.000	5.000	5.000	5.000
1.6	Clinsh	0	-600	-600	-573
3.1	Leerpark Drechtsteden	0	-100	-100	0
3.1	Greenports	0	-300	-300	0
3.1	Sron	0	-500	0	0
3.1	Space campus Noordwijk	0	-1.000	0	0
3.1	Equestrum	0	0	-100	0
3.3	Gebiedsontwikkeling spoorzone	0	-500	-500	0
3.3	Complexe binnenstedelijke herontwikkelingslocaties	0	-500	-500	-156
3.3	Traject verkenner Krimpenerwaard	0	0	-100	-81
3.6	Fort Prins Frederik	0	0	-100	0
5.1	Vrijval naar algemene reserve	0	0	0	-1.490
	Restant reserve	5.000	1.500	2.700	2.700

### Clinsh

Voor het Europese LIFE project CLean INland SHipping (CLINSH) heeft in 2018 een aanbesteding plaatsgevonden en zijn voor dit project nog zeven binnenvaartschepen gegund die gemonitord kunnen worden. Dit is gedaan om de validiteit van de data te waarborgen.

Het alertheidsbudget is ingezet om de extra kosten op te vangen

### Leerpark Drechtsteden

De (beperkte) aanloopkosten manifesteerden zich niet zoals gepland.

Voor 2018 zijn de wel gemaakte kosten (aantrekken belegger) door de gemeente zelf gedragen.

### **Greenports**

In 2018 hebben verschillende partners van de Greenport West-Holland het innovatiepact getekend. Doel van het innovatiepact is om de samenwerking op het gebied van innovatie tussen netwerkpartijen in de Greenport West-Holland te versterken. Het gaat om innovatiethema's, zoals emissieloos produceren, biobased greenports, slimme ketens, gezondheid en geluk. Het innovatiepact is een invulling van het programma Feeding & Greening the Megacities van de Economic Board Zuid-Holland.

De bijdrage van € 0,1 mln voor 2018 is gebruikt om een programmaregisseur aan te stellen. Deze bijdrage is ten laste van programma 3 gebracht. Via het innovatiepact worden er continu verbindingen gelegd tussen ondernemers, overheden en onderzoekers en scholen. Dit leidt tot nieuwe projecten, betere verspreiding van kennis en betere samenwerking. Het innovatiepact is door de 42 deelnemende partijen getekend tot en met minimaal 2020.. De bijdrage voor KCP (KennisCentrum Plantenstoffen) is voor het overgrote deel uitgesteld wegens tijdelijke problemen in de bedrijfsvoering van het KCP.

### **S-RON en Space campus Noordwijk**

Bij Voorjaarsnota 2018 hebben PS ingestemd met het voorstel van GS om maximaal € 7 mln beschikbaar te stellen in verband met de herhuisvesting van het Netherlands Institute for Space Research (SRON) begin 2021 van Utrecht naar de campus in Leiden. De subsidie is begin 2019 verleend.

In september 2018 is de Regio Deal 'ESTEC en Space Campus Noordwijk' ondertekend door provincie, Rijk en gemeente Noordwijk wat tot een gezamenlijk investering leidt om de deze cluster mogelijk te maken. Zie verder de toelichting bij 'Wat hebben we bereikt'.

### **Equestrum**

Nadat PS op 17 oktober 2018 akkoord hebben gegeven op het beschikbaar stellen van de incidentele subsidie ad € 0,3 mln, heeft Equestrum op 12 november een concept-aanvraag ingediend. Deze is op 6 december besproken en na aanpassingen op 21 december formeel ingediend. Formele toekenning in 2018 bleek toen niet meer haalbaar, dit zal in januari 2019 plaatsvinden. De start van het project is voorzien per 1 januari 2019.

### **Gebiedsontwikkeling spoorzone**

Het jaar 2018 stond vooral in het teken van het oplijnen van de publieke partners (gemeenten). In 2019 zal het proces verder worden gebracht in overleg met marktpartijen en andere belangrijke stakeholders (zoals NS en ProRail). Het optuigen van de gebiedsontwikkeling Spoorzone vergt komende 1-1,5 jaar inzet van provinciale menskracht en resterende (reeds gereserveerde) middelen. In 2019 worden masterplannen opgesteld, verder uitgewerkt en met elkaar in verband gebracht. Een deel van de middelen is bedoeld om met marktpartijen creatieve/innovatieve oplossingen aan te dragen voor het verstedelijken en verdichten nabij spoor (met in acht nemen van milieu en veiligheidszones). De beperkte kosten die in 2018 gemaakt zijn, zijn niet ten laste van het alertheidsbudget geboekt. In 2019 zal het resterende bedrag van € 465.000 beschikbaar blijven voor de Spoorzone.

### **Complexe binnenstedelijke herontwikkelingslocaties**

Van de bij de voorjaarsnota beschikbaar gestelde € 0,5 mln is in 2018 slechts een deel (€ 0,1 mln) benut. De middelen zijn ingezet voor ondersteuning bij de totstandkoming van de vooruit- en terugblik bedrijventerreinenbeleid 2019, een onderzoek naar integrale woon-werkvisies, de rapportage kantoren en de monitor bedrijventerreinen. De reden voor onder-budget was dat sommige gebiedsontwikkelingen langer op zich lieten wachten dan oorspronkelijk verwacht. Ook de bemensing van de 'vliegende brigade' vergde meer tijd dan verwacht. Het laatste kwartaal van 2018 heeft de werving plaatsgevonden en begin 2019 starten er bij twee gemeenten medewerkers specifiek gericht op versnelling woningbouw / realisatie locaties.

**Traject verkenner Krimpenerwaard**

In het kader van het verkenningstraject in de Krimpenerwaard is een bedrag van €125.000 door de provincie ingezet als bijdrage aan de proceskosten. Het traject betreft een intensief gebiedsproces, samen met bewoners, ondernemers, agrariërs, natuurorganisaties en jongeren om te komen tot een toekomstagenda voor dit gebied. Het resultaat, de toekomstagenda, van dit traject is vastgelegd in de publicatie "Panorama Krimpenerwaard".

**Fort Prins Frederik**

In 2018 hebben PS ingestemd met incidentele middelen voor 2018 en 2019 voor het Fort Prins Frederik van in totaal € 175.000 uit het Alertheidsbudget. De middelen zijn bestemd voor de aankoop van particuliere percelen om de oostzijde van de vestingvoet van het fort vrij te maken van bebouwing. Met de middelen wordt een kwaliteitsimpuls gegeven aan de Erfgoedlijn Goeree-Overflakkee. De aankoop van de gronden loopt in 2018 conform verwachting. De ingezette middelen ad € 0,1 mln zijn vanuit programma 3 gedekt.

**Vrijval naar de algemene reserve**

Bij Begroting 2019 is de reserve voor het alertheidsbudget komen te vervallen. In de begroting 2019 werd bij het opheffen van de reserve rekening gehouden met een vrijval van het begrote eindsaldo van de reserve per eind 2018 van € 2,7 mln. Omdat in 2018 voor een aantal goedgekeurde voorstellen geen uitgaven hebben plaatsgevonden valt dat niet uitgegeven deel van de reserve van € 1,5 mln vrij in 2018. Hierdoor is het eindsaldo voor de reserve per eind 2018 weer het bedrag ad. € 2,7 mln aan restant reserve waar in de begroting 2019 rekening mee werd gehouden.



## **Bijlagen**





**Bijlage 1 Controleverklaring**



## **Bijlage 2 Kerndata provincie Zuid-Holland**

Voor de kerngegevens zie de websites [Waar staat je provincie](#) en de [Staat van Zuid-Holland](#).



### Bijlage 3 Afkortingenlijst

ANLb	Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer
Asv	Algemene Subsidieverordening Zuid-Holland
BBL	Bureau Beheer Landbouwgronden
bbp	Bruto binnenlands product
BBV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten
BRIKS	Bouwen, Reclame, Inrit, Kappen en Slopen
BRZO	Besluit risico's zware ongevallen
BZK	(ministerie van) Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CAO	Collectieve arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CdK	Commissaris der Koning
CLINSH	CLean INland SHipping
CPB	Centraal Plan Bureau
DAV	Drechtsteden-Alblasserwaard-Vijfheerenlanden
DBI	Dienst Beheer Infrastructuur
DCMR	DCMR Milieudienst Rijnmond
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DVM	Dynamisch Verkeersmanagement
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EMU	Economische en Monetaire Unie
EZK	(ministerie van) Economische Zaken en Klimaat
FRAMES	Flood Resilient Areas by Multi Layered Safety
FmA	Focus met Ambitie
G.Z-H	Groenservice Zuid-Holland
GR	Gemeenschappelijke Regeling
GS	(College van) Gedeputeerde Staten
GWW	Grond Weg en Waterbouw
HIC	Haven Industrie Complex
HOF	(Wet) houdbare overheidsfinanciën
HOV	Hoogwaardig openbaar vervoer
IBT	Interbestuurlijk toezicht
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
Interreg	Interregionale samenwerking

IODS	Integrale ontwikkeling Delft-Schiedam
IPO	Interprovinciaal Overleg
IQ	InnovationQuarter
IRP	Integraal Ruimtelijk Project
ISV	Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
IWA	Investerings, waarderingen en afschrijvingen
KRW	Kaderrichtlijn Water
LPI	Living Planet Index
LTO	Land- en Tuinbouworganisatie
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
MIT	MKB Innovatiestimulering Topsectoren
MJOP	Meerjarenonderhoudsplan
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MRB	Motorrijtuigenbelasting
MRDH	Metropoolregio Rotterdam Den Haag
MTR	Maximaal toelaatbaar risiconiveau
NNN	Nationaal Natuur Netwerk
NSL	Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit
ONW	Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland
OP West	Operationeel programma West
OV	Openbaar vervoer
OVP	Overlopende passiva
P&C	Planning en Control
PAS	Programmatische Aanpak Stikstof
PDV	Perifere Detailhandelsvestigingen
PMR	Project Mainportontwikkeling Rotterdam
PNB-regeling	Regeling subsidies particuliere terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties
POP	Platteland Ontwikkelings Programma
PRG	Provinciale Recreatiegebieden
PS	(College van) Provinciale Staten
PZH	provincie Zuid-Holland
PZI	Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur
RodS	Recreatie om de Stad
ROM-D	Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden
ROZ	Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplas
RUD	Regionale Uitvoeringsdienst
RZG	Rotterdam Zoetermeer Gouda

SEOP	Stichting Educatieve Orkestprojecten
SKNL	Subsidie Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap
SNL	Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer
TBO	Terreinbeherende organisaties
UPG	Uitvoeringsprogramma Groen
UvW	Unie van Waterschappen
UWO	Uitwerkingsovereenkomst
UWV	Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen
VGG	Vereniging Gelijkberechtiging Grondbezitters
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VTH	Vergunningen, Toezicht en Handhaving
Wabo	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
WAS	wet Aanpak schijnconstructies
Wro	Wet ruimtelijke ordening





## **Bijlage 4 Amendementen en moties**